SOUDOBÉ DĚJINY

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY PRAHA
KNIHOVNA

3-4/97

Předplatné na ročník V (1998), tj. 4 čísla:

180,– Kč (včetně poštovného) pro jednotlivce,
210,– Kč (včetně poštovného) pro instituce.
Pro vysokoškolské studenty v České a Slovenské republice při odběru prostřednictvím fakultního ústavu, semináře nebo katedry činí celoroční předplatné 100,– Kč (včetně poštovného) s podmínkou minimálního odběru 5 výtisků od každého čísla ročníku.

Předplatné pro zahraničí:
45 US dolarů (včetně poštovného) pro jednotlivce,
60 US dolarů (včetně poštovného) pro instituce.
Letecký příplatek činí celoročně 26 US dolarů.

Cena 48,– Kč za jedno číslo.
Objednávky přijímá Ústav pro soudobé dějiny AV ČR,
Vlašská 9, Praha 1 - Malá Strana, PSČ 118 40, tel.: (02) 573 20 301.

Soudobé dějiny (ISSN 1210–7050)

Vydává Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR
v nakladatelství Doplněk jednou za čtvrt roku.
Obálka Alena Nievaldová.
Resumé přeložil Derek Paton.
Vycházejí za podpory Grantové agentury ČR a Nadace Konráda Adenauera.
Časopis Soudobé dějiny byl registrován Ministerstvem kultury ČR
dne 16. 4. 1993 pod číslem MK ČR 6475.
© Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1997

SOUDOBÉ DĚJINY

IV / 3–4

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

Z POVĚŘENÍ ÚSTAVU PRO SOUDOBÉ DĚJINY
SPOLU S REDAKČNÍM KRUHEM ŘÍDÍ

Vilém Prečan

REDAKČNÍ KRUH:

Milan Drápala, Jan Měchýř, Derek Paton, Jindřich Pecka,
Vilém Prečan, František Svátek, Oldřich Tůma

REDAKČNÍ RADA:

Karel Bartošek, Paříž
Marie-Elizabeth Ducreux, Paříž
Ladislav Hejdánek, Praha
Peter Heumos, Mnichov
Jozef Jablonický, Bratislava
Jan Janák, Brno
Karel Kaplan, Praha
Ivan Kamenec, Bratislava
Zdeněk Kárník, Praha
Jan Křen, Praha
Václav Kural, Praha
Robert Kvaček, Praha
Jaroslav Marek, Brno
Antoine Marès, Paříž
Jan Měchýř, Praha
Vojtěch Mencl, Praha
Alena Nosková, Praha
Milan Otáhal, Praha
Jacques Rupnik, Paříž
Oldřich Sládek, Praha
Zdeněk Sládek, Praha
Jan Stříbrný, Praha
Zdeněk L. Suda, Pittsburgh
Jiří Vančura, Praha
Zdeněk Vašíček, Paříž
Václav Vaško, Praha
Zbyněk A. Zeman, Oxford
Jozef Žatkuliak, Bratislava

REDAKCE:

Ela Nauschová
Ondřej Pittauer

Autoři čísla

Michal Burian (1972)
student Filozofické fakulty Karlovy univerzity, obor historie – filozofie. Specializuje se na české soudobé dějiny. Dosud nepublikoval.

Stanisław Ciesielski (1954)
profesor – historik, zástupce ředitele Historického ústavu Vratislavské univerzity, zabývá se dějinami polského socialistického hnutí, polského politického myšlení, dějinami Polska po 2. světové válce a osudy Poláků po roce 1939. Je mj. autorem publikací *Niepodległość i socjalizm*: Tradycja w myśli politycznej polskiego ruchu socjalistycznego w latach 1939–1948, Varšava 1986; *Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946*: Zesłańcy lat wojny, Vratislav 1991.

Ivana Fialová (1951)
absolventka Filozofické fakulty UK, nyní pracovnice knihovny Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

Valentina Vladimirovna Marjinová (1929)
vědecká pracovnice Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd RF v Moskvě. Předmětem jejího zájmu je historie Československa a východní Evropy ve 20. století.

Galina Pavlovna Murašková (1932)
vědecká pracovnice Ústavu slavistiky a balkanistiky Akademie věd RF v Moskvě. Zabývá se výzkumem dějin Československa a dalších zemí bývalého sovětského bloku po druhé světové válce.

Michail M. Narinskij (1942)
historik, vedoucí katedry v Moskevském státním ústavu mezinárodních vztahů Ministerstva zahraničí Ruské federace. Specializuje se na dějiny mezinárodních vztahů ve 20. století a Komunistické internacionály. Z větších prací nejnověji vydal knihu *Kominterna a druhá světová válka*, Perugia 1996.

Jan Pešek (1949)
pracovník Historického ústavu SAV v Bratislavě, zabývá se otázkami československých dějin po roce 1945. Autor monografie *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953* (1996), spoluautor *150 rokov družstevníctva na Slovensku*: Víťazstvo a prehry (1995) a *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–53* (1997).

Michal Reiman (1930)
emeritní profesor politologie a moderních východoevropských dějin na *Freie Universität* v Berlíně, nyní působí v Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd UK. Specialista v oboru světových dějin.

Alžbeta Sedliaková (1952)
pracuje v Historickém ústavu SAV. S Československou akademií věd spolupracovala na vydávání *Bibliografie dějin Československa*, v roce 1995 sestavila výběrovou bibliografii *Historiografia na Slovensku 1990–1994*.

Oldřich Tůma (1950)
vědecký pracovník Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Zabývá se moderními českými dějinami, zvláště obdobím 1969–1989. V roce 1996 vydal s kolektivem edici dokumetů *Srpen '69*.

Obsah

Valentina V. Marjinová	Od důvěry k podezíravosti. *Sovětští a československí komunisté v letech 1945–48*	451
Galina P. Murašková	Únorová politická krize roku 1948 v Československu a „sovětský faktor". *Z materiálů ruských archivů*	468
Michail M. Narinskij	Sovětský svaz a Marshallův plán. *Ještě k otázce sovětského veta*	479
Michal Burian	Prognostici v takzvané sametové revoluci	492
Materiály		
Jan Pešek	„Vlastizradný biskup" Ján Vojtaššák. *Šesť rokov pokusov o vyradenie z verejného života (1945–1951)*	510
Horizont		
Stanisław Ciesielski	Polští socialisté a československý únor 1948. *Příspěvek tajné pražské mise PSS k „bolševizaci" československé sociální demokracie*	521
Recenze		
Oldřich Tůma	Poznámka k typologii komunistických režimů	534
Michał Reiman	Východní Evropa v dokumentech ruských archivů	538
Alžbeta Sedliaková	Základná príručka k slovenským dejinám	545
Ivana Fialová	*Istočnik* – pozoruhodný ruský časopis pro (nejen) soudobou historii	547

Anotace 563

Bibliografie
Zahraniční knihy, sborníky a články z odborných časopisů
za období 1990–1997 585

Resumé 627

Do programu druhého zasedání Komise historiků a archivářů České republiky a Ruské federace, jež se konalo ve dnech 28. a 29. dubna 1997 v Moskvě, bylo zařazeno také jednodenní sympozium na téma Sovětský svaz a Československo v únoru 1948. Z jedenácti referátů českých a ruských historiků přednesených v průběhu sympozia publikujeme s laskavým souhlasem autorů v překladu tři referáty založené na rozsáhlém studiu do té doby nepublikovaných pramenů z ruských archivů. Jsou to texty Valentiny V. Marjinové, Galiny P. Muraškové a Michaila M. Narinského.

Vilém Prečan

Od důvěry k podezíravosti

Sovětští a českoslovenští komunisté v letech 1945–48

Valentina V. Marjinová

Autorka si vytkla v podstatě tři úkoly: zaprvé ukázat vzájemné vztahy VKS(b) a KSČ jako součást sovětsko-československých vztahů té doby, určovaných vývojem mezinárodní situace a odpovídajícími změnami v sovětské zahraniční politice; zadruhé nastínit mechanismus vztahů mezi oběma stranami; zatřetí stanovit, jakým směrem se vztahy mezi oběma stranami vyvíjely.

Oddělení mezinárodních informací – OMI (později Oddělení zahraniční politiky – OVP) ÚV VKS(b) nebylo samozřejmě tou instancí, kde se s konečnou platností formovala zahraniční politika Sovětského svazu. Ta byla určována na samém vrcholu mocenské pyramidy, a osobně Stalinem. Oddělení však disponovalo dosti rozsáhlými informacemi o situaci v té které zemi (v tomto případě v Československu) a v příslušné komunistické straně, a také podle svých možností a podle pokynů obdržených shora tyto informace analyzovalo; mohlo tedy do jisté míry utváření sovětské zahraničněpolitické linie ovlivňovat.

Po válce se Československo ocitlo v sovětské sféře vlivu. Jak vysvítá z dokumentů, které jsou autorce známy, myšlenka rozdělení poválečného světa na zájmové sféry nepocházela od sovětských vůdců. Už ve zprávě náměstka lidového komisariátu zahraničních věcí Maxima M. Litvinova pro Vjačeslava M. Molotova z 9. října 1943 se tvrdilo, že koncepci rozdělení světa na bezpečnostní zóny vyslovují západní politici (konkrétně ji podporoval Churchill). Tehdy šlo o odpovědnost každé ze čtyř velmocí za bezpečnost v té konkrétní oblasti, ve které byla každá z těchto velmocí nejvíc zainteresována a ve které úloha této velmoci měla být dominantní.

„I když se zdržíme jakéhokoli projevu zainteresovanosti na zásadě dělení Evropy na zóny, rozhodně ale nemusíme vystupovat s negativním prohlášením ke schématům, která jsme nenavrhovali a neobhajovali," zdůrazňoval Litvinov.[1] Dne 11. ledna 1945 se v jeho

1 „Vozderživajas' ot projavlenija kakoj-libo zainteresovannosti v principe delenija Jevropy na zony, my, odnako, otnjud' ne objazany vystupat' s negativnoj deklaracijej po schemam, kotoryje ne nami

zprávě pro Molotova a Vyšinského znovu hovořilo o tom, že „otázku bloků a sfér vlivu nikdo nikde formálně nevyslovil".[2] Zdá se však, že tato myšlenka imponovala i sovětskému vedení, které nadto mělo na její realizaci přímý zájem. V uvedené Litvinovově zprávě je zmíněna i „maximální zájmová sféra, nebo lépe řečeno bezpečnostní sféra". Ta měla obsáhnout Finsko, Norsko, Švédsko, Polsko, Maďarsko, Československo, Rumunsko, Jugoslávii, Bulharsko a Turecko.

Zvláštní role byla přisuzována Československu. Jak se domníval Ivan M. Majskij (zpráva pro Molotova z 11. ledna 1944), SSSR *výhodně usiluje o vytvoření silného Československa* (zvýrazněno v dokumentu – V.M.), které je schopno být významným nositelem sovětského vlivu ve střední a jihovýchodní Evropě vzhledem k náladám svého obyvatelstva (měl tím zřejmě na mysli tehdejší značně rozšířené rusofilství v ČSR – V.M.) a k existenci sovětsko-československé smlouvy. „Československo by mělo být pokud možno územně, politicky a hospodářsky posíleno. Mělo by být přední baštou našeho vlivu ve střední a jihovýchodní Evropě," domníval se Majskij.[3]

Přitom od roku 1941 sovětské vedení neustále deklarovalo zásadu nevměšování do vnitřních záležitostí zemí, s nimiž SSSR během války uzavíral dohody či smlouvy (Československo, Polsko, Jugoslávie) a na jejichž území vstupovala v závěrečné fázi války v důsledku vojenské nezbytnosti Rudá armáda. Zásada nevměšování byla hlasitě deklarována také hned po skončení války, dokud byla ještě naději, že se mezi spojenci z protihitlerovské koalice udrží víceméně přátelské vztahy. Zdá se, že tak tomu bylo přibližně do konce roku 1946. Ještě v listopadu 1946 totiž Andrej A. Ždanov v projevu k 29. výročí Října, odvolávaje se na Stalina, hovořil o možnosti a nutnosti zachovat spolupráci spojeneckých velmocí, o jejich mírové koexistenci, nehledící na rozdíly v politickém zřízení a ideologii.[4] Ve stejném duchu mluvili i další sovětští státní činitelé.[5]

V té době se na všech úrovních stranicko-státního řízení úzkostlivě dbalo na to, aby, nedej Bůh, SSSR snad nebyl osočen z vměšování do vnitřních záležitostí zemí, které se ocitly v jeho zájmové sféře. Týkalo se to i mezistranických vztahů mezi VKS(b) a KSČ. K tomu několik příkladů. VKS(b) jak známo nevyslala svou delegaci na 8. sjezd KSČ, konaný koncem března 1946, i když zástupci jiných stran se sjezdu zúčastnili. Sjezdu byl jen zaslán pozdravný telegram VKS(b), jak také žádal Rudolf Slánský v jednom svém dopisu sovětským soudruhům. Telegram došel až 30. března 1946, tedy po zahájení sjezdu; Gottwald přednesl referát 29. března. Bylo to zřejmě způsobeno tím, že se formulace pozdravu pečlivě zvažovaly a že se připravovaly v různých institucích. Návrh připravený v OVP byl zřejmě zamítnut, je na něm připsána poznámka vedoucího OVP

---

vydvigalis' i ne nami zaščiščalis'." *SSSR i germanskij vopros*: 1941–1949 gg. Dokumenty iz Archiva vnešnej politiki Rossijskoj federacii, sv. 1. SSSR i germanskij vopros. 22. ijunja 1941 – 8 maja 1945 g. Moskva, Meždunarodnyje otnošenija 1996, s. 282–285.

2 „Formal'no vopros o blokach i sferach nikem i nigde ne stavilsja." *Tamtéž*, s. 595 n.

3 „SSSR vygodno stremit'sja k sozdaniju silnoj Čechoslovakii..."; „Čechoslovakija dolžna byt' po vozmožnosti usilena – territorial'no, političeski i ekonomičeski. Jeje sledujet rassmatrivat' kak forpost našego vlijanija v central'noj i jugo-vostočnoj Jevrope." *Tamtéž*, s. 342, 353.

4 *Rossijskij centr chranenija i izučenija dokumentov novejšej istorii* (dále *RCChIDNI*), fond 77, opis 1, delo 804, list 35–45 (dále 77–1–804, 35–45).

5 *Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-čechoslovackich otnošenij* (dále *DMISČO*), sv. 5. Moskva 1988, s. 315.

L. Baranova: „Text nebyl odeslán. 3.4.46."[6] Je možné, že se váhalo, zda pozdrav vůbec posílat.

Tento případ sovětské obezřetnosti nebyl ojedinělý. V OVP se zřejmě pečlivě sledovaly jakékoli zmínky československých vedoucích činitelů o možnosti vměšování SSSR do vnitřních záležitostí Československa. Například v létě 1945 byla věnována pozornost dvěma Fierlingerovým veřejným vystoupením. V jednom z nich šlo o vysídlení Němců a Maďarů z republiky a o slib sovětské vlády poskytnout v této věci „plnou politickou podporu". Ve druhém se hovořilo o znárodnění klíčového průmyslu a bank a o tom, že „sovětští státní činitelé vyjádřili s takovýmto vývojem v našem státě plný souhlas". V těchto větách, jak psal pohoršeně pracovník OVP I. Medveděv, „se tvrdí, že sovětská vláda zcela souhlasí s vnitřní politikou české vlády. Zákonitě tedy vyvstává otázka: proč měl Fierlinger zapotřebí zdůrazňovat názor sovětské vlády na vnitřní záležitosti Československé republiky a kdo ho k tomu zplnomocnil?" Baranov, který tyto Medveděvovy připomínky zaslal Georgi Dimitrovovi, se domníval, že „podobné odvolávky na sovětskou vládu ... jsou nemístné, a proto by se na to mělo příslušnou formou (prostřednictvím Národního komisariátu zahraničních věcí – NKID nebo s. Gottwalda) upozornit". Záležitost pak postoupila přes NKID k Valerianu A. Zorinovi, který ji měl vyřídit.[7]

Existují i další příklady opatrnosti při deklarování sovětské zahraniční politiky ve vztahu k Československu. Zdůrazněme slovo deklarování, protože ve skutečnosti nešlo o podstatu prováděné politiky, nýbrž o její zaobalení do odpovídajících slovních prohlášení, která měla vytvářet dojem, že se zásada nevměšování do vnitřních záležitostí ČSR dodržuje. Nutno říci, že vedoucí činitelé československých komunistů tento výmysl o nevměšování podporovali. A nejen oni. Jan Masaryk například v řadě svých interview pro zahraniční dopisovatele dokonce ještě na jaře a v létě 1947 houževnatě zdůrazňoval dodržování této zásady Sovětským svazem, samostatnost Československa při přijímání rozhodnutí v otázkách zahraniční politiky, jmenovitě při odmítnutí jeho účasti na Marshallově plánu.[8]

Sovětský svaz měl bezpodmínečný zájem na dlouhodobém udržení míru po válce, aby zhojil hluboké rány, které mu zasadila. To ale neznamenalo, že by kremelští vůdci byli ochotni zříci se své ideologie a pokusů rozšířit ji do zemí sovětské sféry vlivu.[9] Podle názoru Majského[10] mělo být poválečné uspořádání Evropy a světa takové, aby byla na dlouhé období zaručena bezpečnost SSSR a zachován mír v Evropě a v Asii. Co se rozumělo dlouhým obdobím? Zaprvé doba, za kterou SSSR dokáže natolik zmohutnět, aby se nemusel obávat žádné agrese. Zadruhé doba, během níž se má kontinentální Evropa stát Evropou socialistickou, čímž se současně v této části světa vyloučí možnost válek. Toto období mohlo podle Majského trvat třicet až padesát let. Ještě počátkem roku

6 *RCChIDNI*, 17–128–901, 74–75.
7 *Tamtéž*, 17–128–775, 345–346.
8 *Tamtéž*, 17–128–1083, 256, 258.
9 Podle Beneše prohlásil Stalin v rozhovoru s ním v prosinci 1943: „Já jsem leninovec a tím zůstanu." NOVÁČKOVÁ, H. – ŠŤOVÍČEK, I.: Edvard Beneš o jednání v Moskvě v prosinci 1943. Dokument. In: *Soudobé dějiny*, č. 2–3 (1996), s. 331.
10 *SSSR i germanskij vopros*, s. 335.

1944 Majskij předpokládal, i když ne bez pochybností, možnost proletářské revoluce v Evropě, konkrétně v Německu.[11]

Sovětští vedoucí činitelé sice v oficiálních projevech hovořili o přednostech sovětského zřízení a sovětské demokracie, zároveň však prohlašovali, že se nechystají rozšiřovat toto zřízení do spojeneckých zemí a že si váží západní demokracie. Avšak ve vystoupeních, jež nebyla určena ke zveřejnění, se západní demokracie jevila oproti sovětské jako něco vadného, nehodného pozornosti, a tím méně napodobování. Z tohoto hlediska je charakteristický například Ždanovův projev na předvolebním shromáždění 6. února 1946, před volbami do Nejvyššího sovětu SSSR. Ve stenografickém záznamu projevu, který Ždanov sám revidoval, jsou vyškrtnuté pasáže, jež se zřejmě neměly dostat do tisku. Když totiž hovořil o neshodách vyskytujících se mezi „svobodomyslnými národy", zdůrazňoval, že tyto neshody „nezastaví naši vůli a rozhodnost provádět vůči těmto národům takovou politiku, jaká odpovídá našim dosaženým vítězstvím, jaká odpovídá vůli a mohutnosti sovětského lidu".

Ždanov řídil koncem války svazovou kontrolní komisi ve Finsku, s jehož záležitostmi byl obeznámen lépe než se záležitostmi jiných zemí. Když mluvil o finské demokracii, charakterizoval ji jako „národní záležitost", která má právo na existenci. Vyslovil však politování, že tam existuje deset stran, což „je rozhodně neštěstí a metla lidu", a pokračoval: „Samozřejmě jedna strana a beztřídní společnost je lepší než třídní společnost a deset stran! (Smích, potlesk.)" K tomu jízlivě dodal: „Prohlédl jsem si ten slavný parlamentní demokratismus." Z dalšího vysvítalo, že „pokud jde o přednosti, pokud jde o srovnání", toto zřízení nemůže se sovětským soupeřit.[12]

Můžeme se také odvolat na stenogram referátu, v němž tehdejší odpovědný pracovník OMI ÚV VKS(b) Boris N. Ponomarjov hovořil o přeměnách v osvobozených evropských zemích a pokoušel se postihnout procesy v nich probíhající (září 1945). Konstatoval, že sovětská demokracie je demokracií vyššího typu a že – jak prohlašují komunisté v těchto zemích – „na pořadu dne není zavedení sovětského režimu a nastolení sovětské moci a sovětské demokracie". Označil přitom tyto státy za „státy zvláštního typu" a prohlásil, že jsou dobré vyhlídky na to, že jejich vývoj „dále půjde příznivým směrem". Zárukou toho podle jeho mínění byly „obrovské sympatie lidových mas k Sovětskému svazu, k zemi osvoboditelce, k Rudé armádě, ke straně Lenina – Stalina a k soudruhu Stalinovi", a též růst komunistických stran.[13] Stalin (a tudíž i ostatní kremelští funkcionáři) zřejmě do poloviny roku 1946 počítal s možností nenásilného přechodu východoevropských zemí k socialismu (samozřejmě podle sovětského vzoru), bez nastolení diktatury proletariátu a sovětského zřízení. Mluvilo se o demokracii, o jejím novém, zvláštním typu nemajícím precedens a odlišném od západoevropských vzorů.[14]

Pokud jde o KSČ, nutno připomenout následující fakta: I když její vedení oficiálně odmítalo okamžité zavedení sovětského zřízení a zastávalo linii vytvoření lidové demokracie jako přechodné formy na cestě k socialismu, zaprvé bylo v jejích řadách, hlavně mezi starými členy strany, mnoho přívrženců a citelů sovětského zřízení; zadruhé v jejím

11 *Tamtéž*, s. 701.
12 *RCChIDNI*, 77–1–975, 121–126.
13 *Tamtéž*, 17–128–749, 133–171.
14 Delo Slanskogo: Dokumenty. In: *Voprosy istorii*, č. 3 (1997), s. 9.

vedení existovalo radikálnější křídlo (Antonín Zápotocký, Václav Kopecký, Július Ďuriš), připravené použít v politice sílu v zájmu co nejúplnějšího uplatnění „sovětských zkušeností" v československých podmínkách; zatřetí i ti z vedoucích činitelů KSČ, kteří se vyslovovali s poukazem na názor sovětských soudruhů pro parlamentní, vlastní, specifickou atd. cestu k socialismu, stejně viděli v sovětském modelu socialismu konečný vzor. Například Gottwald hovořil na 8. sjezdu KSČ o „hlubokém demokratismu" a „opravdovém socialismu" sovětské velmoci, „která nepřestala být podnětným příkladem pro komunisty v Československu". Zdůraznil i „mimořádné úsilí", se kterým československí komunisté navštěvovali „školu Marxe, Engelse, Lenina a Stalina", „školu stalinského bolševismu". Gottwald poukázal na to, že KSČ je „na správné cestě", a referát zakončil citací „historických slov našeho velkého učitele, soudruha Stalina: 'Není takových pevností, kterých by bolševici nedobyli!'".

Ještě otevřenější byl příspěvek Kopeckého: „Manifestačně se hlásíme k ruskému pokračování marxismu, k učení Lenina a Stalina, bez jejichž tvůrčího pojetí marxismu a bez jejichž teoretického díla by Marxovo a Engelsovo učení bylo zůstalo mrtvým." Když Kopecký porovnával stupeň společenského vývoje Východu (rozuměj SSSR – V.M.) a Západu, řekl: „Na Východě je vyšší společenský řád, socialismus, na Východě je vyšší typ hospodářství, vyšší typ sociální organizace, vyšší typ státu, vyšší typ demokracie."[15] Tyto a další materiály dokazují, že vedení KSČ nemělo jiný cílový model socialismu než sovětský a že v lidové demokracii viděl pouze nesovětskou cestu k tomuto sovětskému modelu, jehož podstatou byl monopol komunistické moci, která případně může nabýt určitých specifických „národních" forem.

Jak řekl Georgij M. Malenkov na ustavující poradě Kominformy ve Szklarské Porębě, VKS(b) po zrušení Kominterny v roce 1943 „vycházejíc z pochopení své mezinárodní povinnosti" udržovala vztahy *s* „bratrskými" komunistickými stranami. „Snažila se odpovídat na výzvy bratrských stran a neodmítat soudružskou pomoc, když to bylo nutné."[16] Podle Malenkova se na VKS(b) obraceli jmenovitě v otázkách programových dokumentů, politických platforem, vypracování nejzávažnějších zákonů navrhovaných komunisty atd. Kromě toho docházelo k osobním, i když ne zcela pravidelným setkáním vůdců zahraničních komunistických stran s vedoucími činiteli VKS(b). Konkrétně Gottwald se v té době setkal se Stalinem dvakrát – v létě 1946 a v létě 1947. Autorce se bohužel nepodařilo objevit v dokumentech, které měla k dispozici, žádné stopy těchto schůzek. Možná jsou v *Prezidentském archivu RF* a v *Archivu ÚV KSČ*, a to aspoň ve formě Gottwaldových odkazů na tyto rozhovory.

V knize Granta M. Adibekova *Kominform i poslevojennaja Jevropa* se dopodrobna hovoří o funkcích OMI, od prosince 1945 pak OVP ÚV VKS(b) i o činnosti institutů č. 100 a 205, které při nich byly vytvořeny.[17] Dokumenty z fondu 17 *RCChIDNI* dávají poměrně úplnou představu o tom, čím se zabývalo toto oddělení ÚV VKS(b), řízené nejprve Georgi M. Dimitrovem a později Michailem A. Suslovem. Do oddělení docházely z jeho podnětu

---

15 *RCChIDNI*, 17–128–902, 94, 118, 119, 128, 130.

16 *The Cominform*: Minutes of Three Conferences: 1947/1948/1949. Annali. Milán 1994, s. 92.

17 Vedoucím druhého z nich byl do července 1946 B. Geminder, který se později stal jednou z obětí v „případu Slánského". ADIBEKOV, Grant M.: *Kominform i poslevojennaja Jevropa*: 1947–1956. Moskva 1994, s. 10–18.

i z podnětu příslušného oddělení ÚV KSČ materiály z Československa, které se týkaly vnitropolitické situace ve státě a činnosti KSČ. Jednalo se například o materiály o přípravě a průběhu 8. sjezdu KSČ, některých plén ÚV KSČ, o poradách vedení KSČ (jmenovitě ke slovenské otázce), o organizačním stavu strany, o projevech jejích vedoucích funkcionářů, materiály o přípravě a výsledcích voleb do Ústavodárného národního shromáždění (květen 1946; konkrétně existují česky psané charakteristiky všech poslanců Demokratické strany a všech členů Gottwaldovy vlády), dále zprávy o činnosti Revolučního odborového hnutí, hlášení o různých otázkách – o německém obyvatelstvu v Československu a politice uplatňované vůči němu, o situaci na Slovensku atd. Většina těchto dosti obsažných materiálů se překládala do ruštiny, a pokud byly závažnější, posílaly se „výš": vedoucímu oddělení, příslušným tajemníkům ÚV VKS(b), sovětským státním činitelům.

Údaje o situaci v Československu přicházely nejen odtud, ale i jinými cestami. Příslušní činitelé se je dovídali ze sdělení osob, které právě přijely z Československa, a to jak členů československých delegací vyslaných do SSSR, tak vedoucích sovětských delegací, které pobývaly v ČSR. Zevrubné informace vycházející z hlášení Politické správy Střední skupiny sovětských vojsk přicházely z Hlavní politické správy dělnickorolnické Rudé armády – *GlavPURKKA*. Tematické přehledy, jejichž podkladem byly zpravidla zprávy TASS, dodával oddělení Institut č. 205. Zvláštní skupinu dokumentů tvoří informace zpracované a podepsané vedoucími činiteli KSČ, nejčastěji Slánským, Geminderem a Zápotockým. Z těchto dokumentů vyplývalo, že se jejich autoři snažili zodpovědět otázky, které jim kladla Moskva. Vcelku by se však materiály z uvedeného fondu daly označit za „jednosměrnou ulici", protože byly z Československa a o Československu.

Zato tok informací z protisměru – z OVP na ÚV KSČ (směrnice, doporučení, dotazy, sdělení) – se z archivních dokumentů jeví jako skrovný, pokud nepočítáme informace, jež se týkají přípravy zasedání Informbyra o Jugoslávii. O tom, že takový protisměrný tok existoval, a zřejmě s růstem mezinárodního napětí sílil, ovšem není pochyb. Například lze uvést dokument podepsaný Baranovem a Mošetovem a odeslaný 7. října 1946 kurýrem z OVP ÚV VKS(b) Slánskému a Geminderovi, který obsahoval nejnovější informační materiály k otázkám mezinárodní politiky. V dopise se uvádělo: „Prosíme, abyste měli na zřeteli, že tyto materiály jsou naprosto tajné, a poté co s nimi budou seznámeni členové politbyra a tajemníci KSČ, musí být zničeny. V budoucnu příjemce opatření k pravidelnějšímu zasílání obdobných informací." A dále: „Prosíme, aby po kurýrovi poslali námi vyžádané informace, a to o plénech ÚV KSČ, o Ústřední radě odborů a materiál o komunistických stranách jiných zemí."[18] Komentáře netřeba.

Oslovováni byli také jednotlivci (například Husák, Šmidke, Široký, Zápotocký) se žádostí, aby zaslali odpověď na otázky, které OVP zajímaly. Materiály z Moskvy byly posílány nejen kurýrním spojením, ale také po sovětských i československých státních příslušnících (přirozeně důvěryhodných), kteří jeli nebo se vraceli do Prahy. Takové materiály s sebou vezl například Jiří Taufer (ředitel československého stranického nakladatelství Svoboda), což dokazuje dokument nazvaný Seznam informací, které předal Ústřednímu výboru KSČ J. Taufer (červenec 1947).[19] Patnáct bodů dokumentu obsahuje pokyny, rady, názory, kritické připomínky OVP týkající se nejrůznějších otázek: činnosti

18 *RCChIDNI*, 17–128–903, 74.

19 *Tamtéž*, 17–128–1083, 231–236.

Všeslovanského výboru v Praze, přípravy Všeslovanského kongresu v roce 1948, vydávání Stalinových děl v Československu, tiskového orgánu KSČ *Rudé právo*, distribuce sovětských novin v ČSR, postojů generála Ludvíka Svobody (s. Baranov, poznamenává se v dokumentu, řekl doslova: „tato otázka mě osobně velmi znepokojuje"), vzájemné informovanosti, příjezdu československých stranických pracovníků na praxi do Moskvy a podobně.

Vztahy mezi OVP ÚV VKS(b) a vedením KSČ měly zřejmě ve druhé polovině roku 1945 a začátkem roku 1946 ze strany Moskvy méně imperativní, méně „mentorský" (lze-li se tak vyjádřit) charakter. Jak o tom svědčí autorkou prostudované dokumenty, oddělení se spokojilo spíše s úlohou pozorovatele a shromažďovatele informací o situaci v ČSR a v KSČ. Skutečně se zdálo, že není čím se znepokojovat: autorita SSSR jako osvobozitelské velmoci byla v republice značná; panovaly rusofilské nálady (a u části obyvatelstva i sovětofilské) a ani jedna politická strana si za těchto podmínek nemohla dovolit vyjadřovat se proti spojenectví se SSSR. V té době se v Československu, jak dokazují dokumenty, hromadně projevovaly i takovéto výrazy přátelství k sovětské zemi: když se hrála československá hymna, pak také hymna SSSR; vedle Benešova portrétu se vždy objevoval i portrét Stalinův; pokud se vztyčovala československá vlajka, vlála vedle ní i sovětská. KSČ se vyslovovala pro bezpodmínečnou orientaci zahraniční politiky na Sovětský svaz a na každého, kdo by zpochybňoval nutnost projevovat bratrské city ve vztahu k SSSR ve zmíněných podobách, pohlíželo vedení KSČ jako na „nepřítele národa a státu", jak se o tom hovořilo v Oběžníku sekretariátu KSČ o mezinárodní situaci ze 6. listopadu 1945.[20] Dokumenty publikované k historii sovětsko-československých vztahů té doby dokazují, že československé orgány a organizace odesílaly do SSSR velké množství dopisů a návrhů na navázání kontaktů, výměnu materiálů, knih, na studium sovětských zkušeností atd.

Vývoj událostí v Československu, vcelku úspěšný postup „demokratických přeměn", které tvořily nadějný odrazový můstek pro přechod k budoucímu socialismu, zatím neposkytoval VKS(b) důvod ke vměšování do činnosti vedení KSČ. Linie přechodu k socialismu prostřednictvím lidové demokracie a s využitím taktiky Národní fronty, vytyčená ještě koncem války v Moskvě, byla československou komunistickou stranou, jež se zaměřila na postupné prohlubování „demokratických reforem", zdá se dodržována.

A ještě jeden faktor – přítomnost oddílů Rudé armády na území Československa do prosince 1945 – vytvářel zde z hlediska SSSR příznivou situaci. Kromě toho politické orgány sovětské armády vykonávaly v ČSR velkou agitačně-propagandistickou práci. Podle hlášení Politické správy Střední skupiny vojsk z 22. prosince 1945 vydal tento orgán od února do listopadu toho roku v češtině a ve slovenštině asi tři miliony výtisků knih a brožur, přes milion různých hesel, plakátů a portrétů Lenina a Stalina a uspořádal přes 250 přednášek a projevů o Sovětském svazu, Rudé armádě či o přátelství slovanských národů.[21]

Přesto se to vše zřejmě zdálo kremelským vůdcům nedostatečné, a už v létě 1945 se začali zamýšlet, jak zlepšit propagandu v zemích zájmové sféry SSSR. Dne 23. června 1945 poslal akademik Jevgenij S. Varga Stalinovi zprávu O nedostatcích naší propagandy

20 *DMISČO*, sv. 5, s. 155.
21 *Tamtéž*, s. 192.

v zahraničí (kopii dostal Malenkov).[22] V ní se na základě rozhovorů se zahraničními vědci, kteří se v Moskvě zúčastnili oslav výročí Akademie věd, konstatovalo, že „neznají nejzákladnější fakta o Sovětském svazu", že „široké kruhy obyvatelstva v zemích, které byly dlouho pod fašistickým panstvím, jsou naší propagandou dosud stále zcela nedostatečně podchyceny". Varga navrhoval, aby pro tyto země byla vydána série brožurek, které by obsahovaly „ne nabubřelé propagandistické fráze, ale především argumentačně dobře podložená fakta o Sovětském svazu", a rovněž aby byly uspořádány příslušné rozhlasové relace a přednáškové cykly. Molotovovy pokyny zaznamenané v textu zprávy praví: „Návrh s. Vargy považuji za správný (i když zcela nedostatečný)." Malenkov rovněž ocenil návrh jako „zasluhující pozornost" a žádal ředitele Správy agitace a propagandy ÚV VKS(b) Alexandrova, aby připravil návrh řešení.

Návrh usnesení ÚV VKS(b), který byl neprodleně předložen, nesl název Opatření ke zlepšení informovanosti obyvatelstva cizích zemí o kulturním, hospodářském a politickém životě SSSR. Obsahoval výčet možných opatření, jež měla zajistit Sovětská informační kancelář a Všesvazový výbor pro rozhlas, a plán pořádání přednášek sovětských vědců v Polsku, Československu, Rumunsku, Bulharsku, Jugoslávii, Maďarsku, Rakousku a Finsku. Bylo přijato i zvláštní usnesení ÚV VKS(b) o práci Sovětské informační kanceláře,[23] jejímž základním úkolem se stalo zajišťování rozsáhlého a všestranného informování veřejnosti cizích zemí o politickém a hospodářském životě SSSR, o úspěších sovětského lidu, a rovněž propagování názorů sovětské veřejnosti na nejdůležitější otázky mezinárodního života.

Avšak stav sovětské propagandy se v roce 1945, aspoň pokud jde o Československo, pravděpodobně nezlepšil. Vyplývalo to ze služebních zpráv nepočetných sovětských delegací, které se odtud vrátily. Nevýraznost propagandy lze zřejmě částečně vysvětlit již zmíněným přesvědčením, že silící a stále autoritativnější KSČ, jejíž vedoucí funkcionáři většinou žili dlouho v SSSR, se sama vyrovná s úkolem propagovat přednosti sovětského zřízení a úspěchy socialistické výstavby. Podle Slánského informace pro OMI z července 1945 dosahovaly náklady titulů vydávaných jenom v nakladatelství Svoboda (na československé poměry) ohromné výše: například hymna Sovětského svazu, Stalinova biografie, Stalinova kniha *Velká vlastenecká válka* a kniha Zdeňka Nejedlého *Maršál Stalin* vyšly v nákladu 100 tisíc výtisků, nákladem 250 tisíc výtisků vyšel *Kurs ruštiny pro samouky* – touha učit se rusky byla skutečně velká.[24] Podle slov Nejedlého *Rudé právo* vycházelo v nákladu „dvojnásobně převyšujícím náklad buržoazních novin před válkou".[25] Přesto, nehledě na celkově velmi uspokojivé hodnocení československých záležitostí, začínají již v létě 1945 docházet do OVP zprávy o aktivizaci „reakce", a to především na Slovensku. Postupně, jak síly neshody mezi bývalými Spojenci a rostlo mezinárodní napětí, přibývalo i zpráv o nepřátelství partnerů z Národní fronty vůči komunistům.

---

22 *RCChIDNI*, 17–125–316, 10–11, 13.

23 *Tamtéž*, 17–125–316, 17–18.

24 *Tamtéž*, 17–128–29, 26.

25 *Tamtéž*, 17–128–751, 7. Celkový náklad komunistických deníků činil podle Slánského informace z července 1945 1 300 000 výtisků, nepočítaje v to noviny a tiskové orgány dalších organizací, které byly pod vlivem KSČ. *Tamtéž*, 17–128–29, 87–88.

Po známém Churchillově projevu ve Fultonu došlo k určité korekci již nastoupeného směru sovětské zahraniční politiky, jmenovitě k zesílení její ideologické náplně. V březnu 1946 se členem Organizačního byra ÚV VKS(b) stal Ždanov, který byl jmenován tajemníkem ÚV pro otázky ideologie a zahraniční politiky. Již 18. dubna 1946 se na Správě agitace a propagandy ÚV VKS(b) konala porada, na níž se jednalo o plánu opatření k výraznému zlepšení práce v oblasti ideologie. Přímé pokyny k tomuto bodu dostal Ždanov od Stalina, a také to na poradě několikrát připomněl. „Pokyny s. Stalina vycházejí z hodnocení práce v oblasti ideologie jako práce, která má značné nedostatky a značné neúspěchy," zdůraznil Ždanov a dodal, že nyní hlavní úkol „spočívá ve značném upevnění stranického řízení různých oblastí ideologie." Poté pokračoval: „Pokyny s. Stalina vycházejí z toho, že léčení nedostatků v práci na ideologické frontě musí postupovat odsud, shora, z aparátu ÚV. Odsud potřeba zesílit řídicí působení strany ve všech oborech ideologické práce."[26] Všichni účastníci porady samozřejmě schválili tyto pokyny jako návod k jednání.[27]

Možná se o poradě vědělo dříve, možná jde pouze o shodu, ale již 19. dubna 1946 předal Bedřich Geminder, tehdy ještě ředitel Institutu č. 205, OVP ÚV VKS(b) Informaci k otázce propagandy v Československu.[28] Dokument byl zpracován na podkladě Geminderových rozhovorů s některými vedoucími činiteli KSČ během jeho cesty do Československa a na základě osobních pozorování. Autor tvrdil, že „propaganda o Sovětském svazu v Československu neodpovídá politickým potřebám. Její rozsah a obsah nečelí angloamerické propagandě." Noviny a časopisy, jež přibližovaly život v Sovětském svazu, si stěžovaly na absenci aktuálních informací a dobrých materiálů. Geminder psal, že aktuální informace o SSSR nedocházejí operativně: „Sovětský tisk přichází s velkým zpožděním. *Pravda* a *Izvestija* 12–14 dní po vydání, zatímco noviny z Londýna a Paříže jsou k dispozici už následující den."

Geminder se zmiňoval o nedostatku sovětských filmů a konstatoval „dokonce značné zhoršení v tomto ohledu proti tomu, co bylo před půl rokem. (...) Moskevské vysílání v českém jazyce je obsahově nezajímavé a technicky slabé ... s. Slánský prohlašuje, že moskevské relace v současné podobě sovětskou propagandu jen kompromitují." Současně podrobně popsal angloamerickou propagandu v Československu, její formy a metody, aktuálnost, operativnost, srozumitelnost pro široké vrstvy obyvatelstva a z toho plynoucí účinnost. Se souhlasem vedení KSČ Geminder předložil řadu návrhů zaměřených na zlepšení propagandy Sovětského svazu a žádost, aby byli do Československa vysláni představitelé sovětské kultury a umění.

---

26 *Tamtéž*, 77–1–976, 1. Důsledky této porady jsou známy. Prvními obětmi zesíleného ideologického boje byli spisovatel Michail Zoščenko a básnířka Anna Achmatovová. Zajímavý je dokument v češtině nesoucí název K některým otázkám kulturní fronty, který se – bez data a podpisu – dostal do OVP. Uvádělo se v něm, že případ Zoščenka a Achmatovové se „živě diskutoval v řadách českých kulturních pracovníků", z nichž někteří, zejména národní socialisté a lidovci, „demagogicky označují rozhodnutí ÚV VKS(b) k leningradskému případu za ohrožení svobody tvorby. Mnohem větší část pokrokových kulturních pracovníků pochopila význam kroku ÚV VKS(b) a vyvozuje z něj závěry pro svou činnost, která musí více než dosud sloužit zájmům lidovědemokratického zřízení u nás." *Tamtéž*, 17–128–903, 139.

27 *Tamtéž*, 77–1–976, 2–47.

28 *Tamtéž*, 17–128–105, 6–10.

Od dubna 1946 bylo OVP ÚV VKS(b) pověřeno novými funkcemi, které měly zlepšit propagandu směřující ze SSSR do zahraničí a zlepšit vztahy se zahraničními komunistickými stranami.[29] Porada u Ždanova a Geminderovy informace byly zřejmě podnětem pro svolání schůzky u Suslova na 23. dubna 1946 „k otázce pomoci Československu".[30] Podle slov předsedajícího bylo cílem porady „vypracovat určitá opatření k zesílení politického působení na československou veřejnost ... naše práce v Československu přece jen potřebuje zlepšit a v každém případě ještě není po všech stránkách uspokojivá". Tato situace je nepřípustná tím spíše, že se blíží volby v zemi, prohlásil Suslov a navrhl, aby byla nastíněna „určitá opatření ideologické pomoci ... demokratickým silám Československa".

Náměstek vedoucího OVP L. Baranov, který vystoupil po Suslovovi, přednesl obsah Geminderovy informace. Přítomný velvyslanec SSSR v Československu Valerian Zorin zdůraznil, že „situace v Československu je výjimečně příznivá pro jakékoli naše opatření", a s politováním konstatoval, že „promeškáváme své možnosti ve smyslu našeho vlivu a upevňování našeho vlivu; už jsme promeškali mnohé z toho, co jsme mohli mít a čím jsme mohli účinně pomoci demokratickým silám".

Přítomní dále jednali o konkrétních možnostech působení na československou veřejnost: hovořilo se o cyklu přednášek sovětských profesorů v Praze, o zlepšování rozhlasového vysílání, o otvírání knižních obchodů v Praze a v Bratislavě. Ukázalo se, že Mikojan dal souhlas k otevření obchodu, pro který už byl odeslán vagon knih, a to v ruštině, protože v češtině se v SSSR skoro nic nevydává. Suslov na dotaz, zda byl vytištěn *Stručný kurs*, dostal kladnou odpověď: „Ano, vyšly zde, poslalo se tam 1,5 tisíce výtisků v češtině."

Pokud jde o filmy, ukázala se malá konkurenční schopnost sovětské filmové tvorby: Američané a Angličané přišli se zábavnou tematikou, kdežto Sověti ji nezměnili; o filmy, které měly úspěch v roce 1945, teď není zájem, „budeme muset pustit pozice, nedá se nic dělat". Když se jednalo o sportu, také vyšly najevo problémy. Řečník byl proti vyslání fotbalistů, protože „můžeme prohrát"; „mohlo by se poslat plavecké [družstvo], tady máme jistotu"; „mohlo by se poslat boxerské [družstvo], ale zase není jistota, že nám tam nerozbijí hubu".

Soudě podle některých dokumentů, měl ÚV VKS(b) přijmout k otázce, o níž se na poradě jednalo, příslušné usnesení, avšak autorce se v *RCChIDNI* nepodařilo nalézt ani návrh, ani usnesení. Koncem dubna a v květnu 1946 předložili vedoucí některých složek sovětské „kulturně-ideologické fronty" své konkrétní návrhy na zlepšení „práce" pro Československo. Šlo o Sovětskou informační kancelář (Sovinformbyro), TASS, ÚV VLKSM (Komsomol), Výbor pro záležitosti umění při Radě ministrů SSSR a Mezinárodní knihu.[31]

Některé návrhy bylo možné realizovat ihned; například splnit naléhavé prosby „československých soudruhů" a vyslat do ČSR ještě před volbami do Ústavodárného národního shromáždění Alexandrovův soubor písní a tanců Rudé armády či Obrazcovovo loutkové divadlo a na hudební festival v Praze sovětské hudebníky Oborina, Ojstracha a Mravinského. Byla vyslána i delegace sovětské mládeže v čele s tajemníkem čeljabinského oblastního výboru VLKSM S. I. Kolesnikovem, který, soudě podle dokumentů, dodal

29 ABIDEKOV: *Kominform...*, s. 14 n.
30 *RCChIDNI*, 17–128–884, 91–99.
31 *Tamtéž*, 17–128–105, 1, 11–15.

vedení KSČ tajnou zprávu a nazpět přivezl obsažné informace od Slánského o situaci v Československu, jež posléze Suslov předal Stalinovi, Molotovovi, Ždanovovi, Mikojanovi, Malenkovovi a Berijovi.[32]

Návrhy Sovinformbyra počítaly s dlouhodobější realizací. Kancelář měla každý měsíc posílat do Československa nejméně 100 až 120 článků a fotodokumentů o životě v SSSR a také zprávy dopisovatelů o aktuálních mezinárodních otázkách a problémech poválečné „demokratické přeměny" a spolupráce slovanských zemí. Tematika článků o SSSR byla přesně stanovená: charakter sovětského společenského a státního zřízení, úspěšná poválečná hospodářská výstavba, upevňování vojenské a ekonomické síly SSSR, úkoly a realizace nového pětiletého plánu, přednosti sovětského ekonomického uspořádání, systém řízení národního hospodářství, úspěchy vědy, umění a kultury v SSSR.[33]

V červenci 1946 projednávala práci Sovinformbyra zvláštní komise ÚV VKS(b), jejímiž členy byli tajemníci ÚV Alexej A. Kuzněcov, Nikolaj S. Patoličev a šéf OVP Suslov.[34] Hlavní referát měl ředitel Sovinformbyra S. Lozovskij. Zdůraznil v něm nutnost zesílit sovětskou propagandu, která, jak konstatoval, zaostává za angloamerickou „počtem osob, i technicky a po finanční stránce". Hodně se hovořilo o rozmachu protisovětské kampaně na Západě, o snaze angloamerické propagandy aktivně působit v zemích, které Sovětský svaz považoval za svou zájmovou sféru. Lozovskij s odvoláním na Kopeckého a Zápotockého prohlásil, že „Čechoslováci od nás požadují obrovské množství článků a materiálů" a stěžují si, že „u nich nic neděláme, zatímco Američané a Angličané je zaplavují svými novinami a časopisy". Kuzněcov a Patoličev v dotazech a replikách několikrát zdůrazňovali nutnost přejít od defenzivní propagandy k ofenzivní. Lozovskij uvedl, že se nesmí litovat peněz vydaných na propagandu: „ať jsou naše náklady sebevyšší, ať to stojí, co chce, politicky se to stonásobně vyplatí". V odpovědi na tvrzení, že ne všude jsou články podepsané sovětskými autory ochotně otiskovány (konkrétně se to týkalo Polska), doporučil Lozovskij, aby tyto články podepisovali „soudruzi" z příslušných zemí.

Jako jeden z hlavních úkolů československého a polského oddělení Sovinformbyra se uvádělo „odhalování válečných štváčů" a anglosaské demokracie. Soudě podle stenogramu porady, mělo Sovinformbyro s Československem vůbec potíže: přicházela odtud jenom spousta žádostí, aby dodávaných materiálů bylo víc. Při srovnání s Polskem, kde „nás zatím netisknou ani tisknout nechtějí", vedoucí zmíněného oddělení tvrdila, že „v Československu je širší pole působnosti".

Po přijetí závěrů a usnesení, zadání pokynů a příslibů se záležitost sovětské propagandy v Československu skutečně pohnula kupředu,[35] nedosáhla však žádaného rozmachu v důsledku finančních, technických, organizačních, personálních a dalších příčin. V účinnosti se zřejmě angloamerické propagandě nevyrovnala. Zdůrazňovalo se to v řadě materiálů, které dostávalo OVP ÚV VKS(b); například ve zprávě o činnosti Všesvazové společnosti pro kulturní styky se zahraničím – VOKS v Československu v roce 1946 bylo dost místa věnováno angloamerické propagandě v zemi, zaměřené na to, aby dokázala

32 *DMISČO*, sv. 5, s. 272; *RCChIDNI*, 17–128–903, 35–40; 17–128–104, 15–20.

33 *RCChIDNI*, 17–128–105, 2.

34 *Tamtéž*, 17–125–385, 4–429.

35 Konkrétně to dokládala zpráva V. Kopeckého S. Lozovskému z 2.2.1947, kterou Lozovskij předal Ždanovovi. *Tamtéž*, 17–128–240, 39–41.

„přednosti západní demokracie před SSSR", a využívající všech prostředků „k podpoře reakčních živlů v Československu".[36]

Totéž v podstatě tvrdil i profesor Moskevské státní univerzity A. Sidorov po návratu z Československa, kde pronesl cyklus přednášek: „Vůbec nevyužíváme sovětskou vědu jako nástroj politického působení na československou inteligenci. (...) Míra našich opatření ve směru kulturních a vědeckých vztahů vůbec neodpovídá míře kontrapropagandy, kterou vede Francie, Anglie a Amerika."[37]

Přes velmi optimistické zprávy vedení KSČ (Slánského)[38] o situaci v Československu po volbách do ÚNS a o růstu autority a vlivu KSČ, jejíž člen stál v čele vlády, která schválila program připravený komunisty, byli sovětští vůdci patrně znepokojeni jak úspěchy angloamerické propagandy v ČSR, tak zesíleným odporem partnerů z Národní fronty, konkrétně slovenské Demokratické strany, proti komunistům. Dokládá to obsažný materiál Reakční působení na Slovensku, který v červenci 1946 vypracovala Politická správa Střední skupiny vojsk a zaslala OVP ÚV VKS(b). Když Baranov posílal tento materiál Suslovovi, zdůrazňoval, že „je velmi zajímavý".[39]

Sovětské vedení bylo očividně znepokojeno možností ztráty Československa jako svého nástupního prostoru ve středu Evropy, a to přispívalo k růstu nedůvěry a podezíravosti vůči KSČ a její politice kompromisů a ústupků partnerům z Národní fronty. Pro sovětskou zahraniční politiku druhé poloviny roku 1946 byla příznačná určitá dvojakost: vedle prohlášení o nutnosti udržet přátelské vztahy se Západem, o možnosti „soutěžení" dvou systémů s rozdílnými ideologiemi, zaznívala i tvrzení o vzniku dvou směrů ve světové politice: jednoho pokrokového, demokratického, v čele se SSSR; druhého imperialistického, antisovětského, vedeného USA a Anglií. Churchill už nebyl označován jinak než jako válečný štváč. To vše se odrazilo ve Ždanovově referátu ke 29. výročí říjnové revoluce.[40]

Za těchto okolností jistě vyvolaly zvýšenou pozornost sovětského vedení Gottwaldovy výroky o vlastní, československé cestě k socialismu, odlišné od sovětské, které vůdce komunistů pronesl na plénu ÚV KSČ v září 1946. Sovětská strana také těžko mohla vítat jakoukoli zmínku o upevnění vztahů s USA, zejména pak československo-americkou deklaraci o vzájemném obchodě, podepsanou 14. listopadu 1946, jež předpokládala jeho rozšíření a zlepšení. Určitým ohlasem této nervozity byl i velice strohý telegram, který Stalin poslal Gottwaldovi k jeho padesátinám. Zajímavá je podle našeho názoru i historie sepsání tohoto telegramu. OVP ÚV VKS(b) podalo návrh podepsaný Suslovem, aby bylo zasláno blahopřání, a Ždanov obdržel poměrně obšírný koncept blahopřejného telegramu. Usoudil ovšem, že se tím musí zabývat Ministerstvo zahraničních věcí SSSR. Náměstek ministra zahraničních věcí V. Děkanosov považoval za nezbytné text telegramu zkrátit na jeden odstavec a požádal o názor Zorina. Nakonec se text, jejž podepsal Stalin, skládal z jediné strohé věty: „Přijměte má blahopřání a přání všeho nejlepšího k Vašim padesátinám."[41]

---

36 *Tamtéž*, 17–128–89, 22–28.
37 *Tamtéž*, 17–128–1083, 31–35.
38 *Tamtéž*, 17–128–903, 35–40.
39 *Tamtéž*, 17–128–104, 23–45.
40 *Tamtéž*, *77–1804, 35–45.*
41 *Tamtéž*, 17–121–539, 16–20.

Možná to byl projev pro Stalina typické stručnosti v záležitostech tohoto druhu i určité pokračování deklarované zásady nevměšování do záležitostí Československa; je však také možné (a i taková hypotéza má právo na existenci) že se zde promítly výše uvedené příčiny i nespokojenost sovětského vůdce s Gottwaldem.

Přibližně v téže době došlo ještě k jedné nenápadné události, která však podle našeho názoru stojí za pozornost: Suslovovi k rukám byl zaslán dopis řadového člena pražské organizace KSČ Z. Rejchla o účelnosti a nutnosti obnovit Komunistickou internacionálu „jako mezinárodněprávní subjekt". K dopisu bylo přiloženo obšírné memorandum s podrobným výkladem představ jeho autora o tom, jak to udělat. Suslov uložil pracovníkům OVP V. Mošetovovi a I. Medveděvovi, aby se touto otázkou zabývali. Ti pak vypracovali posudek, v němž v zásadě odsoudili myšlenku na obnovení Internacionály, třeba i v nové formě, současně však podotkli, že nastolení této otázky „bezpochyby odráží snahu určité části komunistů zahraničních států nalézt odpovědi na otázky, které je znepokojují, o celkových perspektivách rozvoje komunistického hnutí na celém světě". Kromě toho autoři posudku tvrdili, že nastolení otázky Internacionály je do určité míry v souladu s diskusí o revoluci, o socialismu, o „zastaralosti" marxismu-leninismu, které poslední dobou probíhají v různých, především buržoazních stranách. „Jak ukazují fakta, do těchto diskusí byly zataženy i některé komunistické strany (například Komunistická strana Československa)." Autoři se domnívali, že „pro pomoc komunistickým stranám zahraničních států by mělo závažný význam kritické posouzení okruhu výše zmíněných otázek a výklad stanoviska, které k nim zaujímá naše strana".[42]

K závěru byl přiložen přehled diskuse, která k uvedeným otázkám probíhala v československém tisku od konce roku 1945 do poloviny roku 1946. V přehledu se tvrdilo, že důslednými zastánci teze o československé cestě k socialismu jsou Beneš a buržoazní strany (národní socialisté a lidovci), kteří tuto tezi využívají „ke kritice nynější zahraničněpolitické orientace československého státu a jeho vlády", k tomu, aby „zasívali nedůvěru lidu k Sovětskému svazu". V domnění, že KSČ a její tisk „byly vtaženy do diskuse nejenom o teoretických otázkách, ale i o podstatě zahraniční a vnitřní politiky Československa", autoři přehledu hodnotili Gottwaldovy výroky o „zvláštní československé cestě k socialismu" jako shodné s tezemi o „vlastní cestě" a „vlastním socialismu" pronášenými činiteli a tiskem československých „buržoazních" stran. Zdůrazňovalo se, že „tohoto stanoviska vedení komunistické strany může využít reakce v boji proti samotné komunistické straně".[43] Z přehledu víceméně vyplýval závěr, byť přímo nevyřčený, že KSČ, dříve pevně stojící na marxisticko-leninských pozicích, je zřejmě nyní ochotna je opustit.

Přehled byl předložen Suslovovi 2. února 1947, tedy ve stejné době, kdy obdržel sérii materiálů o situaci v československé armádě a o postojích Ludvíka Svobody. Materiály pocházely z *GlavPURKKA*, z Politické správy Střední skupiny vojsk. Referovalo se v nich (mimochodem v rozporu s nedávným hodnocením) o zdrženlivém a vůči sovětské armádní delegaci nepříjemném chování Svobody během oslav 29. výročí sovětské armády v Československu. Zdůrazňovalo se, že tím prokázal svou povolnost vůči představitelům pravicových stran, jež se k Sovětskému svazu a jeho armádě stavějí nepřátelsky. Konstatovalo se zejména, že „v Československu nebyl v Churchillově osobě odhalen podněco-

42 *Tamtéž*, 17–128–903, 75–90.
43 *Tamtéž*, 17–128–903, 91–95.

vatel nové světové války a okolo jeho jména se tu udržuje aureola hrdiny boje proti fašismu".[44]

Situace v československé armádě velmi zaujala OVP ÚV VKS(b) na jaře 1947, zejména v souvislosti s průběhem oslav Dne vítězství a druhého výročí osvobození Prahy. Ve zvláštním hlášení Politické správy Střední skupiny vojsk se konstatovalo, že „vládní kruhy organizačně nezajistily konání lidových oslav", že „představitelé pravicových stran sabotovali tyto oslavy a snažili se zamlčet úlohu Sovětské armády při osvobozování Československa". Poukazovalo se na to, že generál Svoboda se „oslav nezúčastnil", a když ho navštívila sovětská delegace, „cítil se nesvůj a nenacházel téma k rozhovoru".[45]

Po zobecnění „signálů" o situaci v československé armádě došlých do OVP zaslali Baranov a Medveděv 30. května 1947 příslušnou informaci Suslovovi. Hovořilo se v ní o brzdění procesu „demokratizace" a snižování vlivu komunistů v armádě, o omezování působnosti instituce osvětových důstojníků a jejím možném zrušení, o snaze „reakčních živlů" zabránit sblížení československé a sovětské armády. „Z dosavadních poznatků vyplývá – říkalo se v informaci –, že generál Svoboda poslední dobou hraje úlohu 'toho, kdo sedí na dvou židlích'; ve vládě podporuje názory a návrhy komunistů, ale na ministerstvu a v armádě se zdá být poslušným vykonavatelem požadavků národních socialistů, a hlavně vojenské kanceláře prezidenta Beneše."[46]

Následujícího dne, 31. května 1947, poslal Suslov informaci o situaci v československé armádě Stalinovi, Molotovovi a Ždanovovi. Formulace dokumentu byly velmi ostré a obsahovaly obvinění na adresu KSČ. Uvádělo se v nich, že ÚV KSČ oslabil pozornost vůči situaci v armádě, nečelí vyhánění komunistů a omezování působnosti osvětových orgánů, neční opatření k obsazování řídicích funkcí v armádě nejlepšími stranickými kádry. Gottwald byl obviňován z toho, že nevěnuje patřičnou pozornost stavu armády a nevyužívá svých práv jako předseda Rady obrany. Slánskému se rovněž kladlo za vinu, že jako předseda parlamentního výboru pro otázky obrany se málo zabývá problémy armády, což „nutně vede k oslabování pozic komunistické strany v řadě složek československé armády". Velitel oddělení výchovy a osvěty generálního štábu generál Procházka byl charakterizován jako člověk, který provádí „smířliveckou, kompromisní politiku", projevuje se u něj „naprostý nedostatek vůle ve vztahu k činnosti reakcionářů" a nevyvíjí „potřebný vliv na činnost generála Svobody v československé armádě".[47]

Hlášení o aktivizaci „reakčních sil" v Československu se stále množila. Na jaře 1947 přijela na pozvání Zápotockého sovětská odborářská delegace, jejíž vedoucí M. Kozin si v celkovém velmi kladném hodnocení československého odborového hnutí dovolil vyslovit i kritické poznámky, když se zmínil zejména o nutnosti vystupňovat „odhalování intrik reakce" a energičtěji bojovat proti „temným protilidovým živlům".[48] V červnu OVP obdrželo obsáhlou zprávu sepsanou pracovníky Institutu č. 205 o protisovětské propagandě Spojených států v řadě zemí včetně Československa.[49]

---

44 *Tamtéž*, 17–128–287, 2–3, 41–53; 17–128–1083, 87–99.
45 *Tamtéž*, 17–128–287, 63–88.
46 *Tamtéž*, 17–128–1083, 197–203.
47 *Tamtéž*, 17–128–1083, 96.
48 *DMISČO*, sv. 5, s. 339 n.
49 *RCChIDNI*, 17–128–1129, 2–46.

Nahromadění všech těchto informací bylo natolik znepokojivé, že byl v červnu do ČSR vyslán vedoucí odboru OVP ÚV VKS(b) P. Guljajev, který měl za úkol osobně se seznámit se situací v zemi. Od 12. do 21. června se setkal s řadou vedoucích činitelů KSČ i s pracovníky okresních a krajských stranických organizací. Výsledkem jeho služební cesty byla zpráva O situaci v Československu, kterou Suslov „jako nepochybně zajímavou" postoupil Stalinovi, Molotovovi, Ždanovovi, Berijovi, Mikojanovi, Malenkovovi a Voznesenskému.[50]

V první části zprávy se popisovala hospodářská situace v zemi a byly zdůrazněny „příznivé vyhlídky na sklizeň, zakládající dobrou perspektivu v oblasti zemědělství". Tato část zprávy vznikla zřejmě na podkladě Slánského informace o situaci v Československu, kterou Guljajev patrně přivezl s sebou a kterou Suslov také poslal „nahoru", výše zmíněným osobám.[51]

Dosti podrobně Guljajev popisoval politickou situaci v zemi. Líčil zostřený boj mezi stranami a značnou aktivizaci „reakčních živlů", „podporovanou Anglosasy", zřetelně antikomunistický a antisovětský charakter projevů „reakce", s „přeceňováním nepodstatných zásluh Američanů při osvobozování Československa a opěvováním půvabů americké a anglické demokracie". Podal nezaujatou charakteristiku národněsocialistické a sociálnědemokratické strany a zdůraznil růst amerického vlivu, zejména prostřednictvím zahraničního obchodu, a šíření „patolízalství" vůči Američanům, hlavně ve středních vrstvách obyvatelstva. „Propaganda komunistů odhalující reakci a její zahraniční přátele má zatím omezený charakter. Komunistická strana nehodnotí vždy v patřičné míře škodu, kterou přináší nepřátelská propaganda a masová vystoupení reakčních stran," uzavíral Guljajev.

Další část zprávy byla věnována přímo komunistické straně a její činnosti. Autor konstatoval, že KSČ se přeměnila v masovou stranu, že je velkou a aktivní silou, „která může být s úspěchem zmobilizována pro ofenzivní boj". Vedle toho upozorňoval na nedostatečné pronikání komunistické strany do státního aparátu včetně ministerstev řízených komunisty, jako je ministerstvo vnitra a financí. Poukazoval na potíže, na něž narážejí komunisté v armádě, kde mají nepatrné zastoupení ve velitelském sboru. „Postoj generála Svobody, který se maskuje apolitičností a vydává se za přítele SSSR, fakticky dostává komunisty do takové situace," psalo se ve zprávě. Také celkové hodnocení činnosti KSČ vyznívalo kriticky: „Vznikl dojem, že vedení komunistické strany soustředilo svou činnost hlavně na získání parlamentní většiny, aniž by současně přijímalo *různá opatření k rozdrcení* (zdůraznila V.M.) nejdůležitějších pozic reakce ve státním aparátu, v armádě, na venkově, ve středních vrstvách atd. V důsledku toho milionová strana s dobře organizovaným aparátem není dostatečně zmobilizována k rozhodnému boji s nepřáteli lidové demokracie. Strana se ještě neprojevila jako strana vybudovaná na marxisticko-leninských základech. K tomu je třeba poznamenat, že její vedoucí činitelé zatím takový úkol před stranou nevytyčili."

Velkou pozornost Guljajev věnoval situaci na Slovensku – upozorňoval na „reakčnost" Demokratické strany, na její vliv na masy a styky se zahraničím. Současně zdůraznil nepevné postavení slovenské komunistické strany po volbách, její organizační slabost,

50 *Tamtéž*, 17–128–1083, 212–220.
51 *Tamtéž*, 17–128–1083, 205–211.

chybějící zkušenosti a znalosti marxisticko-leninské teorie u vedoucích pracovníků ÚV KSS, malou pozornost Širokého a Ďuriše k záležitostem strany. „Takto – zněl Guljajevův závěr – proti slovenské reakci stojí poměrně slabě organizovaná strana se slabým vedením."

Ve zprávě bylo zvláštní místo věnováno vlivu a popularizaci SSSR: „K rozšiřování propagandy anglosaských zemí a jejich aktivnímu pronikání do Československa dochází při zcela nedostatečné činnosti v oblasti popularizace Sovětského svazu," na čemž nese vinu jak komunistická strana, tak sovětské organizace, které jsou za to odpovědné, shrnoval autor zprávy.

Pokud bychom tedy soudili podle informací, které dostával Kreml z OVP ÚV VKS(b), nemluvě o dalších kanálech (rozvědka, ministerstvo zahraničních věcí, NKVD aj.), lze s jistotou říci, že sovětští vedoucí činitelé si utvářeli nezvratný dojem o brzkém nástupu a možném vítězství „reakčních sil" v Československu, podporovaných ze zahraničí, a naproti tomu slabém a nedostatečném odporu ze strany KSČ. Za těchto podmínek se zřejmě zvyšoval počet zastánců řešení napjaté situace v Československu silou, s cílem udržet tuto zemi ve sféře sovětského vlivu. Není vyloučeno, že před příjezdem československé delegace do Moskvy 9. července 1947 se Stalin seznámil se všemi (nebo s hlavními) informacemi o situaci v Československu, které došly „nahoru", a využil je v rozhovorech s československými činiteli k příslušné argumentaci.

Připomeňme, že v polovině roku 1947 se už zřetelně rýsovalo rozdělení světa na dva konfrontační tábory, že probíhal napjatý politický zápas okolo Marshallova plánu a československé účasti na něm. Stalin se tou dobou již vzdal diplomatických snah odvrátit rozkol Evropy a přijal variantu násilné konfrontace. Za těchto okolností se podle představ Moskvy měla rozdrobená „sféra sovětského vlivu" přeměnit v homogenní blok s monopolem komunistické moci v každé zemi, zejména pak v československé „přední baště", aby bylo možné snadněji tento blok řídit z jednoho centra. Těmto cílům měla sloužit i porada ve Szklarské Porębě v září 1947, kde vznikla Kominforma.

Povšimneme-li si projevu zástupce KSČ Rudolfa Slánského na poradě, je v něm, pod vlivem Ždanovova referátu, zřetelně patrná změna tóniny, frazeologie a přesnější obrysy stanovených úkolů KSČ. Beneše a Masaryka už Slánský označoval za agenty angloamerického imperialismu, povinnost strany „tváří v tvář jeho agresivním plánům" viděl v zesílení a dalším rozmachu boje s „reakcí", v jejím „odhalování" a vytlačování z pozic, které získala, a konečně v jejím rozbití za podpory „širokých mas".[52] V tomto útoku byl už v podstatě založen algoritmus strategie a taktiky KSČ pro nejbližší dobu.

Plán útoku proti „reakci" projednávalo předsednictvo ÚV KSČ 2. října 1947, a nutno přiznat, že byl splněn bleskově: zahájen byl „odhalením" takzvaného protistátního spiknutí na Slovensku a završen únorovým vítězstvím KSČ, které v podstatě zajistilo monopol komunistické moci v Československu. KSČ úspěšně zmobilizovala „nižší vrstvy", podařilo se jí „obehrát" své partnery-soupeře z Národní fronty, nepřipravené na rozhodnou protiakci, a vytlačit je z řízení země.

Nehledě na tak působivé vítězství, nehledě na to, že se KSČ dostalo na poradě ve Szklarské Porębě pořádného dílu jak přímé, tak nepřímé kritiky, vyvolávaly postoje

52 *The Cominform...*, s. 146, 282.

a činnost vedení strany nadále nedůvěru a podezíravost OVP ÚV VKS(b). Svědčí o tom dokument O některých chybách komunistické strany Československa, zpracovaný začátkem dubna 1948 pracovníky OVP a zaslaný tehdy již tajemníku ÚV VKS(b) Suslovovi.[53] Připomeňme, že právě na jaře 1948 se rozhořel konflikt mezi VKS(b) a Komunistickou stranou Jugoslávie, že probíhaly přípravy na druhou poradu Kominformy, na níž měl být ukončen „chaos" a „rozkolísanost" v komunistickém táboře a měli být odsouzeni „renegáti" marxismu-leninismu, že se hledali „otloukánci", na jejichž příkladu by bylo možné demonstrovat a ocejchovat „odpadlíky od víry". Vedle KSJ a Polské strany pracujících byla KSČ jednou z těch stran, které mohly být položeny na obětní oltář pro ponaučení ostatním.

Na třiceti stranách výše zmíněného dokumentu byly z pozic „marxisticko-leninské teorie" přepečlivě rozebírány všechny „chyby", jichž se KSČ dopustila, a formulována „doporučení" k jejich nápravě. Materiál je natolik obsáhlý a zajímavý, že se o něm musíme zvlášť zmínit. Co všechno se kladlo KSČ za vinu? Zaprvé orientace „v teorii i v praxi na zvláštní nenásilnou cestu k socialismu bez obětí a třídního boje", skluzávání „na pozice nenásilného přerůstání kapitalismu v socialismus"; zadruhé rozsáhlé „šíření parlamentaristických iluzí ve straně, přeceňování parlamentních forem boje a podceňování práce v masách"; zatřetí „sociáldemokratický přístup k budování strany, odmítání bolševických organizačních principů výstavby KSČ"; začtvrté „zanedbávání leninsko-stalinského učení o národnostní otázce" a přizpůsobování politiky v této otázce náladám ostatních „nacionalistických živlů" českého obyvatelstva; zapáté neexistence „vědeckého programu v rolnické otázce", provádění „pouze dílčích opatření, nenarušujících základy kapitalismu na vesnici", podceňování „nebezpečí kulactva" a podpora „protimarxistické teorie 'živelnosti' v socialistické přeměně zemědělství v zemi".

Kritizován byl vlastně celý poválečný kurz KSČ, v zásadě předtím odsouhlasený Moskvou. Avšak „doba se změnila" a zpívala se „jiná písnička". V závěru tohoto dokumentu bylo vysloveno přesvědčení, že „KSČ disponuje dostatečnými silami a zkušeností z boje ... za vítězství myšlenek marxismu-leninismu při řešení historického úkolu – přechodu Československa a jeho národů k vyšší formě vývoje společnosti". Autorka nemá k dispozici údaje o tom, že se s tímto dokumentem obeznámilo vedení KSČ, ale strana všechny vyjmenované „chyby" ve své následující činnosti „odstranila" a dokázala svou schopnost „nekompromisně nastoupit cestu výstavby socialismu" se „sovětskou tváří".

„Podezíravost a nedůvěra nebyly produktem stalinského systému, ale jeho samou podstatou," správně píše anglický badatel Alan Bullock a dodává: „Fakt, že Stalin, místo aby na konci války uvolnil sovětský systém, shledal, že je zapotřebí ho utužit, napovídá, že rozšíření této praktiky na východní Evropu na sebe nenechá dlouho čekat."[54]

„Únor" musel v Československu dříve či později přijít. VKS(b) a KSČ nejprve počítaly s jeho dlouhodobější přípravou, ale mezinárodní situace jim udělala „škrt přes rozpočet" a urychlila nástup komunistů k moci.

---

53 *RCChIDNI*, 17–128–1162, 44–73.

54 BULLOCK, Alan: *Hitler a Stalin*: Paralelní životopisy. Plzeň, Mustang 1995, s. 903.

Únorová politická krize roku 1948 v Československu a „sovětský faktor"

Z materiálů ruských archivů

Galina P. Murašková

Politická krize v Československu v únoru 1948, jež vedla k likvidaci koaliční vlády a také ke změně povahy moci, byla zjevným výsledkem nového kurzu sovětského vedení, zaměřeného na urychlený nástup komunistických stran k dobytí mocenského monopolu ve východoevropském regionu. Tento kurz se prosadil od poloviny roku 1947.

Důvody, proč Moskva odmítla myšlenku národních cest k socialismu v rámci parlamentního systému a bez diktatury proletariátu, kterou v komunistickém hnutí velmi aktivně prosazovali Josef V. Stalin, Andrej A. Ždanov a Georgi M. Dimitrov v letech 1944–1946,[1] už byly zevrubně prozkoumány[2] a v našem příspěvku se nemusíme tímto problémem zabývat.

Připomeňme zde jen jednu okolnost. Posun nálad veřejnosti v západní a severní Evropě na jaře 1947 doprava (dokazovaly jej i zhoršené vztahy mezi komunisty a socialisty ve Francii a v Itálii, porážka komunistické strany ve volbách do parlamentu ve Finsku, pro Moskvu nečekaný odchod francouzských komunistů z vlády i odstranění komunistů z vládního kabinetu v Itálii) vyvolal v Moskvě a v komunistických stranách východní Evropy obavy, aby se země v tomto regionu nevyvíjely podle vzoru západních demokracií. Odtud pocházela také vzrůstající nedůvěra k partnerům z demokratické koalice, snaha

---

1 Připomeňme rozhovor J. V. Stalina s B. Bierutem a E. Osóbka-Morawskim 26. května 1946, kdy Stalin hodnotil režim v Polsku: „Demokracie, která byla zavedena u vás v Polsku, v Jugoslávii a částečně v Československu, to je demokracie, která vás přibližuje k socialismu, aniž by bylo nutno zavádět diktaturu proletariátu a sovětské zřízení." *Archiv Prezidenta Rossijskoj Federacii* (dále *AP RF*), f. 45, op. I, d. 355, l. 53.

2 VOLOKITINA, T. V. – MURAŠKO, G. P. – NOSKOVA, A. F.: Načalo sozdanija soclagerja. In: *SSSR i cholodnaja vojna*. Moskva 1995, s. 76–98; WOLOKITINA, T. – MURASCHKO, G. – NOSKOWA, A.: Das Zentralkomitee der WKP(b) und das Ende der „nationalen Wege zum Sozialismus". In: *Jahrbuch für historische Kommunismusforschung*. Berlín 1994.

vrátit se k „ověřenému marxistickému principu" třídního nepřátelství a k urychlování „revolučního procesu", aktivizace zastánců okamžitého přijetí sovětského modelu vývoje společnosti.

V této atmosféře působilo sovětskému vedení velké starosti Československo se svou silnou demokratickou tradicí, s vlivnými oponenty komunistů ve vládě a v parlamentu, představovanými národněsocialistickou, lidovou a demokratickou stranou, a s komunistickou stranou, kterou Moskva považovala za příliš umírněnou a náchylnou ke kompromisům. Po porážce Mikołajczyka v Polsku a Ference Nagye v Maďarsku se nevylučovalo, že ostří americké politiky ve východoevropském regionu se může zaměřit právě na Československo.

Dokumenty z ruských archivů, dokonce i v tak omezeném rozsahu, v jakém jsou zatím badatelům přístupny, umožňují vysledovat hlavní momenty v náhledu Moskvy na politický vývoj v Československu od léta 1947 do únorové krize 1948. Pokusme se podívat na události prostřednictvím našich archivních dokumentů, které se podařilo nalézt během práce na sborníku *Východní Evropa v dokumentech ruských archivů 1944–1953*.[3]

V červnu 1947 přijíždí do Prahy pracovník Oddělení zahraniční politiky (OVP) ÚV VKS(b) P. Guljajev, aby v souvislosti s odchodem francouzských komunistů z vlády předal Klementu Gottwaldovi kopii známého dopisu Andreje A. Ždanova Maurici Thorézovi.[4] Po návratu koncem června 1947 píše podrobnou analytickou zprávu o situaci v Československu, adresovanou vedení strany: Stalinovi, Ždanovovi, Molotovovi, Berijovi, Mikojanovi, Malenkovovi a Voznesenskému, tedy takzvané „sedmičce". V dokumentu sděluje, že „politická situace v zemi se vyznačuje zostřeným bojem mezi stranami a značnou aktivizací reakčních živlů, podporovaných Anglosasy. Jejich vystoupení jsou výrazně protikomunistická, protisovětská, přeceňují nepodstatné zásluhy Američanů při osvobozování Československa a opěvují půvaby americké a anglické demokracie."[5]

Dále bylo sovětské vedení informováno o tom, že v Československu je přibližně třicet tisíc cizinců, z toho velké množství amerických vojáků. Pokud jde o politiku KSČ, Guljajev konstatoval, že propaganda komunistů, „odhalujících reakci" a její „zahraniční přátele", je omezená, jelikož strana „nehodnotí vždy v patřičné míře škodu, kterou přináší nepřátelská propaganda a masová vystoupení reakčních stran".[6]

Nejvíc se však ve zmíněném dokumentu zdůrazňovalo, že komunisté nedokázali ve větší míře ovládnout orgány státního aparátu. „Ve státním aparátu je velmi málo komunistů, dokonce i na ministerstvech, která řídí komunisté. Tak například na ministerstvu vnitra, které řídí Nosek, je ze 48 vedoucích odborů a oddělení jenom 14 komunistů, na ministerstvu financí připadá na 75 těchto pracovníků jenom pět komunistů, a ještě horší je situace tam, kde ministři jsou členy jiných stran. Na ministerstvu průmyslu, kde je ministrem Laušman, připadá na 131 vedoucích pracovníků jen třináct komunistů,

---

3 *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov, 1944–1953* gg. Sv. 1, 1944–1948 gg. Red. kol.: T. V. Volokitina, T. M. Islamov, G. P. Muraško (odp. red.), F. A. Noskova, L. A. Rogovaja. Moskva–Novosibirsk, Sibirskij chronograf 1997.

4 Sv. NARINSKIJ, M. M.: I. V. Stalin i M. Torez 1944–1947 gg: Novyje materialy. In: *Novaja i novejšaja istoria*, č. 1 (1996), s. 19–30, zde s. 25.

5 *Rossijskij centr chranenija i izučenija dokumentov novejšej istorii* (dále *RCChIDNI*), fond (dále f.) 17, opis (op.) 128, delo (d.) 1083, list (l.) 214.

6 *Tamtéž*, l. 215.

na ministerstvu zahraničních věcí na 51 osob jen sedm komunistů, na ministerstvu spravedlnosti jsou jen dva komunisté, a to ještě v podřadných funkcích."[7] Stejně špatně to podle údajů, které Guljajev získal, vypadalo na střední a nižší úrovni státního aparátu. Zde, jak psal, převládal „vliv reakční strany národních socialistů".

Z uvedených skutečností pisatel zprávy vyvozoval zcela negativní závěr: „Vznikl dojem, že vedení komunistické strany soustředilo svou činnost hlavně na získání parlamentní většiny, aniž by současně přijímalo rázná opatření k rozdrcení nejdůležitějších pozic reakce ve státním aparátu, v armádě, na venkově, ve středních vrstvách atd. V důsledku toho milionová strana s dobře organizovaným aparátem není dostatečně zmobilizována k rozhodnému boji s nepřáteli lidové demokracie."[8]

Předložená zpráva a údaje v ní obsažené zřejmě členy „sedmičky" silně znepokojily. Svědčí o tom fakt, že v OVP, které řídil Michail A. Suslov, byla speciálně zpracována souhrnná statistika členství řídících pracovníků československých ministerstev v politických stranách: ze 165 vedoucích odborů bylo 42 komunistů, u vedoucích oddělení byl poměr 858:154.[9] Do této statistiky nebyly zahrnuty údaje týkající se ministerstva obrany, které spadalo pod vedení Vojenské kanceláře prezidenta republiky. O situaci na tomto ministerstvu mělo sovětské vedení obzvláštní zájem. Už od května 1947 docházely totiž Stalinovi, Molotovovi a Ždanovovi různé informace o „nebezpečných snahách pravicových politických stran zlikvidovat vliv pokrokových politických činitelů (především komunistů) v československé armádě".[10]

V tomto ohledu rozhodně není bez zajímavosti dokument ze srpna 1947, který byl odeslán z Politické správy Střední skupiny sovětských vojsk ústřednímu výboru VKS(b) k rukám Ždanova a poté dán na vědomí „sedmičce" – Stalinovi, Ždanovovi, Molotovovi, Berijovi, Mikojanovi, Malenkovovi a Voznesenskému. V dokumentu podepsaném generálem S. Šatilovem se sdělovalo, že „pravicové československé strany – národní socialisté, slovenští demokraté a další reakční živly – zahájily aktivní činnost směřující k eliminaci vlivu komunistů v československé armádě. Ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda navenek sice pokračuje ve spolupráci s komunisty a často podporuje jejich návrhy na zasedání vlády, je však silně ovlivňován pravicovými živly a provádí v armádě jejich politiku." Jako důkaz se v dokumentu uváděla fakta o souhlasu Svobody s propouštěním osvětových důstojníků, zpravidla komunistů, a rovněž mnoha důstojníků-komunistů ze složek špionáže a kontrašpionáže, kteří byli nahrazováni členy jiných politických stran. Z popsaných skutečností se vyvozoval závěr, že generál Svoboda jako ministr obrany „usiluje o úzkou spolupráci s Vojenskou kanceláří prezidenta republiky", která „fakticky řídí armádu, plní linii národních socialistů a intenzivně obsazuje svými lidmi velitelská místa v armádě".[11] Československá armáda zřejmě hrála v kalkulacích sovětského vedení podstatnou roli. Vjačeslav M. Molotov, druhá osoba v „sedmičce", napsal během příprav porady ve Szklarské Porębě na zmíněný dokument pokyny svědčící o zřejmých obavách

7 *Tamtéž*, l. 217.
8 *Tamtéž*, l. 218.
9 *Tamtéž*, l. 223.
10 *Tamtéž*, l. 196.
11 *AP RF*, f. 56, op. 1, d. 1357, l. 229.

Moskvy z oslabení vlivu komunistů v československé armádě. „Ss. Ždanovovi, Malenkovovi. O této otázce se bude muset s Čechy promluvit na poradě v P[olsku]."[12]

Rozhovory se zástupci KSČ ve Szklarské Porębě se patrně konaly, avšak pokusy komunistů „očistit" armádu a státní aparát nepřinesly, soudě podle hodnocení sovětské strany, očekávaný výsledek. Příčiny vzniklé situace spatřovala sovětská strana především v nedostatečné důslednosti komunistické strany a v její přílišné povolnosti vůči partnerům z Národní fronty. Tuto verzi zastávalo také sovětské velvyslanectví v Praze, když analyzovalo vývoj vnitropolitické situace v Československu ve druhé polovině roku 1947.

Do Moskvy došla informace, že „pravicové strany udržují komunisty ve stálém strachu z izolace a z toho, že se spolčí proti komunistům... Komunisté, kteří se obávají, že zůstanou izolovaní, zase někdy pravicovým stranám zbytečně ustupují." Jako příklad se uváděly neúspěšné pokusy komunistů prosadit nový školský zákon, který nebyli schopni dovést do konce z obavy, aby nezůstali osamoceni. Dále se v dokumentu zasloužil do Moskvy konstatovalo: „Totéž platí o očištění státního aparátu a armády. Otázky byly položeny, dosáhli rozhodnutí, ale prakticky se k samotné nápravě nedostali, protože reakční živly strhly povyk, že komunisté rozvracejí státní aparát atd., a komunisté tedy ustoupili."[13]

Tato interpretace jednání československých komunistů, jak ji sdělovaly diplomatické služby SSSR, odpovídala představám sovětského vedení. Komunističtí politikové totiž nemohli podle jejich názoru dosáhnout toho, co od nich v Moskvě očekávali. Své působení založili na myšlence nenásilného přechodu k socialismu a ve své politice museli počítat s normami parlamentní republiky a řídit se danými zákony. Těmito ohledy vysvětloval situaci ministr vnitra Václav Nosek A. Šmeralové, zástupkyni Všeslovanského výboru, která byla v prosinci 1947 v Praze, když se hovořilo o příčinách nezdařených pokusů komunistů ovládnout státní aparát. Šmeralová ve své zprávě pro Ministerstvo zahraničních věcí SSSR napsala: „Ústřední aparát je silně zaneřáděný: vládne tu byrokracie – národněsocialističtí a lidovečtí úředníci. Ministr vnitra Nosek si stěžoval, že nemá možnost svůj aparát očistit, protože ještě platí zákon, že za propuštěného člověka nesmí být nikdo přijat. Řekl mi, že v nejbližších dnech se mu podaří poslat do penze 273 ze 700 pracovníků a potom bude moci přijmout nové lidi. (...) Nosek hovořil se Slánským, ale jak sděluje, dostal odpověď: 'Zákon se nesmí porušovat.' Na mnoha ministerstvech a na pražském magistrátě se počítá s následující komunizací aparátu: stranické organizace navrhují přesvědčovat vedoucí oddělení, aby vstoupili do KSČ."[14]

Prognóza sovětských diplomatických služeb týkající se perspektiv dalšího vývoje v Československu v roce 1948 nebyla optimistická: „V současné době a v roce 1948 před volbami bude komunistům ještě hůř, protože představitelé sociálnědemokratické strany je budou podporovat ještě méně, a většinou budou proti nim...

Ještě obtížnější situace je na Slovensku, kde jsou komunisté zcela v menšině a kde Demokratická strana v podstatě řídí všechny otázky vnitřního života Slovenska... V současnosti se veškerá pozornost všech stran upřela na nadcházející volby... Jsou všechny důvody předpokládat, že při usilovné práci s masami až do voleb získají komunisté

12 *Tamtéž.*

13 *Archiv vnešnej politiki Rossijskoj federacii* (dále *AVP RF*), f. 0138, op. 29a, p. 171, d. 3, l. 61.

14 *Tamtéž*, f. 0138, op. 29, p. 146, d. 4, l. 6.

v nadcházejících volbách zaslouženou většinu hlasů."[15] Tento „pozitivní" odhad však doprovázela zásadní připomínka, která znamenala velký otazník. V dokumentu se uvádělo, že „reakční živly" uvnitř státu, aktivně podporované představiteli Západu, se i nadále domnívají, že v Československu jsou všechny předpoklady k tomu, aby pravicové strany získaly v nadcházejících volbách většinu a vyhnaly komunisty z vlády.[16] Tato poznámka zcela korespondovala s hlavní myšlenkou Ďurišova dopisu zaslaného sovětskému vedení, v němž vyjadřoval obavy, že KSČ stihne ve volbách na jaře osud francouzských a italských komunistů.[17] Informace, že vedení KSČ nezaujímá dost rozhodný postoj vůči koaličním partnerům a v podstatě je v defenzivě, přicházely do Moskvy koncem roku 1947 a začátkem roku 1948 z různých zdrojů,[18] mimo jiné z Maďarska od Mátyáse Rákosiho.[19]

Nemáme bohužel k dispozici dokumenty, které by umožnily vysledovat reakci nejvyššího sovětského vedení na informace z Prahy a jeho následující kroky; můžeme na ně jen usuzovat. Pokud lze věřit Sudoplatovovým pamětem, pak Moskva očividně měla velký zájem na vyřešení mocenské otázky v Československu a na skoncování s koaliční vládou ještě dříve, než dojde k volbám do parlamentu, které se měly konat na jaře 1948. Poučení z Francie a Itálie bylo jasné. Svědčila o tom jak přítomnost sovětské brigády zvláštního určení v počtu 400 osob koncem roku 1947 v Praze, tak sovětský návrh, který v lednu 1948 předal bývalý rezident v Praze Zubov prezidentu Edvardu Benešovi: „důstojně opustit svůj úřad a předat vládu K. Gottwaldovi".[20]

Je známo, že vedení KSČ vypracovalo již na podzim pět variant, jak řešit otázku moci; byla mezi nimi i varianta, v níž počítalo s tím, že pomocí masových vystoupení sociálně slabých vrstev požadujících hlubší hospodářské přeměny dosáhne zvratu v poměru sil ve státě ještě před volbami. Tato varianta měla nejvíc zastánců mezi radikálními členy komunistického vedení. Podporovali ji Zápotocký, Kopecký, Ďuriš a slovenští komunističtí vůdci. Je jisté, že na pozadí intenzivního formování dvou nepřátelských bloků ve světě mohla tato relativně nejrychlejší a o masové akce opřená varianta převzetí moci Moskvu nejlépe uspokojit v její časové tísni při postupu ke stanoveným cílům. Nastartována byla právě v únoru 1948, když 12. února. Ústřední rada odborů, kontrolovaná KSČ, přijala usnesení o svolání celostátního sjezdu závodních rad na 22. února a když 16. února konference předsedů zemědělských komisí rozhodla svolat také svůj sjezd. Obě tato fóra měla jak známo vyhlásit požadavek prohloubení sociálních a hospodářských reforem.

---

15 *Tamtéž*, f. 0138, op. 29a, p. 171, d. 3, l. 5.

16 *Tamtéž*, l. 6.

17 KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o Únoru*. Brno, Doplněk 1997, s. 350.

18 S. A. Šmeralová napsala v prosinci 1947 ve zprávě o svých rozhovorech v Praze: „Drtivá většina členů strany a s námi sympatizujících bezpartijních si myslí, že strana bojuje s reakcí nedostatečně... Dokonce i někteří vedoucí soudruzi – Nosek, Nejedlý a Ďuriš – mi říkali: 'dosti ústupků'. Často je možné slyšet takovéto názory: 'Strana musí přiznat, že reakce je tak silná proto, že dostala příliš mnoho volnosti.' Je možné slyšet i takovéto nálady: 'Na jaře jdeme do zbraně, nebo to udělají oni.' Všichni členové strany jsou velmi spokojení s projevem s. Gottwalda letos v prosinci na plénu ÚV, kdy řekl: 'Přecházíme do útoku.' Ale za čtrnáct dní bylo možno uslyšet toto: 'Zase slova a málo činů.' Takovéto nálady jsou mezi členy strany velmi silné." *AVP RF*, f. 0138, op. 29, p. 146, d. 4, l. 6.

19 *RCChIDNI*, f. 17, op. 128, d. 1165, l. 59–62.

20 SUDOPLATOV, P.: *Razvedka i Kreml'*. Moskva 1996, s. 277–279.

Příjezd velvyslance Valeriana A. Zorina do Prahy 19. února svědčil o znepokojení sovětského vedení vyhlídkami na vývoj vyvolané krize a o jeho snaze mít události v Československu pod kontrolou. Svazek dokumentů týkajících se činnosti vysokého sovětského diplomata v Československu mezi 19. a 25. únorem zůstává historikům bohužel utajen. Podle oficiální verze Ministerstva zahraničních věcí (MID) SSSR měl dohlížet na dodávku obilí ze Sovětského svazu do Československa. Nemáme k dispozici ani šifrované telegramy, které si v krizových dnech vyměňovalo MID se sovětským velvyslanectvím v Praze. Ocitáme se v tomto případě ve zcela jiné situaci než při popisu krizových situací v ostatních východoevropských zemích, například v Rumunsku. Materiály o cestách Alexandra J. Vyšinského do Bukurešti v letech 1944–1946 jsou tak rozsáhlé a různorodé, že by se z nich dal připravit soubor dokumentů o aktivitách sovětské strany v krizových situacích Rumunska. Vzhledem k tomu, že badatelé nemají přístup k obdobnému souboru dokumentů o Zorinově cestě do Prahy, nelze v současnosti dělat závěry, k jakým metodám a argumentům se sovětská strana uchylovala v tomto případě, aby dosáhla potřebného vyústění politické krize.

O tom, že v krizových dnech byl na vedení stran stojících proti komunistům činěn nátlak, svědčí jeden z mála zatím zpřístupněných dokumentů, který se bezprostředně týká krizových dnů. Jmenovitě jde o hlášení delegace Polské socialistické strany z 21. až 25. února, která se v Praze aktivně účastnila jednání se sociálními demokraty a komunisty.

Formálně zařizovalo její příjezd do Prahy vedení PSS na žádost ÚV Polské strany pracujících, ale vzhledem k okolnosti, že po návratu delegace z Prahy zaslal Józef Cyrankiewicz sovětskému velvyslanectví ve Varšavě zevrubné hlášení jejích členů o setkáních a výsledcích jednání, lze předpokládat, že žádost ÚV PSP iniciovala Moskva. A tak 19. února došla z Prahy k Bierutovým rukám informace, že česká sociální demokracie během probíhající politické krize uzavřela s českými národními socialisty dohodu o společném postupu v následujících klíčových otázkách: rozdělit odborové hnutí, společně postupovat při odstraňování komunistů z ministerstva vnitra a z bezpečnostních orgánů, zabránit nové agrární reformě a co nejdříve uskutečnit volby do národního shromáždění. V informaci pro Varšavu se říkalo: „Tentokrát Laušman jaksi mlčí a nezdůrazňuje nutnost udržet samostatnou politiku sociálních demokratů."[21] Dne 20. února se Władysław Gomułka obrátil na Ústřední výkonný výbor PSS se žádostí, aby byla do Československa urychleně vyslána delegace funkcionářů socialistického hnutí a aby s jejich pomocí byl učiněn pokus změnit postoj české sociální demokracie ke komunistům.

O den později přijeli do Prahy činitelé PSS Rusinek, Rapacki, Jabloński a Arski. Je příznačné, že začali mapovat situaci při setkáních a rozhovorech s vedením KSČ, reprezentovaným Rudolfem Slánským a Jaromírem Dolanským, poté následovalo setkání s Fierlingerem a teprve pak se delegace spojila s oficiálním vedením sociálněbemokratické strany – s Laušmanem, Vilímem a Bernardem. Navrhla jim, aby uspořádali důvěrnou společnou poradu k analýze situace, která v Praze vznikla. Na této poradě, konané 22. února, zaměřila polská delegace veškeré úsilí na to, aby své partnery přesvědčila, že „hra na třetí sílu" je neudržitelná a jak je nebezpečné „sedět na barikádě obkročmo". Členové delegace se domnívali, že se jim podařilo „vrazit klín mezi pravičáky a střed

21 *Archiwum Akt Nowych*, Zespół akt KC PPR, sign. 295/VII, s. 81–83.

a přetáhnout váhavé na stranu levice". Následující tři dny se delegace PSS pokoušela ovlivnit ÚV ČSSD, aby – jak se později konstatovalo v hlášení – „byli potlačeni pravičáci a bylo zabezpečeno přijetí návrhů KSČ zbývající částí strany. (...) Dobře jsme věděli, že k překonání Benešova odporu je nutné, aby česká sociální demokracie pod Laušmanovým vedením šla ruku v ruce s KSČ a s K. Gottwaldem."[22] Po celou dobu pobytu v Praze udržovali polští socialisté těsné kontakty s Ústředním výborem KSČ, který informovali o situaci ve vedení sociálněděmokratické strany. Delegace odjela do Varšavy teprve poté, když Gottwald její členy ujistil, že Beneš přijme demisi ministrů a že bude vytvořena nová vláda. Členové delegace pak shrnuli výsledky své cesty v tom smyslu, že se jim podařilo neutralizovat vliv Guy Molleta, který byl týden předtím v Praze a orientoval sociálněděmokratickou stranu v duchu působení třetí síly, a tudíž usnadnit souhlas většiny ÚV se zahájením jednání s Gottwaldem. Bylo zřejmé, že souhlas Bohumila Laušmana s podporou postoje KSČ, dosažený s pomocí čtyř zmíněných polských politiků, respektovaných v socialistickém hnutí, byl závažným momentem při řešení krize ve prospěch KSČ.

Sovětské velvyslanectví informovalo Moskvu o výzvě ke sjednocení a spolupráci všech členů sociálněděmokratické strany, podepsané 25. února 1948 Laušmanem a Fierlingerem. Ani slovem se však přitom nezmínilo o pobytu delegace PSS a uzavřelo, že „levé křídlo sociálních demokratů je příliš slabé, neschopné vést masu členů strany".[23]

Zatímco informace velvyslanectví pro Moskvu obsahovala jen podrobný chronologický popis vnějších událostí, disponoval ÚV VKS(b) dokumenty jiného druhu. Na tomto místě je třeba upozornit na zprávu odpovědného tajemníka Všeslovanského výboru I. N. Medveděva, očitého svědka únorových událostí v Československu, který byl od 20. února do 11. března 1948 v těsném kontaktu s komunistickými funkcionáři na různých úrovních v obou částech republiky.

Dokument, který sepsal, je v podstatě kritickým rozborem politiky KSČ. Hlavní autorova myšlenka spočívá v tom, že vůdci strany podceňovali sílu národů Československa a teprve události v únoru 1948 je přesvědčily o klíčovém významu politických akcí. Právě tyto události dokázaly vedoucím funkcionářům KSČ, že *„jedině* důsledná a nekompromisní politika boje proti vnitřní reakci..., *jedině* vytrvalost a rozhodnost komunistické strany... mohou zabezpečit skutečné upevnění pozic lidové demokracie..."[24]

Únorové vítězství podle mínění Medveděva vedlo v řadách komunistů ke shovívavosti, nafoukanosti a nekritickému hodnocení politických změn v zemi. Nedůvěru a obavy vyvolávaly zejména směrnice vedení KSČ pro hromadné přijímání nových členů do strany, což údajně umožňovalo, aby do jejích řad pronikly různé pochybné živly. Autor materiálu s odvoláním na rozhovory s Rudolfem Slánským a Marií Švermovou napsal, že vedoucí funkcionáři KSČ „rozhodně trvají na stanovisku, že je bezpodmínečně nutný masový příliv lidí do strany až do chvíle, kdy budou využiti při volbách, a předpokládají, že po volbách bude ve straně provedena čistka".[25] Dokument obsahoval rovněž kritiku vedení KSČ (jmenovitě Slánského, Švermové, Kopeckého a Gemindera) za nerozhodnost v provádění agrárních reforem, za náchylnost ke kompromisům, kterou se komunisté vyznačovali už dřív.

---

22 *AVP RF*, f. 0129, op. 3, p. 214, d. 5, l. 53.
23 *Tamtéž*, f. 021, op. 2, p. 26, d. 397, l. 35.
24 *RCChlDNI*, f. 17, op. 128, d. 1162, l. 38.
25 *Tamtéž*, l. 42.

Velmi negativního hodnocení se dostalo postojům inteligence: „Ideologické poměry v širokých kruzích inteligence (zejména v okrajových oblastech) se negativně projevily přinejmenším v průběhu politického boje, neboť v kruzích značné části inteligence se dosud projevuje nepochopení vnitřních událostí a překvapivý ideologický chaos, hlavně v otázkách hodnocení podvratné činnosti pravicových stran a jejich vůdců."[26] Podle autora z toho jako nejdůležitější úkol vyplývala nutnost ideově-politické výchovy „nejširších vrstev lidu v duchu programu a úkolů obnovené Národní fronty". Současně konstatoval, že ve straně ještě nenastal dostatečný rozmach ideologické práce.

Vznik tak kritického dokumentu nebyl nikterak náhodný. Jeho autor plnil přesně vymezenou objednávku Oddělení zahraniční politiky ÚV VKS(b), kde se v té době intenzivně pracovalo na zdůvodnění nutnosti změn ve vedeních komunistických stran východní Evropy a na tom, aby na politickou scénu byli uvedeni funkcionáři, kteří jsou ochotni bezvýhradně přijmout sovětský model vývoje společnosti.

Medveděvova zpráva, zpracovaná na základě analýzy únorových událostí roku 1948, se v podstatě stala základem pro dokument O některých chybách Komunistické strany Československa. Ve výčtu chyb se v něm na prvním místě uváděla snaha vedení KSČ o nenásilnou cestu k socialismu, čemuž byla věnována zvláštní část pod názvem Protimarxistické zaměření na pokojnou cestu vývoje Československa k socialismu. Pravilo se v ní, že ve své praktické činnosti se vedoucí funkcionáři KSČ domnívali, že „koaliční spolupráce s buržoazními stranami v rámci programu Národní fronty umožní vyhnout se třídnímu boji". Vítězství komunistů v únoru 1948 bylo nicméně prologem k úplnému podřízení veškerého veřejného života v Československu totální kontrole ÚV VKS(b).

Příloha

Informační zpráva odpovědného tajemníka Všeslovanského výboru
I. N. Medveděva pro ÚV VKS(b) o vnitropolitické situaci
v Československu po únorové krizi 1948

Moskva 29. března 1948
Přísně tajné

Během pobytu v Československu od 20. února do 11. března 1948 (spojeného s jednáním 3. pléna Všeslovanského výboru v Praze) a při seznamování s vnitropolitickou situací v republice jsem si utvořil některé dojmy, o nichž považuji za nutné podat zprávu.

Politická situace v Československu v únoru 1948 a důsledky těchto událostí.

Pozorování průběhu posledních vnitropolitických událostí v zemi dovoluje učinit následující závěry:

vedoucí činitelé Komunistické strany Československa nedostatečně znali síly národů Československa a do jisté míry tyto síly podceňovali, a teprve během událostí v únoru 1948 se názorně přesvědčili o klíčové úloze politických akcí, podporovaných nejširšími masami pracujících;

---

26 *Tamtéž*, l. 40.

poslední politické události a vítězství sil československé demokracie nad silami vnitřní reakce názorně potvrdily vedoucím činitelům KSČ tu skutečnost, že *jedině* důsledná a nekompromisní politika boje proti vnitřní reakci (a to i uvnitř Národní fronty), *jedině* vytrvalost a rozhodnost komunistické strany při uskutečňování dalších demokratických přeměn uvnitř země mohou zabezpečit skutečné upevnění pozic lidové demokracie v Československu a novou cestu jejího rozvoje;

určité úspěchy, jichž dosáhli komunisté v boji za změnu složení vlády a její politiky, za upevnění vnitřní jednoty Národní fronty cestou začleňování masových demokratických organizací (zejména odborů) do jejího složení, a opravdová porážka pravicových živlů ve všech ostatních stranách NF a diskreditace vedoucích činitelů národněsocialistické, lidové (katolické) a slovenské demokratické strany vedly v řadě místních případů k projevům sebeuspokojení a povýšenosti, k nekritickému postoji při reálném hodnocení probíhajících politických zvratů a výsledků porážky reakce v zemi;

porážka vnitřní reakce a zesílený proces výraznější diferenciace politických sil v zemi podmínily tendenci mnoha pochybných politických živlů k hromadnému vstupování do KSČ a Komunistické strany Slovenska, což v nynější situaci (kdy se projevují politické tendence vedoucích stranických funkcionářů masově přijímat členy do strany) vyvolává vážné obavy o ideový a organizační stav členské základny strany.

V této souvislosti je nutno zaznamenat následující:

a) Ve městě Moravská Ostrava byly 8. března t.r. na nižších a vysokých školách a v některých podnicích objeveny ilegálně vydané letáky, pocházející z reakčních kruhů nár.-socialistické strany, jejichž smysl spočíval ve výzvě reakčních živlů „šetřit síly a nevystupovat do otevřeného politického boje" s nynějším režimem a „věřit, že Masarykovy a Benešovy myšlenky zvítězí, neboť brzy přijde i náš čas". Tyto výzvy mají přímý vztah k té taktice, kterou nyní vyznávají pravicové živly v ostatních (nekomunistických) stranách – „zachovat vše, co je v nynějších podmínkách ještě možné zachovat", a také k politice pravicových stran, snažících se všemi silami zachovat organizační síť místních organizací těchto stran a tím udržet svůj vliv v nižších vrstvách.

b) Z rozhovorů s městskými funkcionáři (komunisty) v řadě měst Čech a Moravy (Hradec Králové, Litomyšl, Brno) i na Slovensku (Bratislava, Košice, Turčianský Sv. Martin) vyplynulo, že příliš přeceňují výsledky vítězství nad reakcí a mají sklon konstatovat „hluboký ideový a organizační rozklad" v pravicových stranách (na Slovensku: ss. Friš, Novomeský, Maurer, Kaboš aj.).

c) V řadě míst se z besed s komunisty a aktivními činiteli organizací Národní fronty ukázalo, že ve své většině nemohli přesně vymezit úlohu a místo takzvaných akčních výborů ve státě a ve společensko-politickém životě země; ty vznikly ve všech místech (přičemž se vyskytly určité prvky živelnosti). Nevyjasněnost této otázky už dovádí mnohé komunisty a členy těchto akčních výborů k neoprávněným represím (v rámci čistek) vůči řadě lidí. Jsou například známy případy, kdy ve výrobě propouštěli některé inženýry za to, že byli náročni k dělníkům, a v tom se spatřovala jejich „neloajálnost" k nynějšímu režimu. Zároveň sami komunisté vstupující do akčních výborů občas začínali přímo řídit a zasahovat do záležitostí státní správy, a nahrazovali tak zákonné orgány místní moci – národní výbory. V řadě případů to vedlo k tomu, že místo aby pozvedli autoritu těchto orgánů lidové moci, zejména když z nich byli vyhnáni reakcionáři, komunisté připouštěli,

aby akční výbory neoprávněně zásahovaly do činnosti národních výborů a někde je i nahrazovaly.

d) Zatímco v bouřlivém období zostřeného politického boje v Československu koncem února a začátkem března t.r. vytvářela politická vyspělost většiny dělnické třídy a politická aktivita rolnictva příznivé okolnosti pro zásadní přeměny v zemi, ideologické poměry v širokých kruzích inteligence (zejména v okrajových oblastech) se negativně projevily přinejmenším v průběhu politického boje, neboť v kruzích značné části inteligence se dosud projevuje nepochopení vnitřních událostí a překvapivý ideologický chaos, hlavně v otázkách hodnocení podvratné činnosti pravicových stran a jejich vůdců.

O postoji vedoucích funkcionářů KSČ k některým otázkám vnitřní politiky země a výstavby strany.

Během únorových událostí v Praze se konal sjezd zemědělců, který vyvrcholil působivou manifestací v centru města (zúčastnilo se až 150 tisíc lidí). Na sjezdu a na manifestaci slíbili vedoucí funkcionáři KSČ (Gottwald, Ďuriš), že strana dosáhne přijetí všech zákonů k agrární otázce, a zvláště přijetí zákona o agrární reformě, vycházejícího ze zásady vyvlastnění veškeré půdy statkářů, která přesahuje normu 50 hektarů. Rolnické delegace přitom výkřiky důrazně požadovaly ohraničit tuto normu půdy určené k zemědělskému užívání 20 hektary. Později (11. března) v rozhovoru na ÚV KSČ se ss. Slánským, Švermovou, Kopeckým, Geminderem odpověděl s. Slánský na předloženou otázku, jaký mají vedoucí funkcionáři KSČ názor na normu půdy k užívání podle nového zákona o agrární reformě, že strana bude v parlamentu prosazovat normu 50 ha. V odpověď na připomínku, že současné nálady rolníků se přiklánějí k maximu 20 ha, odpověděl s. Slánský, že tato norma nemůže být schválena také proto, že vedoucí činitelé KSČ už dříve požadovali na parlamentu přijetí normy 50 ha a slíbili rolníkům zákon v tomto smyslu. Je přitom dobře známo, že 50 ha bylo tehdy kompromisním číslem v návrzích parlamentní komise (ještě dlouho před únorovými událostmi), kdy komunisté proti ostatním stranám nemohli docílit snížení této normy. Nyní parlament, když přijal zákon o agrární reformě, schválil tuto normu užívání půdy – tj. 50 ha.

Přes řadu faktů týkajících se postavení Maďarů v Československu, které uvedly delegace slovanských zemí na plénu Všeslovanského výboru v Praze, a nehledě na existenci šovinismu některých kruhů ve vztahu k Maďarům a na diskriminaci maďarského obyvatelstva v Československu (což bylo předmětem rozhovoru řady komunistů z řad delegátů slovanských zemí s vedoucími činiteli ÚV KSČ), ss. Slánský, Švermová, Nejedlý, Novomeský a Kopecký se pokoušeli dokázat správnost takové politiky vůči Maďarům, dovolávajíce se nálad slovenských lidových mas; zejména zdůrazňovali, že pro KSČ „maďarská otázka není národnostní-otázka, ale otázka třídní", neboť prý se jedná o vysídlení maďarských kulaků z Československa. Ve skutečnosti tomu tak není, protože otázka přesídlení Maďarů do Maďarska a nesprávná politika československé státní moci vůči maďarskému obyvatelstvu se do určité míry dotýkají i proletářské části tohoto obyvatelstva (hlavně na východním Slovensku).

V otázce masového přijímání do komunistické strany vedoucí činitelé KSČ sice uznávají jisté nebezpečí pronikání nepřátelských živlů do strany, zejména přeběhlíků z jiných stran, ale rozhodně trvají na stanovisku, že je bezpodmínečně nutný masový příliv lidí do strany až do chvíle, kdy budou využiti při volbách, a předpokládají, že po volbách

bude ve straně provedena čistka. Vedoucí činitelé KSČ (ss. Slánský, Švermová) přitom souhlasili s tím, že podobná situace vyžaduje prudký vzestup a rázný obrat ideologické práce ve straně, i když nutno konstatovat, že ve skutečnosti k tomuto vzestupu a obratu ještě nedošlo.

K otázce ideově-politické výchovy nejširších vrstev lidu v duchu programu a úkolů obnovené Národní fronty a boje za upevnění politické jednoty národa v rámci NF vedoucí činitelé KSČ uznávají, že tuto práci je ještě třeba pořádně zorganizovat. V této souvislosti bylo (při rozhovoru na ÚV KSČ 11. března) cestou výměny názorů s vedoucími činiteli ÚV KSČ vyjasněno, že tohoto úkolu ideově-politické výchovy lidu v duchu programu NF – jako hlavní úkol – se mohou a musí ujmout akční výbory obrozené Národní fronty v centru i v místech.

Během přijetí delegátů pléna Všeslovanského výboru ve vládě 26. února t.r. předseda vlády Československa a vůdce KSČ K. Gottwald v uvítacím proslovu poznamenal (v souvislosti s únorovými událostmi v ČSR), že na adresu Československa (a tudíž i KSČ) bylo v uplynulých měsících učiněno nemálo kritických připomínek „od slovanských přátel" ze všech slovanských zemí. K. Gottwald přitom uznal, že tato kritika byla v podstatě správná a že výsledky československých událostí z 20.–25. února t.r. ukazují, že Československo nyní natrvalo vstoupilo do rodiny lidových demokracií. Konkrétně s. Gottwald upozornil na úlohu porady novinářů slovanských zemí v Záhřebu a na význam kritiky, která tam zazněla na adresu československého tisku, zejména v souvislosti s pomluvami spojenců Československa z řad slovanských států.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že u některých vedoucích pracovníků ÚV KSČ (ss. Švermové, Gemindera, Bareše) dosud přetrvává názor o „nesprávném" rozhodnutí pozvat na poradu do Záhřebu novináře – hosty z lidovědemokratických zemí – Maďarska, Rumunska a Albánie, nesprávném údajně proto, že to fakticky opakovalo „poradu 9 komunistických stran" a zkomplikovalo pozici Československa (pravděpodobně v souvislosti se stavem československo-maďarských vztahů).

Z vystoupení a prohlášení jednotlivých vedoucích činitelů KSČ a z rozhovorů s nimi (zejména ss. Kopeckým a Geminderem) vyplynulo, že zjevně přeceňují výsledky politických změn v Československu a do jisté míry pod vlivem těchto změn usuzují, že teď KSČ (a tudíž i Československo) údajně nejen kdekoho „dohnala, ale i předehnala" (!).

Na závěr, pokud jde o otázky činnosti slovanských organizací a stavu slovanské práce v Československu, nutno konstatovat, že:

a) vedoucí funkcionáři ÚV KSČ a ÚV KSS uznali, že se doposud těmito otázkami řádně nezabývali a že teprve nyní se na faktech přesvědčili o obrovském významu a účinnosti tohoto faktoru v politické práci, hlavně na Slovensku (pro boj s katolicismem vůbec a s katolickou reakcí zvláště);

b) vedoucí funkcionáři ÚV KSČ a ÚV KSS potvrdili svou snahu výrazně zlepšit práci slovanských organizací a zajistit masovost slovanského hnutí při stálé kontrole tohoto úseku veřejné politické práce ze strany ÚV.

Odpovědný tajemník Všeslovanského výboru I. Medveděv

Převzato ze sborníku *Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov, 1944–1953 gg.* Sv. 1, 1944–1948 gg. Dokument č. 270.

Z ruštiny přeložila Jana Váchová.

Sovětský svaz a Marshallův plán

Ještě k otázce sovětského veta

Michail M. Narinskij

Situace v Evropě na jaře 1947 byla nebezpečná a nestabilní. Ve východní Evropě se vytvářel systém lidových demokracií, SSSR upevňoval kontrolu nad touto částí kontinentu. V západní Evropě se objevovaly příznaky možné hospodářské krize a narůstalo sociální napětí. Miliony lidí se ocitly bez zaměstnání, hladověly a mrzly v kruté zimě 1946–47. Zhoršení hospodářské situace vedlo k pocitům beznaděje a zoufalství.

Náměstek státního tajemníka USA Dean Acheson v květnu veřejně prohlásil, že je nutná okamžitá americká pomoc evropským státům, které, podle jeho slov, samy podniknou veškerá opatření ke své obnově. „Je to nezbytné, pokud usilujeme o zachování našich vlastních svobod a našich vlastních demokratických institucí. Je to nezbytné pro naši národní bezpečnost," zdůraznil Acheson.[1] Impulzem, jenž urychlil rozhodnutí, byl referát náměstka státního tajemníka Williama L. Claytona, který se vrátil koncem května z cesty po Evropě. Americký diplomat načrtl působivý obraz svízelné situace Evropanů v nastávající krizi. Zmínil se o obrovském platebním deficitu hlavních zemí kapitalistické Evropy a varoval, že její zhroucení bude mít dramatické důsledky pro mír v celém světě a nevyhnutelně se kataftrofálně projeví v americké ekonomice.[2]

Dne 5. června 1947 státní tajemník USA George Marshall přednesl na Harvardské univerzitě programový projev, který se stal výchozím bodem k provádění komplexu hospodářských a politických opatření, známých pod názvem Marshallův plán.[3]

Základními cíli Marshallova plánu byly stabilizace sociální a politické situace v západní Evropě, začlenění západních okupačních pásem Německa do západního bloku a oslabení sovětského vlivu ve východní Evropě.[4] Na poradě u státního tajemníka USA 28. května

---

1 „It is necessary if we are to preserve our own freedoms and our own democratic institutions. – Acheson stressed. – It is necessary for our national security." *Documents on International Affairs, 1947–1948.* London – New York 1952, s. 23.

2 JONES, J. M.: *The Fifteen Weeks*: February 21 – June 5, 1947. New York 1955, s. 247.

3 Text projevu viz: *Documents on International Affairs*, s. 23–26.

4 LEFFLER, M. P.: The United States and the Strategic Dimensions of the Marshall Plan. In: *Diplomatic*

padlo rozhodnutí, že země východní Evropy se mohou zúčastnit programu obnovy kontinentu, jen pokud dají přednost evropské integraci před téměř bezvýhradnou orientací svých ekonomik na Sovětský svaz.[5] Počítalo se přitom s využitím surovinových zdrojů východní Evropy pro obnovu západní části kontinentu. Fakticky byl plán prezentován tak, že účast Sovětského svazu a zemí východní Evropy v něm vypadala velmi problematicky.

Náměstek státního tajemníka USA Clayton řekl 18. června na tiskové konferenci, že SSSR nepatří do kategorie zemí trpících dolarovým deficitem. Zdůraznil, že před válkou Rusko naopak vyváželo potraviny, textil, uhlí a pohonné hmoty. Podle Claytona „SSSR musí přinést svůj příspěvek do rekonstrukce evropské ekonomiky, zejména zemí přímo sousedících s jeho západními hranicemi".[6]

Skepse ohledně účasti SSSR v Marshallově plánu panovala i ve vládnoucích kruzích Velké Británie. Podle sdělení francouzského agenta vyjadřoval osobní tajemník ministra zahraničí Ernesta Bevina Dickson pochybnosti, zda Sovětský svaz bude souhlasit s plným zveřejněním údajů o své ekonomice a zda umožní komisím zahraničních expertů studovat na místě podmínky realizace Marshallova plánu. Celkový závěr byl pesimistický: „...buď odřeknutí účasti SSSR v realizaci Marshallova plánu, nebo *v zásadě* souhlas, který posléze narazí na závažné obtíže z výše uvedených důvodů."[7]

Přesto ministři zahraničních věcí Velké Británie a Francie Ernest Bevin a Georges Bidault byli ochotni sehrát při jednání se Sovětským svazem o Marshallově iniciativě hlavní roli a navrhli svolat do Paříže na 27. červen 1947 poradu ministrů zahraniční Velké Británie, Francie a SSSR ke konzultacím o tomto tématu. Georges Bidault psal v telegramu zaslaném 14. června francouzskému velvyslanectví v Londýně: „Je přitom důležité, aby nevznikl dojem, že pokud jde o návrh, který nám učinil pan Marshall, domlouváme se výhradně se Západem."[8] Bidault a Bevin ve veřejných vystoupeních deklarovali zájem získat SSSR pro realizaci Marshallova plánu; přitom ale oba dva ujišťovali amerického velvyslance v Paříži Jeffersona Cafferyho, že doufají v odmítnutí Sovětů spolupracovat.[9]

Moskva nejprve projevila o Marshallův návrh zájem, viděla v něm možnost získat americké úvěry pro poválečnou obnovu Evropy. Ministr zahraničních věcí SSSR Vjačeslav M. Molotov vydal pokyn seriózně se připravovat na jednání o této záležitosti. Dne 21. června 1947 politbyro ÚV VKS(b) schválilo kladnou odpověď sovětské vlády na návrhy britské a francouzské vlády uspořádat v Paříži poradu ministrů zahraničních věcí tří velmocí.[10]

History, roč. 12, č. 3 (1988), s. 283.

5 HOGAN, M. J.: *One World into Two*: American Economic Diplomacy from Bretton Woods to the Marshall Plan. Ohio 1987, s. 28.

6 „Il a alors ajouté qu'à son avis, l'URSS devait contribuer à reconstruire l'économie européenne, notamment dans les pays situés immédiatement à l'Ouest de sa frontière..." *Archives Nationales*, Paříž. Papiers privés de M. Georges Bidault. Fonds 457, carton AP 20.

7 „...soit a une acceptation *de principe* qui se heurterait par la suite à des difficultés graves pour les raisons qui viennent d'être indiquées." *Tamtéž*.

8 „Il importe par ailleurs de ne pas donner le sentiment que nous nous concertons uniquement avec l'Occident sur l'offre qui nous a été faite par Monsieur Marshall." *Tamtéž*.

9 *Foreign Relations of the United States* (dále *FRUS*), 1947, sv. 3, s. 260.

10 *Archiv Prezidenta Rossijskoj Federacii* (dále *AP RF*), fond (dále f.) 3, opis' (op.) 63, delo (d.) 270, list (l.) 12.

Seriózност sovětských záměrů potvrzuje i telegram zaslaný 22. června 1947 sovětským velvyslancům do Prahy, Varšavy a Bělehradu. Velvyslanci měli tlumočit vládám těchto zemí následující stanovisko: „Považujeme za žádoucí, aby spřátelené spojenecké země projevily příslušnou iniciativu k zajištění své účasti na zpracování uvedených ekonomických opatření a vyslovily své požadavky vzhledem k tomu, že některé evropské země (Holandsko, Belgie) již takové žádosti vyslovily."[11]

V souvislosti se sovětskou žádostí se československá vláda na své 93. schůzi 24. června zabývala formulováním postoje k americkému plánu. Referoval o něm náměstek ministra zahraničí Vladimír Clementis. Ve svém výkladu informoval vládu, že sovětské vedení „se domnívá, že by bylo dobře, kdyby se Československo připravilo tak, aby mohlo přijíti s iniciativou, jak si pomoc představuje, obdobně tak jak to činí vlády holandská a belgická". Proto navrhl ustavit meziministerskou komisi, která by připravila seznam československých požadavků; podle jeho názoru by stačilo v tomto ohledu vypracovat zásadní prohlášení, že úvěrová politika USA by neměla být diskriminační. Předseda vlády Klement Gottwald dodal, že „jinak nic nepotřebujeme a také nic nechceme. Máme nyní výhodu, že známe do určité míry již stanovisko Sovětského svazu." Na závěr tajné části schůze byla schválena rezoluce, jíž vláda brala na vědomí Clementisův referát a zřizovala komisi složenou „z ministrů financí, zahraničního obchodu, zdravotnictví a dopravy, z náměstka předsedy vlády Zd. Fierlingera a ze státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí, aby sledovala další vývoj událostí a *v dohodě s ministrem zahraničních věcí* připravila s urychleným veškerý materiál a příslušné návrhy tak, aby Československo mohlo v případě potřeby včas zaujmout i meritorní stanovisko ke všem otázkám souvisejícím s nabídkou a jejím případným uskutečněním".[12]

Tou dobou zaznívaly v sovětských oficiálních kruzích varovné a nedůvěřivé hlasy. Například akademik Jevgenij S. Varga ve zprávě pro Molotova z 24. června tvrdil: „Rozhodující význam při vyhlašování Marshallova plánu měla hospodářská situace USA. Marshallův plán se měl v prvé řadě stát prostředkem zmírnění příští hospodářské krize, kterou v USA nikdo nepopírá." Varga dokazoval, že Marshallův plán vychází z ekonomických výpočtů vládnoucích kruhů USA: „Americká finanční oligarchie a američtí politikové hledají prostředky, jak zmírnit nadcházející hospodářskou krizi. *Takovým prostředkem je prodej nadbytečných* (v kapitalismu) *výrobků do zahraničí*, aniž by se současně za odpovídající částky nakupovalo zahraniční zboží. Tak musí USA ve vlastním zájmu *poskytnout mnohem víc úvěrů, než dosud poskytovaly, aby se zbavily nadbytečného zboží uvnitř země*, i když se předem ví, že část těchto úvěrů nebude nikdy splacena."

Na základě úvah o nastávající hospodářské krizi v USA Varga formulovat následující závěr: „Smysl Marshallova plánu je na tomto pozadí následující. Pokud už je v zájmu

11 *Archiv vnešnej politiki Rossijskoj Federacii* (dále *AVP RF*), f. 6, op. 9, papka (dále p.) 18, d. 214, l. 19.

12 Cit. dle: Kratki, K. [Karel Krátký]: Kremlevskij zapret: Čechoslovakija i „plan Maršalla". In: *U istokov „socialističeskogo sodružestva"*: SSSR i vostočnoevropejskije strany v 1944–1949 gg. Moskva 1995, s. 117 n. – V českém překladu Narinského článku jsou výše uvedené citace ze zápisu o tajné části 93. schůze vlády ČSR revidovány podle autentického znění dokumentů publikovaného in: *Československo a Marshallův plán*: Sborník dokumentů. K vyd. připr. R. Jičín, K. Kaplan, K. Krátký a J. Šilar. (Sešity Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV, sv. 1.) Praha 1992, s. 14–16. Kurzivou tištěná slova jsou v dokumentu podtržena. (Pozn. red.)

samotných USA nutné dodat do zahraničí na úvěr nevěrohodným dlužníkům americké zboží za mnoho miliard dolarů, pak je třeba z toho vytěžit maximální politické výhody."[13]

Molotov předal Vargovu zprávu členům politbyra: Stalinovi, Berijovi, Ždanovovi, Mikojanovi, Malenkovovi a Vozněsenskému, a také náměstkům ministra Vyšinského a Malikovi. Lze předpokládat, že při definování postoje Sovětského svazu k Marshallovu plánu sehrála svou roli. Jistota, že se na Západě blíží hluboká hospodářská krize, umožňovala sovětskému vedení počítat s brzkou změnou celé mezinárodní situace ve prospěch SSSR.

Velmi negativně hodnotil Marshallův plán také sovětský velvyslanec v USA Nikolaj V. Novikov, který zdůrazňoval politický aspekt americké iniciativy. V telegramu zaslaném Molotovovi 24. června Novikov tvrdil: „Přitom základní cíle zahraniční politiky USA, které tvoří podstatu 'Trumanovy doktríny' – pozastavení demokratizace evropských zemí, podněcování sil nepřátelských Sovětskému svazu a vytvoření podmínek pro upevnění pozic amerického kapitálu v Evropě a v Asii – zůstávají bez podstatných změn. Pečlivá analýza 'Marshallova plánu' ukazuje, že v podstatě spočívá ve vytvoření západoevropského bloku jako zbraně americké politiky... Tak 'Marshallův plán', namísto dřívějších dílčích postupů zaměřených na hospodářské a politické podřízení evropských zemí americkému kapitálu a na vytvoření protisovětských seskupení, předpokládá daleko širší akci, aby se tak problém vyřešil efektivněji."[14]

Sovětské vedení všemožně čelilo zesilování hospodářského a politického vlivu USA v Evropě, bránilo vytváření západního bloku. Moskva rozhodně odmítala jakékoli formy mezinárodní kontroly ekonomiky SSSR a východoevropských zemí. Zároveň však Sovětský svaz měl zájem o americké úvěry na poválečnou rekonstrukci. Bývalý pracovník Molotovova sekretariátu, velvyslanec V. I. Jerofejev popsal postoj sovětského vedení takto: „S tímto návrhem se muselo souhlasit a zkusit všechny záporné rysy ne-li přímo odstranit, tedy minimalizovat, dosáhnout toho, aby nám nevnucovali nějaké podmínky. Stručně řečeno, něco jako *lend-lease* [smlouva o půjčce a pronájmu]. Právě Molotov byl zastáncem takového přístupu."[15]

Pro americkou stranu však byla taková varianta naprosto nepřijatelná. Náměstek státního tajemníka USA Clayton při rozhovorech s britským vedením 25. června 1947 vyslovil zásadní námitky proti jakékoli zmínce o termínu *lend-lease* v připravovaném memorandu.[16]

Vztah sovětského vedení k Marshallovu plánu byl vysvětlen v pokynech sovětské delegaci na setkání ministrů zahraničních věcí tří velmocí v Paříži.[17] Jejím nejdůležitějším úkolem bylo získat informace „o charakteru a podmínkách předpokládané hospodářské pomoci Evropě. Konkrétně si má sovětská delegace ujasnit následující otázky: jaké jsou formy, možný rozsah a podmínky, za nichž bude tato pomoc poskytnuta." V případě, že britský a francouzský ministr odmítnou podat sovětské delegaci uspokojivou informaci,

13 *AVP RF*, f. 6, op. 9, p. 18, d. 213, l. 2–4.
14 Cit. dle: TACHNENKO, G.: Anatomija odnogo političeskogo rešenija: Dokumenty. In: *Meždunarodnaja žizn'*, č. 5 (1992), s. 121.
15 Záznam rozhovoru autora s V. I. Jerofejevem 15.10.1992.
16 *FRUS*, 1947, sv. 3, s. 273.
17 *AVP RF*, f. 6, op. 9, p. 18, d. 214, l. 4–6.

doporučovaly pokyny „navrhnout poradě ministrů, aby se dotázala vlády USA, v jaké míře mohou evropské země počítat s hospodářskou pomocí USA a jaké jsou podmínky amerického úvěru (výše, trvání, úroky aj.)...“

Sovětská delegace měla vycházet z toho, že „na otázku americké hospodářské pomoci evropským zemím je nutno nahlížet nikoli z hlediska sestavování ekonomického programu pro evropské země, ale z hlediska zjišťování jejich zájmu o americkou hospodářskou pomoc (úvěry, dodávky zboží) formou sestavování vlastních požadavků. Delegace však nesmí připustit, aby se porada ministrů posunula směrem ke zjišťování a kontrole zdrojů evropských zemí, takovému postavení otázky je nutno zabránit tím, že úkolem porady je ujasnit si požadavky evropských zemí a možnosti jejich uspokojování ze strany USA, a ne sestavování hospodářských plánů pro evropské země.“ V pokynech se zvlášť zdůrazňovalo: „Při projednávání jakýchkoli konkrétních návrhů týkajících se americké pomoci Evropě musí sovětská delegace vyslovit námitky proti takovým podmínkám pomoci, které by mohly mít za následek potlačení suverenity evropských zemí nebo oslabení jejich hospodářské samostatnosti.“

Sovětská delegace se na pařížské poradě ministrů zahraničních věcí tří velmocí těmito pokyny důsledně řídila. V podstatě znemožňovaly, aby sovětská strana přijala západní návrhy, jak sladit úsilí evropských zemí o obnovu ekonomiky Starého světa. Sovětské vedení zcela vylučovalo poskytování informací o zdrojích evropských zemí, jejich kontrolu a přípravu nějakého společného programu stabilizace evropské ekonomiky. Moskva se snažila pojímat Marshallův plán jako možnost získat americké úvěry pro poválečnou rekonstrukci. Sovětské návrhy omezit se na zjištění, jakou pomoc evropské země od Američanů potřebují, a poté předat USA dohodnuté přihlášky formou požadavků byly pro Západ nepřijatelné. Pařížská porada potvrdila, že tyto navzájem se vylučující postoje nebude možné sladit.

Ve zprávách z Paříže pro Moskvu zdůrazňoval Molotov zásadní rozdíl mezi návrhy SSSR a západních mocností. V telegramu odeslaném 29. června, po druhé schůzi ministrů zahraničních věcí tří velmocí, psal: „...Bidault dělal hloupého a řekl, že mu není jasné, zda je nějaký zásadní rozdíl mezi sovětským a francouzským návrhem. Na to jsem odpověděl, že takový rozdíl je a že spočívá v tom, že sovětský návrh omezuje úkoly porady a výborů, které mohou být zřízeny, pouze na projednávání otázek bezprostředně spjatých s americkou hospodářskou pomocí Evropě, zatímco francouzský návrh počítá také se sestavováním hospodářských programů, do kterých by spadaly jak otázky vztahující se k vnitřní ekonomice evropských zemí, tak otázky týkající se hospodářských vztahů mezi nimi.“[18] Podobné podstatné rozpory ponechávaly malou šanci na dosažení vzájemně přijatelných úmluv.

Podle zpráv informátorů západních výzvědných služeb byli sovětští zástupci na pařížských jednáních velmi skeptičtí. Například agenti francouzské špionáže tvrdili na základě poznatků získaných od pracovníků sovětského velvyslanectví v Paříži, že členové sovětské delegace se smířili s tím, že na konferenci dělají „spoustu zbytečné práce“. „Domnívají se, že porada nedospěje k žádnému praktickému závěru, že se ale stane zajímavou předehrou k další konferenci, která se bude konat už letos, ‘až dozrají podmínky’. Tato

18 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 55.

druhá konference nebude ničím jiným než setkáním Stalin–Truman... Podle názoru sovětských delegátů přijel Molotov s oficiálním pokynem zúčastnit se jednání, ale v podstatě nepřijímat žádné konečné závazky. Absence USA je pro SSSR velkou výhodou, kterou chce využít, aby odhalil politické zákulisí Marshallova návrhu: vytvoření evropského bloku pod vedením anglo-francouzské aliance. V Moskvě se ale nechtějí nechat obalamutit 'diplomatickými iluzemi', které by znamenaly věřit konkrétnímu přání Američanů pomoci SSSR a zemím střední Evropy na stejné bázi jako Anglii, Francii a západní Evropě. Delegáti se domnívají, že pokud SSSR podepíše pro sebe přijatelnou společnou dohodu, pak *Washington najde během několika měsíců důvod* pro diskriminační rozdělení zemí, u nichž se předpokládá poskytnutí pomoci, a pro vyloučení Sovětů a slovanských zemí z nich."[19] Vcelku byla hlášení francouzské tajné služby o skepsi a nedůvěře sovětských zástupců v Paříži přesná.

Sovětská tajná služba získávala naproti tomu informace o záměrech a akcích západních organizátorů Marshallova plánu. Podle Stalinova pokynu sdělil náměstek ministra zahraničí SSSR Vyšinskij časně ráno 30. června šifrovaným telegramem Molotovovi zprávy, které obdržel od sovětské tajné služby. S odvoláním na zdroje v Londýně ministrovi telegrafovali, že výsledkem setkání náměstka státního tajemníka USA Claytona s britskými ministry byla následující dohoda: „a) Anglie a USA souhlasily, že Marshallův plán má být považován za plán obnovy Evropy, nikoli za pomoc Evropě... b) Anglie a USA souhlasily, že obnova Evropy může být uskutečněna prostřednictvím řady funkčních výborů pro uhlí, ocel, dopravu, zemědělství a potravinářství v čele s jedním hlavním výborem... c) Kterákoli organizace vytvořená k realizaci Marshallova plánu má stát mimo OSN. Zdůvodňuje se to tím, že Německo není členem Spojených národů. d) Anglie a USA se domnívají, že Německo je stále ještě klíčem k evropské ekonomice. Proto je fakticky jedním ze základů jakéhokoli plánu na obnovu kontinentu. e) ...Anglie a Amerika budou proti vyplácení reparací Sovětskému svazu z běžné produkce."[20]

Ve zmíněném období mělo sovětské vedení dobré zdroje informací v Londýně. Hlavní výsledky Claytonových rozhovorů s britským vedením byly reprodukovány přesně. Při Claytonově návštěvě Londýna byla vlastně dohodnuta realizace Marshallova plánu jen ve vztahu k západní Evropě, bez Sovětského svazu. V britském memorandu sumarizujícím výsledky anglo-amerických rozhovorů se konstatovalo, že „administrativa USA by byla spokojena, pokud by se s prováděním plánu začalo od zemí západní Evropy jako

19 „Ils estiment qu'elle n'aura pas de conclusion pratique, mais qu'elle sera un prélude intéressant à une conférence qui aura lieu cette année 'quand les circonstances seront mûres'. Cette dernière conférence ne serait rien d'autre qu'une rencontre Stalin–Truman... L'opinion des délégués soviétiques est que Molotov est vient avec la consigne formelle d'entamer des pourparles, mais sans s'engager definitivement à fond. L'absence des U.S.A. constitue un avantage sérieux pour l'URSS dont elle veut profiter pour enlever à la proposition Marshall son arrière-pensée politique: la création du bloc européen dirigé par l'alliance anglo-française. Mais à Moscou on ne vent pas être dupe 'd'illusions diplomatiques' qui consisteraient à croire à la sincérité de désir des Americains d'aider l'URSS et les pays d'Europe Centrale au même titre l'Angleterre, la France et l'Europe Occidentale. Les délégués sont convaincus que même si l'URSS signait un accord général acceptable pour elle, *Washington trouverait d'ici quelques mois un prétexte* pour opérer une discrimination entre les pays à aider et en exclure les Soviets et les pays slaves." *Archives Nationales*, Paříž. Fonds 457, carton AP 20.

20 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 59–60.

určitého jádra".[21] Ovšem američtí a britští vedoucí činitelé přitom vyjadřovali naději, že i když Sovětský svaz odřekne účast na Marshallově plánu, země východní Evropy jeho příklad nebudou následovat – kalkulovalo se s odtržením těchto zemí od SSSR.[22]

Pokud jde o Německo, tomu v Marshallově plánu skutečně připadlo důležité místo. Clayton v rozhovoru s Bidaultem 9. července v odpovědích na znepokojené dotazy francouzského ministra přiznal, že „Německu nemá v obnově Evropy patřit první místo. Přesto zůstává skutečností, že dobývání ruhrského uhlí je základním prvkem evropské obnovy. Nemůžeme doufat v získání reparací z běžné produkce."[23]

Pod zorným úhlem informace obdržené z Moskvy se Molotovovy rozhovory v Paříži jevily jako bezperspektivní a dvojznačné. Zdálo se, jako by američtí a britští činitelé už všechno předem dojednali a pařížská porada jen kryla jejich dvojí hru.

Je nutno přihlížet i k tomu, jak podrážděně Moskva reagovala na každý pokus odsunout Sovětský svaz stranou při řešení německé otázky, omezit jeho práva vítězné mocnosti, zejména pokud šlo o reparace. Ne náhodou se v pokynech pro sovětskou delegaci jednoznačně ukládalo „vznášet na poradě ministrů námitky proti projednávání otázky využívání hospodářských zdrojů Německa pro potřeby evropských zemí a proti projednávání otázky poskytování hospodářské pomoci Německu Spojenými státy".[24] Proto když Molotov 30. června vystoupil na zasedání, zdůraznil, že úkolem porady „není sestavit univerzální program pro evropské země", že však „otázku Německa mají zkoumat čtyři velmoci: Velká Británie, Francie, SSSR a USA".[25]

Toto zasedání potvrdilo, že dosáhnout společných pozitivních řešení není možné. Molotov poté telegrafoval Stalinovi své hodnocení průběhu pařížské porady: „Vzhledem k tomu, že náš postoj se zásadně liší od anglofrancouzského postoje, nepočítáme s možností nějakého společného rozhodnutí o podstatě dané otázky. Domnívám se, že Angličané a Francouzi jsou s Američany předem dohodnuti a po dohodě s nimi požadují vypracování celoevropského hospodářského programu, který by umožnil vměšovat se do vnitřních záležitostí evropských zemí i do hospodářských vztahů mezi nimi."[26]

Druhého července skončila pařížská porada ministrů zahraničí tří velmocí odmítnutím delegace SSSR zúčastnit se Marshallova plánu. Zřejmě to byl taktiky nezdařený diplomatický tah. V září 1947 zhodnotil Bidault v rozhovoru s Jamesem F. Byrnesem Molotovův postup takto: „Přiznám se, že jsem nikdy nepochopil důvody jeho chování. Buď by získal určité výhody, nebo, pokud by celý podnik zkrachoval, by stejně vyhrál tím, že

---

21 An aide-memoir by the British Foreign Office summing up the Anglo-American agreement noted: It is understood that, while it is hoped that the scheme will cover Europe as a whole, „the U.S. Administration would be satisfied if it could be started with the Western countries of Europe as a nucleus, would be open to other countries if they so desired." *FRUS*, 1947, sv. 3, s. 286.

22 ...as Foreign Minister Bevin said: „...Russia cannot hold its satellites against the attraction of fundamental help toward economic revival in Europe." *Tamtéž*, s. 286.

23 *„M. Clayton* admet que la première place dans la reconstruction de l'Europe ne doit appartenir à l'Allemagne. Il n'en reste pas moins que la production charbonnière de la Ruhr est un élément essentiel de la reconstruction européenne. Il ne faut pas espérer de réparation sur la production courante." *Archives Nationales*, Paříž. Fonds 457, carton AP 20.

24 *AVP RF*, f. 6, op. 9, p. 18, d. 214, l. 6.

25 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 64–65.

26 *Tamtéž*, l. 70–71.

nikdo nic nezískal. Kdyby s námi zůstal, v žádném případě by nic neztratil, ale on si zvolil jediný způsob, při němž zcela určitě musel prohrát."[27]

Přesto jednání sovětského vedení jistou logiku mělo. Tvrdý, nekonstruktivní postoj sovětské delegace v Paříži lze vysvětlit hlavně snahou nedovolit Západu, a v prvé řadě Spojeným státům, aby měly možnost působit na situaci v zemích východní Evropy – v sovětské sféře vlivu.

Přístup k mezistátním vztahům jako ke hře s nulovým součtem vyžadoval učinit všechno možné, aby se Spojeným státům zabránilo realizovat jejich úmysly a posílit vliv v Evropě. Molotov v telegramu Stalinovi v noci z 30. června na 1. července shrnul své dojmy z pařížské porady takto: „Jak Anglie, tak i Francie jsou ve velmi obtížné situaci a nemají v rukou žádné účinnější prostředky k překonání svých hospodářských potíží. Jejich jedinou nadějí jsou Spojené státy, které od Anglie a Francie požadují vytvořit nějaký celoevropský orgán, který by usnadnil zasahování Spojených států jak do hospodářských, tak do politických záležitostí evropských zemí. S využitím tohoto orgánu počítá i Velká Británie a částečně Francie."[28] Nazítří Molotov ještě připojil jednu obecnou poznámku: „Podle průběhu této porady lze považovat za jisté, že Francie už plnou parou pluje anglofrancouzským směrem a přestala si dělat nárok i na nepatrnou samostatnost v jednotlivých otázkách, jak tomu bylo na předešlé poradě."[29]

Ještě v závěrečný den pařížské porady ministrů zahraničí tří velmocí zveřejnili Bevin a Bidault společné prohlášení. Jménem vlád Velké Británie a Francie vyzvali všechny evropské státy, s dočasným vyloučením frankistického Španělska, aby se zúčastnily Evropské hospodářské konference. Počítalo se s vytvořením zvláštní organizace za účelem co nejrychlejšího zpracování společného programu evropské obnovy, který by odpovídal zdrojům a potřebám každého státu. Dne čtvrtého července byly zaslány oficiální pozvánky vládám 22 evropských zemí. Konference měla být zahájena 12. července 1947 v Paříži.

Sovětský svaz se odmítl konference zúčastnit a rozhodl se ji zmařit. Ráno 5. července dostali sovětští velvyslanci v řadě evropských států pokyn z Moskvy, aby navštívili ministry zahraničních věcí příslušných států a přednesli jim prohlášení, v němž by odmítli Marshallovy návrhy. V souvislosti s myšlenkou na vytvoření řídicího výboru, který by zpracoval hospodářský program pro evropské země, se v pokynu zdůrazňovalo: „Delegace SSSR vidí v těchto požadavcích snahu vměšovat se do vnitřních záležitostí evropských států, vnutit jim svůj program, ztížit jim odbyt jejich přebytků podle vlastní volby, a tak dostat hospodářství těchto zemí do závislosti na zájmech USA. Je pochopitelné, že delegace SSSR s tím nemohla souhlasit. Delegace SSSR se domnívá, že by se především měla vyjasnit reálnost úvěru, jeho podmínky a výše, potom si vyžádat od evropských států jejich požadavky na úvěr a nakonec sestavit souhrnný program jejich objednávek, které

27 *M. Bidault:* „J'avoue ne pas comprendre le pourquoi de sa conduite. S'il avait accepté de participer à la Conférence, ou bien, il aurait retiré sa part de bénéfice; ou bien, si l'enterprise avait échoué, il aurait encore gagné du fait que personne n'aurait rien eu. En restant avec nous, il ne pouvait pas perdre, et il a choisi le seul moyen qui le faisait perdre à soup sûr." *Archives Nationales*, Paříž. Fonds 457, carton AP 80.

28 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 71.

29 *Tamtéž*, l. 74.

by měly být podle možnosti uspokojeny úvěry USA. Evropské země by tak zůstaly pány vlastní ekonomiky a mohly by volně disponovat svými zdroji a jejich přebytky."[30]

Sovětská snaha zmařit realizaci Marshallova plánu byla zřetelná a důsledná. Otázkou taktiky pak bylo, jak co nejefektivněji sabotovat anglofrancouzskou iniciativu. Sovětský svaz se odmítl zúčastnit porady naplánované na 12. července, a nyní šlo o to, zda spojenci SSSR mají následovat jeho příkladu.

Pátého července sovětský *chargé d'affaires* v Praze M. F. Bodrov obdržel telegram následujícího znění, který měl osobně předat Klementu Gottwaldovi: „Jistě jste už dostal naši informaci o pařížské poradě tří ministrů. Z této informace jistě snadno zjistíte postoj sovětské vlády. Na 12. červenec zvou Anglo-Francouzi na poradu představitele evropských států, zřejmě aby projednali tytéž otázky, o nichž se jednalo na pařížské poradě. Tentokrát se sovětská vláda porady nezúčastní. Některé země spřátelené se Sovětským svazem se zřejmě chystají účast na této poradě odmítnout... Myslíme si, že by bylo lepší nezříkat se účasti na této poradě a poslat tam svou delegaci s tím, aby na samotné poradě ukázala nepřijatelnost anglofrancouzského plánu, nedopustila přijetí tohoto plánu jednohlasně a odešla pak z porady odvádějíc s sebou co nejvíce delegátů dalších zemí. (...)"[31] Informace byla určena osobně Gottwaldovi. Telegramy obdobného znění byly zaslány Bolesławu Bierutovi (Polsko), Gheorghe Gheorghiu-Dejovi (Rumunsko), Georgi Dimitrovovi (Bulharsko), Mátyásovi Rákosimu (Maďarsko), Josipu B. Titovi (Jugoslávie), Enveru Hodžovi (Albánie) a vůdkyni finských komunistů Herttě Kuusinenové.

Předseda bulharské vlády Georgi Dimitrov se také vyslovil pro řešení, které schválila Moskva: země východní Evropy by se měly konference v Paříži zúčastnit a hájit na ní sovětskou koncepci obnovy Evropy. Čtvrtého července na recepci u amerického politického představitele v Sofii Dimitrov konstatoval v rozhovoru se sovětským velvyslancem S. P. Kirsanovem, že „kdyby účast na konferenci odřekly země jako Bulharsko, byla by to záminka pro naříčení, že u nich neexistuje v politice samostatnost."[32]

Iniciátoři Marshallova plánu usilovali o účast zemí východní Evropy, v prvé řadě Polska a Československa, aby tak oslabili jejich orientaci na Sovětský svaz. Třetího července francouzský velvyslanec ve Washingtonu Henri Bonnet telegrafoval do Paříže: „Ve státním departmentu si velmi přejí, aby Polsko a Československo souhlasily s pozváním od britské a francouzské vlády, a budou je co nejvíc povzbuzovat, aby tomu nechaly volný průchod."[33]

Večer 6. července předal Molotov sovětským velvyslancům ve Varšavě a v Bělehradě pokyny, aby Bierutovi a Titovi sdělili, že je žádoucí, aby do Moskvy neoficiálně přijely jimi pověřené odpovědné osoby, „aby se předem dohodli o pařížské poradě a vyhnuli se zbytečným potížím během porady."[34] Ale už za několik hodin nato oznámila Moskva konec poplachu. V noci ze 6. na 7. července byl sovětským velvyslancům v Bělehradě,

30 *Tamtéž*, l. 93–94. Viz též TACHNENKO, G.: Anatomija odnogo političeskogo rešenija. In: *Meždunarodnaja žizn*, č. 5 (1992), s. 124 n.

31 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 99–100.

32 *Tamtéž*, l. 118.

33 *Bonnet*: „On souhaite vivement au Département d'Etat que la Pologne et la Tchécoslovaquie répondent à l'invitation des Gouvernements britannique et français et on les incitera dans la mesure du possible à y donner suite..." *Archives Nationales*, Paříž. Fonds 457, carton AP 20.

34 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 135.

Budapešti, Varšavě, Praze, Sofii, Tiraně a Helsinkách dán pokyn, aby sdělili Gottwaldovi, Bierutovi, Gheorghiu-Dejovi, Dimitrovovi, Rákosimu, Titovi, Hodžovi a Kuusinenové, že „ÚV VKS(b) neradí dávat Angličanům a Francouzům odpověď před 10. červencem, protože v některých zemích se přátelé (tj. šéfové komunistických stran – M.N.) vyslovují proti účasti na poradě 12. července, jelikož SSSR se porady nezúčastní".[35]

Ke Gottwaldovi se však pokyn Kremlu dostal se zpožděním. Sedmého července se v Praze sešlo rozšířené předsednictvo vlády, aby projednalo otázky spojené s možnou účastí Československa na pařížské konferenci. Většina ministrů naléhala, aby bylo rozhodnuto ještě před odjezdem československé delegace vedené Gottwaldem do Moskvy 8. července. Náměstek ministerského předsedy Zdeněk Fierlinger a ministr zahraničních věcí Jan Masaryk přitom ujišťovali kolegy ve vládě, že Československo nebude jediným slovanským státem na pařížské konferenci, neboť Polsko se jí zúčastní také. V závěru zasedání bylo jednomyslně přijato komuniké o účasti Československa v akcích spojených s Marshallovým plánem.[36]

Téhož dne, 7. července, byly velvyslancům Velké Británie a Francie v Praze doručeny diplomatické nóty, v nichž se sdělovalo, že pozvání na pařížskou konferenci bylo přijato a že velvyslanec ve Francii Jindřich Nosek byl jmenován zástupcem Československa na konferenci. Postoj československé vlády se omezoval na to, že rozhodne o dalším postupu, jakmile dostane od svého zástupce podrobnější informace o Marshallových návrzích a také až bude mít k dispozici společný návrh programu vypracovaný pro realizaci americké hospodářské pomoci.

Stalinovo vedení váhalo. Na jedné straně nechtělo účast na pařížské poradě jen odmítnout, ale chtělo její jednání zmařit, vyvolat skandál, „prásknout dveřmi". Na druhé straně získat americkou hospodářskou pomoc mohlo být pro vlády některých východoevropských zemí příliš lákavé pokušení. Vzhledem ke koaliční povaze vlád v Československu, Polsku a ve Finsku a k neexistenci absolutní kontroly komunistů nad diplomatickými službami těchto zemí by pro Moskvu bylo obtížné diktovat jejich zástupcům na pařížské konferenci konkrétní kroky. Předpokládalo se, že Československo bude na poradě zastupovat jeho velvyslanec v Paříži Nosek. V souvislosti s tím sovětský velvyslanec v Paříži Alexandr J. Bogomolov upozorňoval sovětské vedení „na okolnost, že velvyslanec Nosek je znám jako konzervativec v domácí politice a zastánce západní orientace v zahraniční politice".[37] Nadto by účast lidovědemokratických zemí na pařížské konferenci velmi ztížila propagandistickou kampaň západoevropských komunistických stran proti Marshallovu plánu.

Nakonec všechny tyto obavy převážily. V noci ze 7. na 8. července dostali sovětští velvyslanci v Bělehradě, Budapešti, Bukurešti, Varšavě, Praze, Sofii, Tiraně a v Helsinkách pokyn, aby neprodleně předali Gottwaldovi, Bierutovi, Gheorghiu-Dejovi, Dimitrovovi, Rákosimu, Titovi, Hodžovi a Kuusinenové následující telegram ÚV VKS(b): „Poslední informace o povaze pařížské porady stanovené na 12. července, které sovětská vláda získala, odhalily dvě nové okolnosti. Zaprvé iniciátoři schůzky, Angličané a Francouzi, nehodlají vnášet do svých plánů hospodářské obnovy Evropy jakékoli změny bez

35 *Tamtéž*, l. 142.

36 Kratki, K.: Kremlevskij zapret, s. 121. Viz také *Československo a Marshallův plán*, s. 42–47 (pozn. red.).

37 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 201.

přihlédnutí k zájmům suverenity a hospodářské samostatnosti malých zemí.[38] Zadruhé, pod záminkou vypracování plánu na obnovu Evropy chtějí iniciátoři porady ve skutečnosti vytvořit západní blok a začlenit do něj Západní Německo.

Vzhledem k těmto okolnostem ÚV VKS(b) odvolává svůj telegram z 5. července a navrhuje odmítnout účast na poradě, to jest delegace na poradu nevysílat.

Důvody odmítnutí může každá země uvést podle vlastního uvážení."[39]

Reálně byly důvody rozhodnutí Moskvy vysvětleny ve zprávě Vyšinského. „Je to diktováno už tím – psal –, aby se účastí na jednání nedodávalo poradě autority a nevytvářely se takové podmínky, které by usnadnily anglofrankoamerické intriky mezi jejími účastníky."[40]

Rozhodnutím o bojkotu pařížské porady, naplánované na 12. červenec, Moskva v této otázce tvrdě přitlačila na vlády spřátelených států. Váhání Kremlu mezi 5. a 7. červencem však situaci zkomplikovalo. Zatímco vlády Albánie, Bulharska, Maďarska, Polska, Rumunska, Jugoslávie a Finska poslušně příkaz Moskvy splnily, v Praze se vyskytly problémy. Když se prozatímní *chargé d'affaires* SSSR v Československu Bodrov dostavil 8. července k předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi a předal mu telegram ÚV VKS(b), Gottwald prohlásil, že změnit rozhodnutí československé vlády o účasti na pařížské poradě už není možné – „vláda nás [komunisty] nepodpoří". S Gottwaldem souhlasil náměstek ministra zahraničních věcí komunista Vladimír Clementis, který Bodrovovi řekl, že „teď nemohou nic změnit, protože všechno už se udělalo, Angličanům a Francouzům byla zaslána odpověď, bylo to zveřejněno v tisku, Nosek dostal v Paříži pokyny o tom, že se mu ukládá zúčastnit se porady".[41]

Ve vzniklé situaci nabyla návštěva vládní delegace v SSSR zvláštního významu. Ráno 9. července odletěla delegace v čele s Klementem Gottwaldem do Moskvy. Po příjezdu do oficiální rezidence zahraničních hostů řekl Gottwald jejím členům, že si jde odpočinout, namísto toho však odešel tajně jednat se Stalinem. Sovětský vůdce ultimativně požadoval ihned zrušit rozhodnutí československé vlády o účasti na pařížské poradě o Marshallově plánu. Gottwald byl nucen na Stalinovo naléhání souhlasit. Když se po asi pěti hodinách vrátil ke svým kolegům, řekl jim, že „nikdy neviděl Stalina tak rozzlobeného a že československá vláda nemá jiné východisko než co možná nejrychleji své rozhodnutí revidovat".[42]

Když se Stalin pozdě večer setkal s celou československou delegací, byl mnohem blahovolnější. Tvrdil, že podle informací, které sovětská vláda získala, se má pařížská konference stát součástí širšího západního plánu na izolaci SSSR. Přitom zejména zdůraznil, že Západ sází na obnovu německé ekonomiky, jmenovitě Porúří, které se má stát průmyslovou základnou západního bloku. Dotazoval se, jak se může Československo zúčastnit podniku směřujícího k obnovení síly jeho nejhoršího nepřítele.

---

38 Smysl slov *bez učeta interesov ... malych stran* (bez přihlédnutí k zájmům ... malých zemí) z původního ruského textu dopisu zřejmě v důsledku stylistické neobratnosti vyznívá opačně, než zamýšleli jeho autoři. Z kontextu plyne, že podle mínění sovětského vedení Angličané a Francouzi nehodlali přistoupit na takové změny, *které by přihlížely* k zmíněným zájmům malých zemí (pozn. red.).

39 *AP RF*, l. 158.

40 *AVP RF*, f. 6, op. 9, p. 20, d. 245, l. 9.

41 *AP RF*, f. 3, op. 63, d. 270, l. 183–184.

42 *Archives Nationales*, Paris. Fonds 457, carton AP 20.

Podle vyjádření členů delegace se Masaryk pokoušel navrhnout kompromis: československý zástupce by se zúčastnil první části diskuse a poté by konferenci opustil, ale tuto variantu sovětský vůdce odmítl. Ministr Drtina poznamenal, že 70 procent československého zahraničního obchodu je realizováno se západními státy. Stalin na to odpověděl slibem co nejrozsáhlejší hospodářské pomoci ze strany SSSR.[43]

Všechny námitky československých ministrů Stalin odmítl a prohlásil: „Účast na konferenci vás postaví do špatného světla. Takový 'průlom fronty' by znamenal úspěch západních velmocí, Švýcarsko a Švédsko ještě váhají a vaše účast by určitě jejich rozhodování ovlivnila. Víme, že jste naši přátelé, nikdo u nás o tom nepochybuje. Ale svou účastí v Paříži byste byli využiti jako nástroj proti SSSR. A to by ani Sovětský svaz, ani jeho vláda nedopustili."[44]

Náměstek předsedy vlády Viliam Široký a náměstek ministra zahraničních věcí Vladimír Clementis přemluvili 10. července ráno prezidenta Edvarda Beneše, aby vyslovil souhlas s odmítnutím účasti Československa na projednávání Marshallova plánu. Beneš neochotně souhlasil, ale poznamenal, že podle jeho názoru dělají SSSR a Československo velkou chybu.

Téhož dne byla na dvanáctou hodinu svolána mimořádná schůze československé vlády, která trvala do devíti hodin večer. Nátlak Kremlu a vynucené stanovisko prezidenta Beneše vykonaly své dílo – členové vlády přijali jednomyslně rozhodnutí o odstoupení od účasti na pařížské poradě o Marshallově plánu s odvoláním na neúčast spřátelených zemí Československa včetně SSSR. Po návratu do Prahy 12. července řekl ministr zahraničních věcí Jan Masaryk údajně svým přátelům: „Jel jsem do Moskvy jako svobodný ministr a vrátil jsem se jako Stalinův lokaj."[45]

Sovětské vnímání Marshallova plánu bylo podmíněno logikou nastupující studené války. Stalinovo vedení vidělo v USA svého úhlavního soka v mezinárodní aréně a všemožně se snažilo zabránit rozšíření amerického vlivu v Evropě. Moskva velmi podrážděně vnímala jakékoli pokusy o vytváření západního bloku s americkou hegemonií v této koalici.

Iniciátoři Marshallova plánu se od samého počátku stavěli k případné účasti SSSR velmi skepticky, považovali jej spíš za potenciálního dárce než příjemce americké pomoci. Devátého července poznamenal velvyslanec USA v Paříži Caffery k sovětskému velvyslanci Bogomolovovi: „Škoda, že se nezúčastníte, máte dobrou úrodu a mohli byste pomoci Evropě potravinami, aspoň v rámci vašich obchodních vztahů se zeměmi východní Evropy."[46]

Analýzou sovětského postoje k Marshallovu plánu lze dospět k závěru, že prioritou zahraničněpolitické strategie Moskvy bylo nastolit a upevnit kontrolu zemí východní Evropy. Stalin považoval sovětskou zónu vlivu za nejvýznamnější výsledek přetěžké války. V této části Evropy nehodlal dělat Západu žádné ústupky – pro tehdejší sovětské vedení byla kontrola nad sférou vlivu důležitá z geopolitických, strategických i ideologic-

---

43 *Tamtéž.*

44 Cit. dle *Izvestija*, (9.1.1992).

45 Cit. dle: BRUCE LOCKHART, R. H.: *Jan Masaryk*: A Personal Memoir. New York 1951, s. 66.

46 *AVP RF*, f. 094, op. 31, p. 190, d. 3, l. 65.

kých důvodů. Iniciátorům Marshallova plánu se nepodařilo získat země východní Evropy pro jeho realizaci proti vůli SSSR a tím oslabit jejich orientaci na Sovětský svaz.

Jakkoli je to paradoxní, realizace Marshallova plánu bez Sovětského svazu, ba dokonce s jeho odporem však do jisté míry uspokojovala obě strany: Sovětský svaz si udržel a upevnil svůj vliv na země východní Evropy; Spojené státy a jejich partneři zapojení do Marshallova plánu získali možnost provést komplex opatření ke stabilizaci sociálně-politické situace v západní Evropě a posléze i k vytvoření vojensko-politického západního svazku.

Organizace Marshallova plánu a ostře negativní reakce sovětského vedení fakticky znamenaly nejdůležitější mezník na cestě rozpolcení Evropy na sféry vlivu; sama rozdělená Evropa se přitom stala součástí bipolárního světa, kterým se vyznačovalo období studené války.

Z ruštiny přeložila Jana Váchová.

Prognostici v takzvané sametové revoluci

Michal Burian

Dva dny po 17. listopadu 1989, v neděli 19.11. se ustavilo Občanské fórum (OF). V prvních dnech politické krize nebylo nikomu jasné, jakou úlohu v dalším politickém vývoji Československa sehraje. První proklamace OF je možno označit za poněkud rozpačité, nesmělé, ba až bezradné. V úvodním provolání je deklaruje Václav Havel jen „jako mluvčí té části československé veřejnosti, která je stále kritičtější k politice současného československého vedení...".[1]

V úterý 21. listopadu, již po prvním kontaktu zástupců OF s ministerským předsedou federální vlády ČSSR Ladislavem Adamcem na předsednictvu vlády, Václav Havel před zaplněným Václavským náměstím prohlásil, že „Občanské fórum je zamýšleno jako okamžitá a prozatímní reprezentace kriticky smýšlející veřejnosti".[2] Večer se v Galerii U Řečických konala první mezinárodní tisková konference OF. Skepse o jeho reálné pozici ve společnosti byla tak veliká, že Havel promluvil v tom smyslu, že OF se zatím necítí být reprezentantem veřejnosti při jednání s mocenskými orgány, leč že by k tomuto účelu bylo dobré vytvořit všeobčanský výbor.[3]

Ale na další manifestaci, ke které došlo na Václavském náměstí ve středu 22. listopadu, zaznamenáváme nový tón. Václav Havel řekl, že „...Občanské fórum se v tuto chvíli stává reálným reprezentantem kriticky smýšlející československé veřejnosti, který začíná být brán vážně i soudobou státní mocí".[4] Téhož dne nastal ve vývoji OF jeden z důležitých momentů.[5] Do jeho tehdejšího sídla v Laterně magice přišli těsně před začátkem večerní tiskové konference poprvé zástupci Prognostického ústavu ČSAV, konkrétně Václav Klaus a Vladimír Dlouhý. Klaus oznámil, že se prognostikové připojují k OF, což nejenže bylo reálně velmi významné, ale zcela jistě pozitivně psychologicky působilo na všechny, kteří

1 Provolání Občanského fóra, archiv autora.

2 Statisícové shromáždění občanů na Václavském náměstí. In: *Svobodné slovo,* (22.11.1989).

3 SUK, Jiří: Vznik Občanského fóra a proměny jeho struktury. In: *Soudobé dějiny*, roč. 2, č. 1 (1995), s. 26.

4 Na hlavní náměstí naší republiky přišlo ještě více lidí než v úterý. In: *Svobodné slovo,* (23.11.1989).

5 Martin Palouš dokonce říká, že „momentů historických". Rozhovor s Martinem Paloušem. In: *Deset pražských dnů*: 17.–27. listopad 1989. Praha, Academia 1991, s. 631.

se v OF aktivně angažovali. S příchodem prognostiků nastal ve vystupování OF zásadní posun. Veřejné projevy dosud velmi střízlivě a skromně hovořícího Václava Havla nabývaly na sebevědomí. Příčin tohoto posunu bylo jistě víc. Zastávám však hypotézu, že nejpodstatnější vliv na posílení sebevědomí fóra měla deklarovaná podpora prognostiků.

Jejich příchod nebyl náhodný. Václava Havla upozornil na Prognostický ústav bývalý ministr zahraničního obchodu a jeho dlouholetý osobní přítel Václav Valeš, který zde pracoval jako poradce.[6] Havel se telefonicky spojil s Valtrem Komárkem, ředitelem Prognostického ústavu, a pozval ho do sídla OF. Sám Komárek do Laterny magiky z určitých důvodů nešel, byl však ochoten vyslat tam svého „styčného důstojníka", za kterého osobně navrhoval Adolfa Suka. Iniciativně však o tuto roli požádali právě Václav Klaus a Vladimír Dlouhý, kteří se nakonec v podzemí divadla opravdu objevili.[7] Přihlášení se Klause a Dlouhého k OF však nevyjadřovalo vůli všech zaměstnanců Prognostického ústavu, byla to, dalo by se říci, jejich soukromá iniciativa. V této souvislosti je třeba podotknout, že středa byla dnem, kdy se už vědělo, že státní ani stranická moc nepoužije žádných násilných prostředků.[8]

Na čtvrteční manifestaci, kdy se k OF přihlásil i ředitel Prognostického ústavu Valtr Komárek, Havel prohlásil, že Občanské fórum „je dnes jediným faktickým představitelem jediné vůle... Je připraveno okamžitě zajistit dialog veřejnosti s dnešní mocí a *disponuje kvalifikovanými silami* ze všech oblastí společenského života, schopnými vést svobodnou a věcnou diskusi o *reálných cestách* (zvýraznil M.B.) ke změně politických a hospodářských poměrů v zemi."[9]

Do středy 22. listopadu se OF skládalo ze zástupců různých skupin disentu (Charta 77, Československý helsinský výbor, Kruh nezávislé inteligence, Hnutí za občanskou svobodu, Artforum, Obroda, nezávislí studenti, Československá demokratická iniciativa, VONS, Nezávislé mírové sdružení, Otevřený dialog atd.) a navazovalo na disidentské tradice sporu s mocí, který nesměřoval explicitně k demontáži totalitního systému (vymykala se z nich poněkud Československá demokratická iniciativa). K OF se hlásili především

---

6 ZEMAN, Miloš – BAUER, Jan: *Zpověď bývalého prognostika.* Praha, Dekon 1996, s. 49.

7 KOMÁREK, Valtr: *Mé pády a vzestupy.* Praha, Nadas 1992, s. 51.

8 Při prvním setkání zástupců OF s Ladislavem Adamcem na předsednictvu vlády v úterý dopoledne, které zprostředkovala iniciativa Most rockového hudebníka Michaela Kocába a novináře *Mladého světa* Michala Horáčka (měla na Adamce kontakt již před listopadem prostřednictvím premiérova poradce Oskara Krejčího), se premiér zaručil „svým slovem a svou osobou", že nedojde k žádnému zásahu, při kterém by byly použity ozbrojené síly. (Písemná odpověď Ladislava Adamce, in: *Deset pražských dnů*, s. 556; Rozhovor s Michalem Horáčkem, *tamtéž*, s. 586–587.) Předsednictvo ÚV KSČ, jež bylo svoláno v neděli 19.11. na 18. hodinu, zvažovalo, zda povolat armádu nebo nechat událostem volný průběh; bylo však schopno se pouze usnést, že se opětovně sejde v pondělí 20.11., a tehdy rozhodlo, aby nezasahovaly bezpečnostní složky. (JAKEŠ, Miloš: *Dva roky generálním tajemníkem.* Praha, Regulus 1996, s. 111.) Jedinou konkrétní akcí, která vzbudila obavy z možného mocenského zásahu, bylo soustředění Lidových milicí, o jejichž povolání rozhodlo úterní zasedání předsednictva ÚV KSČ, v okrajových částech Prahy během noci z úterý na středu. V noci, po intervenci Městského výboru KSČ a vedoucích tajemníků obvodních výborů KSČ Milouš Jakeš, který byl jako generální tajemník ÚV KSČ vrchním velitelem LM, akci prostřednictvím náčelníka štábu LM Nováka odvolal. Během středy se tyto jednotky postupně stáhly. (JAKEŠ: *Dva roky...*, s. 112.) Na středečním zasedání předsednictva ÚV KSČ bylo rozhodnuto svolat mimořádné zasedání ÚV KSČ na pátek 24.11., na kterém byla definitivně odmítnuta možnost zásahu armády, jejž navrhoval ministr národní obrany gen. Václavík.

9 Václavské náměstí opět srdcem naší republiky. In: *Svobodné slovo*, (24.11.1989).

humanitně vzdělaní lidé, přičemž zde chyběli kompetentní odborníci z oblastí nehumanitních. Prognostický ústav takovou odbornou silou disponoval: „Prognostici vnesli do fóra realistický duch. Havel umí psát o identitě, a to je téma realističtějším a pragmatičtějším polohám životním poněkud vzdálené. Tehdy došlo k velice šťastné koincidenci, když se spojil duch dostatečně pragmatický a geniální dramatik Havel."[10] Tento moment byl významný ještě z jiného hlediska: v OF začala otevřená spolupráce dvou zcela odlišných sociologických skupin společnosti – disentu a takzvané šedé zóny, byla prolomena určitá vnitřní izolace OF v hranicích disentu.

Vznik, vývoj a činnost Prognostického ústavu do listopadu 1989

Prognostický ústav vznikl v roce 1984 na základě usnesení vlády ČSSR č. 10/1983 nejprve jako Kabinet prognóz ČSAV. Stěžejním posláním kabinetu bylo „vytvořit a ve výstupní podobě formulovat souhrnné prognózy vědeckotechnického, ekonomického a sociálního rozvoje ČSSR a předkládat je v souladu s usnesením vlády č. 10/83 s návaznými pokyny nejvyšších stranických a státních orgánů. Výstupní dokument musí představovat otevřený vědecký dokument vypovídající o zákonitých tendencích a potřebách budoucího rozvoje národního hospodářství i společnosti s důrazem na kvalitativní stránky, příslušné hybné síly přeměn a odpovídající generální linii KSČ na výstavbu rozvinutého socialismu, intenzifikaci a vysokou efektivnost ekonomiky."[11] Jeho úkolem dále bylo „zpracovávat a předkládat nejvyšším stranickým a státním orgánům v ČSSR na jejich vyzvání přímo a nezávisle na pokynech Prezidia ČSAV specifické výstupní dokumenty, dílčí a globální prognostické studie a jiné prognostické podklady".[12]

Ředitelem kabinetu a posléze Prognostického ústavu (1986) byl jmenován doc. ing. Valtr Komárek, DrSc., který byl v letech 1968–1969 generálním sekretářem Hospodářské rady vlády, jejíž předsedou byl tehdy Lubomír Štrougal, jenž jako předseda federální vlády držel nad ústavem „ochrannou ruku". Komárek soustředil v ústavu během let špičkové odborníky z mnoha vědních oborů. V ústavu pracovali mimo jiné ing. Vladimír Dlouhý, CSc. (zástupce ředitele, předseda redakční rady), ing. Karel Dyba, CSc., ing. Jan Mládek, ing. Josef Kreuter, CSc., PhDr. Miloslav Ransdorf, CSc., ing. Tomáš Ježek, ing. Václav Klaus, CSc.; bývalí pracovníci Ekonomického ústavu ČSAV (1963–1969) doc. ing. Čestmír Kožušník, CSc., doc. ing. Karel Kouba, CSc., a doc. ing. Otakar Turek, CSc.; dále ing. Adolf Suk, ing. Vladimír Rudlovčák, bývalý ministr financí ing. Sucharda, doc. PhDr. Richard Wágner, CSc., bývalý ministr zahraničního obchodu ing. Václav Valeš a další.[13]

Během let Prognostický ústav vypracoval řadu dílčích studií, v nichž se odrážely především reformní ekonomické názory Valtra Komárka, které byly předkládány různým komisím ÚV KSČ a vládě. V roce 1988 vznikla první ucelená práce s názvem Souhrnná prognóza rozvoje ČSSR do roku 2010, jež nesměla být publikována. Dílčí myšlenky této

10 Rozhovor s Martinem Paloušem. In: *Deset pražských dnů*, s. 633.
11 *Archiv ČSAV* (dále *A ČSAV*), fond Prognostický ústav, Organizační řád Kabinetu prognóz.
12 *Tamtéž*.
13 Uvádím zde pouze známější zaměstnance PGÚ. Kompletní personální obsazení nelze prozatím rekonstruovat. Uvedená jména jsou obsažena v různých dokumentech v dosud neuspořádaném fondu PGÚ v *A ČSAV*.

práce však byly zapracovány do dokumentu Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanismu (usnesení vlády č. 29/1988).

Ve druhé polovině roku 1988 uvnitř ústavu začalo docházet k otevřené názorové polarizaci pracovníků.[14] Zatímco souhrnná prognóza v podstatě navrhovala provést ekonomickou reformu v rámci systému centrálního plánování, v březnu 1989 vznikla studie, v níž se vyskytly poprvé pojmy „privatizace", „cenová liberalizace", „stabilizační ekonomická politika" atd. ÚV KSČ ji přirozeně důrazně odmítlo. Tehdy již probíhala práce na dalším komplexním materiálu, jenž byl dokončen těsně před 17. listopadem 1989. Obsahoval ucelenou původní koncepci přechodu od centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice v konkrétních československých podmínkách. Tento materiál měl být základním programem pro ekonomickou reformu takzvané vlády národního porozumění.[15]

Prognostický ústav nebyl izolovaným pracovištěm. Po celou dobu své existence udržoval čilé styky se zahraničními experty, kteří byli zváni na různá vědecká sympozia do Prahy (například akademik Bogomolov, prof. Daniel Bell z Harvardovy univerzity, prof. Michael Kaser ze St. Antony's College v Oxfordu a další), a naopak pracovníci PGÚ se účastnili mnohých konferencí a stáží v Evropě i v zámoří (například Karel Dyba, červen 1988, Tutzing, NSR, konference Důsledky reformního úsilí v zemích RVHP, organizovaná časopisem *Osteuropa-Wirtschaft;* Valtr Komárek se pravidelně účastnil konferencí IIASA; Alice Nešporová, prosinec 1988, Západní Berlín, konference Nové technologie a jejich vlivy na zaměstnanost; Karel Kouba, září 1989, Univerzita St. Gallen, konference Socialismus dnes, konaná u příležitosti 70. narozenin Oty Šika; Karel Dyba, polovina roku 1989 studijní pobyt ve Wilsonově středisku v USA, atd.). Během let 1988 a 1989 vstoupil PGÚ ve známost i mezi laickou veřejností, zejména díky kritickým článkům Valtra Komárka v odborném i denním tisku (*Hospodářské noviny*), které vycházely ze souhrnné prognózy, i jeho vystoupením v televizi.

Za zmínku stojí, že Vladimír Dlouhý dostal jako stranický úkol reagovat na ostře kritický článek Miloše Zemana (který v PGÚ před listopadem 1989 nepracoval) Prognostika

14 Jak to bylo v ústavu (rozhovor s Vladimírem Dlouhým). In: *Lidové noviny,* (13.5.1992), ekonomická příloha *Finanční noviny*. Dlouhý uvádí, že on a někteří další pracovníci (jež nejmenuje) stáli v opozici vůči Komárkovi, jenž navrhoval nahradit tlak trhu v přechodném období selektivní politikou centra a aktivní restrukturalizační politikou. Václav Klaus dělí ekonomy do tří skupin: 1. perestrojkové (zdokonalovači centrálně plánovaného systému), 2. strukturalisté (v přechodném období chtějí provádět státní zásahy do ekonomiky), 3. tržní (centrálně plánovaný systém chtějí okamžitě nahradit tlakem trhu). Ke strukturalistům Klaus řadí Komárka, k tržním ekonomům sebe. Toto schéma také generovalo názorové neshody. (KLAUS, Václav: *Nemám rád katastrofické scénáře*. Ostrava, SAGIT 1991, s. 141, 144.) Naopak Valtr Komárek uvádí, že ani Klaus, a implicitně ani Dlouhý nebyli jednoznačně vyhraněni. (KOMÁREK: *Mé pády a vzestupy*, s. 44.) K osvětlení názorových pozic Václava Klause a Vladimíra Dlouhého v letech 1988–1989 by patrně přispělo studium některých dokumentů uložených ve fondu PGÚ, *A ČSAV*, které však vzhledem k zákonné lhůtě nejsou dostupné. Jako instruktivní se však jeví jejich publikované autentické výroky z prosince 1989 až poloviny března 1990 (viz kapitolka této stati Iluze jednoty). Ke stoupencům okamžitého nastolení tržní ekonomiky lze bezpochyby zařadit Tomáše Ježka, Vladimíra Rudlovčáka a Jana Mládka, spoluautory studie *Československo na rozcestí* (Praha 1990), jež vznikala před listopadem 1989 na půdě EÚ ČSAV pod vedením Josefa Zielence.

15 Oba materiály, Souhrnná prognóza rozvoje ČSSR do roku 2010 a Dominanty nového sociálně-ekonomického rozvoje ČSSR, byly publikovány in KOMÁREK, Valtr a kol.: *Prognóza a program*. Praha 1990.

a přestavba v srpnovém čísle *Technického magazínu* (č. 8/89). Díky dlouhým termínům vydání vyšel Dlouhého článek Prognóza, šance, program až v prosincovém čísle časopisu, kdy už byl jeho autor ministrem v takzvané vládě národního porozumění. Nutno dodat, že Dlouhý vyšel z celé záležitosti se ctí, neboť Miloše Zemana nekritizoval, dokonce ocenil jeho analýzu ekonomického vývoje ČSSR; poukázal pouze na široké možnosti, které skýtala přestavba hospodářského mechanismu v ČSSR, pokud by postupovala směrem k tržnímu hospodářství v intencích aktuálního materiálu PGÚ.

Prognostický ústav v prvních dnech takzvané sametové revoluce

Prognostický ústav měl tou dobou za sebou již vlastní „listopadovou" historii. V pondělí 20. listopadu přijal k událostem 17. listopadu na mimořádné členské schůzi ROH Stanovisko pracovníků Prognostického ústavu ČSAV k současné společenské situaci, v němž se konstatuje, že se v ČSSR vytváří „nová politická situace ... v zákonitých návaznostech s vývojem v SSSR, PLR, Maďarsku, NDR, BLR a v celém světě", a požaduje se řešit vzniklou politickou situaci bez konfrontace a krveprolití „na bázi rozhodné demokratizace". Stanovisko vyzývalo vládnoucí struktury, aby přistoupily k dialogu a urychleně formulovaly akční program zabezpečující zásadní politické reformy ústící ve všeobecných demokratických volbách a ekonomické reformě orientované k moderní tržní ekonomice.[16] Prohlášení, které s největší pravděpodobností sepsal ředitel Komárek, jako jediné reflektovalo československou situaci v mezinárodněpolitických souvislostech, s implicitním vyjádřením nezvratnosti celého procesu. Zároveň se však duchem neodlišovalo od prohlášení jiných pracovišť, která byla od pondělí vydávána v nebývale hojné míře. I v PGÚ počítali s tím, že hlavním aktérem konkrétních změn mohou být pouze vládní a stranické instituce ČSSR.

Podpis jednoho z pracovníků ústavu, PhDr. Miloslava Ransdorfa, CSc., je připojen pod Provoláním k akademické obci a československé veřejnosti z neděle 19. listopadu, které mimo jiné navrhovalo zřídit na vysokých školách akademická fóra jako „platformu pro široké demokratické posouzení naléhavých problémů naší společnosti".[17] Následující vývoj však tímto směrem nepokračoval.

Zvláštní hru v prvním týdnu po 17. listopadu rozehrál Valtr Komárek. Ještě před listopadem za ním přišel Michal Horáček a nabídl mu k podpisu iniciativu Most. Komárek se vyjádřil v tom smyslu, že je to zbytečná aktivita, neboť totalitní moc žádný dialog nechce; zároveň však uvedl, že s touto iniciativou seznámí premiéra Adamce a pomůže.[18] Komárek měl přístup k mnoha tehdejším oficiálním představitelům, kteří patřili k takzvanému progresivnímu křídlu v KSČ, jako byl Lubomír Štrougal či Ladislav Adamec, se kterými si dokonce tykal; dobré vztahy však naoko udržoval i s Miloušem Jakešem.[19] Měl tudíž poměrně dobré informace z nejvyšších vládnoucích struktur, což se jednoznačně potvrdilo na večerní tiskové konferenci Občanského fóra ve středu 22. listopadu. Na ní měli vystoupit Horáček s Kocábem s nějakou novou informací, nevěděli však, co by řekli.

16 *Deset pražských dnů*, s. 105–106.

17 Provolání k akademické obci a československé veřejnosti. In: *Tamtéž*, s. 46–47.

18 HORÁČEK, Michal: *Jak pukaly ledy*. Praha, Ex libris 1990, s. 55–56.

19 Viz dopis Valtra Komárka Milouši Jakešovi z 8.2.1988. In: JAKEŠ: *Dva roky...*, příloha č. 6. Dlouhý uvádí, že Komárek byl mistrem ve vyjednávání s mocí (Jak to bylo v ústavu; viz také pozn. 20.)

Proto se telefonicky obrátili na Komárka. Ten jim sdělil, že sondoval možnost mocenského zásahu, že sice přijely Lidové milice, ale celá organizace se rozpadá, čínská verze řešení nepřipadá v úvahu, přičemž se vše soustředí na páteční jednání ÚV KSČ.[20] Štrougal byl na návštěvě v Prognostickém ústavu ještě v pondělí 20. listopadu, bohužel však není známo, jaký byl její průběh a záměr.

Vladimír Dlouhý uvádí, že si Komárek v prvních dnech po 17. listopadu, kdy ještě nebylo zdaleka o ničem rozhodnuto, nechával otevřená dvířka na jednání ÚV KSČ v pátek 24. listopadu.[21] Jeho příklon k Občanskému fóru nebyl jednoznačný, zachovával si spíše odstup s předpokladem, že by jako ředitel Prognostického ústavu mohl mít značný vliv na reformněkomunistické řešení vzniklého stavu.[22] Není známo, jaká událost vedla k tomu, že Komárek už na vokovické jednání ÚV KSČ nečekal a ve čtvrtek 23. listopadu v podvečer se neočekávaně objevil v budově Melantrichu, odkud promluvil k další, již třetí mohutné manifestaci organizované Občanským fórem. Tam mimo jiné jménem kolegů z Československé akademie věd vyjádřil „plné ztotožnění s tímto velikým historickým zápasem za svobodu a demokracii v Československu. Jsme přesvědčeni, že tato cesta nemá alternativu, že je nezvratná a definitivní."[23]

Čtvrtek byl také dnem, kdy Komárek vypracoval stručnou úvahu jako diskusní podklad pro velké množství mítinků na vysokých školách, v divadlech atd., na které byli pracovníci Prognostického ústavu zváni. Jednalo se o text, který nastiňoval ucelený obraz nejen nejbližšího následujícího, ale i střednědobého a dlouhodobého vývoje Československa v politické, ekonomické a sociální oblasti a byl v mnohém radikálnější než provolání OF z 19. listopadu a mnohem bližší ke stanovisku Československé demokratické iniciativy z téhož dne. Pravilo se v něm, že „první akční kroky by měly být připraveny a uskutečněny bez jakéhokoli otálení: razantní realizace celého základního balíku lidských práv a právního státu... Zrušení všech zákonných norem odporujících přijatým mezinárodním závazkům ... a neprodlené propouštění politických vězňů." Dále požadoval „utvoření nové vlády 'široké koalice' jako plně kompetentního a plně odpovědného orgánu. (...) Současně s těmito kroky ovšem nutno začít připravovat dalekosáhlejší akt celkové politické reformy zahrnující vytvoření pluralitního demokratického systému včetně přeměny dnes vládnoucí KSČ v normální politickou stranu ... odstranění Národní fronty, přípravu a provedení všeobecných, plně demokratických voleb a dosažení nového národního konsenzu."[24]

---

20 HORÁČEK: *Jak pukaly ledy*, s. 92.

21 Viz Jak to bylo v ústavu. Ačkoli názor Dlouhého nemusí být zcela nestranný, potvrzuje tuto hypotézu nepřímo i sám Komárek. Na tiskové konferenci dne 30.11.1989 otevřeně řekl, že poslední měsíc pomáhal ve skupině uvnitř KSČ, která se pokoušela nahradit generálního tajemníka ÚV KSČ Jakeše Adamcem. Neváhejme zlomit moc mafie. In: *Svobodné slovo*, (1.12.1989).

22 Dlouhý uvádí, že Komárek se plně nepřiklonil k OF ani v následujících týdnech (Jak to bylo v ústavu). Jeho názor dokládají i slova Václava Havla na jednání akční skupiny OF 5.12.1989: „Komárek bude zpacifikován (patrně skupinou ekonomů, kteří nabídli své služby OF – viz pozn. 31 a kapitolka této stati Vznik vlády takzvaného národního porozumění – pozn. M.B.), aby nejel po nějaké vlastní, příliš nápadné nebo příliš divoké linii." *Archiv Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR* (dále *A ÚSD AV ČR*), neautorizovaný přepis magnetofonových pásků, Vladimír Hanzel: Archiv 1989, jednání akční skupiny 5.12.

23 Václavské náměstí centrem dialogu. In: *Lidová demokracie*, (24.11.1989).

24 Úvaha Prognostického ústavu ČSAV o dalším vývoji ČSSR po 17. listopadu. In: *Deset pražských dnů*, s. 342–343.

Valtr Komárek byl zván na diskusní shromáždění vysokých škol, divadel i podniků, kde si svým velice fundovaným vystupováním postupně dokázal získat značnou autoritu a popularitu, patrně největší ze všech osobností, které se listopadových událostí účastnily. Na diskusním večeru ve Vinohradském divadle celý sál aklamací téměř jednomyslně zvolil Komárka symbolicky předsedou vlády. Své postavení si dále cílevědomě budoval. K největším úspěchům patřilo jeho vystoupení v Československé televizi v sobotu 25. listopadu, kde v podstatě zopakoval hlavní teze svého textu ze čtvrtka s upřesněním otázky vytvoření nové vlády: „...velice rychle je podle mého názoru třeba vytvořit dělnou, výkonnou čs. vládu. My prakticky dnes žádnou vládu nemáme. Podle mého názoru vláda, která dodnes funguje, svým nešťastně proslulým prohlášením ukázala, že není na výši... Fakt je ten, že po posledním zasedání ÚV KSČ máme vládu stejně jen de iure, prakticky, de facto ji již nemáme, i když zdánlivě situace vypadá naopak. My účinnou výkonnou vládu nesmírně potřebujeme, ne aby uklidňovala situaci, ne proto, aby rozvíjela dialog pro dialog, ale proto, aby zde byly účinné nástroje k realizaci demokratických reforem, které stojí před námi."[25]

Svého vrcholu dostoupila Komárkova popularita v pondělí 27. listopadu, kdy se uskutečnila v celé republice dvouhodinová generální stávka. V době stávky Komárek vystoupil na manifestaci v pražském podniku ČKD Vysočany, kde sklidil velký úspěch. Objevil se transparent s nápisem Komárek do vlády, podpořený skandováním stejného hesla. Večer pak promluvil za bouřlivých ovací na Václavském náměstí: „Každá programová orientace, nemá-li být zbožným přáním, musí vycházet z vědecké analýzy. Ty jsou provedeny. Proti situaci de facto stojí struktury de iure a bláhově se domnívají, že bude možné udělat kompromis... Nesmíme připustit kompromisy, jež zdánlivě vypadají seriózně, ale jsou důkazem politické naivity. Od nové historické reality nelze ustoupit ani o milimetr. Staré politické struktury se musí plně změnit a vytvořit nové, které budou adekvátní nové politické situaci... Československo teď potřebuje vyzdvihnout své nejlepší právníky, lékaře, vědce, mladé lidi, dělníky, umělce do vládnoucích struktur."[26] Na tomto shromáždění přečetla článek Vinohradského divadla Jiřina Jirásková dopis, který delegace této scény předala prezidentu ČSSR a v němž se požadovalo odstoupení premiéra Ladislava Adamce a navrhovalo jmenovat do této funkce Valtra Komárka. Návrh podpořila za studenty Antonie Miklíková s požadavkem, aby Komárek vytvořil úřednickou vládu, která by byla ve funkci do doby vypsání svobodných voleb. Stejný požadavek vyjádřili i zaměstnanci státního podniku Polygrafický průmysl Praha i jiné instituce.[27]

Komárek svou neformální nominaci zásadně neodmítal. Například na otázku redaktorů *Lidové demokracie* odpověděl: „Jsem hrozně skromný člověk. Mám takový sokratovský komplex, že nic nevím. Myslím si, že je mnoho lepších lidí. Jestli ovšem v dnešním složitém období dostanu nabídku na tuto funkci, musím ji přijmout. Vykonával bych ji tak, jak nejlépe umím, s tím, že v podstatě půjde o přechodnou dobu, v níž by se

25 Doc. ing. Valtr Komárek, DrSc., v Čs. televizi 25.11.1989, kopie strojopisu pořízeného z videozáznamu, archiv autora.

26 Prozatím poslední třistatisícová manifestace. In: *Svobodné slovo*, (28.11.1989); Dnes naposled? In: *Mladá fronta*, (28.11.1989).

27 Petice z veřejného shromáždění zaměstnanců... In: *Deset pražských dnů*, s. 549.

civilizovala státní mašinerie a pomohla připravit svobodné a demokratické volby."[28] Politický vývoj se však ubíral jiným, kompromisnějším směrem, v režii Občanského fóra, ale také premiéra Adamce, který ze svého úřadu dokázal vytvořit druhé mocenské centrum.[29]

Vznik programového prohlášení Občanského fóra

Aktivně se naopak od středy 22. listopadu zapojil do práce Občanského fóra Václav Klaus. V pátek 24. listopadu vypracoval Ivan Havel první organizační schéma OF, které do té doby vystupovalo jako hnutí bez pevné struktury, kde se věci řešily „za pochodu", zcela improvizovaně, v personálním obsazení, jež bylo zrovna po ruce. V čele stál od té chvíle krizový operační štáb, pod který spadaly komise koncepční, odborná, informační a technická. Klaus jako ekonom byl zařazen do odborné komise, která pracovala spíše jako volné sdružení.[30]

Večer 24.11. zasedal v budově Vysoké školy politické ve Vokovicích Ústřední výbor KSČ. Celé předsednictvo podalo demisi, ovšem v novém předsednictvu zůstali Jozef Lenárt, Miroslav Štěpán, Miloslav Zavadil a Jan Fojtík, předseda ideologické a školské komise. Takzvané *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti* zůstalo v platnosti. Ladislav Adamec podal demisi. Předsedou ÚV KSČ se stal ve veřejnosti prakticky zcela neznámý Karel Urbánek, dosavadní předseda výboru pro stranickou práci v ČSR.

Jakmile vešla ve známost zpráva o Jakešově odvolání, v pražských ulicích zavládlo nadšení. Představitelé Občanského fóra posuzovali změny v ÚV skeptičtěji, zvláště po sobotní dopolední zprávě, kdy Adamec odvolal připravované setkání s OF, zároveň ale oznámil, že vláda na své mimořádné schůzi přijala zásadní opatření, jež se týkala doplnění vlády o představitele ostatních politických stran a o nestraníky a dále dopracování návrhů nové ústavy spolu se zákony shromažďovacím, spolčovacím, petičním a tiskovým. Večer v televizi Adamec naopak oznámil, že setkání s OF budou pokračovat.

Tehdy byla v Občanském fóru stále intenzivněji pociťována potřeba mít vlastní pozitivně formulovaný program. Jeho první koncept vznikl již v pátek 24. listopadu, první verze pak v noci ze soboty na neděli 26.11. z pera několika autorů, jedním z nichž byl Václav Klaus.[31] Není přesně známo, kteří další členové se na přípravě první verze textu podíleli, s velkou pravděpodobností však mezi nimi byl Josef Vavroušek, vyloučit nelze ani účast Václava Bendy. V neděli přímo na jevišti Laterny magiky redigovalo text asi šest lidí. Tehdy se na scéně objevil také Petr Pithart, který navrhl název *Co chceme*. Poslední úpravy proběhly na počítači v bytě Ivana Havla. Program byl poprvé přednesen na

28 Požadavek dneška: jednota. In: *Lidová demokracie*, (28.11.1989).

29 Posuzovat, zda se přechod k demokratickému uspořádání v Československu mohl odehrát jinou formou než prostřednictvím jednání, a taktéž hlouběji analyzovat pozitiva či negativa tohoto postupu, je zcela nad rámec této stati.

30 SUK: Vznik Občanského fóra, s. 32.

31 Patrně k pátku, podle slov Tomáše Ježka, lze datovat vznik neformální skupiny složené z ekonomů Prognostického a Ekonomického ústavu ČSAV, kteří nabídli OF své služby při vypracovávání ekonomického programu. Úplné složení této skupiny nelze prozatím rekonstruovat; zcela jistě zde byl zastoupen Tomáš Ježek (PGÚ), Vladimír Dlouhý (PGÚ) a Josef Kreuter (PGÚ). Nejsme opozice (rozhovor s Martinem Palouškem, Ivanem Havlem a Tomášem Ježkem). In: *Mladá fronta*, (30.11.1989).

zasedání skupiny zvané akční, která zasedala v kuřárně Laterny magiky. Text přečetl Václav Klaus a přítomný Petr Miller nepřipustil jakoukoli diskusi slovy: „Jsem dělník a rozumím všemu." Nato se ihned, patrně poprvé za celou existenci Občanského fóra, hlasovalo, a program byl přijat.[32]

Fakt, že právě v neděli vznikl konečný program opozice, byl velmi významný. Toho dne dopoledne se v Modrém salonku Obecního domu uskutečnilo v pořadí druhé jednání zástupců Občanského fóra s předsedou vlády Adamcem a jeho delegací. Bylo to vůbec první setkání premiéra s Václavem Havlem a za OF se jej účastnil také Václav Klaus.[33] Adamec vyjádřil obavy z generální stávky pro její možné negativní důsledky v národním hospodářství. Za OF oponoval Klaus, že nebezpečí stávky z ekonomického hlediska není třeba tolik dramatizovat. Jednání nepřineslo žádný podstatný výsledek. Bylo však dohodnuto, že schůzky budou pokračovat. V průběhu jednání Adamec přijal pozvání OF na odpolední manifestaci na Letenské pláni. Tam, po počátečním porozumění občanů, nakonec jeho řeč propadla.

Večer po demonstraci Václav Klaus přednesl na tiskové konferenci OF zmíněný program. Skládal se ze sedmi velice obecně formulovaných, a tudíž pro všechny názorové proudy přijatelných bodů: 1. *Právo* (Československá republika musí být právním demokratickým státem; musí být vypracována nová ústava; nezávislé soudnictví). 2. *Politický systém* (obnovit demokratické instituce; svobodné volby; KSČ musí rezignovat na vedoucí roli; zachování principu federálního uspořádání). 3. *Zahraniční politika* (začlenění do evropské integrace). 4. *Národní hospodářství* (vytvořit rozvinutý, byrokratickými zásahy nedeformovaný trh; rozbít monopolní pozice velkých podniků a vytvořit konkurenci; rovnoprávná existence různých typů vlastnictví; otevírání ekonomiky vůči světu; stát má zaručovat stejné podmínky hospodaření a provádět makroekonomickou regulační politiku s cílem zvládnout inflaci, růst zahraniční zadluženosti a hrozící nezaměstnanost). 5. *Sociální spravedlnost* (stejné podmínky a šance pro všechny, sociálně spravedlivý stát, pestrá síť sociálních služeb). 6. *Životní prostředí* (postupná náprava škod; zlepšení základních podmínek lidského života; změna skladby a zaměření národního hospodářství vedoucí ke snížení spotřeby energie a surovin). 7. *Kultura* (vymanění z pout ideologie; vzdělanost jako nejcennější statek).[34] „To je strategie, všechny body musíme přesněji konkretizovat. Na tom budeme pracovat," uvedl na závěr svého vystoupení Václav Klaus, který program přečetl také na pondělní manifestaci na Václavském náměstí.[35] Zdá se, že Klaus byl *spiritus rector* tohoto programu, nepochybně alespoň jeho 4. bodu. Jeho srovnání s pozdější Klausovou ekonomickou koncepcí či s názory, že nepřekračoval Akční program z roku 1968, překračuje rámec této stati.

---

32 Rozhovor s Ivanem Havlem. In: *Deset pražských dnů*, s. 576.

33 Při tomto setkání se Havel při představování delegace OF dopustil tehdy zdánlivě nepodstatného *faux pas*. Vladimír Hanzel (*Zrychlený tep dějin*: Reálné drama o deseti jednáních. Praha, OK Centrum 1991, s. 13) to zaznamenal takto: Havel: „To je doktor Volf." Klaus: „Klaus." Havel: „Promiňte mi, chtěl jsem říci Klaus, ekonom z Prognostického ústavu."

34 *Co chceme*: Programové zásady Občanského fóra. Archiv autora.

35 HORÁČEK: *Jak pukaly ledy*, s. 179.

Spor Komárek versus Adamec. Vznik vlády „15:5"

V pondělí 27. listopadu byla vypracována trojstupňová organizační struktura OF: krizový štáb – akční skupina (rozšířený krizový štáb, prostředník mezi krizovým štábem a odbornými komisemi) – plénum. Taktickou komisi, jež měla za úkol analyzovat události a navrhovat další možné postupy, vedl opět Václav Klaus.[36] Odpoledne, po úspěšné generální stávce, se sešel krizový štáb ve složení Havel, Křižan, Vondra plus Palouš, Kriseová, Hanzel, Kocáb, Horáček, aby řešil obsazení funkce premiéra. Otázka zněla, zda nadále podporovat Adamce, nebo při následujícím úterním setkání s premiérem vznést požadavek jeho demise a navrhnout na tuto funkci Valtra Komárka. Michael Kocáb, který byl v době generální stávky na předsednictvu vlády, řekl, že Adamec chce zůstat předsedou vlády, o což bude bojovat, a že „z Komárka mají obavy".[37] Krizový štáb rozhodl Adamce prozatím uznat, možnost prosazovat Komárka však ponechat v záloze.

V 18 hodin se sešlo plénum OF, aby sestavilo delegaci pro úterní jednání s premiérem. Vyvstala opět otázka, zda Adamec, či Komárek. Přítomní se rozštěpili na radikály požadující navržení Komárka a umírněné, kteří trvali na podpoře Adamce. Nato vystoupil Václav Klaus a prohlásil, „že Komárek ne, že je autokrat, a to že nejde".[38] Několik přítomných bylo důrazně proti. Klaus, celý rozrušený, šel za Horáčkem, který si mimochodem Klause velmi cenil pro jeho schopnost mluvit jasně a k věci, a uvedl: „Já jsem to musel říct, já si to poctivě myslím, že to není dobré."[39] Zde se poprvé otevřeně projevily osobní averze, které provázely i další vývoj. Nakonec většina rozhodla toto dilema odložit a dále podporovat Ladislava Adamce.

Na tiskovou konferenci, jež se konala několik minut poté, přišel i Valtr Komárek. Když se seznámil s jednáním a rozhodnutím pléna podporovat prozatím ve funkci premiéra Adamce, řekl Horáčkovi, že je to podraz, nerozumný postup, že je potřeba rázně žádat, a ne skládat ponížené supliky, a dodal: „...jsem přesvědčen, že situace de facto se odlišuje od situace de iure. Poslední se musí přizpůsobit prvnímu, ne naopak!" Urazil se a odešel.[40] Komárkovo jméno bylo původně zapsáno v předběžném návrhu delegace OF na úterní jednání s premiérem, po večerním incidentu však nebylo pravděpodobné, že se tohoto setkání bude chtít účastnit.

V úterý 28.11. dopoledne se uskutečnilo jednání na úřadu vlády. Valtr Komárek se na ně skutečně nedostavil, přítomen byl však Václav Klaus. OF trvalo na tom, aby Adamec zůstal premiérem. Petr Miller sice diplomaticky, ale nikoli ve shodě se skutečností prohlásil: „Pane ministerský předsedo, já jsem byl v závěru stávkové záležitosti, kdy to mělo ČKD Praha. [sic!] Vystoupil tam profesor Komárek s velice hezkým projevem, který se strašně líbil, velice populárním. Ale musím vám říct, že počáteční euforie po jeho projevu byla sice ohromná, ale pak si lidi řekli: no jo, dyť vlastně nakonec je to teoretik, to je víceméně otázka. Praxe je pak úplně jiná. Převládá v ČKD – vám můžu říct – názor jednotný, že jediným člověkem, který je [schopný] z této hospodářské krize vyvést lidi,

36 HORÁČEK: *Jak pukaly ledy*, s. 192; SUK: Vznik Občanského fóra, s. 35; *Deset pražských dnů*, s. 490.
37 HORÁČEK: *Jak pukaly ledy*, s. 197.
38 Rozhovor s Michalem Horáčkem. In: *Deset pražských dnů*, s. 591.
39 Tamtéž, s. 592.
40 HORÁČEK: *Jak pukaly ledy*, s. 199–200.

jste vy. A všichni by si přáli, aby vy jste byl novým premiérem."[41] Hlavním požadavkem OF bylo, aby vláda podala demisi. Jednání se v tomto bodě přiostřilo, neboť Adamec odmítl pojem demise a navrhoval rekonstrukci vlády, přičemž požádal zástupce OF, aby navrhli odborníky, kteří by se na této vládě podíleli. Občanské fórum zatím však nechtělo převzít odpovědnost a setrvávalo u požadavku demise. Václav Klaus prohlásil: „...OF nechce diktovat vládu, technikou rekonstrukce musí být demise. (...) My vám nabízíme, že tuto vládu podpoříme. Když vy ji složíte, my ji podpoříme."[42] Adamec nakonec přislíbil, že do 3. prosince sestaví novou vládu a že už i stávající vláda bude postupně plnit požadavky OF. První z nich byly splněny již ve středu 29.11.

V neděli 3. prosince Ladislav Adamec představil novou vládu a odletěl na konzultace do Moskvy. Složení vlády způsobilo mezi veřejností i v Občanském fóru šok. Na ulicích se objevily plakátky s textem: „Chcete se zasmát? Čtěte složení nové vlády." Tato vláda začala být označována podle stranické příslušnosti představitelů za takzvanou vládu 15:5.

Vznik takzvané vlády národního porozumění

Občanské fórum v noci z neděle na pondělí změnilo taktiku: vytvořilo komisi pro alternativní vládu a rozhodlo se požadovat dosazení svých ministrů do vlády. V úterý 5.12. ráno se konala schůzka krizového štábu OF se zástupci skupiny ekonomů.[43] V OF převládl názor, že svůj odborný potenciál soustředí teprve do vlády, která bude konstituována až po svobodných volbách. Proto bylo ujednáno, že určující ekonomická ministerstva ve znovu rekonstruované federální vládě (řízené ministerským předsedou Adamcem) nebudou obsazena plnohodnotně, ale ve formě „předsunutých hlídek", které by připravovaly půdu pro skutečnou ekonomickou transformaci.[44] Ekonomové se tak stali možno říci, hlavním trumfem OF. Návrhy na kandidáty měla vypracovat a předložit skupina ekonomů do odpoledne. Ekonomové také doporučili, aby Valtr Komárek nebyl případným potenciálním kandidátem OF na funkci federálního premiéra.

Odpoledne se na jednání akční skupiny dostavil Vladimír Dlouhý se seznamem šesti kandidátů, kterými byli Jurečka (Státní plánovací komise), Kočárník (federální ministerstvo financí), Klaus (PGÚ), Dlouhý (PGÚ), Chrudina (Státní komise pro vědecko-technický a investiční rozvoj) a Zahálka (pražský zástupce rakouské banky Creditanstalt). Do funkce ekonomického místopředsedy vlády byli navrhováni: Jurečka, Kočárník, Klaus a Dlouhý. Václav Havel rozhodl ve prospěch Dlouhého, Klaus se stal kandidátem na funkci ministra financí.[45]

---

41 HANZEL: *Zrychlený tep dějin*, s. 59.

42 *Tamtéž*, s. 68–69.

43 Jednání bohužel není zaznamenáno (je však poměrně často zmiňováno na následujících interních jednáních OF); nevíme tedy, kdo se jej za ekonomy účastnil (zcela jistě Dlouhý a Klaus), ani s jakými názory kdo vystupoval.

44 OF se obávalo, zda by ekonomové měli v Adamcově vládě dostatečný prostor k prosazování svých stanovisek. Z interních jednání OF lze vysledovat, že podobné pochyby se vyskytly i u některých ekonomů, např. Dlouhého (podmiňoval svou účast ve vládě bezpodmínečnou podporou OF) a Klause (viz pozn. 46).

45 Dlouhý měl tuto funkci vykonávat „v zastoupení" za Komárka, se kterým OF – jako symbolem ekonomických změn – počítalo až ve (své) nové povolební vládě. Sám Komárek účast v jakékoli Adamcově vládě rezolutně odmítl (viz *A ÚSD AV ČR*, neautorizovaný přepis magnetofonových pásků,

Na tomto základě OF a VPN předkládaly od úterý 5.12. do čtvrtka 7.12. premiéru Adamcovi návrhy na další doplnění vlády. Adamec návrhy odmítal s tím, že vláda není spolek dobrovolníků a diskusní klub. Ve středu 6.12. v televizním vystoupení otevřeně pohrozil demisí. V noci VPN telefonicky kontaktovalo z Bratislavy OF a oznámilo, že se rozhodlo skončit s podporou Adamce, a požadovalo nahradit jej Komárkem. Ve čtvrtek 7.12. Adamec podal demisi a „přehrál" celou záležitost na Ústřední výbor Národní fronty. Na funkci premiéra navrhl dosavadního ministra federální vlády Slováka Mariána Čalfu, člena KSČ.[46]

V pátek 8.12. Václav Klaus na jednání OF oznámil, že se s ním telefonicky spojil dosavadní první místopředseda federální vlády Bohumil Urban a ujistil ho, že požadavky OF ze 7.12. budou akceptovány. Také tento fakt přispěl k názorovému posunu uvnitř OF, které rozhodlo, že bude prosazovat razantnější postup při obsazování rekonstruované vlády, vyšle do ní důkladnější ekonomickou reprezentaci a upustí od koncepce předsunutých hlídek. V praxi to znamenalo, že kandidátem na funkci ekonomického místopředsedy vlády se stal „ekonomický trumf" Valtr Komárek, Dlouhý měl obsadit jiné hospodářské ministerstvo.

Odpoledne se v salonku Paláce kultury sešli zástupci rozhodujících politických sil s cílem modifikovat návrh na složení vlády. OF a VPN trvaly na návrhu prosadit do vlády silný ekonomický tým v čele s Komárkem jako místopředsedou vlády, Klausem jako ministrem financí a Dlouhým coby předsedou Federálního cenového úřadu. Československá strana socialistická však navrhovala ponechat v tomto úřadě dosavadního předsedu, svého člena Ladislava Dvořáka. Vasil Mohorita za KSČ uvedl, že k žádnému z kandidátů nemá sebemenší výhrady.

Večer jednání pokračovala už za účasti Klause, Dlouhého a Komárka, kterého Dlouhý několik hodin předtím na žádost Václava Havla přivezl do sídla OF v Auroře, kde ho po hodinovém jednání přesvědčili, aby přijal funkci místopředsedy federální vlády odpovědného za ekonomickou reformu.[47] Na jednání zástupci OF a VPN upřesnili, že Valtr Komárek by se měl stát prvním místopředsedou a Vladimír Dlouhý by měl obsadit blíže nespecifikované hospodářské ministerstvo. Komárkovi se dostalo bezvýhradné podpory

---

Hanzel: Archiv 1989, jednání akční skupiny OF 5.12.). Naopak Klaus byl svou nominací nesmírně potěšen (Rozhovor s Ivanem Havlem, in: *Deset pražských dnů*, s. 579).

46 Z interních jednání OF vyplývá, že v této době přijímalo zásadní rozhodnutí „jádro" OF (krizový štáb, rozšířený krizový štáb, akční skupina), v němž lze sledovat dominantní postavení Václava Havla. Klaus vystupoval velmi konzervativně, a dokonce tlumil Havlovy návrhy na „silnější" obsazení federální vlády s poukazem na nepřipravenost přijmout absolutní odpovědnost za výkonnou moc. Zpochybňoval také aktuálnost interních jednání OF o prezidentské funkci a nakonec i hlasování o nominaci Václava Havla na ni v pátek 8.12. (*A ÚSD AV ČR*, Neautorizovaný přepis interních jednání OF z magnetofonových pásků, Hanzel: Archiv 1989, jednání akční skupiny 5.12.; jednání OF 8.12.)

47 Komárek odmítal křeslo prvního místopředsedy a navrhl do této funkce Karla Koubu. Není známo, z jakého důvodu se proti tomuto návrhu rezolutně postavil Klaus. Dlouhý upozornil, že Koubovi navrhl místopředsednictví Čalfa, on je však bez podpory OF odmítl (!). V průběhu diskuse Valeš navrhl Komárka na funkci prezidenta (!), s čímž souhlasil Havel. Poté se dostavili zástupci VPN Ján Čarnogurský a Miroslav Kusý, kteří podmínili účast VPN ve vládě osobou Valtra Komárka. (*A ÚSD AV ČR*, Neautorizovaný přepis interních jednání OF z magnetofonových pásků, Hanzel: Archiv 1989, jednání OF 8.12.)

od VPN, jež jeho osobu považovala za úhelný kámen další perspektivy vlády ve sféře hospodářské politiky.

Konečné řešení personálního složení vlády přinesla až jednání s designovaným premiérem Marianem Čalfou v sobotu 9.12. Ten se v průběhu dne setkal s představiteli všech rozhodujících politických stran. V pět hodin odpoledne přijal na úřadu vlády delegaci OF a VPN. Čalfa přikládal tomuto jednání nejvyšší důležitost — právě zde měla být s přihlédnutím k návrhům dalších politických stran sestavena vláda; Národní fronta pak měla být s konečným složením vlády, která bude jmenována prezidentem, pouze seznámena.[48]

Jedinými vskutku spornými body mezi zástupci OF a VPN na jedné straně a Čalfou na druhé straně se stalo obsazení křesel ministra práce a sociálních věcí, ministra zahraničí a ministra vnitra. Post ministra práce a sociálních věcí Čalfa navrhoval obsadit spíše úředníkem než dělníkem, kterého doporučily OF a VPN. Původní kandidát Petr Miller byl však nakonec do této funkce prosazen i díky podpoře Valtra Komárka, který přesvědčivě argumentoval tím, že přechod k jiné podobě hospodářské politiky bude vyžadovat ne ministra úředníka, ale spíše ministra, který by byl mluvčím pracujících.[49] Situace se opakovala v případě ministerstva zahraničí, neboť Čalfa v zájmu národnostní parity prosazoval Miroslava Kusého. Také v tomto případě Komárek pomohl prosadit Jiřího Dienstbiera jako schopného koordinátora vnějších ekonomických vztahů s ohledem na otevírání československé ekonomiky světu a na integraci ČSSR do evropských organizací.[50] Ministerstvo vnitra zůstalo i po dlouhé diskusi neobsazeno a bylo podřízeno širšímu grémiu ve složení — předseda vlády a dva první místopředsedové. Vladimír Dlouhý se stal místopředsedou vlády a předsedou Státní plánovací komise, Václav Klaus ministrem financí.

Paradoxně se vyskytl menší problém s osobou Valtra Komárka. Čalfa k jeho jmenování prvním místopředsedou vlády neměl výhrady, přednesl však stanovisko KSČ, která si nepřála, aby kandidáty-straníky doporučovala jiná politická strana či síla. Odmítání Komárka z důvodu jeho stranické příslušnosti bylo z pozice KSČ pouhou záminkou, neboť proti Dlouhému, členu KSČ, delegovanému do vlády OF a VPN, žádné výhrady nevznesla. Stanovisko KSČ ke Komárkovi mělo hlubší důvody, spjaté patrně i s jeho předlistopadovou činností. Svou roli zajisté sehrál i Komárkův otevřený dopis ÚV KSČ z 27.11., následná tisková konference 29.11., na níž nazval KSČ aparátnicko-bezpečnostní mafií, která držela v šachu patnáctimilionový národ.[51] Václav Havel Čalfu ujistil, že Komárek je ochoten okamžitě ze strany vystoupit. Za studenty ho jako člověka, který je zárukou ekonomických reforem, podpořil i přítomný Šimon Pánek. Jméno Valtra Komárka bylo do konečného znění složení vlády zapsáno s podmínkou kladného vyjádření KSČ. Těsně po tomto jednání se sešli Marián Čalfa, Valtr Komárek a Vasil Mohorita. Do vlády se Komárek dostal jen díky podpoře Čalfy, který dokázal Mohoritu přesvědčit o nezbytnosti Komárkovy přítomnosti ve vládě.[52]

---

48 HANZEL: *Zrychlený tep dějin*, s. 478.

49 *Tamtéž*, s. 421.

50 *Tamtéž*, s. 416.

51 KOMÁREK: *Mé pády a vzestupy*, s. 50.

52 O tomto rozhovoru mezi „šesti očima" pravděpodobně chybí jakákoli upřesňující výpověď. Potvrzují jej však slova Mariána Čalfy na předešlém jednání s OF a VPN, tak jak je zaznamenal HANZEL:

Večer byla vláda představena reprezentantům rozhodujících politických stran a hnutí. Šest členů do vlády delegovaly OF a VPN, podpoře OF se těšilo osm ministrů. Ve vládě zasedali tři pracovníci Prognostického ústavu, z toho dva v užším politickém vedení (předsednictvu), a nadto zastávali tři pro budoucnost nejdůležitější ekonomické funkce ze čtyř: prvního místopředsedy – „architekta" ekonomické reformy, místopředsedy pověřeného řízením Státní plánovací komise, ministra financí. Do této sestavy patřila ještě funkce ministra pověřeného řízením Federálního cenového úřadu, kterou obsadil Ladislav Dvořák, představitel Československé strany socialistické.

Dne 10. prosince podepsal prezident Gustáv Husák jmenovací dekrety a následně byla vláda schválena Federálním shromážděním. Jádro této vlády, známé pod názvem vláda národního porozumění, přetrvalo až do voleb 1990 a v podstatě až do roku 1992.

Iluze jednoty

V průběhu takzvané sametové revoluce krystalizoval u představitelů Občanského fóra názor, že dosavadní systém byrokratického, centrálně plánovaného hospodářství, který uvrhl československou ekonomiku do hluboké krize, vyznačující se mimo jiné nízkou konkurenceschopností výrobků na světovém trhu, nízkou produktivitou práce a celkovým zaostáváním za světovými trendy, musí být od základu reformován. Ekonomická reforma však již neměla být prováděna v rámci stávajícího systému nějakými dílčími úpravami. Taková reforma, známá pod názvem přestavba hospodářského mechanismu, byla na základě usnesení 17. sjezdu KSČ od sklonku roku 1987 připravována různými stranickými a vládními institucemi a měla vejít v platnost od 1. ledna 1990.

Základní představou, kterou vnesli do Občanského fóra „prognostici", bylo vytvoření byrokraticky nedeformovaného tržního hospodářství. Tento požadavek se stal celonárodním konsenzem, a tím tedy i „cílovým systémem", k němuž měla celková transformace směřovat. „Cílový systém" však není totožný s procesem transformace, jenž nabízí množství variant konkrétního způsobu provádění. Jedinou ucelenou koncepci transformace ekonomiky s cílem vytvořit plnokrevné tržní hospodářství, která byla v období takzvané sametové revoluce veřejnosti prezentována, vypracoval Prognostický ústav během let 1988–1989 za redakce Vladimíra Dlouhého. V této době také panovala bezvýhradná shoda *všech ekonomů* z Prognostického ústavu, kteří nabídli své služby Občanskému fóru, na transformaci československé ekonomiky v intencích zmíněného materiálu, na jehož tvorbě osobně participovali.

Dne 28. listopadu vyšel v *Lidové demokracii* rozhovor s Václavem Klausem a Vladimírem Dlouhým, ve kterém v krátkosti nastínili své představy o ekonomické transformaci. Klaus uvedl, že je třeba provést radikální reformu opírající se prioritně o zcela novou legislativu. Dále hovořil o přechodovém období, které se bude vyznačovat krátkodobými opatřeními zaměřenými na stabilizaci a konsolidaci ekonomiky a v němž bude významnou funkci v oblastech změny právních předpisů a makroekonomické stabilizační ekono-

---

Zrychlený tep dějin, s. 470: „...v tomhle směru bych navrhoval, jestli bychom si nezavolali Vasila Mohoritu a jenom třeba s panem Komárkem a já, jenom opravdu ve velice úzkém kruhu si tohle vyjasnili." A slova Valtra Komárka: „No, musíme se ještě sejít s Mohoritou." *Tamtéž*, s. 482. Mohorita údajně na této schůzce řekl, že není nutné toto odmítnutí absolutizovat, protože „tyto názory se vyvíjejí, stejně jako se vyvíjí samotný ÚV". (KOMÁREK: *Mé pády a vzestupy*, s. 56.)

miky zastávat stát. Zdůraznil, že problémy polské transformace spočívají v podcenění krátkodobého programu na úkor *rychlé privatizace státního sektoru a liberalizace cen*. V závěru ujistil, že v ČSSR „jsou lidé schopní kombinovat poznatky konce 60. let s novými zkušenostmi postkomunistických zemí, vyhnout se chybám a do konce příštího desetiletí dovést národní hospodářství na úroveň západních ekonomik". Dlouhý prohlásil, že je třeba vytvořit předpoklady *pro vznik soukromého a posílení družstevního sektoru* za účelem vytvoření konkurenčního prostředí pro stávající státní formu vlastnictví jako podmínky pro fungující trh.[53]

Několik dnů poté byla v *Mladé frontě* zveřejněna úvaha pracovníků Prognostického ústavu Valtra Komárka, Vladimíra Dlouhého, Václava Klause a Josefa Kreutera o možnostech dalšího politického a ekonomického vývoje Československa. Politická část textu je totožná s Komárkovou úvahou z 27.11.1989, část věnovaná ekonomice vychází z aktuálního materiálu Prognostického ústavu. Základní složky ekonomického programu jsou v článku nastíněny v těchto bodech:

– změna hospodářského mechanismu (výrazné omezení centrálního administrování ekonomiky a naopak vytváření institucí, které umožní plnokrevné fungování trhu);

– makroekonomická stabilizační politika s cílem nastolení ekonomické rovnováhy a formulace hlavních zásad státní hospodářské politiky pro makroekonomickou regulaci vůbec;

– prosazení nejaktuálnějších strukturálních změn v současnosti a zabezpečení plynulosti a racionální orientace těchto změn v budoucnosti.

V článku se také uvádí, že „*zastánci bezbřehého a nepoučeného tržního romantismu*, soustřeďující svou pozornost pouze na institucionální systémové změny, snad již získali polskou a ruskou zkušeností jednoznačnou informaci, *že bez racionální stabilizační politiky a bez velkorysého restrukturalizačního programu nelze v institucionálních změnách pokračovat* (zdůraznil M.B.)".[54]

Pojmy „obnova tržní ekonomiky", „obnova makroekonomické rovnováhy", „otevření ekonomiky světu", „provedení hlavních strukturálních změn" použil v rozhovoru s *Mladou frontou* také Tomáš Ježek, který mimo jiné uvedl, že „někdo klade důraz na trh, někdo na strukturální změny, někdo na otevření ekonomiky. My se snažíme vidět všechny tyto změny ve vzájemných souvislostech ... aby byly udržovány v rovnováze."[55]

V duchu materiálu Prognostického ústavu se nesl i už vzpomenutý čtvrtý bod programových zásad Občanského fóra *Co chceme*, který sestavil Václav Klaus. Byla to v podstatě proklamace určená pro širokou veřejnost; uváděla pouze požadavek „cílového systému" a jen některé teze zmíněného materiálu, jako rozbití monopolů, vytvoření konkurence, otevírání ekonomiky vůči světu, rovnoprávné existence různých typů vlastnictví, státní makroekonomická regulace, rovné podmínky hospodaření.[56]

---

53 Jen radikální změny mají smysl. Radikální změna je zde chápána jako úplný rozchod s dosavadním systémem plánované ekonomiky. In: *Lidová demokracie*, (28.11.1989).

54 Ani cukr, ani bič. In: *Mladá fronta*, (2.12.1989).

55 Nejsme opozice: Rozhovor s Martinem Paloušem, Ivanem Havlem a Tomášem Ježkem. In: *Mladá fronta*, (30.11.1989).

56 *Co chceme*: Programové zásady Občanského fóra. Archiv autora.

Ze shodných pozic byl Občanským fórem koncipován i návrh Ústavy ČSSR ze 6. prosince 1989. V jeho sedmém článku se uvádí: „Vlastnictví je nedotknutelné. Všechny formy vlastnictví jsou si rovny a požívají stejné ochrany. Vyvlastnění je možné pouze za náhradu. Ve výlučném vlastnictví státu jsou rudy a jiné nerostné bohatství, vody, zdroje přírodních sil, *prostředky železniční a vzdušné dopravy, telekomunikace* (zdůraznil M.B.). (...) Stát podporuje všechny druhy vlastnictví, které slouží k obecnému prospěchu a blahobytu země a rozvoji podnikání a prosperity. Zásahy státu do hospodářské činnosti jsou omezeny jen pro naléhavé případy..."[57]

Veřejně deklarovaná názorová jednota „prognostiků" – především Valtra Komárka, Vladimíra Dlouhého a Václava Klause, kteří byli Koordinačním centrem Občanského fóra (KC OF) doporučeni do vlády národního porozumění – byla reflektována i ostatními představiteli Občanského fóra. Václav Havel na jednání KC OF s designovaným předsedou vlády Mariánem Čalfou v sobotu 9. prosince 1989 uvedl, „že se domníváme, že tři ekonomové, které navrhujeme – a uvedu druhé dva, inženýra Dlouhého a inženýra Klause (prvním byl docent Komárek – pozn. M.B.) – podle našich představ, *na základě dlouhých rozhovorů, porad a konzultací, představují jistou ucelenou představu o dalším postupu reformy...*" (zdůraznil M.B.).[58] Jednotná koncepce těchto tří ekonomů byla tedy dokonce nejpodstatnějším důvodem pro jejich nominaci do vlády.

Před Federální shromážděním ČSSR předstoupil premiér Čalfa s programovým prohlášením federální vlády 19. prosince. Ekonomická část vládního prohlášení vycházela z „nové historické situace" a „kritické analýzy dosavadního vývoje československé ekonomiky v uplynulých více než padesáti letech". Cílem práce vlády bylo *zabezpečit přechod k tržní ekonomice*, historicky osvědčenému hospodářskému systému, se všemi jejími klady i zápory. Mělo se to stát prostřednictvím 1. likvidace monopolů – osamostatněním výrobních jednotek státních podniků, 2. otevření ekonomiky světu, 3. podpory soukromého a družstevního sektoru, 4. otevřením prostoru pro mezinárodní podniky transformací některých státních podniků na akciové společnosti. Vláda podle svého prohlášení zároveň nehodlala připustit jakékoli experimentování s možností zavádět systém „třetí cesty". Jako další konkrétní kroky si stanovila zabezpečení rekvalifikace zaměstnanců s ohledem na *strukturální změny* v ekonomice, sjednocování daně z obratu, vnitřní směnitelnost měny, nový systém progresivního zdanění, zreálnění kurzů koruny vůči zahraničním měnám, ekonomické nájemné, adresnou sociální politiku. Zároveň se zavázala předložit do 31. března Federálnímu shromáždění protiinflační rozpočet pro druhé až čtvrté čtvrtletí roku 1990,[59] neboť rozpočet na rok 1990, který schválila ještě minulá Adamcova vláda 30. listopadu 1989, byl rozpočtem „přestavbovým" a jeho přijetí hrozilo inflačními trendy. Na první čtvrtletí 1990 bylo vyhlášeno rozpočtové provizorium.

Dne 21. prosince byla zřízena Hospodářská rada vlády, která měla za úkol vypracovat konkrétní *scénář* ekonomické reformy na základě aktuálního materiálu Prognostického ústavu, tj. v podstatě stanovit návaznost jednotlivých reformních kroků. Předsedou Hospodářské rady se stal Valtr Komárek, který měl za úkol organizovat její činnost,

57 Výzva k diskusi. In: *Mladá fronta*, (7.12.1989).

58 HANZEL: *Zrychlený tep dějin*, s. 392.

59 Dluhy minulé, svoboda současná, naděje budoucí. (Plné znění programového prohlášení tzv. vlády národního porozumění.) In: *Mladá fronta*, (20.12.1989)

generálním sekretářem další pracovník Prognostického ústavu (vedoucí sekce prognóz odvětvových a meziodvětvových komplexů) doc. ing. Jaroslav Vostatek, CSc.

Uvnitř federální vlády převládala snaha ekonomickou transformaci nepokazit, a z toho plynuly také nejasnosti, jak přesně postupovat dál.[60] První vyjádření ekonomických ministrů přímo oplývala bezradností a chaotičností. Před odjezdem na 45. zasedání představitelů zemí RVHP v Sofii Václav Klaus na tiskové konferenci uvedl: „Vidím polské přednosti, ale i chyby... Nemůžeme upustit od makroekonomické kontroly či připustit takovou inflaci, jaká je v Polsku... To je náš hlavní úkol."[61] Na zasedání stávkových výborů průmyslových podniků v Brně Vladimír Dlouhý prohlásil: „Chtěli bychom, aby nové odbory pochopily i nutnost strukturálních změn. Republika se nemusí obávat silných ekonomických otřesů ani inflace. Musíme ... pochopit, že problémy přijdou. A tady rovněž vidím další možnosti svobodných odborů. Jde totiž o to ... aby dovedly tlačit například na ministra financí, který by měl být schopen financovat rekvalifikační programy..."[62]

Rozpačitost a nerozhodnost vlády učinit první rázné kroky v hospodářské sféře budily velkou nevoli u představitelů Občanského fóra. Pro OF se stala ekonomická reforma prioritní záležitostí. Představitel Občanského fóra Ivan Gabal z výzkumného ústavu AISA uskutečnil v lednu 1990 sociologický průzkum, který ukázal, že OF podporují bezpodmínečnění stoupenci ekonomické reformy. Usoudil proto, že je třeba na ekonomické reformě založit „image" Občanského fóra a jeho volební kampaň. OF tedy potřebovalo, aby byla ekonomická transformace odstartována a provedena co nejrychleji.[63] Proto byla od počátku zpolitizována a část OF vyvíjela zřetelný tlak na vypracování jejího konkrétního scénáře. Tím byly ovšem vytvořeny předpoklady pro spory o rychlost a o pojetí ekonomické reformy, které zanedlouho propukly.

Závěr

Z obecně známých důvodů disidenti před listopadem 1989 nedisponovali dostatečným potenciálem kvalitních odborníků. Uvědomovali si, že nový politicko-ekonomický systém může efektivně fungovat pouze za účasti vysoce kvalifikovaných osobností z různých oblastí, které by měly zároveň schopnosti k praktické politické činnosti. Ochotně proto poskytli prostor odborníkům z takzvané šedé zóny (Václav Klaus), z rozhraní mezi disentem a šedou zónou (Ivan Dejmal, Josef Vavroušek a jiní), ba dokonce z řad KSČ (Vladimír Dlouhý).

Shoda náhod napomohla k tomu, že se prosadila taková varianta revoluce, v níž se dominantní silou dalšího vývoje stali někteří „prognostici". Do této skupiny lze zahrnout i osoby, které sice nebyly přímo zaměstnány v Prognostickém ústavu, ale s jeho pracovníky měly velmi úzké odborné kontakty. Ze známějších jmen lze uvést Jana Stráského, Ivana Kočárníka, Josefa Zielence či Romana Češku. „Prognostici" prosadili, byť jen na

60 KOMÁREK: *Mé pády a vzestupy*, s. 57.

61 Čím nahradit RVHP. In: *Svobodné slovo*, (5.1.1990).

62 Silný partner pro vládu. In: *Mladá fronta*, (9.1.1990).

63 NOVÁK, Miroslav: Role ekonomické reformy v utváření politických sil v českých zemích a na Slovensku. In: *Politická a ekonomická transformace v zemích střední a východní Evropy*. Praha, Sešity CEFRES, č. 3 (1993).

několik měsíců v roce 1990, svého sympatizanta i do funkce prezidenta odborových svazů a také jiné „své lidi" do dalších míst a funkcí, což se ovšem už vymyká tomuto výkladu.

Kdybychom sledovali další vývoj revoluce z hlediska jejích nejvlivnějších osobností, pak by se s trochou nadsázky dalo říci, že boj o její další osud se nevedl (alespoň v ekonomické rovině), ačkoli se to tak tehdy vnímalo, mezi představiteli rodící se demokracie a představiteli bývalého režimu, nýbrž mezi bývalými spolupracovníky z Prognostického ústavu! Ve skutečnosti to byl boj Václava Klause a Vladimíra Dlouhého a dalších stoupenců rychlé, takzvané Sachsovy–Balcerowiczovy ekonomické reformy, založené na ekonomickém liberalismu, proti Valtru Komárkovi, zastánci původní československé cesty k tržní ekonomice, vypracované v Prognostickém ústavu, poté proti Karlu Koubovi a Otakaru Turkovi z expertního týmu české vlády a nakonec i proti někdejšímu ochránci Šikovy reformy Václavu Valešovi. Mezi odpůrce rychlé transformace se ovšem zařadil i další bývalý pracovník PGÚ Miloslav Ransdorf, který stanul na krajní levici. Do okruhu „prognostiků" patří svým způsobem i Miloš Zeman, byť se oficiálně stal zaměstnancem PGÚ až 1. ledna 1990. Některé z těchto osobností se staly na delší či kratší dobu význačnými činiteli polistopadové politiky. Jestliže dnes, více než rok po volbách 1996, pohlédneme na současnou politickou scénu, zjistíme, že mezi její přední protagonisty patří nebo donedávna patřili bývalí prognostici: na pravici v ODA exkomunista Vladimír Dlouhý, v ODS Václav Klaus, Tomáš Ježek, Karel Dyba, na levici v ČSSD Miloš Zeman a na krajní levici v KSČM Miloslav Ransdorf.

Důkladné zhodnocení takzvané sametové revoluce je ještě v nedohlednu. Tyto poznámky chtěly pouze poukázat na jednu její stránku, která si snad zaslouží jistou pozornost.

Materiály

„Vlastizradný biskup" Ján Vojtaššák

Šesť rokov pokusov o vyradenie z verejného života (1945–1951)[1]

Jan Pešek

Ján Vojtaššák (narodený 14.11.1877), rímskokatolícky kňaz a od začiatku roka 1921 spišský biskup, predstavoval jednu z výrazných osobností slovenského episkopátu. Bol veľmi konzervatívny a celkom nezasiahnutý liberálnymi ideami, osvetárstvom a pokrokárstvom, ktoré na Slovensko prichádzali z českých krajín. Jednoznačne sa zaradil do autonomistického prúdu, reprezentovaného ľudovou stranou a osobnosťou Andreja Hlinku. Do veľkej politiky vstúpil v čase, keď pod patronátom fašistického Nemecka vznikla v marci 1939 Slovenská republika. Celkom sa s ňou stotožnil ako katolícky kňaz i ako osobnosť vystupujúca politicky a zasahujúca do politiky. V tomto zmysle nebol ani zďaleka osamotený, lebo takýmto spôsobom sa vtedy angažovali mnohí katolícki kňazi.[2]

Vojtaššák okrem krátkej epizódy pri zabezpečovaní duchovnej služby v slovenskej armáde (po ňom prevzal funkciu poľného vikára slovenskej armády biskup Michal Buzalka) pôsobil v Štátnej rade Slovenskej republiky. Delegovala ho do nej Hlinkova slovenská ľudová strana (za katolícku cirkev) a na jej ustanovujúcom zasadnutí 6.8.1940 bol zvolený za prvého miestopredsedu. Bol stúpencom deportácií Židov zo Slovenska, lebo ich pokladal za „cudzí prvok na tele slovenského národa". Keď sa dozvedel o ich tragickom osude v nacistických vyhladzovacích táboroch, aktívne sa zasadzoval o zastavenie deportácií, bolo však už neskoro. Vojtaššák tvrdo odmietol protifašistické povstanie koncom augusta 1944. Hodnotil ho ako sprisahanie marxistických a protestantských intelektuálov, ktorí zorganizovali v Banskej Bystrici štátny prevrat a vyhlásili obnovenie Československej republiky. Zrušili teda štát, ktorý chápal ako vyvrcholenie slovenského národnoemancipačného úsilia. Slovenskej republike z rokov 1939–1945 chcel zostať verný a s jej zánikom sa zrejme nikdy vnútorne nezmieril.

---

1 Štúdia bola vypracovaná v Historickom ústave SAV Bratislava v rámci projektu Slovenská spoločnosť v období formovania a prvej krízy totalitného systému (1948–1953), číslo projektu 2/1352/97.

2 Zo šiestich župných predsedov HSĽS boli dvaja kňazi a zo šesťdesiatich okresných predsedov HSĽS šestnásti. Katolícki duchovní boli často predsedami, tajomníkmi a inými funkcionármi organizácií HSĽS a ďalších inštitúcií Slovenskej republiky. Pozri: PREČAN, Vilém: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*. Bratislava, Osveta 1961, s. 15–16.

Ako aktívny stúpenec ľudáckeho režimu sa Vojtaššák koncom druhej svetovej vojny logicky dostal do konfliktu so štátnou mocou obnovujúcej sa ČSR; najskôr so Slovenskou národnou radou (SNR) a následne aj s československou vládou. Jedna aj druhá politická reprezentácia mala k prevažnej väčšine slovenských biskupov a k Vojtaššákovi predovšetkým kritický postoj práve pre ich až priveľké zblíženie s režimom Slovenskej republiky. V tom sa podstatne líšili od cirkevnej hierarchie i radových kňazov v českých krajinách, ktorí v podmienkach protektorátu až na výnimky zaujímali k okupačnej moci odmietavý postoj, trpeli a prinášali obete. Obnovená ČSR, usilujúca o obnovenie demokratických princípov, pokladala prežívajúcu ľudácku ideológiu za veľké ohrozenie demokracie a jej nositeľov za politických protivníkov. Tým bolo motivované aj úsilie odstrániť, perspektívne, predovšetkým Vojtaššáka z biskupského úradu, a teda aj z verejného života. Celkom novú dimenziu získavalo toto úsilie po prevrate vo februári 1948, keď Vojtaššák vystupoval ako najtvrdší a najrozhodnejší odporca totalitného režimu. Dôvody averzie z bezprostredne povojnového obdobia pretrvávali, prioritné však teraz boli záujmy novej moci, usilujúcej sa o zdecimovanie politických protivníkov a celkové, teda aj duchovné ovládnutie spoločnosti. Šesť rokov od končiacej sa druhej svetovej vojny do začiatku roka 1951 tak predstavovalo súvislé a pritom vnútorne výrazne diferencované obdobie (do roku 1948 a po ňom, pričom iné boli rozhodujúce dôvody averzie, argumentácia i spôsoby konania štátnej moci). Spoločným cieľom v celom sledovanom období však bolo zbaviť sa biskupa Vojtaššáka a znemožniť mu verejné pôsobenie.

Doterajšie posudzovanie Vojtaššáka ako cirkevného hodnostára a politicky angažovanej osobnosti je celkom nedostačujúce, poznamenané dobou i svetonázorovými prístupmi. Najtendenčnejšie je jeho striktne negatívne hodnotenie súvisiace s odsúdením v zinscenovanom politickom procese začiatkom roka 1951.[3] V šesťdesiatych rokoch sa už síce objavili niektoré publikácie založené na širšom archívnom výskume, no apriori odmietavé a teda neobjektívne stanovisko k Vojtaššákovi prekonané nebolo.[4] Podobná situácia bola aj v rokoch normalizácie. Naopak, po roku 1989 začali vychádzať práce (niektoré už boli predtým vydané v emigrácii alebo ako samizdaty) zaujímavé predovšetkým pre niektoré životopisné údaje, celkovo však idealizujúce Vojtaššákovu osobnosť.[5] Hagiografie tohto druhu svojím spôsobom korešpondujú so skutočnosťou, že v polovici 90. rokov bol oficiálne otvorený cirkevný proces príprav na blahorečenie Vojtaššáka. Predložená štúdia, založená predovšetkým na výskume pôvodných archívnych materiálov, má ambíciu podať relatívne vyvážený pohľad na síce pomerne krátke, ale obsahovo mimoriadne bohaté a dynamické obdobie životnej cesty Jána Vojtaššáka.

---

3 *Proces proti vlastizradným biskupom Jánovi Vojtaššákovi, Michalovi Buzalkovi, Pavlovi Gojdičovi.* Bratislava, Tatran 1951.

4 Napr. PREČAN, V.: *Slovenský katolicizmus...*

5 TRSTENSKÝ, Viktor: *Sila viery, sila pravdy*: Život a dielo najdôstojnejšieho otca biskupa Jána Vojtaššáka, mučeníka cirkvi a národa. Bratislava, Senefeld-R 1990. *Životopis Jána Vojtaššáka, biskupa spišského*: Autobiografia. Toronto – Svätý Jur., Zahraničná Matica slovenská 1994. KAČALA, Emil: Osud biskupa Jána Vojtaššáka po roku 1945. In.: *„Trpeli za vieru a vlasť"*: Zborník referátov vedeckohistorického seminára konaného dňa 13. apríla 1994 v aule CMB fakulty UK v Bratislave. Bratislava, Konfederácia politických väzňov 1994., s. 42–45.

Konfrontácia novej štátnej moci a Vojtaššáka odštartovala už začiatkom roka 1945, keď sovietska armáda oslobodila územie Spiša a moc preberala SNR. Reprezentant SNR Vavro Šrobár navštívil začiatkom februára 1945 Spišské biskupstvo a okrem iného požadoval odovzdanie cirkevného školstva diecézy do štátnej správy. Pre Vojtaššáka, ktorý jeho zveľaďovaniu venoval mimoriadne úsilie a zakladal si na ňom, to bola veľmi citlivá otázka; navyše pociťoval voči čechoslovakisticky orientovanému Šrobárovi osobnú averziu. Svoje tvrdé odmietnutie spájal aj s otázkou legality SNR, respektíve československej vlády v Londýne: „Ako biskup zložil som vernosť slovenskému štátu po tom, čo bol tento štát vyhlásený legálne riadne zvoleným zákonodarným snemom v Bratislave. Slovenský štát vznikol podľa všetkých medzinárodne platných a prijatých noriem. Uznali ho cudzie štáty, aj spomedzi terajších spojencov, Sovietsky zväz a Veľká Británia. A tento štát má doteraz svoju zákonitú vládu v Bratislave. Od sľubu vernosti, ktorý som zložil do rúk jej predstaviteľa, prezidenta, doteraz ma nikto neuvolnil, preto vo svedomí a pred Bohom som takýmto sľubom viazaný. Sám fakt vstupu sovietskej armády na Slovensko je len povahy operačnej. Vo vojnových udalostiach armády postupujú a ustupujú, čo nevytvára medzinárodného činiteľa. Takéto armády neprichádzajú na žiadosť obyvateľstva, ale výlučne z dôvodov strategických.[6]

Predsedníctvo SNR žiadalo o vysvetlenie takýchto formulácií, respektíve akceptovanie novej reality, no Vojtaššák zotrvával na svojom. Preto ho Poverenícvo pre veci vnútorné v mene SNR 23.3.1945 vyzvalo, aby z dôvodov štátnej bezpečnosti a konsolidácie pomerov do týždňa opustil svoje biskupské sídlo a odišiel do biskupského kláštora v Spišskom Štiavniku a aby správu biskupstva odovzdal podľa cirkevných predpisov osobe na to povolanej. Spišská sídelná Kapitula žiadala o zdôvodnenie tohto nariadenia, Vojtaššák naďalej zostával vo svojom sídle a názory, vyjadrované aj verejne, nezmenil. SNR v liste z 5.5.1945 trvala na stanovisku, aby biskup Vojtaššák opustil biskupské sídlo a odišiel do kláštora.[7] Pod dozorom Jozefa Straku (bývalý salezián, neskôr kňaz Banskobystrickej diecézy, roku 1948 exkomunikovaný), súputníka KSS a jej exponenta v cirkevných otázkach, ho do Spišského Štiavniku dopravili z úradnej moci.[8] V júli 1945 ho previezli do väzenia Krajského súdu v Bratislave, kde ho vyšetrovali. Neskôr sa Vojtaššák liečil v bratislavskej Štátnej nemocnici a 10.10.1945, po intervenciách rôznych politických osobností a cirkevných hodnostárov (napríklad Jozefa Lettricha, Andreje Cvinčeka a ďalších) ho prepustili. Koncom novembra 1945, po liečebnom pobyte v Piešťanoch, sa vrátil do svojej diecézy.

Neúspech pokusu vyradiť Vojtaššáka z verejného života a tým ho zbaviť aj jeho funkcie mal okrem vnútropolitických príčin (najmä úsilie nekomplikovať vzťahy štátu a cirkevných predstaviteľov) aj zásadné medzinárodné súvislosti. Práve tie zrejme v tomto čase zohrávali rozhodujúcu úlohu a posunuli otázku, čo a ako ďalej s Vojtaššákom, do roviny

---

6 TRSTENSKÝ, V.: *Sila viery, sila pravdy*, s. 226–227.

7 PREČAN. V.: *Slovenský katolicizmus*, s. 229–230, 233–236.

8 Dátum internácie Vojtaššáka sa uvádza v dvoch alternatívach. Prečan (*Slovenský katolicizmus*, s. 30) uvádza, že ho internovali 5.6.1945, zatiaľ čo Trstenský (*Sila viery, sila pravdy*, s. 228–229) hovorí o termíne 5.5.1945. Na tomto údaji zotrváva aj v ďalších prácach a preberajú ho aj niektorí iní autori, napr. KOREC, Ján Chrizostom: *Od barbarskej noci*. Bratislava, Lúč 1992, s. 47. Ani v archívnych materiáloch nie je v tomto zmysle jednota, prevažuje však termín 5.5.1945. Po zvážení všetkých súvislostí a časové postupnosti je možné pokladať tento dátum za zodpovedajúci realite.

medzištátneho problému, riešeného medzi Československom a Vatikánom. Po obnovení diplomatických vzťahov v septembri 1945 (to sa dovtedy nepodarilo ani v takých tradične katolícky orientovaných štátoch tejto časti Európy, akými boli napríklad Poľsko a Maďarsko), hoci len na úrovni vyslanectva, požiadala v októbri 1945 československá vláda Vatikán o odvolanie Vojtaššáka z funkcie spišského biskupa. Zdalo sa, že nádej na splnenie tejto požiadavky je reálna. Predstavitelia Vatikánu to zásadne neodmietali, argumentovali však zložitosťou celého prípadu a predovšetkým tým, že odchod biskupa z funkcie sa môže realizovať len jeho rezignáciou alebo zosadením po preukázanom závažnom politickom alebo vieroučno-mravnom prehrešení.[9] Koncom roku 1945 však vatikánsky diplomat Raphael Forni ústne tlmočil štátnemu tajomníkovi ministerstva zahraničných vecí Vladimírovi Clementisovi (ako odpoveď na písomnú žiadosť z 10.10.1945) vyjadrenie, že k tejto záležitosti „Svätý stolec sa stavia negatívne".[10]

Riešenie sporu o biskupa Vojtaššáka sa preťahovalo, čo zrejme ovplyvňovala aj skutočnosť, že k nástupu diplomatických zástupcov jednej aj druhej strany do úradu došlo až v lete 1946. Predsedníctvo vlády koncom júla 1946 žiadalo, aby Vatikán odvolal štyroch slovenských biskupov, okrem Vojtaššáka aj Karola Kmeťku, Michala Buzalku a Eduarda Necseya. Najrozhodnejšie bola pritom naďalej formulovaná požiadavka na odvolanie biskupa Vojtaššáka. Žiadosť s takýmto obsahom odovzdal námestník predsedu vlády Zdeněk Fierlinger internunciovi Xavierovi Ritterovi.[11] Fierlinger vo svojej správe o rozhovore s internunciom Ritterom (pri odovzdávaní žiadosti vlády) interpretoval jeho stanovisko tak, že „...suspendování Vojtaššáka se nemůže provésti během několika dní, že však v několika dnech mi sdělí, co mohl ve věci zařídit, a že do měsíce věc Vojtaššáka může být vyřízena".[12]

Vláda pri argumentácii o možnosti odvolania Vojtaššáka pripomínala podobný prípad v Litoměřickej diecéze. Tamojší biskup Anton Weber (nemeckej národnosti) rezignoval na svoju funkciu, nakoľko po odsune nemeckého obyvateľstva zostala diecéza čisto česká. Pápež v marci 1947 jeho rezignáciu prijal. Vojtaššák však na takýto postup nepristúpil a rezignovať odmietol. Stanovisko Vatikánu sa však zmenilo a jeho zástupcovia uvádzali, že pokiaľ Vojtaššák sám neodstúpi, nie je možné ho zosadiť. Okrem prístupu samotného Vojtaššáka pôsobili vnútropolitické dôvody (Vatikán argumentoval vysokou podporou Vojtaššáka medzi veriacimi i kňazmi jeho diecézy), zrejme však predovšetkým dôvody

9 Podľa kanonického práva možno zbaviť biskupa úradu dvojakým spôsobom: abdikáciou alebo zosadením po predchádzajúcom konaní v Sacra Romana Rota (tribunál Svätého stolca). V oboch prípadoch musí dať k tomu súhlas pápež. Dôvody, pre ktoré môže byť biskup zosadený, sú napr. mentálna neschopnosť, mravné a vieroučné, ale aj politické dôvody či neobľúbenosť u veriacich. K uznávaným politickým dôvodom patrí protiústavná činnosť, týkajúca sa národnej jednoty, teritoriálnej integrity, zachovania sociálneho mieru, nie však rozdiely v postojoch politických strán pôsobiacich v medziach ústavy. U J. Vojtaššáka (ani u ďalších slovenských biskupov) neprichádzal do úvahy nijaký z dôvodov uvedených v cirkevnom právnom kódexe. Pozri: VAŠKO, Václav: *Neumlčená*: Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce; I. Praha, Zvon 1990, s. 164.

10 KAPLAN, Karel: *Dva retribuční procesy*: Komentované dokumenty (1946–1947). Praha, ÚSD ČSAV 1992, s. 16.

11 *Archív Ministerstva zahraničních věcí České republiky* (ďalej *A MZV ČR*), Praha, fond Teritoriální odbor – Obyčejné spisy Vatikán (ďalej len TO–O Vatikán), 1945–1954, kar. 2. Vatikán, slovenská dezideráta – biskup Vojtaššák.

12 *Tamže*.

medzinárodnopolitické. Konfliktné vzťahy katolíckej cirkvi a moci vo väčšine ľudovodemokratických štátov sa vyostrovali, čo najvýraznejšie dokumentoval proces s chorvátskym arcibiskupom Aloisom Stepinacom na jeseň 1946. Jeho odsúdenie Vatikán odmietol a dokonca siahol k tomu, že (prvý raz od Napoleonových čias) vyhlásil exkomunikáciu všetkých, „kdož morálně nebo fyzicky zbavili arcibiskupa svobody".[13] Vatikán zaujal stanovisko, že „na biskupov sa siahať nebude", a takýto postoj tlmočil jeho predstaviteľ aj československej vlády.[14]

Vláda po dlhšom váhaní dala v júli 1947 súhlas na zatknutie Vojtaššáka. Vo väzbe v Bratislave strávil štyri mesiace, pričom nebol ani vypočúvaný a ani ho z ničoho neobvinili. Na jeseň 1947 sa mohol vrátiť do svojho sídla. Na jar 1948, už po februárovom prevrate, mal začať proces proti nemu pred ľudovým súdom v Bratislave (v ňom mali byť súdení členovia Štátnej rady), bol však odvolaný. Režim sa usiloval o dohodu s katolíckou hierarchiou, no predovšetkým zapôsobilo, keď v tejto záležitosti intervenoval Vatikán. Pripomínal negatívny ohlas procesu so Stepinacom a dôsledky, ktoré mal na vzťahy medzi Vatikánom a Juhoslóviou.[15] Režim nemal v tom čase záujem o konflikt s Vatikánom, preto radšej ustúpil. Proces s členmi Štátnej rady bol odložený na neurčito.

Averzia štátnej moci voči Vojtaššákovi po februári 1948 postupne nadobúdala nové dimenzie. Kým dovtedy mala svoje korene najmä vo Vojtaššákovom pôsobení v rokoch 2. svetovej vojny, respektíve už koncom 30. rokov, teraz začínala vystupovať do popredia osobnosť Vojtaššáka ako cirkevného hodnostára najrozhodnejšie vystupujúceho proti totalitnému režimu a odmietajúceho akékoľvek kompromisy. Názorne sa to ukázalo už v súvislosti s voľbami do Národného zhromaždenia koncom mája 1948 a s politickými kandidatúrami kňazov. Žiadny z biskupov nebol ochotný urobiť výnimku a súhlasiť s kandidatúrou kňazov zo svojej diecézy (podľa rozhodnutia Biskupskej konferencie v Olomouci začiatkom mája 1948), ani jeden však nepostupoval tak tvrdo ako Vojtaššák. Biskupi kňazov varovali, že pokiaľ prijmú kandidatúru, budú suspendovaní. K takémuto

13 *A MZV ČR*, fond Zprávy zastupitelského úřadu Vatikán (ďalej len ZZÚ Vatikán), 1946–1947. Politická správa č. 18 z 21.2.1947. Záhřebský proces s arcibiskupem dr. Al. Stepinacem.

14 Vo februári 1947 poslal československý vyslanec vo Vatikáne Artur Maixner do Prahy túto správu: „Konečně se podařilo arcibiskupovi Beranovi (při příležitosti jeho cesty do Říma po vymenovaní arcibiskupom – J.P.) v rozhovoru s Mons. Tardinim zjistiti jeho náhled na naše slovenské biskupy. Dle arcibiskupových slov vystihl prý Mons. Tardini znamenitě každého jednotlivého z těchto biskupů, zejména Mons. Vojtaššáka. Z rozhovoru vyplynulo prý, že ani u něho se nerěší Vojtaššák oblíbě pro svou tvrdohlavost. Vidíte – pravil prý Mons. Tardini – jak jeho záležitost by šla snadno rozřešit, kdyby byl tak rozumný jako biskup Weber. Neměli bychom takových obtíží. Avšak bez jeho rezignace nedá se nic dělat. Neboť Est just Dei, et non hominum, judicare episcopos." *A MZV ČR*, f. ZZÚ Vatikán, 1946–1947. Politická zpráva č. 19 z 27.2.1947. Zpráva o pobytu pražského arcibiskupa dr. Josefa Berana v Římě.

15 Československý vyslanec vo Vatikáne poslal 8.5.1948 správu MZV ČSR v Prahe, v ktorej spomínal svoj rozhovor so štátnym sekretárom Mons. Tardinim: „Pravil mi, že dostal zprávu, že v našich novinách bylo uveřejněno, že proces proti spišskému biskupu Jánovi Vojtaššákovi začíná v pondělí 10. května t. r. Žádal mne, abych učinil vše, co je možné, aby tento proces byl dále odložen, protože je s to rozrušiti mysli všech katolíků nejen v Československu, nýbrž i celého světa. Je ještě v živé paměti – pravil – jakou nevoli vyvolal proces proti záhřebskému arcibiskupu Mons. Stepinacovi v celém světě, a dnes, byť i klidněji se věci diskutovaly, není ještě plně urovnáno napětí, které tehdy povstalo pro tento proces mezi Vatikánem a Jugoslávií." *A MZV ČR*, f. TO–O Vatikán, 1945–1954, kar. 3. Biskup Ján Vojtaššák – trestní řízení.

kroku však siahli až po voľbách a ani to nie okamžite. Trnavský apoštolský administrátor Ambróz Lazík a rožňavský generálny vikár Róbert Pobožný suspendovali Jozefa Lukačoviča a Alexandra Horáka až v auguste 1948, keď prijali funkciu povereníkov. Jediný Vojtaššák demonštroval rozhodnutie suspendovať „neposlušných kňazov" ešte pred voľbami. Príkladom môže byť prípad farára Ondreje Doranského z Rabče, uvádzaného ešte začiatkom mája 1948 na kandidátke vo volebnom kraji Liptovský Mikuláš. Vojtaššák ho suspendoval a listom z 8. mája 1948 to dal na vedomie všetkým kňazom Spišskej diecézy. Ondrej Doranský sa podriadil a svoju kandidatúru odvolal.[16]

Veľmi tvrdo vystupoval Vojtaššák v konflikte okolo čítania Memoranda vlády ČSR, prijatého na biskupskej konferencii v Nitre 16.8.1948. Malo sa čítať 29.8.1948, t.j. v deň štvrtého výročia Slovenského národného povstania. Vláda i Zbor povereníkov žiadali, aby sa čítanie odložilo o týždeň, vo väčšine kostolov sa však čítalo v pôvodnom termíne. Biskupi argumentovali, že pre krátkosť času to nestihli kňazom oznámiť, a zjavne sa snažili predísť konfrontácii so štátnou mocou, len Vojtaššák veľmi ostrým tónom vyhlásil, že svetská moc, v tomto prípade povereníctvo vnútra, nemá čo hovoriť do vnútorných vecí cirkvi a určovať, čo môže alebo nemôže v kostoloch robiť.[17] Tvrdou konfrontáciou skončila aj jeho návšteva začiatkom októbra 1948 v poštátnenom malom seminári a biskupskom seminári Spišskej diecézy v Levoči. Na novovymenovanom riaditeľovi Ľudovítovi Kňazovickom požadoval uvolnenie budov a používal také formulácie, aké si voči miestnym predstaviteľom moci nedovolil nijaký iný cirkevný hodnostár.[18]

Konkrétny postup režimu voči Vojtaššákovi ešte stále určovali medzinárodnopolitické súvislosti a vo vnútropolitickom rámci koncom roka 1948 obnovené rokovania vlády s predstaviteľmi katolíckej hierarchie. Práve vtedy sa opäť pripravoval proces s členmi Štátnej rady a teda aj s Vojtaššákom pred Ľudovým súdom (koncom roka 1948 končil mandát jeho existencie), nerealizoval sa však ani v tomto prípade. Dňa 19.1.1949 oznamovalo Povereníctvo pravosúdia ministerstvu zahraničných vecí v Prahe (to sa o celú vec zaujímalo pod vplyvom intervencií z Vatikánu), že „trestné pokračovanie pri spiskom biskupovi Jánovi Vojtaššákovi bolo zastavené podľa § 323 trp. po zpätvzatí obžaloby".[19] Z pochopiteľných príčin vedenie KSČ i KSS sa tento ústupok vynútený Vatikánom usilovali využiť vnútropoliticky a žiadali „ústretovosť" zo strany slovenských

16 O. Doranský pod morálnym tlakom svojho ordinára rezignoval, vzdal sa kandidatúry a Vojtaššákovi poslal potvrdenie nasledujúceho znenia, vyžiadané na ÚAV SNF: „Ústredný akčný výbor Slovenského národného frontu týmto potvrdzuje, že p. Ondrej Doranský, rím. kat. farár z Rabče, okr. Námestovo, vzdal sa dňa 7. mája 1948 kandidatúry na funkciu poslanca do Národného zhromaždenia." *Štátny oblastný archív Bratislava*, Štátna prokuratúra, kar. 101. Potvrdenie sekretariátu ÚAV SNF z 18.5.1948.

17 Telegram z Povereníctva vnútra, aby Memorandum vláde ČSR nebolo v Spišskej diecéze 29.8.1948 čítané, odmietol slovami, že „...tu sa nepríslušný úrad mieša do vnútorných vecí Cirkvi a rád by si získal platnosť i za cenu nesprávnych posudkov o Pamätnom spise a jeho prečítaní, ba i zastrašovaním". *Slovenský národný archív*, Bratislava (ďalej *SNA*), fond Povereníctvo vnútra (ďalej PV), kar. 193, Pamätný list Čsl. biskupského zboru adresovaný vláde ČSR – odpoveď J. Vojtaššáka.

18 *SNA*, f. PV, kar. 189. Správa o činnosti rím. kat. cirkvi na Slovensku za mesiac november 1948, ako aj jednotlivé prejavy závadnej činnosti, vyskytnuvšie sa v predchádzajúcich mesiacoch tohto roku.

19 *A MZV ČR*, f. TO–O Vatikán, 1945–1954, kar. 2. Církev římskokatolická na Slovensku – biskupství spišské. Biskup Ján Vojtaššák – obžaloba.

biskupov a ordinárov.[20] Predsedníctvo ÚV KSS 9.12.1948 prijalo v rámci bodu Niektoré cirkevné otázky už predtým v Prahe odsúhlasené rozhodnutie „nesúdiť biskupa Vojtaššáka".[21]

Tvrdý a nekompromisný postup Vojtaššáka sa v plnej miere prejavil v čase prvej otvorenej konfrontácie totalitnej moci a katolíckej cirkvi v súvislosti s režimom zorganizovanou Katolíckou akciou (od polovice roka 1949). Vatikán i všetci biskupi ju pochopiteľne odmietli a napriek tomu, že v zásade postupovali jednotne, predsa len boli medzi nimi určité odlišnosti, pokiaľ išlo o tvrdosť odporu. Režim sa usiloval v rámci Biskupského zboru diferencovať a sondoval možnosti nájsť medzi jeho členmi „ľudí ochotných ku kompromisom a dohode", Vojtaššák bol však v tomto zmysle celkom „von z hry". Príslušníci Štátnej bezpečnosti, sledujúci činnosť katolíckej cirkvi, ho v súvislosti s priebehom Katolíckej akcie hodnotili tak, že „je ochotný vrátiť sa k životu apoštolov a donútiť k tomu aj svojich duchovných".[22] Nebolo náhodné, že práve Vojtaššák sa stal prvým slovenským biskupom (spolu s trnavským apoštolským administrátorom Ambrózom Lazíkom), ktorému už v druhej polovici júna 1949 dosadili do biskupského úradu takzvaného vládneho zmocnenca. Jeho aj tých, ktorí ho poslali, varoval Vojtaššák pred vyobcovaním z cirkvi.[23] Situáciu to však nezmenilo a zmocnenec tu pôsobil aj naďalej, hoci to nemalo oporu ani vo vtedajšom právnom poriadku.

Ďalší veľký konflikt medzi štátnou mocou a katolíckou cirkvou vypukol okolo prípravy takzvaných cirkevných zákonov v lete a na jeseň 1949. V polovici roka 1949 rozoslal ÚAV NF všetkým biskupom návrh zákona o štátnej úhrade na osobné a vecné potreby cirkví. Všetci biskupi ho tak, ako už niekoľkokrát predtým, odmietli, snažili sa však navrhovať konkrétne úpravy (išlo o niekoľkostránkové elaboráty) tak, aby bol pre cirkev prijateľnejší. Len Vojtaššák sa neunúval nijakým zdôvodňovaním alebo pozmeňovacími návrhmi a stručne odpísal (v ten istý deň, keď návrh dostal), že je neprijateľný.[24] Opäť to bola tvrdá demonštrácia neústupnosti a rozhodného odporu, u Vojtaššáka už tradičná.

Vedúci funkcionári KSČ vtedy ešte zastávali stanovisko, že procesy s biskupmi (Vojtaššák bol nepochybne jedným z prvoradých „adeptov") by boli politicky neúčinné. Dôvodov bolo veľa, okrem iného aj negatívny ohlas procesu s kardinálom Józsefom Mindszentym v Maďarsku začiatkom roka 1949. Režim mal tiež informácie, že samotní biskupi

---

20 Sekretariát ÚV KSS na svojom zasadnutí 20.11.1948 rozhodol: „Ss. Šmidke a Viktory sa poverujú vypracovaním listu arcibiskupovi Kmeťkovi, ktorým sa mu oznámi, že za určitých garancií boli by sme ochotní ustúpiť od súdenia biskupa Vojtaššáka ľudovým súdom." *SNA*, f. ÚV KSS, Sekretariát ÚV KSS, kar. 1. Zápisnica zo schôdzky politického sekretariátu 20.11.1948.

21 *SNA*, f. ÚV KSS, Predsedníctvo ÚV KSS, kar. 788. Zápis zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 9.12.1948.

22 *Archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky* (ďalej *A MV SR*), Levoča, f. B 10, inv. jed. 52. Týždňové spravodajské prehľady z útvaru 468/A od 27. mája do 30.12.1949 o bezpečnostnej situácii na východnom Slovensku.

23 V protestnom liste Poverenírtvu školstva, vied a umení z 24.6.1949 Vojtaššák okrem iného uvádzal, že „...cirkevnému trestu vyobcovania z Cirkvi podlieha každý, kto vydáva zákony, rozkazy alebo nariadenia proti slobode Cirkvi a kto hatí priamo alebo nepriamo vykonávanie cirkevnej právomoci. Preto i zmocnenec, ktorého PŠVU do tunajšieho úradu dosadilo, ak sa za katolíka považuje, podlieha spomenutej cirkevnej sankcii ako spolučiniteľ a vykonávateľ protocirkevných nariadení." *SNA*, f. ÚAV SNF, kar. 88. Zmocnenec rím. kat. bisk. úradu Spiš. Kapituly.

24 *Vojenský historický archív* (ďalej *VHA*), Praha, f. 100/52, sv. 10, a.j. 61. Odpoveď biskupského úradu Spišskej Kapituly na návrh zákona o štátnej úhrade na osobné a vecné potreby cirkví z 4.7.1949.

očakávajú svoje zatýkanie a súdenie, práve tak, ako Vatikán. Názorným príkladom očakávaného zatknutia môže byť Slobodné vyhlásenie práve Vojtaššáka zo 6.7.1949 „na ten prípad, že by sa ma nižšie podpísaného svetská moc dakedy násilím zmocnila a ma osobnej slobody zbavila, do nevôle uvrhla".[25] V záujme režimu bolo nevytvárať okolo biskupov aureolu mučeníkov za situácie a v pomeroch, ktoré na takéto tvrdé riešenie ešte neboli dostatočne pripravené. Na radových kňazov nebolo potrebné brať ohľady, no v prípade ordinárov vedúci funkcionári často zdôrazňovali opatrnosť, vyčkávanie a taktizovanie.

V priebehu roka 1949 a ešte v prvej polovici roka 1950 nemal režim celkom ujasnené, čo s Vojtaššákom urobiť. Na jednej strane z neho nechcel „robiť mučeníka", na druhej strane však najmä radikáli požadovali voči nemu tvrdší postup, prinajmenšom jeho izoláciu.[26] Bezpečnostné orgány naňho zbierali informácie nielen z predvojnového a vojnového obdobia, ale aj povojnového a pofebruárového, a bolo ich už v tom čase viac ako dosť. V prípade politického záujmu o jeho odsúdenie by vtedy „celkom vyhovovali", čo potvrdzuje ich porovnanie s tým, čo bolo proti Vojtaššákovi použité koncom roka 1950 pri jeho vyšetrovaní a následnom procese.[27] V danom čase však ešte takáto „politická vôľa" vo vzťahu k biskupom nebola, a to ani v prípade Vojtaššáka, na ktorého mal režim mimoriadne „ťažké srdce". Objavovali sa aj kalkulácie s jeho vysokým vekom (mal už viac ako 70 rokov) a niektorí funkcionári sa nádejali, že prirodzené úmrtie by všetko automaticky vyriešilo.[28]

Zatknutím a odsúdením Vojtaššáka neskončil ani konflikt, ku ktorému došlo na jeseň 1949 medzi ním a jeho spolupracovníkmi na jednej strane a dosadeným zmocnencom v biskupskom úrade na strane druhej. Tomu vtedy znemožnili nielen pôsobenie v Spišskej Kapitule, ale dokonca aj vstup do biskupského úradu, čo si nedovolil nikto z biskupov. Jeden z vedúcich funkcionárov cirkevného oddelenia pražského ÚAV NF Ondřej Felcman v správe pre Alexeje Čepičku uvádzal, že „Vojtaššák zamkl svoji rezidenci a nechce zmocněnce již dva dny vpustit dovnitř".[29] Režim váhal a zvažoval otázku zatknutia

25 *SNA*, f. ÚV KSS, GT, kar. 2159, zložka GT 264/5. Slobodné vyhlásenie.

26 Poverenník vnútra D. Okáli písal 7.9.1949 generálnemu tajomníkovi KSS Š. Bašťovanskému o porade veliteľov KV ŠtB v Prahe začiatkom septembra 1949, kde „...s. Veselý (v tom čase veliteľ ŠtB – J.P.) znovu pripomínal s. pplk. Sedmíkovi (v tom čase veliteľ odboru ŠtB poverenictva vnútra – J.P.), že údajne podľa rozhodnutia Predsedníctva KSČ má byť prevedená izolácia biskupa Vojtaššáka po vzore izolácie arcibiskupa Berana a biskupa Matochu. Nakoľko v uvedenej veci si dal opačné inštrukcie, prosím Ťa, aby si definitívne rozhodol, či izolácia má byť prevedená, alebo nie." *SNA*, f. ÚV KSS, GT, kar. 2159, zložka GT-264/1. Izolácia biskupa Vojtaššáka.

27 Na jeseň 1949 sa uskutočnilo rozsiahle vyšetrovanie Vojtaššáka a jeho okolia. Zložka z tohto vyšetrovania obsahuje veľké množstvo údajov o jeho spolupracovníkoch a príbuzných, zaradená je aj povojnová korešpondencia s Karolom Sidorom i s F. J. Duboshom z USA, sú tu zhromaždené osobné údaje všetkého duchovenstva biskupského úradu v Spišskom Podhradí, majetkové záležitosti atď. *A MV SR*, f. U 9, inv. jed. 253. Vojtaššák Ján a spol., spišský biskup, štátna spoľahlivosť, šetrenie.

28 Takéto kalkulácie vychádzali z reality, že od roku 1945 prirodzeným spôsobom zomreli niektorí členovia Biskupského zboru na Slovensku. Po úmrtí M. Bubniča (Rožňava) začiatkom roka 1945 zomrel v polovici roka 1947 P. Jantausch (Trnava), koncom roka 1948 K. Kmeťko a na samom začiatku roka 1950 A. Škrábik (Banská Bystrica). J. Vojtaššák bol posledným z prvých troch slovenských biskupov (okrem neho ešte K. Kmeťko a P. Blaho), ktorí sa ujali funkcií začiatkom roka 1921.

29 *VHA*, f.100/52, sv. 8, a.j. 49. Zpráva z návštěvy ÚAV SNF v Bratislavě dne 22. září 1949.

Vojtaššáka a ďalších účastníkov konfliktu, no po porade vedúcich pracovníkov Slovenského úradu pre veci cirkevné s vedením KSS sa zvolilo iné riešenie. Začiatkom decembra 1949 Spišskú Kapitulu obsadili príslušníci krajského veliteľstva ŠtB v Košiciach, dosadili tam zmocnenca a jeden príslušník ŠtB zostal v Kapitule ako domovník. Rozhodli, že „biskup sa nezaistí, vyšetria sa všetci, ktorí majú podiel na prekážaní výkonu zmocnenca, zaistí sa niektorý z bezvýznamných činiteľov, biskupovi sa premontuje telefón a vezme sa mu auto".[30] Opäť „zahrmelo", ale ešte „neudrelo".

Osud biskupa Vojtaššáka sa spečatil vtedy, keď sa pre to vytvorili medzinárodné a vnútropolitické predpoklady. Z hľadiska medzinárodného bolo primárne rozhodnutie prakticky zlikvidovať diplomatické styky s Vatikánom (realizovalo sa to už na jar 1950, hoci formálne styky prerušené neboli), čím prestali byť aktuálne akékoľvek ohľady na postoj Vatikánu. Naopak, režim sa teraz orientoval na roztržku s Vatikánom a mal snahu čo najviac ju prehĺbiť. Premietalo sa to aj do vnútropolitickej situácie, keď sa vo vedení KSČ presadila orientácia na tvrdý zásah proti cirkevnej hierarchii. Predsedníctvo ÚV KSČ 19.6.1950 akceptovalo stanovisko, že „v každém případě musíme si vytyčit jako blízký konkrétní cíl odstranění dnešního reakčně zaměřeného biskupského sboru".[31] V rámci prípravy úderu proti biskupom zaradili do okruhu osôb „určených" pre procesy aj Vojtaššáka. Návrh Zdeňka Fierlingera v tomto zmysle na schôdzi cirkevnej rady KSČ 30.8.1950 definitívne schválilo Predsedníctvo ÚV KSČ 12.9.1950 a „zaradilo" Vojtaššáka (spolu s M. Buzalkom a P. Gojdičom) do pripravovaného „slovenského procesu".[32] Dňa 16.9.1950 ho ŠtB zatkla (internovaný bol už od 3.6.1950) a dopravila do väznice v pražskej Ruzyni.

Od septembra 1950 sa rozbehla intenzívna politická a organizačná príprava cirkevných monštruóznych procesov (slovenskému predchádzal český proces). Politická komisia na prípravu procesov na svojom zasadnutí 16.10.1950 zdôrazňovala, že „proces na Slovensku musí být široce založen a pachatelé a církevní hierarchie musí vystupovat jako spiklenci proti státu a lidu. Na Slovensku vyzvednout asociální charakter církevní hierarchie a prokázat, že je neštěstím slovenského lidu."[33] Dňa 18.10.1950 prijala politická komisia uznesenie na zrýchlenie dovtedajšej prípravy a rozšírenie výsluchov, najmä na získanie materiálov proti Vojtaššákovi. Bezpečnosť dostala za úlohu získať ako svedkov uväznených kňazov z Vojtaššákovej diecézy, ktorí by boli ochotní potvrdiť, že ich biskup Vojtaššák vedome podnecoval k „trestnej činnosti".[34]

Bezpečnostné orgány postupovali pri príprave procesov zvyčajným spôsobom, t.j. vedením ostrých výsluchov, vynucovaním výpovedí podľa scenára, prípravou obžalovaných

---

30 *VHA*, f. 100/52, sv. 13, a.j. 83. Úradný záznam. Pozn.: Dokument nemá iné označenie, je však podpísaný E. Göllnerom (v tom čase prednosta katolíckeho oddelenia kultového odboru Slovenského úradu pre veci cirkevné (ďalej SÚC) – J.P.), tzn., že ide o dokument SÚC. Hore je perom česky dopísané: „Dojednáno se stranou a s. pověřeníkem Husákem a s. Okálim." O konkrétnom postupe sa teda rozhodovalo v pražskom centre, a to bolo o „realizácii prípadu" informované.

31 *Státní ústřední archiv, Archiv ÚV KSČ* (ďalej *SÚA, A ÚV KSČ*), f. 02/1, a.j. 228. Správa o činnosti Štátneho úradu pre církevní věci.

32 Fierlingerův návrh předsednictvu ÚV KSČ na politické procesy s církevní hierarchií. In.: KAPLAN, Karel: *Stát a církev v Československu 1948-1953*. Brno, Doplněk 1993, s. 411.

33 Chronologie výroby církevních procesů proti Zelovi a spol. a Vojtaššákovi a spol. In.: *Tamže*, s. 192.

34 *Tamže*, s. 193.

na súdne pojednávanie, preskúšavaním otázok a odpovedí obžalovaných a ich udržiavaním na vynútených výpovediach. Vo vlastnej autobiografii o tomto vyšetrovaní Vojtaššák hovoril: „Stačí, keď poviem vo všeobecnosti, že je zgniavením človeka a ľudskej dôstojnosti pod čiernu zem. Často spojené so sadistickými atrocitami, trýzneniami až do telesného ožobračenia a duševného zničenia."[35] Príprava najmä slovenského procesu sa oneskorovala, lebo najväčšie problémy robila „príprava" obžalovaných. Najtvrdší odpor kládol práve Vojtaššák, vtedy už sedemdesiatročný. Aj preto musel byť proces odložený (z pôvodného termínu 3.–7.12.1950) na 10.–15.1.1951, dokedy sa už kombináciou fyzického násilia a psychického tlaku i s pomocou provokatérov podarilo obžalovaných „pripraviť".[36]

V procese pred Štátnym súdom v Bratislave bol Vojtaššák obžalovaný zo zločinov úkladov proti republike, vojenskej zrady, velezrady a vyzvedačstva.[37] Súdili ho spolu s biskupmi Michalom Buzalkom a Pavlom Gojdičom ako „typického predstaviteľa reakčnej cirkevnej hierarchie", ktorého „zločinná cesta" sa tiahla ešte z čias Uhorska až do súčasnosti.[38] Proces celým svojím zameraním smeroval nielen proti konkrétnym obžalovaným, respektíve proti Vatikánu, ale bol aj výstražným mementom pre zostávajúcu časť hierarchie i radové kňažstvo, aby nekládli odpor a nestavali sa do cesty realizácie zámerov režimu. Takýmto varovaním bol priebeh procesu i vynesené rozsudky. Vojtaššák bol odsúdený na 24 rokov väzenia, peňažný trest päťstotisíc Kčs, konfiškáciu majetku a stratu občianskych práv.[39] Kruh sa uzatvoril, režim dostal Vojtaššáka tam, kde ho chcel mať už podstatne skôr. Veľká propagandistická kampaň proti „vlastizradným biskupom" a najmä proti Vojtaššákovi bola v súvislosti s procesom smerovaná tak, aby ich izolovanie

35 *Životopis Jána Vojtaššáka...*, s. 77.

36 Spôsob „prípravy" obžalovaného Vojtaššáka vyzeral takto: „Od konce září 1950 nasadila bezpečnost do jeho cely svého spolupracovníka, vězně Jaromíra Kopeckého. Podle instrukcí, které obdržel od Vojtaššákova vyšetřovatele, se měl s ním nejdříve seznámit a získat jeho důvěru. To šlo dost pomalu, neboť biskup byl nedůvěřivý. Když spoluvězeň konečně prorazil jeho nedůvěřivost, dostal úkol zaznamenávat Vojtaššákovu reakci na jeho výslechy, neboť se stále nepřiznával podle potřeb vyšetřovatele. Teprve počátkem listopadu v noci oznámil náčelník vyšetřovací komise Moučka spolupracovníkovi, že Vojtaššák začal podepisovat protokoly 'a že je nutno ho udržet v tom, aby pokračoval a všechno podepisoval'. Také Vojtaššák po návratu z výslechu hovořil o podpisu protokolů, aby zkrátil vyšetřování. Protokoly prý neodpovídají pravdě a 'že on bude mluvit po svém až u soudu'. Spoluvězeň tedy utvrzoval biskupa v podpisu protokolů, který tak dále činil bez odporu. Oznámil Vojtaššákův úmysl u soudu vše odvolat. 31. prosince 1950 byl Vojtaššák v rámci přípravy na proces převezen do Bratislavy, kde dostal nového agenta 's úkolem přivést spoluvězně na myšlenku, že musí u soudu vypovídat podle protokolu, aby se udržel na živu, aby brzy vyšel na svobodu, poněvadž dojde k převratu'. Tento zásah se osvědčil, jak potvrdil Vojtaššákův vyšetřovatel." KAPLAN, K.: *Nekrvavá revoluce*. Praha, Mladá fronta 1993, s. 301–302.

37 *Proces proti vlastizradným biskupom...*, s. 7–37.

38 Námestník štátneho prokurátora J. Feješ v svojom záverečnom slove zdôrazňoval, že „od roku 1910, keď Vojtaššák za mastnú faru agitoval pre maďarského vládneho kandidáta, cez údobie predmníchovskej republiky, keď Vojtaššák pomáha fašistickej HSĽS rozbíjať republiku a vohnať slovenský ľud pod jarmo nacizmu, cez fašistický tisovský režim, ktorého bol obvinený aktívnou oporou, až do poslednej doby, keď sa prejavuje ako zločinný vlastizradca a špión – to je cesta, na ktorej je vypísaná zrada, chamtivosť po majetku, neštítiaca sa nijakých nízkostí a neľudskostí, cesta zločinov, ktorá priviedla obvineného až do tejto súdnej siene". *Tamže*, s. 195.

39 *Tamže*, s. 223. Buzalka a Gojdič boli odsúdení na doživotie, peňažný trest 200 000 Kčs, konfiškáciu majetku a stratu občianskych práv.

vo väzení bolo prehĺbené diskreditáciou a verejným odmietnutím zo strany čo možno najväčšej časti slovenskej spoločnosti.

Ján Vojtaššák prešiel tortúrou väzníc vo Valdiciach, Leopoldove a Ilave. V júni 1956 mu bol výkon trestu prerušený s určeným pobytom v charitnom domove v Děčíne v severných Čechách. Vyvíjal však „nežiadúcu činnosť", preto mu prerušenie výkonu trestu v apríli 1958 ukončili a orgány ministerstva vnútra ho opäť zatkli „ako hlavu protištátnej činnosti niektorých príslušníkov rímskokatolíckeho kléru".[40] Nasledovalo polročné vyšetrovanie v Žiline v súvislosti so súdenými kňazmi zo Spišskej diecézy. Koncom roku 1958 sa za Vojtaššákom opäť zatvorili brány väznice vo Valdiciach. Na slobodu sa nedostal ani v rámci rozsiahlej amnestie roku 1960. Až v októbri 1963 bol z väzenia podmienečne prepustený. V Lesnej na Orave u svojho synovca však mohol strávić len niekoľko dní. Nútene ho umiestnili v charitnom domove pre katolíckych kňazov v Senohraboch pri Prahe, kde 4.8.1965 zomrel. Dňa 7.8.1965 ho pochovali v rodnom Zákamennom.

40 V správe pre Politické byro ÚV KSČ, ktoré na jej základe začiatkom apríla 1958 zrušilo rozhodnutie z 21.5.1956 o prerušení výkonu trestu Vojtaššákovi, sa uvádzalo: „Při propuštění se písemně zavázal, že se nebude vměšovat do církevních záležitostí. Vojtaššák daný slib nesplnil a po svém propuštění z vazby pokračoval v nepřátelské činnosti. Navázal osobní a písemný styk s vyšší i nižší církevní hierarchií a s faráři, kterým pro nepřátelský postoj nebylo dovoleno další působení. (...) O řídicí úloze Vojtaššáka v ilegální činnosti římskokatolické církve na Slovensku svědčí případ 'Tajný apoštolát', ve kterém byla v nedávné době zatčena krajskou správou MV v Žilině skupina kněží. Operativní cestou a vyšetřováním zatčených osob bylo zjištěno, že obvinění vytvářeli pod vedením Vojtaššáka ve spolupráci s býv. římskokatolickými duchovními a náboženský zfanatizovanými občany rozsáhlou síť ilegálních pracovníků, rozprostřenou téměř po celé republice, zejména na Slovensku." *A MV SR*, f. A 2/1, inv. jed. 173. Zpráva o nepřátelské činnosti některých představitelů církevní hierarchie, hlavně biskupa Vojtaššáka Jána (zasadanie PB ÚV KSČ 8.4.1958).

Polští socialisté a československý únor 1948

Příspěvek tajné pražské mise PSS k „bolševizaci" československé sociální demokracie[1]

Stanisław Ciesielski

Po druhé světové válce přikládala Polská socialistická strana (PSS) velký význam polsko-československým vztahům. Polští socialisté ve shodě s tehdejším oficiálním výkladem zahraniční politiky státu soudili, že by Československo ve vytvářejícím se systému mezinárodních vztahů mělo být po SSSR nejdůležitějším spojencem Polska. Vyplývalo to z přesvědčení o shodných zájmech obou zemí, hlavně vzhledem k ohrožení ze strany budoucího Německa, i z podobných změn společenského zřízení. Zároveň si však v Polské socialistické straně byli vědomi sporných otázek, které mezi Polskem a Československem existovaly a které vyplývaly především ze vzájemných územních nároků.[2] Naděje na rychlé urovnání sporů a na vytvoření spojeneckých vztahů s Československem PSS spojovala s možností dohody mezi socialisty v obou zemích, v níž spatřovala prostředek, který by zahájil a příznivě ovlivnil normalizaci mezinárodních vztahů.[3]

Navzdory očekávání polských socialistů přinesl rok 1945 ostrý polsko-československý konflikt. Jeho hlavním předmětem byla záležitost Záolší a Kladska, Ratibořska a Hlubčicka. PSS zastávala názor, že spor má být co nejrychleji smírně vyřešen; zároveň však soudila, že v nejbolestivějším problému Záolší je právo na polské straně, a navrhovala řešení shodné s etnickým charakterem oblasti, a to formou přátelské dohody s jižním sousedem. Rozhodně vystupovala proti eskalaci konfliktu a vyslovovala se pro to, aby polská strana zaujala otevřené a pružné stanovisko. Zásadním argumentem byla pro

---

1 Stať byla otištěna pod názvem PSS wobec wydarzeń lutowych w Czechosłowacji w 1948 roku: Delegacja PSS w Pradze ve sborníku Wrocławskie Studia z Dziejów Najnowszych (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, č. 1274), red. Wojciech Wnesiński, Vratislav 1992, s. 237–251.

2 Viz KAMIŃSKI, M. K.: Z dziejów stosunków polsko-czechosłowackich po II wojnie światowej przed wydarzeniami lutowymi 1948 r.. In: *Stosunki polsko-czechosłowackie a rewolucje ludowo-demokratyczne*, red. W. Balcerak, Vratislav 1980.

3 Uchwały CKW PPS. In: *Robotnik*, č. 225 (28.9.1945); (jk): O normalizację stosunków polsko-czechosłowackich. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 1 (1946).

polské socialisty nezbytnost vyhnout se situaci, za níž by se záležitost dostala na otevřené mezinárodní fórum a stal by se z ní předmět diskuse cizích sil, označovaných za reakční.[4] Snažili se proto poukazovat na oboustranný prospěch z přátelského uspořádání vztahů a zvlášť zdůrazňovali potřebu jednotného stanoviska v německé otázce a perspektivy hospodářské spolupráce.[5]

Přes rozpory, které obě strany dělily, se ve druhé polovině roku 1946 zdálo, že pod sovětským tlakem postupuje proces normalizace polsko-československých vztahů kupředu; navzdory zbrzdění v říjnu téhož roku se záhy rýsovala perspektiva na uzavření dvoustranné smlouvy o přátelství a spolupráci, přičemž územní otázky měly být ponechány stranou.[6] Tato smlouva byla podepsána 10. března 1947. Socialisté ve svých komentářích vyzdvihovali především momenty spjaté se „zajištěním státní a národní existence", které velely „odsunout sousedské půtky do druhého plánu" tváří v tvář politické a hospodářské obnově Německa.[7] Po podepsání smlouvy soustředili pozornost především na hospodářské problémy, neboť spolupráci v této oblasti chápali jako důležitý faktor upevnění vztahů mezi oběma státy. Stále přitom upozorňovali na význam tohoto procesu „pro budování obranné hráze před německou expanzí". Zdůrazňovali také, že oba národy spojuje společná zahraniční politika opírající se o spojenectví se SSSR, podobné státní zřízení a jednotná fronta dělnických stran.[8]

Ve druhé polovině roku 1947 sledovala PSS vývoj událostí na mezinárodní scéně s rostoucím neklidem a kritičností. Politika západních velmocí v německé otázce, fiasko moskevského zasedání Rady ministrů zahraničních věcí, vyhlášení Trumanovy doktríny, a hlavně Marshallova plánu – to všechno se v pojetí PSS skládalo do řetězu událostí, který svědčil o ofenzivě imperialistických sil seskupených kolem USA a inspirovaných americkým kapitálem. Cílem této ofenzivy měla být záchrana kapitalismu v západní Evropě před aspiracemi a tužbami pracujících mas a obnovení kapitalistického vlivu ve státech, které nyní nesly název „lidovědemokratické". PSS vyčítala sociálněmokratické pravici kapitulantství před vlivy reakce a přechod na pozice obrany zájmů imperialismu.[9] Tato obecná hodnocení ovlivňovala její stanovisko k zásadám socialistické politiky. Politický proud, který tehdy v PSS převažoval, jednoznačně zastával politiku důsledné spolupráce s komunisty v polském i mezinárodním měřítku. Jasně to vyjádřil Oskar Lange z tribuny 17. sjezdu PSS: „Socialistické hnutí je nezbytným faktorem boje o socialismus v Evropě, právě tak jako komunistické strany. Na evropském kontinentě není cesty k socialismu bez

4 LESSEL, R.: Znajdziemy wspólny język. In: *Robotnik*, č. 151 (16.6.1945); PRAGA, R.: Polska i Czechosłowacja. In: *Robotnik*, č. 340 (2.12.1945); O metody porozumienia z Czechosłowacją. In: *Robotnik*, č. 344 (6.12.1945).

5 Rezolucja polityczna RN PPS. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 6–7 (1946).

6 KAMIŃSKI, M. K.:Z dziejów..., s. 81, 85–86; DOBRZYCKI, W.: *Granica zachodnia w polityce polskiej 1944–1947*, Varšava 1974, s. 128.

7 (rw): Pakt polsko-czechosłowacki. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 4–5 (1947); KŁUSZYŃSKA, D.: Odra-Nysa – pomostem do porozumienia między Czechosłowacją a Polską. In: *Robotnik*, č. 76 (18.3.1947).

8 (rw): Nowe układy polsko-czechosłowackie. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 7–8 (1947); (ak): Współpraca gospodarcza z Czechosłowacją. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 4 (1948).

9 Uchwała CKW PPS z dnia 21 października 1947 r. w sprawie sytuacji międzynarodowej. In: *Robotnik*, č. 289 (22.10.1947); Ústřední archiv ÚV PSDS (dále *ÚA ÚV PSDS*), Stenogram z XXVII. sjezdu PPS (referát O. Langeho), sign. 235/I-25.

účasti komunistických stran a s výjimkou Sovětského svazu a Jugoslávie neexistuje možnost mobilizovat k boji s reakcí a k dobytí moci dělnickou třídou bez účasti socialistických stran. Z toho vyplývá potřeba, ba nezbytnost jednotné fronty na mezinárodní úrovni. (...) Boj o jednotnou frontu na mezinárodní úrovni musí být bojem se vším, co v jednotlivých zemích této jednotné frontě překáží."[10] Toto upozornění bylo nesmírně důležité z hlediska procesů, které tehdy probíhaly v sociálnědemokratických stranách střední a východní Evropy.

Socialisté vnímali stále dichotomnější, bipolárnější obraz rozložení sil na světové scéně, a pokud šlo o vnitřní politiku, prohlašovali: „V rámci jednotlivých států a národů dnes neexistují projevy třídního boje, které by v té či oné podobě neměly žádné mezinárodní souvislosti. A neexistuje dnes ani postoj jednotlivého státu v zahraniční politice, který by neměl vliv na vymezení místa tohoto státu na jedné či druhé straně barikády třídního boje."[11] V souvislosti s tím byla pokládána takzvaná koncepce třetí síly, tj. sociálnědemokratické politiky jako „středu" mezi komunisty a buržoazními silami, za nepodstatnou, ba dokonce za vážnou překážku realizace politiky jednotné fronty, jež ve svých důsledcích ztěžuje realizaci cílů socialistického hnutí.[12]

Toto stanovisko rozhodlo o vztahu PSS k závažným událostem, ke kterým koncem roku 1947 došlo v sociálnědemokratické straně v Československu. V listopadu se v Brně konal sjezd této strany, na němž došlo k účinnému pokusu o změnu dosavadní politiky. V průběhu a usneseních sjezdu se odrazila tendence k oslabení spolupráce s komunisty, k odporu vůči jejich hegemonistickým snahám a k hledání partnerů spíše v ostatních stranách Národní fronty, zejména u národních socialistů. Ve straně zesílil směr přiklánějící se ke koncepci „třetí síly" a neutrality v konfliktu mezi komunisty a jejich protivníky.[13] Dosavadní předseda strany Zdeněk Fierlinger, který byl stoupencem co nejužšího spojenectví sociálních demokratů s komunisty, ztratil své postavení a nahradil ho mluvčí centristické orientace Bohumil Laušman, podporovaný stranickou pravicí.

PSS se k výsledkům brněnského sjezdu Československé sociální demokracie (ČSSD) stavěla se znepokojením a viditelnou skepsí. Už v jeho průběhu vedoucí delegace PSS Kazimierz Rusinek ve svém projevu zdůraznil dvě teze: 1. že v úsilí o vítězství v boji za přestavbu společnosti mohou socialisté hledat spojence pouze na levici a 2. že polsko-československé přátelství je založeno na solidaritě dělnické třídy.[14] Ve zprávě o průběhu sjezdu byl zdůrazněn Fierlingerův referát, věnovaný výkladu politické situace. Při jeho hodnocení bylo použito vyjádření tiskového orgánu československých odborů, který bývalého předsedu ČSSD označil za „největší politickou autoritu v Československé sociální demokracii" a „jednu z největších autorit naší státní politiky".[15] Kriticky byly hodnoceny hlasy, které na sjezdu nebyly nakloněny spolupráci s komunisty a vyjadřovaly se pro naplnění koncepce „třetí síly". O Laušmanovi se sice ve zprávě uvádělo, že byl ve své

10 Stenogram..., s. 117. Viz: HOCHFELD, J.: Obecny etap międzynarodowej walki klasowej i zadania PPS. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 11 (1947).

11 Uchwała CKW PPS z dnia 21 października 1947 r. ...

12 Stenogram..., s. 117.

13 NEDVĚD, J.: *Cesta ke sloučení sociální demokracie s komunistickou stranou v roce 1948*. Praha 1968, s. 58.

14 (tg): Kongres czeskiej partii socjaldemokratycznej. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 12 (1947).

15 Tamtéž.

politice dosud blízký Fierlingerovi, ale zároveň bylo citováno *Rudé právo*, které souběžnost politické linie dřívějšího a nového předsedy popsalo jako iluzi.[16] Charakteristické bylo, že teoretický orgán PSS nahradil vlastní celkové hodnocení sjezdu názorem uveřejněným právě v komunistickém *Rudém právu*: „Výsledek sjezdu, a zejména odsunutí Fierlingera (který je v sociálněděmokratických řadách vysoce oceňován za svůj podíl na hnutí za nezávislost a za snahu o spolupráci dělnických stran) je živě komentováno celým veřejným míněním. Pracující lid pochopil, že v osobě Fierlingera se odsouvá politik, jehož činnost poskytuje záruky sjednocení všech sil socialismu proti reakcionářům."[17]

Zájem PSS o jiné události v Československu byl mizivý. Stranický tisk sice některé události zaznamenal, ale jen zřídka se pokoušel o rozsáhlejší komentáře nebo hodnocení.[18] Postupná diferenciace uvnitř ČSSD a zesilování frakčního boje (vytvoření Sociálněděmokratického klubu a založením časopisu *Směr*, který vydávala Fierlingerova skupina; rozhodnutí vedení strany, že tyto činnosti nejsou slučitelné s členstvím ve straně) v lednu a v únoru 1948[19] se v tisku PSS vůbec neodrazily.[20] O situaci v Československu tiskoviny PSS informovaly teprve ve chvíli, kdy se krize vyostřila.

První informace z 20. února poukazovaly na rozpory uvnitř vlády ohledně personální politiky ministerstva vnitra. Zároveň tisk informoval o návrhu lidové strany na vytvoření (mimoparlamentní) vlády odborníků na období do blížících se voleb a o tom, že návrh podpořila národněsocialistická strana a někteří sociálněděmokratičtí politikové. Polská veřejnost se také dozvěděla, že generální tajemník KSČ Rudolf Slánský varoval před nebezpečím puče ze strany „reakce" a oznámil, že v případě vytvoření úřednické vlády dojde k aktivnímu vystoupení pracujících. Citován byl také názor Fierlingera, že Národní fronta v dnešní podobě už nepluní svou roli.[21] Bezprostředního komentáře československého dění se sice socialistický tisk zdržel, ale volba informací i předkládané názory československých politiků jednoznačně ukazovaly, komu patří sympatie PSS.

V den, kdy se polské veřejnosti dostalo těchto informací, už události v Praze značně pokročily. Národněsocialistická, lidová a demokratická strana ve snaze nepřipustit další společensko-ekonomické změny, které komunisté prosazovali (zestátnění podniků zaměstnávajících více než padesát pracovníků, prohloubení zemědělské reformy), a umožnit prezidentu Benešovi jmenování nové vlády do voleb inicioval demisi dvanácti ministrů, kteří je zastupovali ve vládě.[22] Kromě nich se kabinet skládal z devíti komunistů, tří sociálních demokratů a bezpartijních ministrů obrany a zahraničí. V parlamentu měli komunisté a sociální demokraté dohromady 51 mandátů. Zásadní význam mělo tudíž stanovisko sociálněděmokratické strany: demise ministrů zastupujících ČSSD by Benešovi

16 Tamtéž.

17 Tamtéž.

18 Viz např.: CHEŁMIŃSKI, A.: Czechosłowacja w 1947 roku. In: *Pzegląd Socjalistyczny*, č. 1–2 (1948).

19 NEDVĚD, J.: *Cesta...*, s. 59–60.

20 V polovině února soustředil tisk PSS pozornost na konferenci ministrů zahraničních věcí Polska, Československa a Jugoslávie, která se konala v Praze. In: *Robotnik*, č. 46, 47, 48, 49 (16., 17., 18. a 19.2.1948).

21 Sytuacja polityczna w Czechach przed wyborami do parlamentu. In: *Robotnik*, č. 50 (20.2.1948).

22 O genezi a průběhu krize podrobně viz: BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948*. Praha 1973.

umožnila odvolat celou vládu, zatímco jejich spolupráce s komunisty by stranám usilujícím o změnu vlády udělala čáru přes rozpočet.

Proti krokům, k nimž se odhodlaly zmíněné tři strany a jejich ministři, vystoupila KSČ s iniciativou, jejímž cílem bylo přimět prezidenta, aby podané demise přijal a doplnil vládu tak, aby se stala koalicí komunistů, sociálních demokratů a reprezentantů odborů. Předseda ČSSD Laušman však odmítl tento plán stejně jako návrh národních socialistů, aby se ministři ČSSD připojili ke svým dvanácti kolegům a podali demisi. Téhož dne se k prezidentu Benešovi vydala delegace ČSSD ve složení Bohumil Laušman, generální tajemník strany Blažej Vilím a místopředseda vlády František Tymeš. Objasnili mu svůj názor, že rozhodnutí národních socialistů, lidovců a demokratů odvolat své ministry bylo chybné, zároveň se však s prezidentem shodovali, že vláda by měla být složena z ministrů všech stran Národní fronty. Domnívali se, že konflikt bude možno urovnat kompromisem dosaženým běžným jednáním mezi stranami,[23] což v praxi znamenalo, že si vedení ČSSD přálo zachovat stav, jaký byl před krizí. Odmítlo také komunisty navrhovanou změnu podoby Národní fronty a její rozšíření o zástupce odborů a protifašistických, mládežnických a společenských organizací.

Propuknutí pražské vládní krize alarmovalo vedení PSS do té míry, že se Politická komise Ústředního výkonného výboru (ÚVV) a generální sekretariát ještě téhož dne rozhodly vyslat do československého hlavního města stranickou delegaci. Jejími členy byli předseda ÚVV a člen politického komise Kazimierz Rusinek, člen politické komise ÚVV Adam Rapacki a tajemníci ÚVV Stefan Arski a Henryk Jabłoński. Byla to tedy skutečně velmi reprezentativní delegace vedení PSS.

Zpráva z jednání delegace obsahovala následující popis cílů a předpokladů, s nimiž se do Prahy vydávala: „Úkolem delegace mělo být informovat Ústřední výbor Československé sociální demokracie (ČSSD) o zásadním stanovisku PSS a eventuální ovlivnění ÚV ČSSD v duchu levicově socialistické a revoluční politiky. Politická komise a generální sekretariát byly při přijímání usnesení vedeny obavou, že se situace uvnitř ČSSD po brněnském sjezdu utváří z hlediska levicového socialismu nepříznivě a že československá strana řízená pravicovými živly v současné krizi může snadno sklouznout na scestí oportunismu a pokusit se sehrát roli třetí síly. Takový vývoj událostí uvnitř ČSSD pokládal ÚVV PSS za obzvlášť nebezpečný vzhledem k ohrožení lidové demokracie v bezprostředním sousedství Polska. Politická krize v Československu byla jednomyslně hodnocena jako akce vyprovokovaná místní i mezinárodní reakcí se záměrem učinit z Československa objekt bezprostředního útoku americké kapitalistické protiofenzivy."[24]

Dne 21. února přinesl *Robotnik* zprávu o odstoupení dvanácti ministrů zastupujících strany národních socialistů, lidovců a demokratů z vlády a zároveň chybně uvedl, že to znamenalo pád celého kabinetu Klementa Gottwalda, který měl být pověřen sestavením nové vlády. Orgán PSS také napsal, že předsednictvo ČSSD se vyslovilo proti sestavení vlády odborníků a pro udržení Národní fronty v dosavadní podobě.[25]

---

23 *Tamtéž*, s. 156; TÁBORSKÝ, E.: *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha, Mladá fronta 1993, s. 254.

24 ÚA ÚV PSDS, Zpráva ze zvláštní akce delegace PSS v Praze ve dnech 21.–25. února 1948, sign. 295/VII-125, s. 14.

25 Kryzys rządowy w Czechosłowacji. In: *Robotnik*, č. 51 (21.2.1948).

Téhož dne přibyla do hlavního města Československa delegace PSS. Příznačná byla posloupnost úvodních rozhovorů, jejichž cílem bylo zorientovat se v aktuální situaci. Po obecném seznámení s vývojem událostí prostřednictvím polského *chargé d'affaires* se delegace PSS vydala na setkání s generálním tajemníkem KSČ Rudolfem Slánským a s ministrem financí Jaromírem Dolanským z téže strany. Po něm následovaly rozhovory se Zdeňkem Fierlingerem. V citované zprávě o činnosti delegace PSS předložila obraz politické situace, k němuž dospěla na základě těchto rozhovorů. Jeho základní prvky odpovídaly hodnocení přijatému 10. února ve Varšavě. Za skutečnou příčinu krize označovala úsilí pravice „torpédovat" další společensko-hospodářské reformy, podlamující ekonomickou základnu majetných vrstev a měnící rozložení společenských sil v zemi v jejich neprospěch, a také obavy z volebního úspěchu komunistů a z případných ústavních změn, ke kterým by vedl. Přitom obracela pozornost ke skutečnosti, že Československo je poslední středoevropskou zemí, v níž by mohl „americký imperialismus" kalkulovat se svým vlivem při uskutečňování politiky aktivizace konzervativních sil v boji se „socialistickými přeměnami".[26]

Delegace se pokusila charakterizovat stanoviska jednotlivých politických faktorů působících v krizi. Podle hodnocení polských funkcionářů prezident Beneš usiloval o zažehnání krize návratem k původní situaci, i když se kroky směřující k jejímu vyvolání odehrály s jeho vědomím. Armáda zachovávala přátelskou neutralitu vůči Gottwaldově vládě a zároveň vyslovila loajalitu prezidentovi. Strany národněsocialistická, lidová a demokratická, které byly popsány jako pravicové, byly po prvních krocích, jež nepřinesly očekávaný výsledek v podobě pádu kabinetu, připraveny vrátit se k vládní dohodě s komunisty v souladu s dřívějšími podmínkami. Delegace PSS věnovala velkou pozornost postoji komunistů. Ve zprávě uvedla, že KSČ od počátku směřovala k „revolučnímu východisku" z krize a hodlala dosáhnout stavu, za nějž by pravice nebyla schopna další politické iniciativy a politický systém země by byl přebudován. Tomu mělo sloužit vytvoření nové vlády, v níž by byli ministři, kteří podali demisi, nahrazeni jinými představiteli těchto stran, a přestavba Národní fronty, do které by se kromě politických stran začlenily odbory, organizace bývalých politických vězňů a partyzánů, jakož i společenská a kulturní sdružení. Komunisté usilovali o vytvoření akčních výborů jako místních výkonných orgánů Národní fronty, o očištění stran Národní fronty od „konzervativních prvků", a zejména o čistky ve stranických a propagandistických aparátech jednotlivých stran. Jedním z jejich důležitých cílů mělo být znovuvytvoření jednotné fronty se sociální demokracií a rozšíření jejího podílu ve vládě, ovšem pod podmínkou, že z vedení strany odejdou pravicově orientovaní funkcionáři.[27]

Zvlášť obšírně delegace PSS popsala situaci uvnitř sociálnědemokratické strany a její politiku v krizových dnech. Podle hodnocení polských socialistů vedení ČSSD, které formálně spočívalo v rukou „centropravicových živlů" v čele s předsedou Laušmanem a generálním tajemníkem Vilímem, bylo fakticky pod kontrolou stranické pravice, kterou vedl ministr Václav Majer, již vzpomenutý Blažej Vilím a vedoucí zahraničního odboru výkonného výboru Vilém Bernard. Vedení ČSSD zaujalo vyčkávací a neutrální postoj: nedošlo k demisi sociálnědemokratických ministrů, ale strana ani nevystoupila proti

26 Zpráva ze zvláštní akce delegace..., s. 15.
27 Tamtéž, s. 16–17.

iniciátorům krize a chtěla sehrát roli „jazýčku na vahách". Podle názoru představitelů PSS to objektivně nahrávalo pravici, neboť jí to umožňovalo politickou hru, která by byla v jiném případě předem odsouzena k fiasku.[28] Navíc však tato neutralita byla i subjektivně jen zdánlivá; polští socialisté byli přesvědčeni, že by trvala jen „do chvíle, kdy úspěch pravice umožní ČSSD jasně se vyjádřit pro parlamentní demokracii".[29] Kriticky byla hodnocena socialněděmokratická propaganda, vyzývající „masy" ke klidu a k loajalitě vůči prezidentovi republiky. Polští delegáti zastávali názor, že politika vedení ČSSD se v zásadě rovnala úsilí o návrat ke *statu quo ante*.

Naproti tomu nálady „pracujících mas", a zejména dělnické třídy se podle mínění vůdců PSS shodovaly s postupem KSČ. Delegace ve své správě uváděla, že „krize vyvolala nepochybně revoluční nálady mas, které pod vedením KSČ vyvíjely výrazný tlak na správné řešení. Dělnická třída bez výhrad vykročila cestou, kterou vyznačila KSČ, a všechny její požadavky přijala za své. Členské masy ČSSD kráčely v jednom šiku s masami KSČ."[30]

Tisk PSS zároveň informoval o tom, že KSČ nabídla sociálním demokratům vytvoření společné vlády,[31] a o stanovisku předsednictva ČSSD, v němž se uvádělo, že Národní fronta trvá v nezměněné podobě a jediné ona je pravou platformou spolupráce politických stran a řešení sporných otázek. Tyto informace však zastínila sdělení o hromadných vystoupeních „pracujících", a zejména o velkém shromáždění na Staroměstském náměstí 21. února, na kterém přednesli projevy Klement Gottwald a funkcionářka ČSSD z Fierlingerovy skupiny Vlasta Koušová-Petránková. Citát z projevu vůdce komunistů zvolený jako titulek článku představoval svérázný komentář a vyjadřoval stanovisko PSS: „Nedopustíme, aby byly lidu vyrvány jeho revoluční výdobytky."[32]

Teprve 22. února se předseda delegace PSS Kazimierz Rusinek oficiálně spojil s vedením ČSSD a polská delegace se setkala se členy Ústředního výkonného výboru ČSSD. Při první části rozhovorů, které začaly kolem poledne, reprezentovali českou stranu Laušman, Vilím a Bernard spolu s několika dalšími členy ústředního výboru. Druhé části jednání, které pokračovalo po dvouhodinové přestávce, se Laušman již neúčastnil. Delegáti PSS ve svých vystoupeních obrátili pozornost především na zařazení československé krize do kontextu mezinárodní situace a na její spojení s „ofenzivou amerického kapitálu" (K. Rusinek, S. Arski), připomněli svazek Polska a Československa a zdůraznili negativní mezinárodní důsledky protahování krize, zejména z hlediska platnosti usnesení pražské konference ministrů zahraničí Polska, Československa a Jugoslávie (K. Rusinek). Přitom podrobili kritice postup vedení ČSSD, a hlavně taktiku pseudoneutrality a „třetí síly" a poukázali na nezbytnost vyřešit krizi „v duchu revolučních zásad" socialistické levice a komunistů (S. Arski). Československé sociální demokraty seznámili s pohledem PSS na politiku ČSSD vůči komunistům a na prospěch, jaký by straně přinesla dohoda

28 Tamtéž, s. 19.
29 Tamtéž, s. 18.
30 Tamtéž, s. 18–19.
31 Dne 20. února předsednictvo ÚV KSČ oficiálně navrhlo vedení ČSSD vytvoření společné vlády socialistického charakteru (NEDVĚD, J.: *Cesta...*, s. 61).
32 Kryzys v Czechosłowacji trwa. In: *Robotnik*, č. 52 (22.2.1948).

s KSČ (A. Rapacki), jakož i s výhodami, jaké pro pravici představuje nynější postoj ČSSD (H. Jabloński).[33]

Delegace PSS ve své zprávě prohlašovala, že se v této etapě snažila:

„1. přesvědčit vedení ČSSD, že má ihned zahájit jednání s KSČ, 2. aby upustilo od neutrálního postoje a přešlo na levou stranu barikády, 3. aby výrazně pohrozilo Benešovi a pravici, že v případě dalšího odporu ČSSD bude bezpodmínečně podporovat KSČ, 4. aby zanechalo represí vůči levicovým socialistům, 5. aby upustilo od vyčkávacího stanoviska a aktivně se účastnilo dění na straně aktivizovaných pracujících mas, 6. aby se orientovalo v revoluční situaci a vyvodilo z ní správné závěry, 7. podrýt sebejistotu pravicových funkcionářů ČSSD, narušit jejich morálku a zastrašit je důsledky, jaké by mělo vzdorování revoluční vlně, 8. vrazit klín mezi pravici a centrum a přetáhnout nejisté elementy na stranu levice."[34]

Výsledky rozhovorů vedených 22. února pokládala delegace za pozitivní, přičemž zaznamenali rozhodnutí ministryně průmyslu Ludmily Jankovcové a Vojty Erbana podpořit Fierlingerovu skupinu, nedostatek Laušmanovy podpory Vilímovi a Bernardovi a izolaci těchto dvou činitelů (a jejich skupiny) od ostatních účastníků jednání.[35] Téhož dne delegace PSS informovala představitele KSČ o svém hodnocení situace ve vedení sociální demokracie. Rusinek se také setkal s představiteli vnitřní opozice ve straně národněsocialistické, kteří ho informovali o svém záměru vystoupit u prezidenta Beneše se stanoviskem, jež bylo odlišné od postoje vedení jejich strany. Informace o obsahu této rozmluvy byly předány vedení KSČ a Fierlingerově skupině. Dvaadvacátého února večer se delegace PSS zúčastnila schůzky vedení této skupiny, na které se připravovala taktika na zítřejší plenární zasedání Ústředního výkonného výboru ČSSD a politická deklarace levice pro případ, kdyby stranická pravice měla na plénu úspěch.

Podstatný vliv na průběh událostí měl sjezd závodních rad, jenž se konal 22. února a stal se velkou manifestací podpory politiky KSČ a dalších reforem v zemi. Rezoluce sjezdu požadovala zestátnění zahraničního obchodu a obchodních domů, podniků zaměstnávajících více než padesát pracovníků, přijetí rozhodnutí o další zemědělské reformě. Na podporu těchto požadavků vyhlásili hodinovou generální stávku. Právě tyto události se dostaly do centra pozornosti tisku PSS: *Robotník* informace o nich opatřil příznačným titulkem Československí pracující rozbíjejí plány reakce.[36] Delegace PSS, která pobývala v Praze, ve své zprávě naopak tyto události úplně pominula.

K zásadním rozhodnutím o politice sociálněmokratické strany mělo dojít 23. února. Toho dne v deset hodin začala jednání ÚVV ČSSD. V poledne došlo z iniciativy Bernarda k setkání delegace PSS se skupinou funkcionářů ČSSD, kterou vedl Majer. Po dlouhé diskusi měli dva sociální demokraté, kteří se rozhovorů účastnili, ujistit Poláky, že na plénu vystoupí v duchu návrhů delegace PSS. Informace o průběhu pléna ÚVV ČSSD obsažené ve zprávě delegace se opíraly o zprávy získané od Fierlingerovy skupiny. Vyplývalo z nich, že postoj většiny účastníků zasedání se postupně přiklánělk některým návrhům křídla přimlouvajícího se za dohodu a spolupráci s komunisty. Téhož dne večer

33 Zpráva..., s. 20.
34 Tamtéž, s. 20–21.
35 Tamtéž, s. 21.
36 *Robotník*, č. 53 (23.2.1948).

se Fierlingerové skupině podařilo prosadit vyslání delegace ČSSD na konferenci, která měla vést k reorganizaci Národní fronty. Delegace PSS se v kuloárech snažila přispět k získání většiny pro tento návrh.[37] V tomto bodě není zpráva polské delegace úplně přesná, protože návrh Václava Majera na vystoupení sociálněmokratických ministrů z vlády byl rozhodnou většinou hlasů zamítnut, zároveň však neprošel ani návrh Oldřicha Johna z Fierlingerovy frakce na přijetí nabídky KSČ, aby vládu vytvořily „dělnické strany". Většinu nezískal ani další návrh tohoto funkcionáře, aby se sociální demokracie podílela na práci Ústředního akčního výboru Národní fronty. Naopak byl schválen návrh zahájit rozhovory s komunisty, aniž by se přistupovalo na řešení, která navrhovali, a také vyslat oficiální stranickou delegaci na konferenci o reorganizaci Národní fronty, ale jen v roli pozorovatele. V čele delegace ostatně stanul stoupenec majerovsko-vilímovské orientace Vladimír Görner.[38] Další rozhodnutí měla padnout následující den na druhé části pléna.

V téže době tisk PSS s uspokojením informoval polskou veřejnost o tom, že 23. února se konala konference obnovené Národní fronty, které se zúčastnili reprezentanti komunistické strany, sociálních demokratů, levicových aktivistů národních socialistů a lidovců a odborů. Bylo oznámeno, že tato obnovená Národní fronta bude základem pro rekonstrukci Gottwaldovy vlády.[39]

Na diskuse vedené 24. února v řídícím grémiu ČSSD měla podstatný vliv činnost, kterou Fierlingerova frakce vyvíjela mimo jednací sál. Podle zprávy delegátů PSS obsadila kolem desáté hodiny ráno skupina stoupenců této frakce vedená J. Němcem,[40] který byl den předtím vyloučen ze strany, místnost generálního sekretariátu a znemožnila tak jeho fungování.[41] Zároveň pražská, brněnská i další místní organizace vydaly deklarace, v nichž se solidarizovaly se stanoviskem Fierlingerovy skupiny. Předseda ČSSD byl za těchto okolností nucen požádat policii o pomoc při vyklizení stranické budovy. Obnovená jednání Ústředního výkonného výboru se zabývala návrhy KSČ, které podle delegace PSS směřovaly k „účasti ČSSD jako celku v nové vládě NF [Národní fronty], účasti ČSSD v akčních výborech a rozšířené Národní frontě, přiznání ČSSD dodatečného křesla ve vládě, prohloubení spolupráce s KSČ, trvaly však na podmínce, že Majer odstoupí z vlády".[42]

Protože většina členů výboru byla nerozhodná, pokud šlo o přijetí návrhů komunistů, skupina kolem Fierlingera opustila zasedací sál a záhy poté využila pražskou rozhlasovou stanici, aby odvysílala připravenou politickou deklaraci, a zároveň delegovala Fierlingera

37 Zpráva..., s. 22.

38 BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948, s. 231–232; NEDVĚD, J.: Cesta...*, s. 63.

39 Demokratyczny Front Narodowy podstawą nowego rządu Czech. In: *Robotnik*, č. 54 (24.2.1948).

40 J. Němec navzdory stanovisku vedení ČSSD vystoupil 21. února na shromáždění v Hradci Králové jménem strany s programem podpory komunistů a poté se postavil do čela tamního akčního výboru (BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948*, s. 158). Dne 23. února se ÚVV ČSSD rozhodl vyloučit ho za jeho počínání ze strany. Stejné rozhodnutí bylo přijato také v případě V. Koušové-Petránkové za její vystoupení na výše zmíněném shromáždění v Praze 21. února.

41 Podle zjištění českých historiků byla stranická budova obsazena kolem patnácté hodiny v důsledku rozhodnutí sociálněmokratického odborového aktivu, který byl svolán z iniciativy frakce Z. Fierlingera (BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948*, s. 279–280).

42 Zpráva..., s. 23:

k bezprostředním rozhovorům s Gottwaldem.[43] Hodinu po demonstrativním odchodu stoupenců spolupráce s komunisty ze sálu se i většina zbývajících členů ČSSD rozhodla přijmout návrhy KSČ a Majer, Vilím a Bernard se dostali do úplné izolace. Laušman se vydal ke Gottwaldovi s návrhem na rozhovory v rámci zásad stanovených komunistickou stranou. Ve zprávě PSS se vzniklá situace hodnotí takto: „Za těchto okolností stál Gottwald před dvěma odlišnými frakcemi ČSSD a před faktickým rozkolem."[44]

Delegace PSS pokládala za nezbytné, aby zůstala zachována jednota ČSSD a aby strana přijala návrh jako celek, přičemž by eliminovala pravici. S tímto stanoviskem se polská delegace dočasně dostala do rozporu se snahami Fierlingerovy skupiny, která toužila po pomstě za porážku na brněnském sjezdu a za tehdejší „zradu" stranického vedení a nyní se chystala soustředit vedení strany do vlastních rukou. Prozrazuje to následující pasáž ve správě polských socialistů: „Delegace se seznámila se situací, zhodnotila zájmy socialistického hnutí a směřovala k tomu, aby celou soc.-dem. organizaci očištěnou od pravičáků zavedla na kolej nové politiky. Záleželo nám tudíž na udržení Laušmana jako symbolu stranické jednoty a organizační celistvosti. Dospěli jsme k závěru, že ke zlomení Benešova odporu je nezbytné, aby soc.-dem. strana šla pod vedením Laušmana ruku v ruce s KSČ a s Gottwaldem. Účast Laušmana byla velmi potřebná."[45] Ve chvíli, kdy také Laušman začal jednat s Gottwaldem, pokládali představitelé PSS svou misi za skončenou a rozhodli se vrátit do Varšavy. Na osobní žádost Gottwalda, aby alespoň část polské delegace zůstala v Praze a ujala se zprostředkování mezi znesvářenými skupinami sociálních demokratů, však Rusinek a Arski svůj pobyt v Praze prodloužili do 25. února. Zároveň se ještě v noci ze 24. na 25. února Laušman s Fierlingerem dohodli a vydali společné komuniké o překonání rozporných názorů ve vedení strany a o sjednocení stanoviska v otázce vlády a reorganizace Národní fronty.[46]

V situaci, kdy redakce ještě neznala poslední rozhodnutí vedení československé sociální demokracie, přinesl varšavský *Robotnik* svůj první rozsáhlý komentář k pražským událostem od propuknutí krize, v němž stálo: „Věříme, že československá sociální demokracie bude demonstrovat revoluční připravenost k obraně lidové demokracie, že jí bude politický realismus diktovat strategii i taktiku, která je v takové situaci správná, že plně zhodnotí souvislost mezinárodní situace se situací v jejich zemi a že pochopí, co vyžaduje tempo událostí – rozhodnutí nejen správné, ale také rychlé. Není totiž prostor pro váhání. Kdo usuzuje, že lze odkládat rozhodnutí a být ve vleku událostí, ten se automaticky vyřazuje z řad aktivních obránců lidové demokracie a hrozí mu, že se ocitne na okraji společenského života."[47] Citovaný komentář hodnotil zdroje a příčiny československé

43 Tamtéž. Fierlingerova frakce opustila jednací sál kolem 21.30 hod. a vydala deklaraci, podle níž bylo povinností socialistů přijmout návrhy KSČ na doplnění vlády a na vytvoření ústředí konsolidace všech „pokrokových sil". Deklarace informovala o odlišném stanovisku části vedení strany a vyzývala všechny socialisty k boji o „socialistický charakter" strany a o její jednotu. Deklaraci podepsalo šestnáct poslanců a socialistických funkcionářů (BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948*, s. 280–282).

44 Zpráva..., s. 23.

45 Tamtéž, s. 24.

46 BOUČEK, M. – KLIMEŠ, M.: *Dramatické dny února 1948*, s. 282.

47 Droga wiedzie tylko na lewo. In: *Robotnik*, č. 55 (25.2.1948).

krize v souladu s názorem, na němž se od počátku shodlo nejužší vedení PSS a jímž se v praxi řídila stranická delegace v Praze. Při formulování zásad, kterými by se měla řídit ČSSD, uváděla redakce *Robotnika*: „Směrnicí socialistické politiky v dnešní československé krizi je především těsná spolupráce komunistů a sociálních demokratů. Je to společná dohoda obou částí dělnického hnutí před každým dalším politickým krokem. Je to plná účast sociálních demokratů při tvorbě obnovené Národní fronty, účast při utváření nejnižších organizačních článků této fronty, tj. akčních výborů, a konečně je to účast sociálních demokratů ve vládě obnovené Národní fronty po boku komunistů."[48]

Pro stanovisko PSS byl charakteristický výběr informací, které zveřejňoval její ústřední tiskový orgán. Při informaci o založení organizačního výboru „demokratizované" Národní fronty, o účasti sociálních demokratů v ní a o postupu ČSSD 24. února byl jako stanovisko ČSSD fakticky představen postoj Fierlingerovy skupiny. Citováno bylo dokonce jeho prohlášení, že „plány sociálních demokratů neobsahují střední cestu, musíme se postavit na stranu demokratického a socialistického tábora". K tomu byla připojena zpráva, že vedení ČSSD přijalo pozvání komunistů k jednání o řešení krize, k účasti v organizačním výboru Národní fronty a v místních akčních výborech.[49] Rovněž bylo zdůrazněno sepětí politiky „dělnických stran" v Československu se situací v mezinárodním hnutí: svorná spolupráce českých sociálních demokratů a komunistů údajně posilovala pozice sociálněmokratické levice v mezinárodním rozměru a příznivě přispívala k jejímu úsilí o jednotnou frontu s komunistickými stranami, zatímco nesoulad uvnitř československého dělnického hnutí musel naopak ztěžovat politiku jednotné fronty v jiných zemích.[50] Následujícího dne, kdy už bylo známo společné komuniké Laušmana a Fierlingera, uvítala PSS tento dokument s uspokojením jako důkaz udržení jednoty sociálněmokratické strany.[51]

Zároveň se 25. února ráno Rusinek a Arski setkali s Gottwaldem. Vůdce KSČ je seznámil s průběhem nočních rozhovorů se skupinami Laušmana a Fierlingera a prosil, aby představitelé PSS znovu navázali kontakt s oběma skupinami sociálních demokratů a ovlivnili je v duchu jednoty a jednotného vystupování navenek. Vyjádřil přitom naději, že Laušman a jeho stoupenci budou pod vlivem delegátů PSS souhlasit s očištěním strany od „pravicových živlů", o což usilovala Fierlingerova skupina. Partnery polských socialistů při následujících jednáních byli Laušman, Němec a Erban. Poláci jim přednesli stanoviska a názory, na nichž se předtím shodli s Gottwaldem.[52] Zpráva delegace PSS bohužel neobsahuje informaci o průběhu a výsledcích tohoto rozhovoru. Téhož dne došlo ve vedení ČSSD k důležitým personálním změnám. Majer, Vilím, Bernard a další představitelé této skupiny z něj byli odstraněni, povinnosti generálního tajemníka převzal Vojta Erban. Kromě toho byla oznámena čistka v organizačním a propagandistickém aparátu strany.[53]

---

48 Tamtéž.
49 W Pradze organizuje się demokratyczny Front Narodowy. In: *Robotnik*, č. 55 (25.2.1948).
50 Droga...
51 Kryzys czechosłowacki zakończony utworzeniem rządu koalicyjnego. In: *Robotnik*, č. 56 (26.2.1948).
52 Zpráva..., s. 24–25.
53 Tamtéž, s. 25.

Delegace PSS shrnula výsledky svého působení v Praze ve dnech 21.–25. února do následujících bodů:

„1. delegace v ČSSD neutralizovala vliv Guy Molleta, který se před týdnem zdržoval v Praze a povzbuzoval stranu v duchu „třetí síly",
2. podkopala nálady krajně pravicového křídla ČSSD,
3. ovlivnila nerozhodné prvky k posunu doleva,
4. usnadnila levici přetažení strany na správnou cestu,
5. usnadnila dojednání souhlasu většiny ÚV se zahájením rozhovorů s KSČ a s Gottwaldem,
6. přičinila se o zachování celistvosti strany pro Národní frontu,
7. ovlivnila uspíšení vylučování pravičáků,
8. ovlivnila obnovení jednotné fronty,
9. upevnila spolupráci s ČSSD,
10. navázala těsný kontakt s vedením KSČ."[54]

V popisu role, kterou představitelé PSS sehráli při vývoji událostí v ČSSD, lze zajisté mluvit o jistém přehánění, neboť jejich průběh byl ovlivněn okolnostmi zcela nezávislými na tom, co dělali polští socialisté. Jejich rozhodný postoj a směr jejich působení však nemohly zůstat vedení ČSSD lhostejné, neboť svědčily o nedostatečné podpoře koncepce „třetí síly" v jiných socialistických stranách střední a východní Evropy. Centro-pravicový proud poučily o tom, že v případě rozpadu ČSSD nemá v prostředí socialistických stran šanci na izolaci Fierlingerovy skupiny. Zřejmě to nebyly otázky nejzávažnější, ale ani úplně okrajové.

Dne 25. února se prezident Beneš konečně cítil donucen přijmout demisi ministrů národněsocialistické, lidové a demokratické strany a akceptovat nové složení vlády. V rekonstruovaném Gottwaldově kabinetu bylo jedenáct komunistů, čtyři sociální demokraté, po dvou představitelích frakcí národních socialistů a lidovců, kteří sympatizovali s komunisty, a tři nestraníci. Laušman se stal náměstkem předsedy vlády, Fierlinger ministrem průmyslu a obchodu, Erban ministrem sociálních věcí a Jankovcová ministryní výživy. Tento vývoj přijala PSS s uspokojením.[55] Dne 26. února generální tajemník PSS Józef Cyrankiewicz a předseda ÚVV Kazimierz Rusinek jménem Ústředního výkonného výboru PSS Laušmanovi v dopise gratulovali k vyřešení krize. „Vyjadřujeme naši společnou radost," psali vedoucí činitelé PSS, „z dojednání jednotné fronty československé dělnické třídy a z konsolidace sociálněmokratické strany na levicově socialistickém základě, v revoluční politické linii."[56]

V dalších dnech tisk PSS obšírně informoval o změnách v souvislosti s únorovými událostmi a s naprostým souhlasem psal o postupu nové vlády, o programu reforem prováděných z její iniciativy i o přestavbě Národní fronty a politice nového vedení ČSSD.[57] Události v Československu se staly další příležitostí ke kritice koncepce „mostu

54 Tamtéž, s. 25–26.
55 Kryzys czechosłowacki...
56 In: *Robotnik*, č. 57 (27.2.1948).
57 Viz mj.: Reformy społeczne w Czechosłowacji i ugruntowanie pokoju międzynarodowego. In: *Robotnik*, č. 59 (29.2.1948).

mezi Východem a Západem" a „třetí síly".[58] Polské souvislosti této kritiky byly naprosto jasné: potvrzovala definitivní rezignaci PSS na její původní aspirace sehrát roli prostředníka *sui generis* mezi komunistickým hnutím a sociální demokracií i na naději, že se Polsko stane spojujícím článkem mezi „táborem zemí" sdružených kolem SSSR a kapitalistickými státy.

Při celkovém hodnocení krize po jejím skončení opakoval tisk PSS tezi, že ji vyprovokovaly pravicové síly usilující rozbít Národní frontu, překazit společensko-ekonomické reformy a vytěsnit levici. Zdůrazňoval těsnou souvislost těchto záměrů a jednání s protiútokem „sil mezinárodní reakce". Když poukazoval na naději pravice, že se k ní eventuálně připojí přinejmenším část sociální demokracie, napsal: „V těchto pro Československo rozhodujících dnech sociálnědemokratická strana navzdory nadějím pravice stanula ve společných řadách proti reakci a na obranu demokracie a republiky." Společné prohlášení Laušmana a Fierlingera umožnilo krizi definitivně vyřešit v ústavním rámci a zachránilo ohroženou jednotu strany. „České události," uzavíral komentátor teoretického orgánu PSS, „potvrdily správnost stanoviska PSS a jejího hodnocení mezinárodní situace, jakož i roli, jaká náleží socialismu."[59]

Zdá se, že průběh a výsledky únorových událostí v ČSR sehrály významnou úlohu při utváření politických postojů vedení PSS. Skupina vysokých stranických funkcionářů bezprostředně sledovala dění a částečně se na něm podílela. To jí umožnilo poznat a pochopit mechanismy těchto přeměn, metody činnosti jejich účastníků a jejich účinnost. A tak důsledky únorové krize vybízely k hluboké reflexi ty síly, které se stavěly na odpor hegemonii komunistů; patřila k nim i část sociální demokracie, která si chtěla zachovat odstup od KSČ a přimlouvala se za parlamentně demokratické řešení politických problémů. Zdá se, že tato zkušenost musela posílit poddajnost PSS vůči nátlaku Polské dělnické strany, zejména pokud šlo o sjednocení dělnického hnutí a přijetí modelu socialismu, který prosazovali polští komunisté.

Z polštiny přeložila Petruška Šustrová.

58 Demokracja zwycięska. In: *Robotnik*, č. 58 (28.2.1948).

59 (wp): Zwycięstwo demokraji czeskiej. In: *Przegląd Socjalistyczny*, č. 3 (1948).

Poznámka k typologii komunistických režimů

Oldřich Tůma

LINZ, Juan J. – STEPAN, Alfred: *Problems of Democratic Transition and Consolidation*: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore–London, The Johns Hopkins University Press 1996, XX+479 s.

Rozsáhlá studie významných politologů ze Spojených států (Juan Linz je profesorem na Yaleské univerzitě) a z Velké Británie (Alfred Stepan, někdejší první rektor Středoevropské univerzity, je profesorem Oxfordské univerzity) analyzuje, porovnává a interpretuje přechody společností ještě donedávna ovládaných nedemokratickými režimy k demokracii. Činí tak na velkém vzorku případů z jižní Evropy (Part I: *Completed Consolidations*, s. 85–147: Španělsko, Portugalsko, Řecko), Jižní Ameriky (Part II: *Constrained Transitions*, s. 149–230: Uruguay, Brazílie, Argentina, Chile) a východní Evropy a bývalého SSSR (Part III: *Post-Communist Europe*: The Most Complex Paths and Tasks, s. 231–457; do studie není zahrnuto bývalé východní Německo, kde je přechod k demokracii silně ovlivňován a „deformován" sjednocením Německa, ani území bývalé Jugoslávie a Albánie). Jakkoli prvořadým zájmem autorů je proces transformace původně nedemokraticky organizovaných společností, věnují poměrně značnou pozornost – především v případě východoevropských komunistických států – také vývoji, který zhroucení nedemokratických režimů přivodil, a zvláště pro tyto pasáže je jejich kniha podnětná i pro historiky.

Úvodní část (*Theoretical Overview*, s. 1–83) přináší teoretický rozbor a výklad relevantních teorií, pojmů, faktorů, aktérů (problémy demokracie a jejího prostoru, státnosti, nacionalismu, role armády, církve, občanské společnosti a podobně). Zajímavá je typologie nedemokratických režimů, kterou autoři vytvářejí (3. kapitola, s. 38–54). Rozlišují čtyři typy nedemokratických režimů: autoritarismus, totalitarismus, posttotalitarismus a sultanismus. Základní definiční znaky, jež tyto režimy odlišují od demokracie a mezi sebou navzájem, pak nacházejí ve čtyřech sférách: nakolik existuje pluralismus, nakolik je aplikována jednotná ideologie, nakolik je společnost udržována ve stavu mobilizace a konečně ve způsobu obsazování a vykonávání nejvyšších vedoucích funkcí. Do jednotlivých výše uvedených typů nedemokratických režimů spadají všechny někdejší komunistické státy. Definice totalitarismu těchto autorů se poněkud liší od některých jiných

(například od klasické definice Brzezinského), nestaví například tolik na fenoménu teroru a násilí. Posttotalitarismus je přitom zcela logicky možný jen tam, kde předtím existoval totalitarismus, a je do určité míry jeho úpadkovou formou. Zatímco v totalitárním režimu společenský pluralismus neexistuje vůbec, v posttotalitárním se v určité omezené míře vyskytuje. Od tohoto pluralismu se ovšem neodvozuje politická vůle a rozhodování, nemá politické konsekvence. I v posttotalitarismu je ještě přítomna jednotná a závazná ideologie, její role je však snížena; není už autenticky vyznávána, mění se v pouhý formální rituál. Posttotalitární režim se už nepokouší udržovat společnost ve stavu stálé masové mobilizace. V posttotalitárním režimu jsou vyvinuta a respektována určitá pravidla „vnitřní demokracie" při obsazování a výkonu vysokých politických funkcí. A nakonec, výrazně omezena je role násilí.

Polsko (16. kapitola, s. 255–292) bylo podle autorů jediným případem ze všech komunistických režimů, kde nikdy nebyl plně nastolen totalitární režim ve všech jeho definičních znacích a kde vždy zůstala rezidua určitého společenského pluralismu (církev, role armády, soukromí rolníci). Polsko tedy náleží mezi autoritativní režimy, a to je okolnost, jež významným způsobem ovlivnila i konec komunistického režimu a přechod k demokracii – autoři jej klasifikují jako přechod smlouvou (*pacted transition*).

Maďarsko, Československo a Bulharsko (17. kapitola, s. 293–343) pak představují tři různé verze posttotalitárních režimů a tři různé typy přechodu k demokracii. V případě Maďarska šlo o vědomé zavedení posttotalitárního režimu Kádárem po několikaletém období represí, jež následovaly po potlačení revoluce v roce 1956. Autoři mluví o zralém posttotalitárním režimu z vlastní volby (*mature post-totalirianism by choice*), přechod k demokracii byl vyjednán (*negotiated transition*). V Československu se jednalo o posttotalitární režim jako výsledek situace, kdy se totalitární režim nedokázal plně rekonstituovat po otřesu v roce 1968, ale další vývoj byl pak zastaven – upadající posttotalitární režim se nacházel v jakémsi stabilním, zamrzlém stavu (*frozen post-totalirianism by decay*). Pouze v určitých nevelkých oblastech byl posttotalitarismus vynucen tlakem společnosti (*post-totalirianism by societal conquest*). K přechodu k demokracii došlo zhroucením režimu vlivem různých faktorů dříve, než mohlo dojít k jeho autentickému vnitřnímu vývoji (*transition by the collapse*). Bulharsko představuje případ, kdy se totalitární režim začal měnit poměrně velmi pozdě – až v roce 1988 – a kdy se raný posttotalitární režim podařilo komunistům kontrolovaně převést k demokracii (*controlled transition from early post-totalirianism*).

Rumunsko (18. kapitola, s. 344–365) pak reprezentuje zvláštní případ totalitárního režimu, který za Ceaușesca získal mnohé rysy sultanismu (vše se odvíjí od osoby vůdce, eventuálně existující prvky pluralismu, ale i zákon, ideologie a další jsou předmětem nepředvídatelných a zcela svévolných despotických zásahů a manipulací, ideologie je nahrazena či významně doplněna glorifikací vůdce, existují silné dynastické tendence a podobně). Svržení Ceaușesca znamenalo především odstranění sultanismu, samo o sobě ale ještě neznamenalo (alespoň na nějakou dobu) přechod k demokracii.

Z hlediska historika je nutné připomenout, že kniha trpí některými nedostatky – prezentovaný obraz má například silnou tendenci ke statičnosti, jednoznačnosti a do určité míry historickou realitu deformuje. Tento rys je dále posílen skutečností, že se autoři v případě jednotlivých zemí opírají pouze o několik prací, což ovšem často vede k zjednodušení a eventuálně k přejímání chybných údajů. Markantní je to na příkladu

bývalého Československa, kde je zhroucení komunistického režimu konstruováno na základě údajů čerpaných z pouhých dvou prací – navíc napsaných velmi brzy po událostech – a na podkladě úzkého množství pramenů, zatížených množstvím chyb a nepřesností.[1] Mnohé z těchto nepřesností pak Linz a Stepan opakují.[2] Nutno ovšem přiznat, že v jiných otázkách projevují hluboké znalosti a výbornou orientaci i v detailních problémech. Přesná je například jejich analýza příčin rozpadu Československa (s. 328–333).

Konceptualizace a široce založená komparace, na nichž je Linzova a Stepanova práce postavena, jsou velmi přínosné, zajímavé a vysoce inspirativní i pro historikovo uvažování. Ten ovšem musí ze své perspektivy klást i otázky. Například: nakolik je takový teoreticky velmi přesvědčivě vybudovaný výklad s to obstát v konfrontaci s dějinnou skutečností, a to třeba právě v případě historie komunistického režimu v Československu? Především, byl skutečně „normalizační" režim druhého dvacetiletí komunismu v Československu systémově odlišnou záležitostí od dvacetiletí prvního? A tudíž: má vůbec smysl odlišovat posttotalitarismus jako zvláštní a samostatný typ nedemokratického režimu?

Linz a Stepan samozřejmě nejsou jediní, kteří konstatují určitý souběh podobnosti a rozdílnosti, pokud jde o obě fáze vývoje komunismu v Československu. O posttotalitním režimu mluvil i Václav Havel, přechod od násilí jako hlavního prostředku kontroly společnosti ke směsi šikanování a poskytování výhod považoval za hlavní vývojový rys režimu Zdeněk Mlynář, ono napětí mezi stejností a zároveň rozdílností je přítomno již v samotných velmi často užívaných termínech stalinismus (padesátých) a neostalinismus („normalizačních") let. U Linze a Stepana je ovšem tato podvojnost, jak vyloženo výše, teoreticky mnohem důkladněji rozebrána.

Je ovšem opravdu možné tvrdit, že v Československu existoval určitý společenský pluralismus v 70. a 80. letech, zatímco dříve nikoli? Nemají ony ostrůvky společenského pluralismu *by societal conquest* (disent, nezávislá kultura) své, možná masivnější paralely ve skutečné politické, byť ilegální opozici a například vlivu církve na počátku 50. let? Jistě, ony formy pluralismu z počátečních let režimu se zdají být něčím přežívajícím, nikoli tolerovaným nebo vydobytým, ale teprve postupně likvidovaným a mizejícím. Nicméně, podařila se režimu někdy taková úplná likvidace? A nebyly tyto formy plurality v okamžiku likvidace či podstatného omezení nahrazeny už v 50. letech jinými (například studentské hnutí či nové, méně či vůbec nekontrolované sféry kulturního života)? Hrála opravdu komunistická ideologie po roce 1968 méně zásadní roli? Nestali jsme se v tomto případě obětí optického klamu jedné – v roce 1968 sice velmi důležité, leč přesto menšinové – skupiny reformněkomunistických funkcionářů a intelektuálů? Oni skutečně po roce 1968 svůj poměr k ideologii (a zároveň i své postavení ve společnosti) velmi výrazně změnili. Znamená to ale, že pro stranu jako celek a její funkcionáře opravdu

1 BRADLEY, John F. N.: *Czechoslovakia's Velvet Revolution*: A Political Analysis. Boulder, Co. 1992 a WHEATON, B. – KAVAN, Z.: *The Velvet Revolution*: Czechoslovakia, 1988–1991. Boulder, Co. 1992. Zvláště Bradleyova kniha je velmi sporných kvalit.

2 Např. špatně datují plénum ÚV, kde rezignovalo Jakešovo politbyro (uvádějí 20. místo 24. listopadu: s. 326), abdikaci Husáka (4. místo 10. prosince: s. 327). Uvádějí dokonce absurdní tvrzení, že generál Václavík, jehož měl dle nich poté Havel jmenovat ministrem obrany, v televizi vyhlásil, že armáda nepůjde proti lidu (s. 327), nebo že polská armáda během nepokojů v Poznani v roce 1956 odmítla střílet do povstalců (s. 260) atd.

přestala hrát ideologie v 70. letech roli a že naopak pro většinu nestranické veřejnosti byla už v 50. letech něčím více než jen tím, co bylo sice nezbytné ve veřejném životě respektovat, ale co nebylo ve skutečnosti vyznáváno? Mimochodem, byl-li opravdu normalizační režim tak ideově neautentický a po výtce formální, jak vysvětlíme, že v Československu, respektive v České republice existuje několik let po pádu komunismu (jako v jediné zemi střední Evropy) opravdu masová komunistická strana s velmi ortodoxní ideologií? O masovou mobilizaci se režim po roce 1968 už opravdu nepokoušel – snad s jednou a ne zcela neúspěšnou výjimkou: kampaní proti Chartě 77 na začátku roku 1977. Ale nedatuje se tento stav daleko dál do minulosti – až k roku 1956 či ještě dále? O obsazování nejvyšších funkcí nerozhodovala ani v roce 1987 respektovaná pravidla vnitřní demokracie, ale intriky, zákulisní mocenský boj jednotlivců a skupin stejně jako o dvacet či třicet let dříve. Pravda, neodcházelo se na popraviště, ale do důchodu; to je ovšem rozdíl existenciální, nikoli systémový. A dokonce ani násilí nepřestalo hrát důležitou roli. Jistě, většina obětí přišla o život v prvních letech režimu (nikoli v prvních dvaceti letech!) a v 50. letech bylo vězněných několikanásobně více. Režim ovšem musel udržovat v očích společnosti pocit, že je násilí a represí schopen a musel být s to také to osvědčit. Odpověď režimu na protesty v srpnu 1969 byla krvavá a násilná, i v 70. letech byly stovky politických vězňů – právě tolik, kolik bylo třeba k udržení oné kredibility. Když režim nechtěl či nemohl násilí vůči společnosti uplatnit, neznamenalo to jeho přechod od totalitního k posttotalitnímu typu, ale jeho úplné zhroucení a konec.

Jsou-li však, jak se zdá, v jistém smyslu slova všechny zásadní komponenty totalitarismu přítomny jak před rokem 1968, tak po roce 1968, existuje vůbec nějaké oprávnění tyto dvě kategorie rozlišovat? Nejde spíše o to, že se totalitní režim v počátečním období snažil co nejrychleji naplnit svou intenci a přiblížit se svému „ideálnímu stavu", jakmile však vyčerpal energii, ztratil původní impetus, narazil na rezistenci uvnitř společnosti (nikoli nutně politickou, ale na rezistenci vytvářenou novými, byť všelijak deformovanými, ale protitotalitně působícími vztahy tak různorodé povahy, jako byla černá ekonomika, nezávislá kultura, předivo rodinných a privátních vztahů)[3] i na účinnou rezistenci zvnějšku, dostal se do krizové fáze, byl donucen zastavit postup a bránit *status quo*? Ona úporná obrana *statu quo* a nehybnosti v každém ohledu je pak na československém případě po roce 1969 zvláště dobře patrná. Nejde tedy spíše jen o dvě fáze totalitního režimu, není fáze posttotalitarismu zabudována a přítomna už v základech totalitárního režimu? Společnost vždy vykazovala určitou schopnost rezistence a dojem, že se systém z určitých důvodů (z donucení, z vlastní vůle) stahuje z určitých oblastí společenského života, může být optickým klamem. Komunistický režim nebyl ve svém provozu (jistě ne v případě Československa) nikdy – ani v 50. letech – všemocný (omnipotentní), a naopak vždy – i po roce 1968 – chtěl rozhodovat o všem (jeho infrastruktura byla budována jako omnikompetentní).[4] Spíše by se tedy dalo říci, že léta 1948–89 v Československu jsou historií nastolení, neúspěchu a pomalého úpadku totalitárního režimu, jehož přežívání bylo prodlouženo o dvacet let vnějším zásahem, aniž by se na jeho podstatě něco zásadního změnilo.

---

3 K analýze těchto fenoménů srv. např. MOŽNÝ, Ivo.: *Proč tak snadno*: Některé rodinné důvody sametové revoluce. Praha 1991.

4 K výkladu této strukturální charakteristiky komunistických režimů srv. MALIA, M.: *The Soviet Tragedy*: A History of Socialism in Russia, 1917–1991. New York–Toronto 1994, s. 14 a jinde.

Východní Evropa v dokumentech ruských archivů

Michal Reiman

Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov 1944–1953 gg. Sv. 1, 1944–1948 gg. Red. kol.: T. V. Volokitina, T. M. Islamov, G. P. Muraško (odp. red.), A. F. Noskova, L. A. Rogovaja. Moskva–Novosibirsk, Sibirskij chronograf 1997.

Na moskevském knižním trhu se začátkem října objevil první díl dvousvazkového sborníku o sovětské politice ve střední a v jihovýchodní Evropě – v Polsku, ČSR, Jugoslávii, Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku, Albánii – v letech 1944–1953, který obsahuje dokumenty z let 1944–1948. Je sestaven z 308 dokumentů, z nichž většina vznikla z vnitřního provozu sovětské diplomacie, mezinárodního oddělení aparátu ÚV VKS(b) a dalších sovětských institucí, ze záznamů rozhovorů diplomatů s politiky z různých zemí, zpráv o výsledcích návštěv v zahraničí, respektive zpráv o situaci v navštívených státech, o zásazích sovětských orgánů do vývoje v jednotlivých zemích a podobně. Do sborníku jsou zahrnuty mimo jiné i záznamy z rozhovorů špičkových sovětských politiků Stalina a Molotova s politiky ze zemí střední a jihovýchodní Evropy. Ačkoli je řada těchto rozhovorů stejně jako politických událostí dokumentovaných ve sborníku známa již z pramenného materiálu pocházejícího ze zemí střední a jihovýchodní Evropy, přináší sborník mnoho nových poznatků a v ničem se nepodobá oněm sborníkům o vztazích SSSR s jednotlivými zeměmi někdejšího sovětského bloku, jaké známe z dob existence SSSR; nejde o výběr cenzurovaných dokumentů uskutečněný na objednávku oficiální moci. Jeho autorům je třeba přičíst k dobru, že se vyvarovali častého zlořádu současného ruského dějepisectví: nesnažili se materiály pro své vlastní účely monopolizovat ani je komerčně využít. Svědčí o tom ostatně i skutečnost, že vydání sborníku narazilo na finanční obtíže a zpozdilo se tak o celé dva roky.

Vůdčí myšlenkou pořadatelů bylo zpřístupnit veřejnosti podstatné materiály, které se jim v průběhu několikaletých rešerší z ruských ústředních archivů podařilo získat. Jejich počin jistě ocení každý, kdo se v praxi setkal s překážkami, s nimiž se badatelé v těchto archivech potýkají – obtížnost vyhledávání materiálů, neúplnost a zadržování archivních

seznamů a soupisů, nedostatečné technické vybavení, střídající se vlny „odtajňování" a opětného utajování dokumentů i celých fondů, omezenost přístupu ke dvěma klíčovým archivům, Archivu prezidenta Ruské federace (*Archiv Prezidenta Rossijskoj federacii*) a Archivu zahraniční politiky Ruského federace (*Archiv vnešnej politiki Rossijskoj federacii*).

Ačkoli tento soubor dokumentů vypovídá o sovětské politice v jednotlivých zemích střední a jihovýchodní Evropy, které se po válce ocitly v sovětské zájmové sféře, jeho přínos pro objasnění událostí v každé z těchto zemí je nutně jen velmi fragmentární a neúplný; požadavku úplnosti by pořadatelé nemohli vyhovět již pouze z technických důvodů, sborník by se tím zcela vymkl jejich pracovním a finančním možnostem. Soubor proto skýtá určitý obraz sovětské politiky teprve tehdy, nahlížíme-li na celý region jako na celek. Přestože i tento obraz má velké a hluboké mezery, jeho výpovědní hodnota je o poznání úplnější.

Mezery ve výběru zařazených dokumentů nelze přirozeně hodnotit izolovaně; sborník není jedinou ruskou dokumentární publikací k problematice dějin střední a jihovýchodní Evropy svého druhu. Je třeba připomenout zejména soubor dokumentů k dějinám Kominformy vydaný před časem v italsko-ruské koprodukci,[1] dokumenty k sovětské politice na konci války a bezprostředně po ní, které přinesly ruské časopisy *Istočnik*, *Istoričeskij archiv* a další periodika, sborník o sovětské politice v Německu, který byl vytištěn, ale vzápětí – pro údajné vady tisku – stažen z prodeje. Do skladby recenzovaného souboru dokumentů se promítla nejen dělba práce mezi historiky, vědeckými ústavy a archivy, ale také stávající soustava publikačních monopolů. Jen tak si lze vysvětlit, že ve sborníku najdeme pouze okrajové dokumenty vztahující se k práci Kominformy, že je zde vynechána značná část materiálů o sovětsko-jugoslávském konfliktu v roce 1948, že do něj nejsou zařazeny dokumenty o sovětské politice ve východní zóně Německa i mnohé další. Pořadatelé se zřejmě nechtěli, respektive nemohli pouštět do oblastí, které jsou nebo budou pokryty jinými publikačními celky. Jejich postup přesto vyžaduje kritické poznámky: nevyhodnotili úroveň přístupnosti fondů, z nichž čerpali; stupeň reprezentativnosti výběru; povahu a rozsah mezer, které v něm vznikly; jeho vztah k dalším připraveným, připravovaným nebo již vydaným dokumentárním publikacím – to vše by čtenáři a badateli usnadnilo práci, a navíc pořadatelům umožnilo zpřesnit kritéria svého výběru.

Hovoříme-li o mezerách ve výběru dokumentů, nemůžeme zůstat pouze u pořadatelů sborníku, stávající dělby práce historiků či negativních vlivů publikačních monopolů. Obsah sborníku nepřímo odráží i stav ruského archivnictví. Dlouhá řada závažných dokumentů nebyla – navzdory vládním a prezidentským prohlášením – pro historické bádání uvolněna a badatelům nejsou často poskytovány ani spolehlivé informace o obsahu fondů, o existenci, případně místě uložení důležitých dokumentů. V archivní praxi mnohdy panuje libovůle, chybí přesné právní normy a předpisy. To vše se v recenzovaném sborníku nemohlo nepromítnout: řadu archivních fondů zřejmě neměli jeho pořadatelé k dispozici nebo jim nebyly poskytnuty úplné informace o uchovávaných dokumentech, u řady dokumentů nezískali povolení k publikaci. Vynechávek tohoto druhu si nelze nepovšimnout. Namátkou: chybí zde například záznam Stalinových

1 *The Cominform*: Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949. Milán, Fondazione G. Feltrinelli 1994.

rozhovorů s jugoslávskou a bulharskou delegací z května 1946, vzpomínaných Milovanem Djilasem, během nichž měla zaznít Stalinova věta: „Celé Německo bude naše;"[2] záznam rozhovoru Stalina a Gottwalda ze srpna 1946, ve kterém šlo o „specifickou cestu k socialismu" – z tohoto rozhovoru Gottwald citoval na zasedání ÚV KSČ v září 1946,[3] a jak vysvítá z recenzovaného sborníku, právě tyto citace Stalinových výroků se staly součástí obvinění KSČ z ústupu od „třídní linie" (dok. 194 a 274); chybí záznam z jednání Stalina s Gottwaldem v červenci 1947 o postoji ČSR k Marshallově plánu; dokumenty o činnosti sovětského velvyslance v ČSR Zorina za únorové krize (1948); záznam rozhovorů Stalina s jugoslávskou a bulharskou delegací o projektu balkánské federace (1948), o nichž se zmiňuje Djilas;[4] záznamy rozhovorů Stalina s Gottwaldem na Krymu (1948) a podobně. Není přitom zřejmé, zda a případně kde se tyto dokumenty v Rusku nacházejí (některé rozhovory Stalina se zahraničními komunisty údajně nebyly zaznamenávány). Lze předpokládat, že pořadatelé publikovali pouze materiály, které byly uvolněny k bádání, respektive ke zveřejnění. Kuriózní je, že se obětí této archivní praxe stal nechtěně i Boris Jelcin, který zaslal recenzovaný sborník *bona fide* Václavu Havlovi jako ruský příspěvek k poznání utajovaného pozadí československo-sovětských vztahů a sovětské politiky za únorových událostí v roce 1948, ačkoli právě tato dokumentace nebyla příslušnými ruskými archivy – Archivem prezidenta Ruské federace a Archivem zahraniční politiky Ruského federace – uvolněna k publikaci.

Z uvedeného vyplývá, že recenzovanou práci nelze chápat jako komplexní soubor dokumentů umožňující souhrnný náhled do základních dějů nebo aspektů sovětské poválečné politiky ve střední a jihovýchodní Evropě. Sborník nicméně přináší řadu cenných poznatků o povaze a mechanismu této politiky. Publikované dokumenty dokládají, že tehdejší sovětská politika nebyla v prostoru a v čase neměnným komplexem, že nebyla ve všech zemích regionu stejná. Poznamenaly ji změny v její koncepci a metodách. Z dokumentů je zřejmé, že v době, kdy sovětská armáda vstupovala na území jednotlivých států, chyběla sovětskému vedení i jeho zástupcům dostatečná znalost případných partnerů. Platilo to i o domácích představitelích komunistických stran, případně o jejich reprezentantech v západním exilu. K proměnlivosti sovětské politiky přispívala také neustálenost politických a mocenských poměrů, jakož i nezformovanost nebo náhodnost vládních sestav. Sověti proto hledali – v Rumunsku, Maďarsku, Bulharsku – kontakty s relativně širokým spektrem politických činitelů, stran a proudů a nezřídka přitom brzdili radikalismus tamních komunistických představitelů. Odmítavě se stavěli zejména k těm politikům, kteří se v opozici vůči postupu sovětské administrativy a uzurpaci mocenských pozic komunisty obraceli k západním mocnostem a dožadovali se od nich korigujících zásahů.

Sovětská politika se výrazně diferencovala ve vztahu k jednotlivým zemím. Zřetelné jsou zejména rozdíly mezi jejím postupem v poražených zemích a v zemích, které náležely k vítězné koalici. V poražených zemích přisuzovala značnou váhu metodám otevřeného

2 DJILAS, Milovan.: *Jahre der Macht:* Im jugoslawischen Kräftespiel. Memoiren 1945–1966. Frankfurt/M. 1982, s. 176.

3 KAPLAN, Karel – REIMAN, Michal: Naše revoluce a myšlenky o socialismu. In: *Plamen*, č.12 (1965), s. 114.

4 DJILAS: *Jahre der Macht*...

mocenského nátlaku a politického diktátu. Z publikovaných dokumentů lze ovšem rozeznat, že nezastřená brutalita těchto metod se uplatnila více v Rumunsku a Bulharsku než například v Maďarsku, kde se do hry výrazněji promítala komplikovanost vnitropolitických poměrů a kompromisy se západními mocnostmi. Vliv těchto faktorů v důsledku relativně brzy uskutečněných voleb (1945) ještě zesílil a sovětský mocenský tlak zde byl proto zastřenější, maskovanější a byl zprostředkováván spíše vnitropolitickým působením tamních komunistů.

Značné rozdíly lze zaznamenat i ve vztahu sovětské politiky ke státům vítězné koalice (Jugoslávii, ČSR, Polsku). S nejsložitější situací byla sovětská politika konfrontována v Polsku. Měl na tom podíl chybějící kontakt s podstatnou částí polské občanské politiky a oboustranná nedůvěra, v níž se promítaly neodstraněné důsledky paktu mezi Hitlerem a Stalinem v roce 1939 a neexistence dohody Sovětského svazu s polskou exilovou reprezentací (londýnskou vládou). Z dokumentů, které doplňují z jiných pramenů známé poznatky o činnosti sovětských mocenských a bezpečnostních struktur a o mechanismu ovlivňování vnitropolitického vývoje, je patrný mimořádný rozsah sovětského zasahování do různých sfér vývoje v Polsku. Ve sborníku nalezneme mimo jiné i materiály o rozhovorech a vzájemných konzultacích polských a sovětských činitelů, včetně Stalina, i o mechanismu jejich přípravy. Charakteristické je, že dokumentace vztahující se k polské problematice je mnohem obsáhlejší, než je tomu v případě jiných zemí. To zřejmě odráží nejen stav archivů, ale i tehdejší realitu. Je nesporné, že „polský problém" zaujímal v kontextu sovětské středoevropské politiky – pomineme-li specifickou problematiku poraženého Německa – zcela výjimečnou, klíčovou roli. Zveřejněné dokumenty bude ovšem nutno srovnat ještě s materiály v polských archivech.

Poměrně spoře jsou ve sborníku zastoupeny dokumenty o sovětské politice vůči ČSR, což zřejmě dokládá malou konfliktnost vzájemných vztahů. Benešovy úvahy o uspořádání poválečných vnitropolitických poměrů měly u sovětských politiků jistý ohlas. V počátečním období hrály ve vzájemných vztazích značnou roli hraniční a národnostní problémy (Zakarpatsko, hranice s Polskem a Maďarskem, maďarský problém jako celek, problémy odsunu Němců, specifické rysy situace na Slovensku), později se do popředí dostávaly problémy mezinárodněpolitické (dohoda s Polskem, Marshallův plán atd.). Konfliktní prvky ve vzájemných vztazích se v dokumentaci zrcadlí hlavně od roku 1947, kdy se v interních sovětských materiálech objevuje výrazná kritika vnitropolitického vývoje ČSR, především politiky KSČ.

Publikované materiály bohužel umožňují pouze částečné hodnocení sovětské politiky vůči Jugoslávii, která v nich vystupuje jako stát s poměrně rozsáhlými nároky a zájmy, územními požadavky, radikální vnitřní a zahraniční politikou. Tato politika se na rozdíl od politiky ČSR v řadě bodů vyznačovala jinou intencí než sovětská politika. Sovětsko-jugoslávská jednání byla proto poměrně složitá, vyskytovalo se v nich mnoho kontroverzních prvků. Zajímavé jsou rovněž dokumenty o sovětsko-albánských stycích, které svědčí o tom, že sovětské vedení se začalo zajímat o podrobnosti albánského vývoje se značným zpožděním.

Obsah dokumentárního materiálu překvapí poměrně velkou mírou vstřícnosti komunistů, ale i politiků občanských stran ze středo- a východoevropských zemí vůči SSSR a vahou, kterou přikládali Stalinovým stanoviskům či jednání s ním. Řada dokumentů svědčí o snaze sociálnědemokratických a občanských politiků projednat své záměry se

sovětskými politiky, zapojit sovětskou diplomacii do řešení problémů, či alespoň získat její podporu. Z některých dokumentů je patrná snaha apelovat na sovětské vedení, aby zmírnilo radikalismus komunistických stran. Mnohé z dokumentů zase svědčí o tom, že komunističtí politikové se na Sověty obraceli se žádostí o radu ve vnitrostranických otázkách (zejména v Rumunsku). Tento přístup nelze pokládat pouze za projev služebnosti a přizpůsobivosti; tehdejší sovětská politika se nesporně opírala o jistý kredit důvěry, jenž byl založen na příspěvku SSSR k porážce Hitlera. Politikům, a to i z řad občanských stran, se tehdy zdálo, že předválečný systém evropských vztahů se neosvědčil, a proto přeceňovali přínosnost sovětského zřízení. Velké iluze vzbuzoval zejména Stalin, věřilo se v jeho umírněnost a přístupnost argumentům. Podstatnou roli hrála také skutečnost, že politici mnohých zemí viděli v SSSR arbitra při řešení konfliktních národnostních a hraničních problémů a usilovali o získání podpory sovětské vlády pro své požadavky.

Ve sborníku jsou poprvé publikovány autentické dokumenty, jež prokazují Stalinovo autorství koncepce takzvané „specifické cesty k socialismu" a obsahují jeho výklad tohoto pojmu. O Stalinově autorství se vědělo již dříve, šlo však o svědectví z druhé ruky. Na Západě se o této koncepci vědělo méně než v zemích střední a jihovýchodní Evropy, a proto zde mohla být interpretována jako projev národní politiky komunistických stran. Z dokumentů vyplývá, že sovětská politika v roce 1946 nevylučovala politický pluralismus v zemích, které se ocitly v zájmové sféře SSSR. Své cíle ovšem definovala jako vítězství socialismu, a proto v pluralismu spatřovala pouze přechodný, byť dlouhodobý jev. Zdůrazňovala přitom roli komunistů v politickém systému a význam jejich součinnosti se socialisty. Zároveň se zahraniční politika SSSR obracela proti USA a Velké Británii, přičemž se pokoušela v těchto zemích identifikovat nepřátelské vrstvy, které měly být nositeli „imperialistické politiky"; ponechávala si tedy stále zadní dvířka pro spolupráci se západními spojenci a pro změny v postoji k jejich politice.

Výraznou slabinou sborníku je prezentace dokumentů vztahujících se k letům 1947 a 1948. Mají slabší průkaznost, trpí ve svém celku značnou fragmentárností a jejich význam je marginální, daný pouze kontextem již dříve publikovaných dokumentů či výsledků výzkumů. Takto nedostatečně jsou zachyceny i natolik klíčové události, jako byla reakce SSSR na vystoupení francouzské a italské komunistické strany z vlády, sovětské postoje k eventuální účasti zemí střední a jihovýchodní Evropy na Marshallově plánu, sovětské zásahy do vývoje komunistických stran po založení Informbyra, dále konflikt SSSR s Jugoslávií, již vzpomenutý únor 1948 v ČSR, vývoj po zasedání Informbyra o situaci v Jugoslávii, přechod SSSR k politice prosazování „diktatury proletariátu" a urychlené socializace vesnice a podobně. Sborník tak mimoděčně zkresluje vývoj sovětské politiky, nedostatečně registruje její rychle narůstající nepříznivé trendy, změny v její koncepci. Pozornost zde zasluhují zejména dokumenty, jež vypovídají o postoji SSSR k Marshallovu plánu; nechybí mezi nimi například sovětská verze záznamu z rozhovorů Stalina s československou vládní delegací v červenci 1947.

Zajímavé jsou také materiály umožňující sledovat zřetelné rozdíly mezi vládní politikou SSSR a politikou mezinárodního oddělení ÚV VKS(b), usměrňovanou Suslovem a Ždanovem. Zatímco záznamy rozhovorů představitelů vládní politiky se vyznačují věcností, pragmatismem, malým důrazem na ideologii (výjimku tvoří Stalinovy výklady o „specifické cestě", které mají ovšem zřetelný pragmatický kontext), politiku aparátu ÚV VKS(b)

naopak výrazně ovlivňovaly ideologické motivy, byla pro ni charakteristická ideologická rigidita, která vyúsťovala v obviňování zahraničních komunistických činitelů a celých komunistických stran z „úchylek", „nacionalismu" a podobně. Svým obsahem zřetelně mířila proti koncepci sovětské politiky z let 1945–1946, jak ji formuloval Stalin. Působení mezinárodního oddělení aparátu ÚV VKS(b) přitom vyhrocovalo rozpory uvnitř komunistických stran a vytvářelo podněty ke konfliktu mezi těmito stranami a VKS(b). Dokládají to obsáhlé kritiky komunistických, respektive dělnických stran v Polsku, ČSR, Maďarsku a Jugoslávii z let 1947 a 1948, připravené pracovníky zmíněného oddělení. Nelze si také nepovšimnout, že v těchto dokumentech jsou explicitní kritice podrobeny obsáhlé pasáže ze Stalinových výroků, které jsou připisovány jiným činitelům, respektive uváděny anonymně (zejména dok. 272 a 274). Lze pochybovat, že šlo o pouhý projev Stalinova taktizování a jeho „obojetnictví". Kritika Stalinových názorů, byť anonymní, nicméně nebyla v sovětské politice obvyklá a byla spojena se značným rizikem. Je nápadné, že formulace zásad sovětské politiky v materiálech aparátu ÚV VKS(b) nebyla zcela identická se sovětskou vládní politikou, jak ji koncipoval Stalin. Obrat k heslům „diktatury proletariátu" a „budování kolchozů", kterých se tyto materiály dovolávají, nastal v sovětské politice definitivně teprve ke konci roku 1948. Rozhovory mezi Stalinem a Gottwaldem na Krymu (1948), s nimiž jsme obeznámeni z materiálů československé provenience, obsahovaly akcenty, které se lišily od linie postulované v dokumentech aparátu ÚV VKS(b). Výsledkem byl zásah proti Arnoštu Kolmanovi („případ Kolman"), jehož názory byly v mnohém shodné se stanovisky aparátu mezinárodního oddělení ÚV VKS(b). Kolman byl na Stalinův pokyn zatčen a transportován do SSSR.

Uvedl jsem zde řadu kritických připomínek, ale také pozitivních námětů, které jsou výsledkem studia recenzovaného sborníku a mají proto jen předběžnou povahu. Sborník totiž vyžaduje důkladnou analýzu a srovnání s jiným materiálem. Jeho přínos se zdá nesporný, a to jak v případě publikovaných materiálů, tak poznatků obsažených v komentářích k jednotlivým dokumentům. Dokládá však zároveň naléhavou potřebu radikální změny ruské archivní praxe, zejména při uvolňování archivních dokumentů pro výzkum.

* * *

Po dopsání této recenze se mi dostala do rukou čerstvá publikace dokumentů ze společného jednání delegací SSSR (Stalin, Molotov, Ždanov ad.), Bulharska (Dimitrov, Kolarov, Kostov) a Jugoslávie (Kardelj, Djilas, Bakarič) v Moskvě 10. února 1948. Tato schůzka byla svého času podrobně popsána Djilasem v obou verzích jeho pamětí (*Rozhovory se Stalinem* a *Léta u moci*). Dokumenty publikovali L. Gibianskij a V. Volkov v časopise *Istoričeskij archiv*, číslo 4/1997. Soubor obsahuje bulharský (V. Kolarov) a jugoslávský (M. Djilas) záznam z rozhovorů, text následného protokolu o vzájemných konzultacích a korespondenci jugoslávské delegace s Titem. Chybí text sovětského záznamu z rozhovorů, pořízený Valerianem Zorinem; úryvky z něj jsou citovány v komentáři. Dokumenty doplňují poznatky z recenzovaného sborníku a zaslouží si ještě podrobnější rozbor. Zaznamenejme pouze dvě skutečnosti: záznamy z 10.2.1948 nejsou v podstatných detailech a ve svém celkovém vyznění zcela shodné s líčením Djilase, zejména v jeho *Rozhovorech se Stalinem*; záznamy současně ukazují, že korekce směřování sovětské zahraniční politiky započatá v roce 1947 zřejmě nebyla v době rozhovorů

zcela dokončena a že Stalin stále ještě doufal v příznivější vládní kombinaci ve Spojených státech. O tom svědčí citace Kolarovova záznamu: „Stalin: ... poskytujeme reakčním živlům v Americe záminku, aby mohly přesvědčit veřejné mínění, že Amerika nepodnikne nic zvláštního, když vytvoří západní blok, neboť na Balkánu již existuje nejenom blok, nýbrž také celní unie. *Teď v Americe probíhá rozsáhlý předvolební zápas. Pro nás má velký význam, jaká tam bude vláda,* neboť Amerika je silná a dobře vyzbrojená mocnost... V čele její vlády nejsou intelektuálové, nýbrž skuteční peněžní žoci [sic!], kteří nás hrozně nenávidí a hledají pouze záminky, aby nám škodili. Mohou ve volbách propadnout, poskytne-li naše chování argumenty pro pokrokové živly. Ale vytvoříme-li potravu pro reakcionáře, pomůžeme jim. Americká vláda stojí před volbami a bojí se důsledků. Ale dostanou-li se do vlády znovu tito finanční magnáti, *bude na tom mít značnou vinu naše chování...*" (Překlad autor, v textu zvýrazněno Kolarovem.)

Základná príručka k slovenským dejinám

Alžbeta Sedliaková

Bibliografia k dejinám Slovenska: Literatúra vydaná do roku 1965. Zostavili: Vendelín Jankovič, Anna Škorupová. Bratislava, Academic Electronic Press 1997, 780 s.

V roku 1997 vyšla dlho očakávaná a mnohými peripetiami poznamenaná retrospektívna bibliografia k dejinám Slovenska. Jej tvorcovia ju zostavili koncom šesťdesiatych rokov, vyšla začiatkom sedemdesiatych, ale k čitateľovi sa nedostala. Dôvodom zrejme bolo to, že sa v nej uvádzali práce ľudí, ktorí nesúhlasili s ideológiou totalitného režimu (jednalo sa zväčša o exilových historikov).

Každému súdnemu človeku je jasné, že bibliografia má význam len vtedy, ak je čo najúplnejšia. Vždy je na škodu veci, ak sa z akýchkoľvek dôvodov stanoví „spoľahlivosť" bibliografických údajov. Ak bibliografia nie je relatívne úplná, je bezcenná, pretože užívateľ sa na ňu nemôže spoľahnúť. Normalizátori mali však iný názor – výtlačky boli zošrotované. Len pár kusov sa zázrakom zachránilo, ale aj o tom sa viedli len dohady, nikto sa oficiálne nepriznával, že bibliografiu vlastní. Niet pochýb, že odborná verejnosť a všetci tí, ktorí majú záujem o slovenské dejiny, pociťovali jej absenciu. Okolité štáty dávno disponovali podobnými dielami (Česko – Zíbrtova bibliografia, Maďarsko – Kosáryho, Poľsko – Finkelova atď.). Veď retrospektívna bibliografia je považovaná za základnú príručku k štúdiu dejín. Inak musia historici a iní špecialisti tráviť podstatne viac času heuristikou.

To všetko bolo jasné už vtedy, keď sa bibliografia tvorila. Pracovisko, na ktorom sa zrodil projekt tejto práce, je Historický ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Prvý pokus, ako už bolo naznačené, nevyšiel.

Po novembri 1989 v Historickom ústave znova ožila myšlienka publikovať retrospektívu. V nových podmienkach odpadla síce politická cenzúra, ale vydanie bolo mimoriadne ekonomicky náročné. Diela sa ujala Univerzitná knižnica, v ktorej sa zabezpečil prepis práce do PC. Ukázalo sa však, že je nad sily jednej inštitúcie vydať tak rozsiahlu prácu. Nakoniec sa našli mnohí priaznivci, ktorí sa zaslúžili o jej vydanie. Publikácia napokon vyšla s finančným príspevkom Ministerstva školstva SR, Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia, Národného bibliografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Matici

slovenskej, už spomenutej Univerzitnej knižnice, Slovenského pamiatkového ústavu a Historického ústavu SAV. Výsledkom spojeného úsilia je teda konečne vydané dielo, ktoré obsahuje 18 274 bibliografických údajov, a to nielen v knižnej podobe, ale i formou CD-Rom.

Bibliografia je orientovaná na dejiny Slovenska a sú v nej zaradené bibliografické údaje monografií, zborníkov, edícií dokumentov, memoárov, bibliografií, slovníkov, príručiek, štúdií a odborných článkov. Snahou zostavovateľov bolo postrehnúť tak domácu, ako i zahraničnú produkciu. Prirodzene tu nachádzame veľa literatúry, ktorá má zdanlivo iné ako slovenské geografické vymedzenie. Avšak ten, kto sa zaoberá slovenskými dejinami, vie, že sa nedajú obísť práce českých a maďarských historikov. Rovnako to bolo jasné Vendelínovi Jankovičovi – renomovanému slovenskému historikovi, ako aj dlhoročnej bibliografke Anne Škorupovej. Napriek týmto snahám tu absentuje veľa zahraničných prác. Súvisí to s tým, že v knižniciach sa tento materiál nachádzal len veľmi sporo. Bibliografi nemali inú možnosť ako to zobrať na vedomie a podľa toho sa zariadiť.

Celkovo sa bibliografia člení na všeobecnú a špeciálnu (chronologickú) časť. Všeobecná časť sa člení do deviatich, chronologická do jedenástich podskupín. V pôvodnom, zničenom vydaní boli v rámci jednotlivých podskupín ešte takzvané marginálne nadpisy, ktoré združovali v abecednom poradí bibliografické údaje. Keďže v tomto vydaní marginálne heslá z finančných dôvodov museli vypadnúť, niekde pôsobí materiál nesúrodo. Je to spôsobené tým, že jeho usporiadanie reflektuje ešte ďalší zreteľ, ktorý na prvý pohľad nie je zjavný (napríklad v podskupine „historici" je literatúra v niektorých prípadoch, keď jej je veľa, ďalej sústredená k jednotlivým osobnostiam). Pozorný čitateľ, ktorým sa užívateľ nevyhnutne stane, však na to príde sám.

Mnohé bibliografické údaje nie sú presné, sú prevzaté z iných bibliografií, prípadne z inej literatúry. Zostavovatelia o tom sami hovoria v úvode. Uvedomujú si, že to nie je ideálny postup, no za daného stavu sa nedalo postupovať inak; v opačnom prípade, ak by sa každá jednotka musela overovať, vydanie bibliografie by sa posunulo do nedohľadna. Súčasťou bibliografie je kombinovaný register, ktorý združuje autorské, miestne a vecné hľadisko.

Čo dodať záverom? Bibliografii by sa dalo z hľadiska dneška všeličo vyčítať, mnohé z toho si aj zostavovatelia i vydavatelia uvedomujú, čoho svedkom je edičná poznámka. Určite by koncepcia tejto práce dnes vyzerala inak, avšak treba si uvedomiť, že vznikla pred štvrťstoročím, a teda do istej miery zodpovedá dobe svojho zostavenia. Dodatočné zásahy a prepracovania vydavatelia nepovažovali za vhodné; pretože by boli časovo veľmi náročné, posunuli by vydanie do ďalekej budúcnosti a ešte by zvýšili beztak vysoké finančné náklady.

Napriek spomenutým objektívnym nedostatkom možno povedať, že *Bibliografia k dejinám Slovenska* spĺňa svoj cieľ a ušetrí veľa času tým, ktorí po nej siahnu.

Kniha nie je distribuovaná v sieti kníhkupectiev, je dosažiteľná len u vydavateľa na adrese: Academic Electronic Press, P.O.Box 57, 820 05 Bratislava.

Istočnik – pozoruhodný ruský časopis pro (nejen) soudobou historii

Ivana Fialová

Když v lednu 1989 vyšlo na základě rozhodnutí Rady ministrů Ruské federace první číslo měsíčníku *Rodina* (Vlast) s podtitulem Ruský historicko-publicistický časopis, málokdo tušil, že se i v této sféře prosadí v ruském lidovém umění tak oblíbený princip „matrjošky" a v rámci tohoto periodika se zrodí časopisy další – *Istočnik* (Pramen) a *Vestnik Archiva Prezidenta Rossijskoj federacii* (Věstník Archivu prezidenta Ruské federace).

Časopis *Rodina* měl rozsah zhruba 130 stran a věnoval se ruským dějinám 19. a 20. století (s občasnými přesahy do století 17. a 18.), přičemž tematiku zpracovával na úrovni publicistického výkladu událostí. V rubrikách Genealogie, Cesta, Dědictví, Náš dům nebo v jejich obměnách nazvaných Současné, Minulé, Věčné přinášel materiály polemizující s ustálenými představami o ruské historii i současnosti a formou vzpomínek, autorských článků, srovnávacích studií, komentářů, „kulatých stolů" či dokumentů (opatřených většinou komentářem a poznámkovým aparátem) začal vrhat nové světlo na různé stránky ruského života od politiky přes ekonomiku, kulturu, umění, folklor, demografii, etiku až po náboženství. Měsíčník byl úspěšný, v roce 1995 se mu v soutěži uspořádané mezi ruskými novináři dostalo ocenění nejlepšího časopisu roku (3/96, 14).

Od roku 1992 se součástí časopisu stala nepravidelná, barevně odlišená příloha *Istočnik: Dokumenty russkoj istorii* (Pramen: Dokumenty ruské historie). Uveřejňovala neznámé a dříve nepřístupné dokumenty, zejména z fondů Archivu prezidenta Ruské federace (*Archiv Prezidenta Rossijskoj federacii*), Střediska pro uchovávání soudobé dokumentace (*Centr chranenija sovremennoj dokumentacii*), Střediska pro uchovávání historicko-dokumentárních sbírek (*Centr chranenija istoriko-dokumental'nych kollekcij*), Státního archivu Ruské federace (*Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj federacii*), Ruského střediska pro uchovávání a studium dokumentů nejnovějších dějin (*Rossijskij centr chranenija i izučenija dokumentov novejšej istorii*), Ruského státního historického archivu (*Rossijskij gosudarstvennyj istoričeskij archiv*). V lednu 1993 se tato příloha osamostatnila, nicméně její vydávání v rámci časopisu nebylo ukončeno, takže v roce 1993 existoval *Istočnik* ve dvojí podobě – jednak jako samostatné periodikum a jednak jako pevná součást

časopisu *Rodina*. Přílohou časopisu *Rodina* se nebudeme zabývat, neboť nemáme k dispozici kompletní ročníky 1992 a 1993.

Časopis *Istočnik* s podtituly *Dokumenty russkoj istorii* (Dokumenty ruské historie) a *Priloženije k žurnalu Rodina* (Příloha k časopisu Rodina) zahájil samostatnou existenci v lednu 1993 pod vedením hlavního redaktora a předsedy Výboru pro archivní správu Rudolfa G. Pichoji. Vycházel šestkrát ročně; výjimku tvořil pouze první ročník, kdy bylo vydáno i nulté číslo, které v úvodu přineslo Pichojovu stať *Otevření archivů v Rusku*. Tento článek v návaznosti na výnos prezidenta RSFSR z 24.8.1991, který se týkal převedení všech archivů KGB, ÚV KSSS a dalších stranických organizací nacházejících se na území RSFSR pod státní archivní správu, charakterizoval stav ruských archivů a možnosti jejich zpřístupnění odborné veřejnosti a nepřímo vytyčoval hlavní poslání nového časopisu – stát se unikátním zdrojem poznatků z formálně otevřených, ale prakticky nepřístupných archivů.

V souvislé řadě prvních čtyř ročníků (0–6/1993, 1–6/1994, 1–6/1995, 1–6/1996) je každé číslo formálně rozčleněno do čtyř základních rubrik:

Dopisy z minulosti. Promarněné dědictví. Materiály vzpomínkového rázu, řazené do několika víceméně stálých podrubrik, jako např. Z osobního archivu, Archiv bouřlivé doby, Zahraniční politika, Ruské rodokmeny;

Fotoarchiv. Autografy. Kuriozity. Fotografická dokumentace, rukopisné historicky cenné dokumenty, historické zvláštnosti a zajímavosti;

Události a jejich pozadí. Spekulace. Materiály k činnosti sovětských státních a stranických orgánů, tajné služby apod., členěné do tematických bloků s ustálenými záhlavími, jako například Odtajněno, Z každodenního života ÚV (od čísla 5/94 je tato podrubrika přejmenována na Kremelskou poštu), Umělec a moc, Archivy tajných služeb, Mravy doby, Temné skvrny, Jak to bylo, Důvěrně apod.;

Popis Ruska. Historický místopis. Obsahově monotematická rubrika, zaměřená na starší ruské dějiny, reflektované formou cestopisů, deníkových zápisů, kronik atd).

Od čísla 3/93 je zavedena pátá rubrika *Závěrem*, v níž jsou publikovány dokumenty míněné ve své době vážně, dnes však působící spíše humorně (jedna z jejích podrubrik dokonce nese příznačný název Humor z tajných archivů). Tato rubrika se od čísla 4/95 stala součástí rubriky *Události a jejich pozadí. Spekulace.*

Od čísla 4/93 se rubrika *Dopisy z minulosti. Promarněné dědictví* člení na dva samostatné celky, od čísla 1/95 byla opět spojena. V číslech 5–6/93, 4/94 a 6/94 se jako samostatná rubrika objevuje tematický blok *Archivy tajných služeb*, který v ostatních číslech figuruje jako pravidelná součást rubriky *Události a jejich pozadí. Spekulace.*

V roce 1995 se změnila titulní stránka časopisu, mizí z ní konečně podtitul Příloha k časopisu *Rodina* a vzniká jeho vlastní příloha *Vestnik Archiva Prezidenta Rossijskoj federacii, žurnal v žurnale* (Věstník Archivu prezidenta Ruské federace, časopis v časopise). První číslo této barevně odlišené přílohy je pak pod názvem *Staraja ploščaď* (Staré náměstí) zařazeno do prvního čísla nového ročníku a přecházejí do něj některé pravidelné podrubriky hlavního časopisu *Istočnik*, například Umělec a moc, Odtajněno, Důvěrně, Jak to bylo, Temné skvrny, Kremelská pošta aj. Publikované dokumenty se vztahují k historii SSSR, neboť Archiv prezidenta Ruské federace, odkud příloha výlučně čerpá, je tvořen fondy bývalého Archivu politbyra ÚV KSSS.

Následující přehled jednotlivých příspěvků se stručnou charakteristikou jejich obsahu

a odkazem na číslo, rok a stránky časopisu je členěn podle ročníků, v jejich rámci podle zařazení do pravidelných rubrik a v rámci rubrik pak chronologicky podle čísel. Členění do podrubrik není kvůli jejich nepravidelnosti v přehledu uváděno. Popis příspěvků v příloze následuje vždy až po přehledu materiálů otištěných v hlavním časopise za příslušný rok.

Časopis *Istočnik* a jeho příloha *Vestnik Prezidenta Rossijskoj federacii* i nadále pokračují ve své publikační činnosti a prezentací stále nových dokumentů z ruských archivů přispívají k popularizaci výsledků vědeckého bádání a k rozšiřování historického povědomí o ruské, a především sovětské historii.

1993

Dopisy z minulosti. Promarněné dědictví

Soukromé dopisy J. V. Stalina a N. S. Allilujevové z let 1928–1931 (0/93, 9–22);
Dopis N. I. Bucharina J. V. Stalinovi z roku 1937 s žádostí o odpuštění (0/93, 23–25);
Dopis V. I. Lenina proletariátu Vologodské gubernie z roku 1920 k vnitropolitickým otázkám (0/93, 26–29);
Vzpomínky bývalého vojenského cenzora z let Velké vlastenecké války (0/93, 30–57);
Deníkové záznamy Stalinovy příbuzné M. A. Svanidzeové z let 1933–1934 (1/93, 4–34);
Přípis O. B. Richtera caru Alexandrovi III. z 26.3.1883 o nezbytnosti reforem v Rusku (1/93, 35–38);
Dopisy budoucího cara Alexandra III. z let 1877–1878 s vylíčením zážitků z rusko-turecké války (1/93, 39–50);
Dopisy N. I. Bucharina J. V. Stalinovi (13.8.1936, 24.8.1936), členům politbyra ÚV VKS(b) a A. J. Vyšinskému (27.8.1936), K. J. Vorošilovovi (31.8.1936 a 3.9.1936) a L. M. Kaganovičovi a J. V. Stalinovi (14.9.1936), dokládající jeho nevinu a oddanost straně (2/93, 4–18);
Přípis generála A. A. Kirejeva caru Mikuláši II. ze 4.6.1907 k vnitropolitickým otázkám (2/93, 19–22);
Úryvky z deníku posledního donského atamana A. P. Bogajevského z let 1919–1920 (2/93, 23–37; 3/93, 13–19; 4/93, 28–44);
Vzpomínková stať N. Rachmaninovové, ženy skladatele S. V. Rachmaninova (2/93, 38–44);
Deník prostého člověka I. V. Volynkina z Malé Vyšery s popisem života na ruské vesnici v letech 1898–1915 (2/93, 45–54);
Dva dopisy S. I. Allilujevové spisovateli V. A. Solouchinovi z roku 1961 o jejím vztahu k literatuře (3/93, 4–12);
Nedatovaný záznam svědectví souvisejících se zavražděním G. Rasputina dne 18.12.1916 (3/93, 20–28);
Výňatky z deníku poručíka Rudé armády A. I. Matvejeva ze září 1939 – března 1940 s popisem sovětsko-finské války (3/93, 29–44);
Korespondence M. A. Šolochova s J. V. Stalinem z let 1937–1950 o přehmatech NKVD, o politických perzekucích a o tvůrčích potížích (4/93, 4–19; 5–6/93, 4–17);
Psychologický portrét mladého Lenina od A. N. Potresova z let 1895–1903, kdy společně působili v dělnických kroužcích a v redakci časopisu *Jiskra* (4/93, 20–27);
Úryvky z konfiskovaného deníku perzekvovaného montéra J. N. Nikolajeva z let 1918–1937 (4/93, 46–62);
Koncept nedatovaného dopisu, jímž se I. P. Balašev obrací na V. I. Lenina s kritikou současných poměrů (5–6/93, 18–23);
Vzpomínky malého chlapce na život obyvatel jednoho arbatského bytu v tíživých 30. letech (5–6/93, 24–36);
Vzpomínky ruského malíře V. V. Vereščagina z let 1879–1882 na generála M. D. Skobeleva, hrdinu rusko-turecké války, s výkladem jeho politických názorů (5–6/93, 38–68);
Pět dokumentů ze září 1916 – ledna 1917 o zásobovacích potížích v Petrohradě 1917 (5–6/93, 69–78).

Fotoarchiv. Autografy. Kuriozity

Výňatek z knihy návštěv u A. Hitlera v letech 1939–1942 (0/93, 58–60);
Nepublikované fotografie z kosmického výzkumu z let 1960–1990 (0/93, 61–64);
Fotografie z rodinných alb sovětských a zahraničních politiků: L. M. Kaganoviče z 20., 30. a 50. let (2/93, 56–59), J. Goebbelse z 30. let, doplněné dvěma stránkami z jeho deníku (3/93, 48–52), L. B. Kameněva z 20. a 30. let (4/93, 76–80);

Snímky dokumentárního rázu: Petrohrad z let 1918–1919 (1/93, 57–62), maketa architektonického komplexu z 60. let, plánovaného na Leninské hory v Moskvě (5–6/93, 82–86);
Vzkazy J. V. Stalina V. I. Leninovi, o další existenci Lidového komisariátu národností z listopadu 1922 (1/93, 56), o trestní odpovědnosti za finanční machinace z 9.3.1922 (2/93, 60);
Žádost L. D. Trockého adresovaná V. I. Leninovi z 20.2.1918 ohledně uvolnění z funkce lidového komisaře zahraničních věcí (5–6/93, 80);
Dekret Rady lidových komisařů z 5.4.1918 k zemědělské problematice, jeden z posledních dokumentů sovětské éry opatřených dvouhlavým orlem – symbolem carského Ruska (3/93, 46–47).

Události a jejich pozadí. Spekulace

Zpráva ze zasedání politbyra ÚV KSSS v březnu 1985 k otázkám strannické politiky (0/93, 66–75);
Dopis N. Blagina z roku 1935 o okolnostech katastrofy letadla M. Gorkij (0/93, 76–79);
Vzpomínky J. Jurovského na vyvraždění carské rodiny v Jekatěrinburgu v roce 1918 (0/93, 107–116);
Informace o nepřístojném chování příslušníků spojeneckého konvoje v archangelském přístavu v roce 1942 (0/93, 117–121);
Korespondence režiséra A. P. Dovženka z let 1943–1944 ke vzniku filmů *Poveda* (Vítězství) a *Ukrajina v ogne* (Bitva o Ukrajinu) (0/93, 122–127);
Zpráva Ústavu ekonomiky světové socialistické soustavy ze 4.11.1978 o volbě kardinála K. Wojtyły papežem a usnesení ÚV KSSS z 13.11.1978 k oslabení vlivu Vatikánu v socialistických zemích (1/93, 64–70);
Hlášení pracovníků bezpečnostní služby GUGB a KGB z 10.3.1938 a června 1941 a zpráva předsedy KGB V. A. Krjučkova z června 1989 usvědčující Imrie Nagye ze spolupráce s NKVD ve 30. letech (1/93, 71–73);
Usnesení ÚV KSSS z 26.9.1956 k „porušování socialistické zákonnosti" v Chabarovském kraji ve 40. letech (1/93, 74–78);
Směrnice ÚV KSSS z roku 1990 rušící výhody stranických funkcionářů v oblasti bytové politiky (1/93, 79);
Žádost ministerstva zahraničního obchodu a velvyslanectví SSSR v USA z 3.4.1968 ohledně odepsání dluhů firmem prodávajících v USA sovětské knihy (1/93, 80);
Žádost Kuby a Grenady z 5.12.1980 o finanční příspěvek na zřízení a zprovoznění radiové stanice na Grenadě (1/93, 82);
Zpráva předsedy KGB V. A. Krjučkova z 14.2.1990 o činnosti KGB v roce 1989 (1/93, 91–95);
Devět dokumentů z října 1981 – srpna 1983 k případu režiséra A. A. Tarkovského, usilujícího o umělecké působení v zahraničí (1/93, 96–106);
Článek B. Orlova a N. Kostina zabývající se atentátem na Lenina 30.8.1918 a otázkou viny Fanny Kaplanové (2/93, 63–88);
Zpráva předsedy KGB J. V. Andropova z 10.7.1970 a nedatovaná zpráva tajemníka moskevského městského výboru KSSS V. Pavlova k případu aktivistky a překladatelky N. J. Gorbaněvské (2/93, 94–95);
Usnesení ÚV KSSS ze 17.8.1966 k otázce, zda sovětští vědci smějí přijmout americké ocenění (2/93, 97);
Usnesení ÚV KSSS z 9.10.1980 zamítající žádost ÚV Komunistické strany Řecka o proplácení penzí řeckým politickým reemigrantům v plné výši (2/93, 97–98);
Zápis ze zasedání politbyra ÚV KSSS z 22.6.1978 dokládající, že o osudu politických odpůrců režimu (případ Ščaranského) se rozhodovalo na politbyru, nikoli v soudních síních (2/93, 98–99);
Usnesení ÚV KSSS z 20.5.1974 o úhradě léčebného pobytu manželky významného afghánského funkcionáře v SSSR (2/93, 99);
Zpráva předsedy KGB J. V. Andropova z 19.5.1975 upozorňující na „negativní jevy" mezi mladými sovětskými tvůrci, kteří se inspirují avantgardním uměním a hledají uplatnění mimo rámec oficiálních struktur (2/93, 103–108);
Petice bankéře G. O. Gincburga Alexandru III. z 22.3.1882 a 6.3.1890 a doprovodná zpráva ministra vnitra N. P. Ignat'jeva z dubna 1882 o pronásledování židovského obyvatelstva Ruska (3/93, 54–71);
Informace podkomise právního výboru amerického Senátu z roku 1968 s oceněním efektivnosti sovětské propagandy (3/93, 75–82);
Zpráva předsedy KGB J. V. Andropova z 2.8.1980 o akci Arzenál, zaměřené na vyhledávání nezákonně držených zbraní (3/93, 83–84);
Zápis ze zasedání politbyra ÚV KSSS 7.1.1974, dvě zprávy KGB z 9.2.1974 a 11.2.1974 a informace KGB ze 4.1.1976 o případu A. I. Solženicyna a o jeho vyhoštění ze SSSR 13.2.1974 (3/93, 87–101);

Článek B. Starkova rozebírající Berijovo působení v čele sovětského státu ve dnech 5.3.1953 – 26.6.1953 a jeho reformní plány (4/93, 82–90);

Zpráva ministra vnitra L. P. Beriji z 26.5.1953, zpráva pracovníků ministerstva vnitra z 26.5.1953, nedatované vyjádření Nejvyššího soudu SSSR a usnesení prezidia ÚV KSSS z 12.6.1953 o procesu s A. I. Šachurinem, A. A. Novikovem a dalšími, konaném v roce 1946 (4/93, 91–100);

Devět dokumentů z října 1958 – března 1959 ke kampani rozpoutané kolem B. L. Pasternaka v souvislosti s jeho oceněním Nobelovou cenou za literaturu (4/93, 101–112);

Série dokumentů z fondu politbyra ÚV KSSS z let 1919–1964, z nichž je patrné, jakým způsobem ve straně zdomácněly praktiky konspirace a utajování (5–6/93, 88–95);

Zpráva KGB z 13.10.1968 o situaci v Československu v roce 1968 (5–6/93, 96–118; 1/94, 62–71);

Záznam rozhovoru J. V. Stalina s delegací Italské komunistické strany ze 14.12.1947 o otázce finanční výpomoci (5–6/93, 123–126);

Směrnice ÚV KSSS z 12.2.1981 o přípravě odborových a komsomolských organizací na případnou mobilizaci (5–6/95, 127–128);

Zápis ze zasedání politbyra ÚV KSSS z 27.–28.12.1988 projednávajícího vystoupení M. S. Gorbačova v OSN s novou koncepcí sovětské zahraniční politiky (5–6/93, 130–147);

Usnesení ÚV KSSS z 22.11.1982 k rostoucímu počtu sňatků občanů SSSR s občany jiných, zejména kapitalistických zemí (5–6/93, 151–152);

Dopis maršála G. K. Žukova N. S. Chruščovovi z 18.4.1964 s požadavkem ukončit vydávání nepravdivých vzpomínek V. I. Čujkova v časopise *Oktjabr* (5–6/93, 153–156);

Zpráva pracovníků KGB z 18.5.1955 a výpis z usnesení sekretariátu ÚV KSSS ze 14.6.1955 potvrzujících nezákonnost vyšetřovacích metod pracovníků NKVD S. N. Galkina a I. P. Karpova ve 30. letech (5–6/93, 157–161);

Čtyři dokumenty z prosince 1958 – února 1959 k případu I. A. Moisejeva, osočeného z vychvalování amerického umění (5–6/93, 166–172).

Popis Ruska. Historický místopis

Rukopis unikátního průvodce po ruských historických městech v oblasti Moskvy z roku 1781: Moskva (1/93, 108–127), Serpuchov a Kolomna (2/93, 110–128), Vereja, Možajsk a Ruza (3/93, 106–125), Volokolamsk (4/93, 114–121), Klin a Dmitrov (5–6/93, 174–184).

Závěrem

Dokument z října 1935 o skandálním odhalení v oddělení dopisů přicházejících na adresu J. V. Stalina (3/93, 126–127);

Dopis J. V. Stalinovi z května 1934 o homosexualitě (5–6/93, 185–191).

1994

Dopisy z minulosti

Osm dopisů M. Gorkého z let 1918–1935 členným stranickým a vládním představitelům s výkladem jeho názorů na rozvoj kultury, umění a literatury (1/94, 6–20);

Úryvky z deníku J. P. Pisarevové s příznačným názvem *Nemohu se z té hrůzy vzpamatovat*, které líčí událostí v Rusku začátkem roku 1918 (1/94, 21–26);

Návrh reformy ruské armády po prohrané russko-japonské válce z 25.12.1907 sestavený velkoknížetem Nikolajem Nikolajevičem (ml.) (2/94, 4–11);

Úryvky z deníku přírodovědce, akademika V. I. Vernadského z října–listopadu roku 1919 (2/94, 12–20; 3/94, 23–30);

Sedm dokumentů ze září 1813 – května 1844 k přiznání státní penze vdově po ruském vojevůdci M. I. Kutuzovovi (2/94, 21–24);

Dopisy A. F. Kerenského z let 1985–1905 zasílané rodičům ze studií a odhalující neznámá fakta z jeho života (3/94, 4–22);

Tři dopisy z 28.6.1953 a 1.7.1953, které po svém uvěznění 26.6.1953 napsal L. P. Berija členům prezidia ÚV KSSS (4/94, 3–14);

Jedenáct dopisů z let 1890–1916, které caru Mikuláši II. zaslala sestra jeho ženy, velkokněžna Jelizaveta Fedorovna(4/94, 16–40);

Přípis ruského publicisty M. N. Katkova caru Alexandrovi III. z 11.5.1887 o ruské zahraniční politice (5/95, 4–11);

Čtrnáct dopisů generála A. A. Brusilova jeho budoucí ženě ze září–listopadu 1910 (5/94, 12–26);

Zpráva generála N. N. Obručeva z roku 1885 s rozborem úkolů ruské zahraniční politiky a s návrhy na jejich řešení (6/94, 4–21);

Dopis knížete V. A. Barjatinského z 2.5.1981 s vylíčením okolností atentátu na následníka trůnu Nikolaje Alexandroviče při jeho návštěvě Japonska (6/94, 22–26).

Promarněné dědictví

Výňatky z denních záznamů knížete A. D. Menšikova z let 1716–1718 (1/94, 28–41) a z roku 1719 (2/94, 26–39) líčící společenský život v Rusku na počátku 18. století;
Nedatovaný přípis (asi z roku 1878) dědičného šlechtice P. A. Kaškarova následníkovi trůnu Alexandru Alexandroviči o příčinách současné krize v ruské společnosti a o způsobech jejího řešení (1/94, 42–50);
Fragmenty z deníku spisovatele Leonida Andrejeva z dubna–července roku 1918 s reakcemi na současnou situaci v Rusku (2/94, 40–50);
Dva články ruského filozofa I. A. Iljina z let 1948 a 1949 s analýzou důvodů celoevropského přezírání Ruska (3/94, 35–40);
Kapitola z memoárových zápisků generálporučíka J. I. Dostovalova rozebírající příčiny neúspěchu bělogvardějského hnutí v občanské válce (3/94, 41–56);
Úryvky z polárního deníku, který si v letech 1913–1915 vedl cestovatel R. L. Samojlovič (4/94, 42–54);
Výpis ze soudního spisu z února 1837 o okolnostech souboje A. S. Puškina s G. d'Anthesem (5/94, 28–37);
Nedatovaná zpráva o průběhu bojových akcí spojených s nastolováním sovětské moci v Buchaře ve dnech 29.8.–2.9.1920 (5/94, 38–48);
Šestnáct dopisů A. K. Varženěvského S. D. Šeremetěvovi z března–srpna 1917 k událostem v Rusku po únorové revoluci (6/94, 28–40).

Fotoarchiv. Autografy. Kuriozity

Návrh italského komunisty z 26.5.1923 na zřízení italské legie Rudé armády (1/94, 52–53);
Soubor fotografií dětí, tzv. synů a dcer pluku (1/94, 54–60);
Soubor fotografií dokumentujících podepsání smlouvy o sovětsko-německé hranici v Moskvě dne 10.1.1941 (2/94, 54–56);
Série fotografií ke zprávě generála P. A. Tučkova o stavu ruského vězeňství v 50. letech 19. století (3/94, 58–70);
Dopis ilustrátora I. J. Bilibina z 10.6.1935 s žádostí o návrat do SSSR (4/94, 56–58);
Ukázky humoristických ilustrací z let Velké vlastenecké války (4/94, 59–62);
Dopis V. Huga z 22.12.1829 a nedatovaný dopis H. Balzaka (5/94, 50–52);
Soubor fotografií z rodinného alba A. Hitlera (5/94, 53–58);
Dokumentární studie T. Šipové o počátcích fotografie v Rusku (6/94, 42–62).

Události a jejich pozadí. Spekulace

Soubor jedenácti dokumentů z let 1925–1969, které se na základě lékařského rozboru mozku V. I. Lenina snaží vědecky dokázat jeho genialitu (1/94, 72–88);
Usnesení ÚV KSSS z 27.1.1981 k možnostem zahraničních kontaktů ruských novinářů (1/94, 89);
Usnesení ÚV KSSS z 28.4.1970 o podpoře americké organizace Černí panteři (1/94, 89–90);
Tři dokumenty z fondů NKVD z roku 1937 o zneškodnění protibolševicky orientované důstojnické skupiny operující v 30. letech na Urale (1/94, 94–105);
Protokol ze společného zasedání ÚV KSSS, Rady ministrů SSSR a prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 5.3.1953 dokládající, že Stalin byl uvolněn ze všech svých funkcí ještě za svého života (1/94, 106–111);
Šest dokumentů z května 1940 – června 1954 k usnesení ÚV VKS(b) z 15.5.1940 o odhalení pomníku ke 100. výročí narození P. I. Čajkovského a o jeho realizaci (1/94, 112–120);
Výňatek z dopisu tajné spolupracovnice NKVD M. N. Volkovové z 30.5.1956 o událostech předcházejících zavraždění S. M. Kirova v roce 1934 (2/94, 58–70);
Zpráva A. N. Jakovleva z 6.8.1986 o neprodaných knihách sovětských stranických představitelů s návrhem na jejich stažení z obchodní sítě (2/94, 71–73);
Dopis Niny Berijové, ženy L. P. Beriji, ze 7.1.1954 se žádostí o urychlené vynesení rozsudku (2/94, 74–76);
Zpráva předsedy KGB J. V. Andropova ÚV KSSS z 21.12.1970 k samizdatové literatuře v SSSR v 60. letech (2/94, 77–78);
Záznam rozhovoru N. S. Chruščova s delegací Italské komunistické strany z 10.7.1956 o 20. sjezdu KSSS a o vzájemných vztazích obou stran (2/94, 79–91);
Návrh ÚV KSSS z 19.3.1955 na revizi výnosu prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z 21.2.1948 o vysídlování zvlášť nebezpečných zločinců do vzdálených oblastí SSSR po ukončení jejich trestu (2/94, 92–93);
Korespondence mezi ministerstvem kultury a ÚV KSSS z dubna 1964 ohledně pořádání veřejných prohlídek Kremlu (2/94, 94–96);
Materiály ÚV KSSS z června 1972 – ledna 1974 ke sledování A. I. Solženicyna před jeho vyhoštěním ze SSSR (2/94, 97–100);

Stenografický záznam Stalinova vystoupení na zasedání vojenské rady při Lidovém komisariátu obrany z 2.6.1937, které vedlo k rozsáhlým čistkám v armádě (3/94, 72–88);
Usnesení ÚV KSSS z 14.6.1982 k překladu knihy E. Honeckera *Z mého života* (3/94, 89–90);
Zpráva A. Angarova J. V. Stalinovi z 8.12.1936 o „ideově podvratné tvorbě" malíře P. D. Korina (3/94, 91–94);
Záznam rozhovoru N. S. Chruščova s delegací Dělnické pokrokové strany Kanady z 29.8.1956 o antisemitismu (3/94, 95–101);
Soubor tří dokumentů z června 1946 o získávání německých válečných zajatců do řad Jednotné socialistické strany Německa (SED) (3/94, 102–107);
Otevřený dopis spisovatele G. I. Sněgireva vládě SSSR z 29.7.1977 s kritikou vnitřní i zahraniční politiky SSSR a se zřeknutím se sovětského občanství (3/94, 108–110);
Stenografický záznam pohovoru s N. S. Chruščovem před Výborem stranické kontroly z 10.11.1970 ohledně publikování jeho paměti v zahraničí (4/94, 64–75);
Dopis z 9.3.1907 osvětlující počátky politické kariéry P. A. Stolypina (4/94, 76–78);
Tři hlášení z 29.10.1933 a 29.1.1934 o využití mědi a olova získaných z roztavených kostelních zvonů (4/94, 79–84);
Dva dopisy z 22.3.1955 a 23.11.1956 se stížností na propagátory moderního umění, na něž stoupenci socialistického realismu nevahali donášet až na ÚV KSSS (4/94, 85–89);
Návrh z 12.12.1972 na výstavbu paláce leninismu v blízkosti Kremlu (4/94, 90–94);
Dva dokumenty z 30.3.1969 a 5.6.1978 o sportovních utkáních hokejistů ČSSR a SSSR v roce 1969 a 1978 a jejich následných politických dopadech (4/94, 95–99);
Dopis D. T. Šepilova z 14.11.1955 k udělování Leninovy ceny a k nové hymně SSSR (4/94, 100–103);
Výpis z protokolu ÚV KSSS z 5.2.1980 k zásadám kulturní výměny se zahraničím (4/94, 105–106);
Stať A. Avdonina o snahách nalézt ostatky vyvražděné carské rodiny Romanovových (5/94, 60–76);
Zápis rozhovoru delegace KSSS s delegací Italské komunistické strany ze 13.–14.12.1968 o událostech v Československu v roce 1968 (5/94, 77–86);
Dokumenty z let 1988–1989 o zpřesnění počtu sovětských obětí za 2. světové války (5/94, 87–95);
Dopis M. Veršinina z 26.3.1966 k otázkám udělování Leninovy ceny (5/94, 96–97);
Dopis spisovatelky M. S. Šagiňanové z 25.1.1966 k témuž (5/94, 97–98);
Dokumenty z let 1930–1936 o reformě ruského pravopisu (5/94, 99–106);
Zpráva hlavního vojenského prokurátora Rudé armády z 9.10.1941 o trestních přečinech v železniční dopravě za období 22.6.–1.9.1941 (5/94, 107–112);
Zpráva N. N. Wrangela z 5.9.1912 o uložení záhadné rakve do prázdného hrobu cara Alexandra I. v roce 1864 (6/94, 64–67);
Šest dokumentů z března 1947 – dubna 1948 o zřizování čestných soudů na ministerstvech a centrálních úřadech SSSR (6/94, 68–81);
Devatenáct dopisů J. V. Stalinovi z let 1926–1949 (6/94, 82–98);
Rozhodnutí Výboru strannické kontroly při ÚV KSSS z 30.10.1958 zamítající žádost S. L. Beriji, syna L. P. Beriji, o navrácení členství v KSSS a potvrzující jeho vyloučení v roce 1954 (6/94, 99–100).

Archivy tajných služeb

Zpráva pro L. P. Beriju z 10.4.1953, Berijova zpráva ÚV KSSS ze 14.4.1953, výpis z protokolu zasedání prezidia ÚV KSSS z 15.4.1953 a hlášení G. M. Malenkovovi z 20.5.1953 o revizi rozsudků nad uvězněnými cizími státními příslušníky (většinou vojenskými zajatci) na základě zákona o amnestii z 27.3.1953 (4/94, 108–112);
Šest přípisů z let 1924–1925 o postojích sovětských orgánů k židovskému obyvatelstvu (4/94, 113–116);
Informativní zpráva z 27.10.1945 o diletantské přípravě sovětských agentů na zpravodajskou službu v zahraničí (4/94, 117–126);
Oběžník z listopadu 1922 odrážející snahu bezpečnostní služby GPU rozvrátit pravoslavnou církev prostřednictvím svých agentů (6/94, 102–105);
Čtyři zprávy KGB z let 1968, 1981 a 1982 k „antisovětské činnosti" stoupenců tzv. ruského národního hnutí (6/94, 106–111);
Zpráva ministra státní bezpečnosti SSSR V. S. Abakumova ze 17.7.1947 o metodách uplatňovaných při zatýkání a vyšetřování špionů, diverzantů a teroristů (6/94, 112–115).

Popis Ruska. Historický místopis

Rukopis průvodce po Moskevské gubernii s popisem měst Voskresensk (1/94, 122–126),

Zvenigorod (2/94, 116–123), Bogorodsk, Bronnici, Nikitsk (Kolyčev) a Podol (Podolsk) (3/94, 112–126);
Článek ruského botanika A. T. Bolotova (1738–1833) o zakládání březových hájů u ruských šlechtických sídel (2/94, 106–115);
Článek A. P. Sumarokova z ledna 1759 o založení města Moskvy (5/94, 114–119).

Závěrem

Čtyři přípisy z roku 1953 o zkomoleninách v rozhlasové nahrávce sovětské hymny (1/94, 127–128);
Informace o osudu knih zabavených ve 30. letech z knihoven perzekvovaným osob (2/94, 124–127);
Oběžník z 25.12.1935 zakazující publikaci nevhodného snímku G. Dimitrova (3/94, 127);
Materiály z roku 1959 o sabotáži rozhlasového vysílání (4/94, 127–128);
Materiál o odhalení totožnosti neznámé osoby vyfotografované spolu s J. V. Stalinem v roce 1932 (5/94, 120–122);
Přípisy z 13.3.1963, 10.3.1966 a 23.5.1966 a výňatek z usnesení Výboru pro tělesnou výchovu a sport z 28.8.1974 o vzniku a provozování loterie Sportloto (5/94, 123–126);
Příspěvek o fotografických zájmech spisovatele L. Andrejeva (6/94, 120–121);
Soubor hlášení a zpráv z listopadu 1956 o chybnému určení odesilatele telegramu předsedovi prezidia Nejvyššího sovětu SSSR K. J. Vorošilovovi (6/94, 122–125);
Informace o výjezdu sovětského fotbalového trenéra do Jižní Koreje a Thajska v září 1971 (6/94, 125–126).

1995

Dopisy z minulosti. Promarněné dědictví

Zpráva ruského právníka a historika F. F. Martense z 31.1.1897 o nutnosti většího ruského vlivu v oblasti Dardanel a Bosporu (1/95, 4–15);
Genealogie šlechtického rodu Potěmkinových (1/95, 16–24);
Zpráva S. M. Cholodovského, účastníka ruskoukrajinských mírových jednání, z června roku 1918 (1/95, 25–40);
Zápisky knížete N. P. Ignat'jeva z let 1881–1882 o krizi ruské společnosti (2/95, 4–15);
Čtyři dopisy z května 1904 s názory S. J. Vitteho na průběh rusko-japonské války (2/95, 16–20);
Dva dokumenty z roku 1813 o hledání válečného pokladu ukrytého prchající francouzskou armádou (2/95, 21–24);
Deník kněžny M. M. Dondukovové-Korsakovové z 23.7.–7.10.1904 (3/95, 4–27);
Zpráva P. A. Čujkeviče z roku 1812 s návrhem na nejúčinnější způsob boje s Napoleonem (3/95, 28–34);
Vzpomínková črta ruského emigranta J. J. Lazareva z roku 1928 o úspěchu ruského pěveckého sboru v Americe (3/95, 35–42);
Soubor dopisů spisovatele a revolucionáře B. V. Savinkova z let 1901–1925 (4/95, 4–32);
Rodokmen šlechtického rodu Kutuzovových (4/95, 33–40);
Tajná zpráva knížete A. M. Volkonského z 3.12.1897 o úkolech ruské zahraniční politiky na Dálném východě (5/95, 4–16);
Pojednání o šlechtě z rodu Kuzminových-Karavajevových (5/95, 17–34);
Zakládající listina společnosti pro paroplavbu na řece Leně z roku 1864 (5/95, 35–38);
Série dopisů ruského konzervativce K. N. Paschalova z let 1914–1917 (6/95, 4–40);
Zápisy výslechů vedených v roce 1926 tajnou službou OGPU v souvislosti s objevením se údajných potomků cara Mikuláše II. na Altaji (6/95, 41–49);
Soubor dopisů knížete G. A. Potěmkina moskevskému kupci I. V. Loginovi z let 1770–1788 (6/95, 50–52).

Fotoarchiv. Kuriozity

Dopis A. Bubnova z 18.1.1918 vyjadřující nesouhlas s rozehnáním Ústavodárného shromáždění (1/95, 42–44);
Soubor fotografií z roku 1917 odrážejících politický neklid v ruské armádě (1/95, 45–50);
Série fotografií z bitvy u Kurska v roce 1943 (2/95, 46–49);
Fotografická reportáž z přehlídky na počest vítězství konané dne 24.6.1945 (3/95, 45–50);
Portréty vojenských velitelů pověřených po osvobození Československa v roce 1945 řízením českých a moravských měst (4/95, 42–48);
Fotografie z rodinného alba K. J. Vorošilova a text usnesení ÚV KSSS z 1.4.1942 zpochybňující vojenské schopnosti tohoto legendárního velitele (5/95, 40–46);
Soubor sovětských ilustrovaných pohlednic s motivy z let Velké vlastenecké války (6/95, 54–60).

Události a jejich pozadí. Spekulace

Výňatky z projevu amerického prezidenta J. F. Kennedyho z 26.6.1961 o berlínské otázce, jejichž překlad zachytila KGB v dopisech zasílaných do SSSR z NSR (1/95, 52–59);

Pět dopisů z dubna–srpna 1950 s kritikou ideologické úrovně pěveckých vystoupení A. N. Vertinského (1/95, 60–64);

Dokumenty z května–července 1988 k záhadnému úmrtí herečky Z. N. Rajchové, ženy S. Jesenina a V. E. Mejercholda, dne 15.7.1939 (1/95, 65–72);

Stížnost A. I. Adžubeje ze 4.6.1985 na pronásledování jeho osoby pro příbuzenský vztah se S. N. Chruščovem (1/95, 73);

Dokumenty z března–srpna 1983 o vyplácení finančních kompenzací za rehabilitované oběti čistek 30. let (1/95, 74–76);

Žádost členů skupiny Kukriniksy z 15.5.1980 o finanční podporu pro V. V. Polonskou, přítelkyni V. Majakovského, a zamítavá reakce ÚV KSSS z 10.7.1980 (1/95, 77);

Tři dopisy z 23.1.1970, 10.5.1979 a 14.6.1979 ke sporům ohledně uvádění her a natáčení scénářů spisovatele B. A. Možajeva (1/95, 78–80);

Série čtyř dokumentů z let 1978–1979 o uměleckých neshodách ve Velkém divadle v Moskvě (1/95, 81–82);

Tři dokumenty z dubna–července 1968 o realizaci sovětského filmu *Agonie* E. G. Klimova (1/95, 83–85);

Dokumenty ze 17.11.1972 a 13.2.1973 o snahách obvinit spisovatele I. A. Jefremova z „protisovětské činnosti" (1/95, 86–88);

Dopis E. Fimmena předsedovi Kominterny G. J. Zinověvovi z 19.10.1923 o přípravách komunistického puče v Německu v listopadu 1923 (2/95, 26–32);

Dopisy M. Gorkého, V. I. Lenina, A. V. Lunačarského a V. M. Molotova z roku 1921 o příčinách úmrtí spisovatele A. Bloka (2/95, 33–45);

Deníkové záznamy lékaře moskevské pohotovostní služby A. G. Drejcera z let 1941–1943 (2/95, 50–69);

Usnesení politbyra ÚV KSSS z 4.9.1986 k oslabení vlivu americké politiky neoglobalismu (2/95, 70–72);

Návrh z roku 1977 na zřízení pomníku maršálu SSSR G. K. Žukovovi (2/95, 73);

Podnět I. F. Stadňuka ze 4.8.1983 na udělení titulu město-hrdina městu Smolensk (2/95, 74–75);

Dokumenty z roku 1921 o činnosti Všeruského výboru na pomoc hladovějícím a o příčinách jeho likvidace (3/95, 52–60);

Direktiva Rudé armádě z 21.6.1940 k obsazení Rumunska pro případ, že se nevzdá Besarábie a severní Bukoviny (3/95, 61–68);

Dopis redaktora V. D. Zacharčenka z 17.3.1982 a usnesení ÚV KSSS z 29.4.1982 k zařazení leteckého konstruktéra I. I. Sikorského mezi významné osobnosti SSSR (3/95, 69–71);

Čtyři dokumenty z července 1934 – ledna 1941 s popisem nesnází provázejících uvádění filmů G. V. Alexandrova do kin (3/95, 72–78);

Dokumenty z 22.8.1968, 23.8.1968 a 27.11.1968 o pokusech znevážit bojové zásluhy maršála G. K. Žukova (3/95, 79–80);

Hlášení z 12.5.1969, 27.5.1969 a 14.7.1969 upozorňující na „antisovětské postoje" některých moskevských umělců (3/95, 81–83);

Dopis V. P. Katajeva, A. T. Tvardovského, N. S. Tichonova, V. N. Ažajeva a dalších z 27.4.1957 a zpráva kulturního oddělení ÚV KSSS z 29.4.1957 se zamítnutím snah přejmenovat město Gorkij na Nižnij Novgorod (3/95, 84–86);

Dvě hlášení německé bezpečnostní služby ze 17.8.1942 a 15.4.1943 o postojích německého obyvatelstva k nasazeným pracovním silám ze SSSR (3/95, 87–96);

Dopisy příbuzných a kolegů admirála N. G. Kuzněcova z let 1957–1986 ve věci jeho rehabilitace (4/95, 50–71);

Zpráva z 30.11.1924 o činnosti bezpečnostní služby OGPU v letech 1923–1924 (4/95, 72–80);

Dopis M. A. Šolochova L. I. Brežněvovi z 19.6.1970 s návrhem oslav 400. výročí existence donského kozáctva (4/95, 81–91);

Usnesení ÚV KSSS z 24.1.1959, 23.10.1959 a 28.11.1959 k odstranění „ideologicky zastaralých" a „politicky nevhodných" knih z knihoven a knihkupectví (4/95, 94–95);

Dvacet dokumentů z ledna–února 1905 o příčinách a průběhu arménsko-tatarské řeže v Baku ve dnech 6.–10.2.1905 (5/95, 48–65);

Dopisy F. K. Sologubova, V. I. Lenina, A. N. Čebotarevské, A. M. Kollontajové, L. D. Trockého a A. V. Lunačarského z let 1920–1921 k případu umlčovaného spisovatele F. K. Sologubova (5/95, 66–71);

Série dopisů ze 30.– 40. let, v nichž V. M. Vasněcov, P. P. Končalovskij, M. A. Bulgakov a V. I. Vernadskij intervenovali ve prospěch svých pronásledovaných kolegů a přátel (5/95, 72–83; 6/95, 88–96);

Čtyři dokumenty z 10.3.1987, 30.4.1987 a 3.6.1987 ke stížnosti historika L. N. Gumi-

leva na zákaz vydávání jeho knih (5/95, 84–88);
Dopis D. Pavlova M. A. Suslovovi z 13.11.1975 s upozorněním na nesprávné údaje o počtu obětí leningradské blokády v nejnovějších historických publikacích a odpověď ÚV KSSS z 19.2.1976 (5/95, 89–92);
Zpráva korespondenta listu *Trud* S. Statnikova o lidových nepokojích v Tbilisi v noci z 9. na 10.3.1956, vyprovokovaných kritikou J. V. Stalina (6/95, 62–68);
Zpráva odborné komise z 20.7.1944 prošetřující ve vsi Michajlovskoje zpustošení památkové rezervace a muzea A. S. Puškina německými okupanty (6/95, 69–78);
Zpráva předsedy KGB V. J. Semičastného z 21.3.1963 o nepokojích na sovětsko-čínských hranicích (6/95, 80–84).

Popis Ruska. Historický místopis

Zápisky z cest po Rusku, které v letech 1807–1808 podnikl historik A. I. Michajlovskij-Danilevskij (1/95, 90–100);
Kapitoly z knihy ruské spisovatelky O. P. Šiškinové (2/95, 78–96; 3/95, 98–110);
Úryvky z kroniky města Ufy zachycující jeho historii od 17. do 19. století (4/95, 98–112);
Cestopisné poznámky vojenského zeměměřiče L. A. Bolševa z pobytu na ruském pobřeží Tichého oceánu v roce 1874 (5/95, 96–112).

Závěrem

Dokumenty z let 1942–1946 o prověrkách pracovních stolů v kancelářích ÚV VKS(b) (1/95, 101–103);
Informace předsedy KGB V. J. Semičastného ze 4.4.1966 o reakcích sovětských spisovatelů na 23. sjezd KSSS (1/95, 103–106);
Dokumenty z roku 1947 o pronikání amerického vlivu na Čukotku (1/95, 107–109);
Přípis vedení požární ochrany ze 17.12.1964 se žádostí o zákaz filmu údajně poškozujícího pověst požárníků (1/95, 110–111);
Dokumenty z roku 1967 o inovaci bankovek (1/95, 111–112);
Návrhy z roku 1967 na výstavbu kin sloužících zároveň jako protiletecké kryty (3/95, 111–112).

Příloha Vestnik (1/95)

Čtyři dokumenty z 23.6.1990, 10.9.1991, 23.12.1991 a 31.12.1991 o vzniku Archivu prezidenta Ruské federace (1/95, 115–116);
Úryvky ze dvou zpráv (z 16.2.1963 a 25.12.1988), jež pro ÚV KSSS sestavily komise pro prošetřování represí 30., 40. a začátku 50. let (1/95, 117–132);
Zpráva vojenského prokurátora Kotljara z 13.9.1945 s novými fakty o zavraždění K. Liebknechta a R. Luxemburgové v roce 1919 (1/95, 133–137);
Soubor dopisů akademika I. P. Pavlova a V. M. Molotova z let 1934–1935 o vlně teroru rozpoutaného v SSSR po zavraždění S. M. Kirova (1/95, 138–144);
Pět dokumentů z května 1977 o uvolnění N. V. Podgorného z funkce předsedy prezidia Nejvyššího sovětu SSSR (1/95, 145–148);
Dva dokumenty z 24.10.1960 a listopadu 1960 o tragické havárii na raketodromu Bajkonur (1/95, 149–160).

Příloha Vestnik (2/95)

Usnesení Státního výboru obrany ze 4.7.1941 o formování domobrany v Moskvě (2/95, 100–102);
Zpráva J. V. Stalinovi ze 7.7.1941 o útěku vlády a členů ÚV KS(b) Litvy z Kaunasu (2/95, 103–106);
Usnesení ÚV VKS(b) z 27.6.1941 o otázkách spjatých s evakuací státního zlata z Moskvy (2/95, 107);
Zpráva J. V. Stalinovi z 15.8.1941 o bojových zkušenostech pěchoty, dělostřelectva, tankových oddílů a letectva 24. armády (2/95, 108–111);
Návrh N. S. Chruščova z 9.7.1941 na likvidaci veškerého zařízení na území odstoupeném nepříteli a Stalinova odpověď z 10.7.1941 (2/95, 112–113);
Informace I. Kovaleva pro J. V. Stalina z 18.8.1941 o současné chaotické situaci v Oděse (2/95, 113–114);
Zpráva tajemníka ÚV KS(b) Běloruska P. K. Ponomarenka z 18.8.1941 o výsledcích evakuace nejdůležitějších podniků z Běloruské SSR (2/95, 115–116);
Usnesení Státního výboru obrany ze 4.2.1942 o rozdělení funkcí mezi členy SVO (2/95 117–118);
Návrh NKVD z 13.12.1941 na propuštění části vězňů a jejich zapojení do armády a válečného průmyslu (2/95, 119);
Informace P. K. Ponomarenka z 18.8.1942 o nacionalistické propagandě Němců na okupovaném území a jejich snaze formovat proněmecky orientované vojenské oddíly k boji s partyzány a Rudou armádou (2/95, 120–122);

Deníkové zápisy pracovníka NKVD Tarabrina z ledna–února 1943 s popisem jeho pobytu mezi zajatými německými generály Paulusovy armády (2/95, 123–130);
Zpráva pravoslavného duchovenstva z osvobozených území Donbasu z 15.12.1943 o materiální pomoci věřících Rudé armádě (2/95, 131–132);
Dopis D. Z. Korolevové J. V. Stalinovi z 23.4.1943 se žádostí o zřízení stipendia na pomoc studentům medicíny (2/95, 133–134);
Hlášení L. P. Beriji z 15. a 17.7.1944 o přípravě pochodu zajatých německých vojáků ulicemi Moskvy (2/95, 135–139);
Dopis KGB z 13.3.1970 s návrhem spálit ostatky A. Hitlera v souvislosti s předáním území, kde byly uloženy, německým úřadům (2/95, 140);
Návrh G. I. Anisimova z 12.12.1943 na vybudování památníků nejslavnějších bitev Velké vlastenecké války (2/95, 141–142);
Koncept projevu maršála G. K. Žukova pro plénum ÚV KSSS z 19.5.1956 o dopadech kultu osobnosti na bojeschopnost sovětských ozbrojených sil za 2. světové války (2/95, 143–159).

Příloha Vestnik (3/95)

Dvaadvacet dokumentů z let 1922–1925 k procesu s patriarchou Tichonem (3/95, 114–131);
Nedatovaná stížnost skupiny nezaměstnaných 13. sjezdu KSR(b) na to, že získání práce je podmíněno členstvím ve straně (3/95, 132–133);
Zpráva náměstka lidového komisaře vnitra SSSR Savčenka tajemníkovi ÚV KS Ukrajiny N. S. Chruščovovi ze 4.12.1941 o situaci v Kyjevě po okupaci města Němci (3/95, 137–142);
Hlášení náměstka lidového komisaře KGB V. Kobulova ze 14.8.1943 o tíživé situaci partyzánů (3/95, 142–144);
Nedatovaná zpráva tajemníka ÚV KS Běloruska P. K. Ponomarenka V. M. Molotovovi s popisem tříleté okupace Minska (3/95, 145–148);
Dopis generálního tajemníka ÚV Italské komunistické strany P. Togliattiho J. V. Stalinovi ze 4.1.1951 o důvodech odmítnutí funkce generálního tajemníka Informačního byra (3/95, 149–152);
Zpráva J. V. Andropova, A. A. Gromyka, D. F. Ustinova a B. N. Ponomareva pro ÚV KSSS z 31.12.1979 o afghánských událostech ve dnech 27.–28.12.1979 a zpráva N. I. Ryžkova z 8.1.1988 vyčíslující ztráty SSSR v Afghánistánu (3/95, 153–156);
Dopisy M. S. Gorbačovovi z 29.9.1988 o situaci v aparátu ÚV KSSS v souvislosti s jeho reorganizací a z 15.6.1989 o údajné aktivizaci sionistů, nacionalistů a jiných „nepřátelských živlů" v důsledku perestrojky (3/95, 157–160).

Příloha Vestnik (4/95)

Zpráva náměstka lidového komisaře zahraničních věcí S. A. Lozovského J. V. Stalinovi a V. M. Molotovovi z 26.12.1941 s návrhem na ustavení dvou komisí k politickým otázkám a k finančnímu vyčíslení válečných ztrát (4/95, 114–115);
Výpis z protokolu zasedání politbyra ÚV VKS(b) z 28.1.1942 o ustavení komise k otázkám poválečného uspořádání světa (4/95, 116–118);
Výpis z protokolu zasedání politbyra ÚV VKS(b) ze 4.9.1943 o ustavení komise k otázkám mírových smluv a poválečného uspořádání světa v čele s M. M. Litvinovem a komise pro otázky přímoří v čele s K. J. Vorošilovem (4/95, 118–119);
Zpráva M. M. Litvinova z 9.9.1943 s podrobným rozpracováním náplně práce komise (4/95, 119–124);
Úvaha I. M. Majského o 11.1.1944 o poválečném uspořádání světa a zajištění bezpečnosti SSSR (4/95, 124–144);
Záznamy dvou rozhovorů J. V. Stalina s W. Churchillem, ze 14.10.1944 o polské otázce (4/95, 144–147) a ze 17.10.1944 o německé otázce (4/95, 148–152);
Záznam rozhovoru J. V. Stalina s generálním tajemníkem Francouzské komunistické strany M. Thorezem z 19.1.1944 o vnitropolitických problémech Francie (4/95, 152–158).

Příloha Vestnik (5/95)

Devět dokumentů z července–září 1923 k pokusům bolševiků využít revoluční krize v Německu v roce 1923 k naplnění téze o nastupující světové revoluci (5/95, 115–139);
Deset dokumentů z července–září 1925 k průběhu vojenské operace v oblasti severního Kavkazu zaměřené na odzbrojení čečenského obyvatelstva a uvěznění jeho vůdců (5/95, 140–151);
Hlášení NKVD z 21.10.1941 o stavu kanceláří ÚV VKS(b) po evakuaci (5/95, 152);

Informace lidového komisaře válečného námořnictva SSSR N. G. Kuzněcova ze 7.7.1942 o hrdinné obraně Sevastopolu (5/95, 153–155);

Dopis J. V. Stalinovi ze 7.1.1941 s upozorněním na „nezdravé tendence" v současné tvorbě D. D. Šostakoviče, S. S. Prokofjeva a A. I. Chačaturjana a informace z 15.3.1949, že Výbor pro umění při Radě ministrů SSSR zakázal provádění mnoha skladeb „formalistického zaměření" včetně děl Šostakoviče (5/95, 156–159).

Příloha Vestnik (6/95)

Služební hlášení lidového komisaře zahraničních věcí G. V. Čičerina z počátku července 1930, koncipované jako obsáhlé instrukce pro V. V. Kujbyševa (6/95, 99–116);

Protokoly ze 17.3.1945 a 3.4.1945 se zápisem výslechů německých válečných zajatců (6/95, 117–125);

Dopis K. T. Sverdlovové, ženy I. M. Sverdlova, J. V. Stalinovi z 16.3.1952 a dopis jeho syna J. A. Sverdlova G. M. Malenkovovi z 25.8.1953 odmítající nespravedlivá obvinění z trockismu (6/95, 126–130);

Soubor dokumentů z období 30.6.–6.7.1922 o formování kulturní politiky KSR(b) a o způsobech získávání mladých umělců pro komunistické ideje (6/95, 131–138);

Dopis lékaře A. G. Demba z 20.7.1988 s podrobným vylíčením okolností zavraždění S. M. Kirova v roce 1934 (6/95, 139–145);

Zpráva ze 4.3.1988 se statistickými údaji o osobách odsouzených v letech 1956–1987 na základě článků 70 a 190 Ústavy RSFSR sestavená pro M. S. Gorbačova předsedou KGB V. M. Čebrikovem (6/95, 146–153);

Přípis náměstka předsedy bezpečnostní služby GPU Unšlichta politbyru ÚV KSR(b) z 21.4.1922 se žádostí o zlepšení materiálního zabezpečení pracovníků GPU (6/95, 154–155).

1996

Dopisy z minulosti. Promarněné dědictví

Osm dopisů N. M. Pavlova S. D. Šeremetěvovi z let 1898–1901 na téma zavraždění careviče Dmitrije Borisem Godunovem (1/96, 4–15);

Zápisky kapitána V. I. Voronina z let 1933–1934 zachycující průběh plavby ledoborce Čeljuskin vodami Severního ledového oceánu (1/96, 16–38);

Korespondence dvou známých ruských politiků – emigrantů A. A. Kizevettera a V. A. Maklakova z let 1923–1933 k otázkám bolševismu a úkolům emigrace (2/96, 4–24);

Dva dokumenty z 24.11.1898 a 24.4.1899 vztahující se ke konferenci v Haagu, uspořádané z iniciativy Ruska k otázkám mírového urovnávání válečných konfliktů (2/96, 25–37);

Dopis prokurátora A. V. Sulžikova z 6.3.1911 o protižidovském pogromu, který zachvátil poltavské město Romny 18.–19.10.1905 (2/96, 38–40);

Deníkové záznamy šestnáctiletého budoucího cara Alexandra III. ze srpna 1861 a září 1862 (3/96, 4–11);

Šestnáct dopisů z 6.2.–29.11.1916, které praporčík A. N. Žiglinskij psal z 1. světové války svým příbuzným (3/96, 12–30);

Deník pravoslavného kněze I. N. Postnikova zachycující průběh revolučních událostí v městě Běžeck od září 1917 do února 1919 (3/96, 31–56; 4/96, 10–30; 5/96, 13–29);

Dva dopisy kněžny O. V. Palejové z roku 1919 o pohnutém osudu její rodiny po revoluci roku 1917 (4 /96, 4–9);

Svědectví o politických názorech ruského generála A. A. Brusilova, které 1.8.1936 sepsala jeho žena N. V. Brusilovová (4/96, 31–36);

Šest dokumentů z 30.10.1914–25.7.1917 k přijetí jedenadevadesátiletého dobrovolníka A. M. Abakumova k válečnému loďstvu a k okolnostem potopení námořní lodi Imperátorka Marie, na níž sloužil, dne 7.10.1916 (4/96, 37–43);

Dopis gubernátora P. F. Unterbergera z 1.12.1906 k projektu amerického syndikátu z roku 1902 na vybudování železnice Kansk – Beringův průliv (4/96, 44–48);

Zpráva S. F. Šarapova pro cara Mikuláše II. z 16.11.1898 s analýzou důsledků peněžní reformy A. J. Vitteho (5/96, 4–12);

Jedenáct dokumentů z 30.8.1698–18.9.1698 z vyšetřování kupce G. R. Nikitina pro pomluvy cara Petra I. (5/96, 30–41);

Přípis vědce a cestovatele N. N. Miklucho-Maklaje z 12.8.1886 s návrhem zřídit na jednom z ostrovů v Tichém oceánu ruskou kolonii a základnu pro ruskou flotilu a tři další dopisy z let 1898–1904 rozvíjející podobnou myšlenku (5/96, 42–47);

Tři dokumenty z roku 1811 o požáru v tatarském hulánském pluku, způsobeném pravděpodobně meteoritem (5/96, 48–50);

Čtyřicet šest dopisů K. P. Pobedonosceva S. D. Šeremetěvovi z let 1904–1907 k vnitropolitické krizi v Rusku (6/96, 4–32);

Patnáct dokumentů z let 1765–1805 ke genealogii rodu knížat Bobrinských (6/96, 33–48).

Fotoarchiv. Kuriozity

Tři dopisy z června 1909 k žádosti L. D. Trockého o půjčku 100 rublů od vedení SDDSR (1/96, 40–41);

Série fotografií z let 1963–1965 k otevření hrobu Ivana Hrozného a k výzkumu jeho pozůstatků (1/96, 42–46);

Soubor rytin z let 1812–1813 zesměšňujících tažení Napoleona do Ruska a jeho porážku (2/96, 42–50);

Soubor fotografií ze 70. let z lovu uspořádaného pro L. I. Brežněva W. Ulbrichtem a E. Honneckerem (3/96, 58–62);

Soubor fotografií z 16. Všeruské uměleckoprůmyslové výstavy, která se v roce 1896 konala v Nižném Novgorodu (4/96, 50–54);

Zpráva z 15.3.1650 s vlastnoručním podpisem metropolity Nikona o povstání v Novgorodě proti místním vládcům a cizím kupcům (4/96, 55–58);

Soubor autoportrétů a kreseb ruských spisovatelů 19. století (5/96, 52–56);

Dva dopisy anglické královny Viktorie caru Alexandrovi III. z 20.3.1881 a 12.4.1881 (6/96, 50–53);

Fotografie příslušníků rodiny Perelešinových, kteří v 19. a 20. století sloužili u ruského námořnictva (6/96, 54–58).

Události a jejich pozadí. Spekulace

Memorandum zajatého německého generála W. von Seidlitze z února 1944 k poválečnému osudu Německa (1/96, 48–61);

Dopis historika A. F. Masanova M. A. Suslovovi z 22.3.1952 k otázkám vzniku ruského státu, který odvozoval od Amazonek (1/96, 62–65);

Vzpomínky V. V. Polonského na jeho zatčení 29.10.1949 a na pětiletý pobyt ve vyhnanství v Kazachstánu (1/96, 66–77);

Úřední zpráva gubernátora P. F. Unterbergera z 9.2.1909 o situaci na Dálném východě po podepsání rusko-japonské mírové smlouvy 30.7.1907 (1/96, 78–82);

Soubor devíti dopisů z let 1918–1948 na obranu nespravedlivě pronásledovaných vědců a umělců (filozofa I. A. Iljina, architekta A. G. Gabričeského, biologa P. N. Kaptěreva a filozofa P. A. Florenského) (1/96, 83–90);

Usnesení ÚV KSSS z 26.7.1958 k ideově nevhodné fotoreportáži o M. A. Šolochovovi v časopise *Sovetskij Sojuz* (1/96, 91–94);

Zpráva z 12.4.1952 o návštěvě zahraničních delegací v jedné z moskevských pekáren (1/96, 95);

Dva dokumenty z roku 1937 k případu máselnic, jejichž lopatky měly podobu svastiky (1/96, 97–98);

Pět dokumentů z února–dubna 1945 k repatriaci sovětských občanů (2/96, 52–66);

Korespondence M. Gorkého s B. P. Pozernem, D. Z. Manuilským, K. B. Radekem, N. V. Krylenkem, I. I. Mincem, J. V. Stalinem a K. J. Vorošilovem z let 1931–1935 ohledně vydání několikasvazkových dějin občanské války v Rusku (2/96, 67–82);

Informace stranického tajemníka Likovenkova z 23.8.1945 o vystoupení M. S. Šagiňanové na stranické schůzi Svazu sovětských spisovatelů s kritikou poměrů (2/96, 83–84);

Dva dokumenty ze zasedání ÚV VKS(b) ze září 1946 k rozhlasovému vysílání Haydnovy skladby, z níž čerpala hymna fašistického Německa (2/96, 84–85);

Dva dokumenty ze září–října 1946 s kritikou redakce časopisu *Vestnik svjazi* za zveřejnění reklamy americké firmy na radiopřijímače (2/96, 85);

Dva dokumenty z 28.6.1982 a 15.10.1982 k vyšetřování a odsouzení historika, novináře a literárního kritika S. N. Semenova (2/96, 86–89);

Úryvek ze vzpomínek námořního důstojníka A. P. Belobrova o represích bolševiků proti bývalým carským důstojníkům ve 20. letech (3/96, 64–81);

Sedm dopisů z let 1919–1943 na obranu nezákonně pronásledovaných vědců a církevních hodnostářů (geologa B. L. Ličkova, estetika P. I. Neradovského, přírodovědce V. A. Zilbermince, patriarchy Tichona, metropolity Agafangela, inženýra P. A. Velichova) (3/96, 82–87);

Dopis P. L. Kapici z 27.2.1961 a usnesení ÚV KSSS z 21.12.1961 k vytvoření zjednodušené formy ruského jazyka, tzv. basic ruštiny (3/96, 88–91);

Dopis spisovatele V. P. Aksjonova L. I. Brežněvovi z 8.4.1980 se žádostí o možnost výjezdu do zahraničí bez ztráty sovětského občanství (3/96, 91–92);

Anonymní dopis z roku 1965 kritizující snahy zavádět ve větší míře ukrajinský jazyk do ukrajinských škol (3/96, 92–93);

Zpráva předsedy KGB J. V. Andropova z roku 1980 o pronikání vlivu východních učení na území SSSR (3/96, 94–95);

Dva dokumenty z 22.5.1962 a 8.6.1962 k otáz-

kám zásobování Karelské ASSR masem a dalšími potravinami (3/96, 95–96);
Dva dokumenty z 16.5.1946 a 28.5.1946 k repatriaci občanů SSSR (3/96, 96–97);
Zpráva z listopadu 1947 o příčinách porážky fotbalového mužstva Ústředního domu Rudé armády československými fotbalisty (3/96, 97–98);
Nedatovaná autobiografie A. V. Kolčaka zachycující jeho život v letech 1894–1918 (4/96, 60–72);
Otevřený anonymní dopis vyjadřující nesouhlas s článkem A. N. Jakovleva, uveřejněným v roce 1972 v časopise *Literaturnaja gazeta* a obviňujícím řadu sovětských spisovatelů, kritiků a historiků z nacionalismu, reakcionářství a propagace náboženství (4/96, 73–77);
Původní, nekorigovaný stenografický záznam posledního vystoupení N. I. Bucharina z 12.3.1938 v procesu, který byl proti němu veden (4/96, 78–92);
Dopis A. V. Janovského z roku 1935 s informacemi o okolnostech popravy prvního předsedy petrohradského sovětu P. A. Chrustaleva-Nosara (4/96 93–96);
Usnesení ÚV KSSS z 1.9.1955 ve věci plukovníka S. J. Litkense, pracovníka státní bezpečnosti, jenž v letech 1949–1953 porušoval sovětské zákony (4/96, 97–98);
Soubor čtyř usnesení ÚV KSSS z října–prosince 1969 s negativní reakcí na dopis pěvce I. S. Kozlovského z 28.5.1969 adresovaný L. I. Brežněvovi a žádající o povolení zřídit hudební pěveckou školu pro děti ve vsi Marjanovka na Ukrajině (4/96, 99–102);
Žádost předsedy OGPU V. R. Menžinského adresovaná J. V. Stalinovi z 14.11.1932 ohledně zřízení řádu F. E. Dzeržinského a jeho udělování pracovníkům bezpečnosti (4/66, 103–104);
Dva dokumenty z 2.12.1922 vyčíslující škody na kremelském paláci po skončení 4. kongresu Kominterny (4/96, 104–105);
Doporučení prvního tajemníka ÚV VLKSM A. N. Šelepina ze srpna 1953 důsledně označovat zemi původu u zboží exportovaného ze SSSR do NDR (4/96, 105);
Deset hlášení a zpráv z let 1924–1925 dokládajících sledování patriarchy Tichona orgány bezpečnosti (5/96, 58–68);
Dopis spisovatele D. Bědného L. D. Trockému z 15.7.1920 s návrhem na reorganizaci bytů v Kremlu (5/96, 69–71);
Tři dokumenty z roku 1949 spjaté s přípravou oslav sedmdesátého výročí narození J. V. Stalina (5/96, 72–80);
Dva nedatované dokumenty k zavedení termínu lidový komisař a k jeho náhradě termínem ministr v březnu roku 1946 (5/96, 81);
Devět dokumentů z roku 1924 souvisejících s vyhlášením nezávislé národní Tunguzie v červenci 1924 a s prosazováním sovětské moci na Dálném východě (6/96, 60–71);
Protokol ze zasedání Výboru stranické kontroly při ÚV KSSS ze 14.2.1958 k porušování socialistických zákonů pracovníky leningradské NKVD, kteří se v letech 1941–1942 podíleli na nespravedlivém odsouzení dvaatřiceti leningradských vědeckých pracovníků (6/96, 72–78);
Třináct dopisů z roku 1921 adresovaných orgánům Čeky a intervenujících ve prospěch nevinně zatčených umělců a vědců (spisovatele N. S. Gumileva, profesora S. P. Fedorova, člena Ruské akademie věd S. S. Manuchina, chemika A. I. Gorbova, agronoma T. T. Vyrvoa, profesora L. N. Benua a dalších) (6/96, 79–88);
Šestnáct dokumentů z května 1955 – října 1964 k návratu čečenských a ingušských rodin na Kavkaz, odkud byly vysídleny v roce 1944, a k národnostním a sociálním konfliktům vyvolaným tímto návratem (6/96, 89–104).

Popis Ruska. Historický místopis

Zpráva profesora moskevské univerzity I. V. Cvetajeva z 23.5.1897 s návrhem vhodného místa v Moskvě pro zbudování památníku cara Alexandra III. (1/96, 100–112);
Vzpomínky na putování z Irkutska do Petrohradu, které v roce 1891 podnikla K. A. Jakovlevová (2/96, 92–108);
Soupis polností, luk, rybolovišť, řek, jezer a dalších pozemků patřících patriarchovi Nikonovi v letech 1655–1656 (3/96, 100–106).

Příloha Vestnik (1/96)

Usnesení politbyra ÚV KSR(b) z 22.3.1922 a obežník z 25.4.1922 s návrhem zřídit ve všech státních, společenských, družstevních i soukromých organizacích orgán, který by spolupracoval s GPU a hlásil všechny projevy „antisovětismu“ (1/96, 114–119);
Tři dokumenty z 19.3.1934 k incidentu v Mauzoleu V. I. Lenina (1/96, 120–122);
Dvanáct dopisů a telegramů z 12.9.1950–14.10.1950, které si vyměnili sovětští a korejští vedoucí představitelé k válečnému konfliktu v Koreji (1/96, 123–136);
Zpráva předsedy KGB V. M. Čebrikova

z 23.9.1988 k vysídlení některých skupin sovětských občanů ze západních oblastí SSSR ve 40.–50. letech (1/96, 137–139);
Zápis rozhovoru J. V. Stalina s Romainem Rollandem z 28.6.1935 (1/96, 140–152);
Tři dokumenty ze 17.1.1973, 26.2.1973 a 20.3.1973 k otázkám odchodu židovského obyvatelstva ze SSSR do Izraele (1/96, 153–160).

Příloha Vestnik (2/96)

Zápis ze zasedání politbyra ÚV KSSS z 10.11.1966 k otázkám ideologické práce (2/96, 111–121);
Pět dopisů Romaina Rollanda J. V. Stalinovi z října–prosince 1935 a března–září 1937, intervenujících ve prospěch Rollandových sovětských známých pronásledovaných ve 30. letech (2/96, 122–129);
Dva dokumenty z dubna a června 1929 k zavraždění bývalého bělogvardějského generála J. A. Slaščeva psychopatem L. L. Kollenbergem (2/96, 130–131);
Hlášení pro V. M. Molotova z 2.8.1944, zpráva pro F. I. Golikova z 22.8.1944 a zpráva pro J. V. Stalina z 18.5.1944 k otázkám poválečné reorganizace Rudé armády (2/96, 132–152);
Dva dokumenty z 12.10.1936 a 3.6.1937 k okolnostem návratu spisovatele A. I. Kuprina z emigrace v Paříži (2/96, 153–155);
Tři dopisy z 29.7.1924, 3.9.1924 a 12.9.1924 se žádostí M. N. Blochina přijmout příjmení Stalin a Stalinův souhlas s tímto krokem (2/96, 156–160).

Příloha Vestnik (3/96)

Osmnáct dokumentů z 29.10.1925–14.3.1929 k přípravě a provedení prvních voleb do Akademie SSSR v roce 1929 po přijetí jejích nových stanov v červnu 1927 (3/96, 109–140);
Korespondence akademika V. I. Vernadského s V. M. Molotovem z roku 1936 se stížnostmi na cenzuru a nemožnost získat potřebnou zahraniční odbornou literaturu (3/96, 141–145);
Šest dopisů V. D. Bonč-Brujeviče J. V. Stalinovi, N. I. Ježovovi, V. M. Molotovovi a K. J. Vorošilovovi z let 1926–1953 s politickými názory autora na činnost strany a život sovětské společnosti (3/96, 145–156);
Dvě tajné zprávy z 18.5.1935 a 14.6.1935 k příčinám katastrofy letadla Maxim Gorkij (3/96, 157160);
Zpráva OGPU J. V. Stalinovi z 18.11.1931 o agentovi britské rozvědky pokoušejícím se vystřelit na Stalina během jeho procházky Moskvou (3/96, 161–162);
Dokument z 25.6.1937 dosvědčující skutečnost, že L. P. Berija působil v ázerbajdžánské nacionalistické straně Musavat s vědomím sovětských vládních představitelů (3/96, 163–165);
Příkaz pracovníkům cenzury ze 14.2.1935 s pokyny, jak bdít nad „ideovou čistotou" sovětského umění (3/96, 166);
Zpráva prokurátora SSSR A. J. Vyšinského z 22.9.1936 o vyšetřování příslušníků náboženské sekty *beguny-stranniki* (3/96, 167–168);
Výňatek z připravovaného přehledu dokumentů pocházejících ze státních a soukromých archivů, jež jsou spjaty s historií Ruska ve 20. století a byly zveřejněny v ruském periodickém tisku v letech 1985–1995 (přehled sestavila I. A. Kondakovová a výňatek obsahuje seznam dokumentů otištěných v časopisu *Rodina* v letech 1989–1995 a v časopisu *Istočnik* v letech 1993–1995) (3/96, 169–192).

Příloha Vestnik (4/96)

Telegram sovětského velvyslance P. F. Judina N. S. Chruščovovi z 30.10.1957 s informacemi o průběhu rozhovoru s Mao Ce-tungem dne 29.10.1957 (4/96, 109–114);
Tři dokumenty z roku 1930 rozebírající „ideologickou závadnost" díla filozofa A. F. Loseva a vedoucí k jeho odsouzení (4/96, 115–129);
Tři zprávy J. V. Stalinovi z 24.11.1952 a 10.12.1952 o vyšetřování „záškodnické skupiny", která pod hlavičkou vojenské stavební firmy po čtyři roky působila na území SSSR (4/96, 130–135);
Čtyři dokumenty z 5.9.1932, 21.9.1932, 22.10.1932 a 23.10.1932 k průběhu očisty sovětských knihoven od „ideologicky škodlivé" a „zastaralé literatury" (4/96, 136–144);
Pracovní zápis ze zasedání politbyra ÚV KSSS dne 17.12.1969 k textu článku připravovaného do tisku v souvislosti s 90. výročím narození J. V. Stalina (4/96, 145–151);
Ukázka z chystané knihy V. I. Ivkina, která přináší přehled nejvyšších státních orgánů SSSR za léta 1923–1991 a stručné biografické údaje o jejich členech (4/96, 152–192; 5/96, 135–160).

Příloha Vestnik (5/96)

Zápisy ze zasedání politbyra ÚV KSSS z 28.4.1986, 29.3.1986 a 5.5.1986 k černobylské katastrofě (5/96, 87–104);

Záznam rozhovoru J. V. Stalina s Charlesem de Gaullem z 3.12.1944 k bezpečnosti letecké dopravy, k německé otázce a k pracovnímu nasazení J. V. Stalina (5/96, 105–107);

Patnáct dokumentů z let 1927–1940 (dopisy, vzkazy, výpisy z protokolů zasedání politbyra ÚV KSSS) k nešťastnému osudu divadelních her M. A. Bulgakova, které se jen výjimečně dočkaly svého uvedení na scéně (5/96, 108–122);

Dopis M. M. Litvinova N. I. Ježovovi z 9.9.1935 se žádostí o odvolání jeho osobních strážců (5/96, 123–124);

Čtyři dokumenty z 30.1.1986, 6.2.1986, 13.3.1986 a 5.5.1986 připravující půdu pro založení Muzea soukromých sbírek při Muzeu výtvarných umění A. S. Puškina v Moskvě v roce 1994 (5/96, 125–130);

Dopis spisovatele K. M. Simonova L. I. Brežněvovi z 23.3.1966 s návrhem na objektivní zhodnocení osobnosti J. V. Stalina na 23. sjezdu KSSS (5/96, 131–134).

Příloha Vestník (6/96)

Čtrnáct dokumentů (včetně textu společné deklarace) z září–října 1956 k sovětsko-japonským rozhovorům o teritoriálních otázkách a o normalizaci vzájemných vztahů (6/96, 107–136);

Anonymní dopis emigranta, bývalého bělogvardějce, redaktorovi listu *Izvestija* B. M. Talovi z 22.4.1937 s dotazem, proč SSSR není schopen změnit svůj negativní postoj k emigrantům (6/96, 137–139);

Zpráva tajemníka ÚV KSSS L. F. Iljičeva z 3.3.1964 o podpoře politiky strany tvůrčí inteligencí (6/96, 140–151);

Zpráva K. U. Černěnka z 11.2.1975 o předání a zpracování osobního archivu generála G. K. Žukova (6/96, 152–155).

Anotace

BEER, Fritz: *...A tys na Němce střílel, dědo?* Praha, Art-forum – Jazzová sekce 1997, 237 s. Z němčiny přeložila Jitka Bodláková, edičně upravil Karel Jadrný. Pomoc při vydání poskytli pracovníci ÚSD AV ČR Vilém Prečan, Marie Jirásková a Marie Lisová.

Fritz Beer, žurnalista německého a židovského původu, se narodil v Brně. Jeho bratr Kurt Konrad byl významný komunistický spisovatel, zavražděný nacisty. Fritz Beer pracoval v Brně a v Praze jako redaktor v levicovém tisku, po „Mnichovu" uprchl na Západ a bojoval jako československý voják na západní frontě. Po válce působil jako komentátor BBC.

Anotovanou autobiografickou knížku věnoval Beer svým vnukům. Přímočará otázka dítěte v titulu je výzvou, aby autor vysvětlil na základě svých zážitků problematiku multinacionálních vztahů v Československu. Byl Němcem mezi Židy, Židem mezi Němci a německo-židovským Čechem mezi Čechy. Jako Němec silně vnímal např. duševní trauma brněnských „soukmenovců" z vojenské porážky po roce 1918 a v 30. letech agilně pomáhal německému demokratickému exilu v Praze. Jako Žid byl zaujat činností sionistických mládežnických organizací, kde se připravovali mladí lidé k odjezdu do Palestiny. Jako Čech německo-židovského původu cítil silný odpor vůči německému nacismu a nebezpečí hrozící Československé republice a židovským spoluobčanům. Po anšlusu Rakouska na protest proti nacistickému násilí psal výhradně jen česky a posléze bojoval jako Čech v české západní jednotce.

Stejně jako mnoho intelektuálů, kteří cítili silně humanisticky a sociálně, hledal Beer cestu k nápravě společenských problémů v komunismu. Už jako chlapec se zúčastnil dělnických demonstrací v Brně. Komunismus pokládal za protiklad nacismu a za lék na dělnickou bídu.

Jako reportér prošel pěšky oblasti, kde byla citelná nezaměstnanost, hlad a bída a zobrazil zajímavé figurky z dělnického hnutí. Niterně zpytuje v knize svůj duchovní vývoj – upřímné přilnutí ke komunismu a následné prozření z rozporu mezi ideály a skutečností.

Jeho život byl tak pestrý a bohatý, jeho spisovatelský talent tak bystrý a pronikavý, že jeho orientace v intelektuální problematice a vyprávění o dobových událostech jsou vlastně jedinečným historickým pramenem. Jazyk je kultivovaný, živý a barvitý, má dar bystrozrakého postřehu. Stačí mu letmé setkání se současníky, např. s J. Fučíkem, M. Jesenskou a J. Gabčíkem, aby postihl z okamžiku a detailu hlubší rysy jejich osobnosti. Ve svém vzpomínání zachytil mnoho konkrétních faktů, které se čtenář v historické literatuře nedozví, např. jak vypadaly noclehárny pro nezaměstnané, jak fungovaly literární kavárny atd.

Některá místa utrpěla škrty K. Jadrného, v jejichž důsledku některé osoby ztrácejí ve vyprávění začátky nebo konce svých příběhů. Zásluhou pečlivé redakční práce Marie Jirás-

kové jsou hebrejské výrazy srozumitelné z textu a některé germanismy v překladu upraveny tak, že bohatý jazyk autora zůstává český a plasticky bohatý. Nepříjemně působí na čtenáře několik tiskových chyb a špatná vazba. Než knihu dočtete, téměř se vám rozpadne v rukou.

Blanka Císařovská

GRUCHATA, Janusz: *Tomasz G. Masaryk*. Wrocław–Warszawa–Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolinskich – Wydawnictwo 1996, 252 s. Přílohy: bibliografický přehled, jmenný rejstřík, seznam fotografií.

Autor je polský historik, který se mj. zabýval polsko-československými vztahy. V anotované knize čerpal především z literatury, ale kromě toho se opíral i o prameny z polských archivů. Nejde o kompilaci, ale o seriózní práci, která kriticky sleduje celý Masarykův život od mládí do konce života, a to především z hlediska Masarykova vývoje duchovního a politického.

V kapitolách o Masarykově činnosti předválečné autor vyzdvihuje jeho boj proti povrchnímu českému nacionalismu, a zvláště pak jeho vstup na mezinárodní scénu kritikou politiky rakousko-uherské monarchie. Upozorňuje i na proměny v Masarykových politických názorech pod vlivem změn vnitřní i mezinárodní situace. Druhá část knihy je věnována Masarykově účasti v odboji, jeho rozchodu s rusofilskou orientací části české politiky a přijetí západní orientace. Třetí část knihy sleduje Masaryka v době jeho prezidentské funkce. Autor zdůrazňuje, že Masaryk nebyl pouhou formální hlavou nového státu, ale že se v jeho politickém životě plně angažoval. V této souvislosti mu však vytýká jeho postoj ke Slovensku a v otázkách mezinárodních postoj k Polsku. Píše, že Masaryk si většiny slovenských politiků nevážil a význam slovenské otázky nedoceňoval. Odmítavý postoj ke sblížení s Polskem vyplývá z jeho nedůvěry k stabilitě západní i východní hranice Polska a byl také výrazem sklonu československé hradní politiky uhýbat před riziky. Závěr knihy tvoří epilog, v němž je vylíčena Masarykova demise v r. 1935 i dramatické politické okolnosti tohoto kroku.

Gruchatova kniha je seriózním příspěvkem k literatuře o Masarykovi. Liší se od některých našich prací tím, že je to práce kritická. Lze jí vytknout některé drobnější nedostatky, které jsou mj. daní tomu, že autor nestačil využít některé práce z poslední doby.

Zdeněk Sládek

Charta 77 očima současníků: Po dvaceti letech. K vydání připravili Blanka Císařovská, Milan Drápala, Vilém Prečan, Jiří Vančura. Praha–Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Doplněk 1997, 331 s.

Sborník vydaný k 20. výročí prvního prohlášení Charty 77 uvádí Slovo úvodem V. Prečana, který se v něm mj. zmiňuje o nových nálezech v archivech a vysvětluje, jak byla publikace připravována. První oddíl nazvaný Vzpomínky a reflexe obsahuje 48 příspěvků, jejichž autory jsou s výjimkou K. Bendové a M. Vaculíkové signatáři Charty 77. Dále sem přispěli zahraniční činitelé tak či onak spojení s Chartou 77, jako H. G. Skilling či M. van der Stoel, a také významný exulant J. Pelikán, který měl velkou zásluhu jak na šíření informací o Chartě 77, tak na kontaktech s domovem a pomoci chartistům. Jak již naznačuje název, jde především o vzpomínky a zamyšlení, které vycházejí ze subjektivních zkušeností, pocitů nebo zážitků. Tento rámec překračují např. příspěvky B. Doležala nebo M. Palouše.

Druhý oddíl obsahuje 27 odpovědí signatářů na anketu, kterou tvoří 16 otázek; v tomto případě jde již o cílený výzkum, který má naznačit odpovědi na konkrétní problémy. Do třetí části jsou zahrnuty odpovědi 14 nesignatářů na jinak formulované otázky.

V Příloze je publikováno Prohlášení Charty 77, dále text Jiřího Rumla s názvem Pokus o rekonstrukci jednoho činu (*Lidové noviny*, 17.3.1990), zachycující vznik Charty 77 a některé události do pohřbu profesora Jana Patočky. Dále je přetištěn Dopis signatářům k 10. výročí Charty 77 a studie H. G. Skillinga Charta v mezinárodních souvislostech. Přílohy obsahují seznam mluvčích Charty 77 a autorů textů a příspěvků do ankety.

Sborník *Charta 77 očima současníků* je cenným pramenem k historickému výzkumu Charty 77. Jeho význam je v tom, že soustředil autentické pohledy a prožitky signatářů

i nesignatářů. Svým způsobem poskytuje i srovnávací materiál k výzkumu, který provedly metodou *oral history* Ilona Christlová a Květa Jechová. Nemůže však nahradit historickou analýzu úlohy a významu Charty 77, jíž dosud nebyla věnována dostatečná pozornost.

Milan Otáhal

CHURAŇ, Milan a kol.: *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století.* Praha, Nakladatelství Libri 1994, 687 s.

Tato biografická příručka navazuje na podobnou práci *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*, a jak již název napovídá, zaměřuje se na 20. století, resp. na moderní české a slovenské dějiny od roku 1918 do současnosti. Je určena všem zájemcům o toto historické období.

Záběr početného autorského kolektivu je opravdu široký. Kromě známých politiků, spisovatelů, vědců a umělců nechybí také vojáci, sportovci, novináři či podnikatelé. Vedle Tomáše G. Masaryka, Edvarda Beneše, Karla Čapka nebo Karla Poláčka zde nalezneme např. humanistu Přemysla Pittera, historika Josefa Pekaře, generála Ludvíka Krejčího, právníka Kamila Reslera. Každé biografické heslo poskytuje základní životopisné údaje, charakteristiku osobnosti a čtivě napsaný medailonek. Součástí práce je i obsáhlý rejstřík a přehledné tabulky zachycující prezidenty a vlády v letech 1918 až 1992 na území českých zemí i Slovenska a arcibiskupy i biskupy ve 20. století v Čechách a na Moravě.

Příručka *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století* představuje zdařilou práci, která si jistě najde místo v knihovnách odborné i laické veřejnosti. Mezi obdobnými publikacemi, které se objevily na našem trhu, patří k těm nejlepším. Jejímu dalšímu rozšíření jistě napomůže skutečnost, že už je k dispozici i počítačová verze na CD-ROM s obrazovým a zvukovým doprovodem. Přes nesporné klady však nemůže nahradit dosud chybějící reprezentativní biografický slovník, který česká věda stále postrádá.

Pavel Šrámek

JIRÁSEK, Zdeněk – TRAPL, Miloš: *Exilová politika v letech 1948–1956*: Počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa. Olomouc 1996, 112 s., 2 příl.

Autori, vysokoškolskí učitelia v Olomouci a v Opave, sa zaoberajú už dlhšie problematikou exilu. Predstavená práca spojuje do jedného textu už rozobranú Traplovu štúdiu *Exil po únoru 1948* a Jiráskov rukopis *Československá únorová emigrace a počátky exilu*, ktoré autori doplňajú novými materiálmi. Dejiny pofebruárového exilu nie sú v domácej literatúre komplexnejšie spracované a aj v zahraničí existujú len spomienkové práce alebo štúdie, ktoré sa dotýkajú len dielčích problémov.

V úvode autori hodnotia doterajšiu literatúru vydanú v zahraničí a po roku 1989 aj u nás. Pre lepšie pochopenie pofebruárovej emigrácie venujú pozornosť aj osudom českej a slovenskej emigrácie do roku 1948. Zvlášť pri slovenskej emigrácii diferencujú medzi jednotlivými ľudáckymi smermi. Dopúšťajú sa ale omylu, keď hovoria o slovenských veľvyslancoch, lebo slovenský štát mal diplomatických zástupcov len v hodnosti vyslancov. Štúdia sa ďalej zaoberá významnými osobnosťami pofebruárového exilu, ale len menovite, pričom upozorňuje tiež na ľudí, ktorí sa presadili svojou vedeckou, umeleckou i športovou aktivitou.

Autori sledujú vytváranie politických strán v exile a zárodky exilovej politiky. Hlavný dôraz je položený na vytvorenie Rady slobodného Československa v roku 1949 ako strechovej organizácie československého exilu. Posledná časť štúdie sa venuje činnosti rady v rokoch 1949–1956, najmä jej rôznym personálnym obmenám. Vzhľadom na rozsah štúdie niektoré problémy sú len naznačené. Napriek časove najdlhšiemu obdobiu a množstvu udalostí je táto časť príliš stručná. Postoje jednotlivých aktérov sa stávajú až neprehľadnými.

Štúdia tiež obsahuje menný register, ktorý má viac nedostatkov. Lída Baarová ešte žila a autori ju už pochovali, dr. Lettrich zomrel o rok neskôr, než je uvedené, gen. Ambruš sa píše s písmenom *š* a nie *ž*, Seton-Watson sa píše s jedným *e*, ide o Stranu slobody a nie Stranu slovenskej slobody. Taktiež je škoda, že autorom sa nedostala do rúk Špetkova práca *Slovenská politická emigrácia v 20. sto-*

roční, ktorú v roku 1994 vydal Ján Mlynárik v pražskom nakladateľstve Danubius.

Vojtech Čelko

KIPKE, Rüdiger: Zum Verlauf der „samtenen Revolution" in der Tschechoslowakei. In: *Bohemia*: Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder. (Herausgegeben im Auftrag des Collegium Carolinum von Ferdinand Seibt und Hans Lemberg.) Band 38, Heft 1, 1997, s. 141–152.

Autor stručně popisuje vývoj v Československu před 17. listopadem 1989 a po něm; stať uzavírá sporem o způsob volby prezidenta, volbou V. Havla, změnami v ústavě a výměnou poslanců Federálního shromáždění. Pozornost věnuje hlavním nezávislým skupinám, všímá si i rozporů mezi nimi, jak se projevily v postoji k 21. srpnu 1989, dále se zabývá situací v KSČ a v satelitních stranách i významem perestrojky pro změny v zemích sovětského bloku. Samizdaty a zahraniční rozhlas považuje za nástroje, které pomáhaly prolomit informační monopol KSČ. Zmiňuje se o demonstracích a podtrhuje hlavně význam Palachova týdne. Jisté problémy opozice s uspořádáním veřejných vystoupení byly podle autora překonány až 17. listopadu, kdy se na Albertově shromáždilo 10 tisíc studentů. Sporné je však jeho hodnocení úlohy Stuhy při nasměrování průvodu.

V další části se autor zabývá Občanským fórem (stručně také Veřejností proti násilí), jeho organizační strukturou a programem, a všímá si úlohy chartistů, ale i prognostiků. Při hodnocení vedení KSČ přeceňuje úlohu M. Štěpána, kterého vedle Adamce považuje za předního aktéra, ač byl záhy zbaven všech funkcí a nemohl ovlivňovat vývoj. Nelze souhlasit ani s jeho tvrzením, že vedení KSČ ignorovalo OF, protože od počátku revoluce přestalo hrát roli politického subjektu. OF proto jednalo pouze s Adamcem, který byl představitelem vlády.

Autor se opírá hlavně o českou literaturu a opomíjí až na výjimky studie zahraničních badatelů. Přínos stati je problematický i pro zahraniční veřejnost; pro československé čtenáře a badatele nepřináší nic nového ani podnětného.

Milan Otáhal

MAŇÁK, Jiří: *Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970*. Praha, Sešity ÚSD 1997, č. 28, 127 s.

PhDr. J. Maňák, CSc. v anotované publikaci navazuje na dvě předchozí práce, zabývající se vývojem počtu členů KSČ a jejich složením v letech 1945–1968, které vyšly v edici ÚSD Studijní materiály výzkumného projektu 1945–1967 (č. 2 – *Komunisté na pochodu k moci*, č. 8 – *Proměny strany moci*).

Úvodní kapitola uvádí počty členů KSČ a sociální složení strany do srpna 1968. Ve druhé a třetí kapitole se autor zabývá první fází čistek, změnami v klíčových funkcích a vystupováním z KSČ v letech 1968–1969. Těžiště práce spočívá ve čtvrté kapitole věnované druhé fázi čistek, spojené s výměnou stranických legitimací v roce 1970. Poměrně podrobně popisuje přípravu této akce, její průběh ve vyšších orgánech, v aparátu i v základních organizacích KSČ, všímá si reakcí a zásahů vedení strany, analyzuje výsledky a dopady akce. V poslední kapitole pak charakterizuje komunistickou stranu po skončení čistek.

K autorovu textu jsou připojeny tři závažné dokumenty (usnesení předsednictva ÚV KSČ k dalšímu postupu ve výměně stranických legitimací ze 14.4.1970, informace J. Kempného pro předsednictvo o pracovním zařazení „nositelů pravicového oportunismu" z 5.6.1970, souhrnná informace předsednictva o výměně členských legitimací předložená ústřednímu výboru v prosinci 1970) a osm statistických přehledů o počtu členů KSČ v letech 1968–1970 a o výsledcích čistek.

Čistky v KSČ byly klíčovou záležitostí celého procesu obnovy a konsolidace totalitního režimu. Přednosti studie je široká pramenná základna i autorova pečlivost a důkladnost při analýze statistických údajů, se kterými pracuje.

František Koudelka

Příruční slovník místních a zeměpisných názvů: Česko-německý a německo-český. *Ein kleines Wörterbuch zweisprachiger geographischer Namen*: Tschechisch-deutsch und deutsch-tschechisch. Sestavil Oldřich Pulkert. Praha, Resonus 1997, VI+108 s.

Již překlad úvodního textu z češtiny do

němčiny nabádá čtenáře k opatrnosti. Na každé straně je třeba počítat minimálně s jedním překlepem, či dokonce chybou. Např. Bělorus je psána Weißrusse, a nikoli správně Weisrusse, severočeský Filipov má dvojí podobu Filippsdorf i Philippsdorf, a že Bosna leží v Chorvatsku, je zatím ještě snem prezidenta Tudjmana. Železná vrata určitě nejsou na území Slovinska, a Rhein-Main-Donau--Großschiffahrtsstrasse (nedůsledné používání ß je typické pro celou knihu) je v Německu známá spíš jako Rhein-Main-Donau-Kanal.

Největším nedostatkem knihy je však výběr hesel, který autor provedl zřejmě zcela nesystematicky. Zaznamenal např. malou obec Jetřichovice/Dittersbach na Děčínsku, chybí však Lipová/Haňšpach/Hainspach na Šluknovsku, v meziválečném období středisko soudního okresu. U názvu Jedlová se sice uvádí maďarské město Gödöllő, chybí však obec Tannendorf a hora Tannenberg na Děčínsku (navíc významný železniční uzel) i třetí obec tohoto jména na území ČR. Názvy Esztergom/Ostřihom/Gran jsou sice uvedeny správně, ale co sousední Štúrovo? Gurim není, jak si autor myslel, městečko Kuřim na Moravě (německy Gurein), ale město Kouřim ve středních Čechách. Niedergrund (správně Nieder-Grund) nebyl jen v dolním Podluží, ale i v labském údolí jako Dolní Grunt, nyní Dolní Žleb; k přesnému určení jednotlivých místních názvů by bylo třeba uvést bližší geografické údaje.

Jediným kladem této knihy je, že zachytila česká pojmenování, někdy skoro zapomenutá, pro místa mimo české území. Kdo z mladší generace ještě ví, že i pro saské městečko Dippoldiswalde existuje český název Děpoltice?

Vydavatel na konci svého úvodu odkazuje zájemce o bližší informace na specializované publikace; opomněl je však uvést. Pro české země je nejlepším průvodcem *Ortsnamenlexikon der Böhmischen Länder* (vyd. Heribert Sturm. München, Collegium Carolinum 1995); pro svou cenu (350 DM) je však většině badatelů nedostupný. Pro ty méně majetné z nás nezbývá tedy nic jiného než používat s velkou dávkou opatrnosti Pulkertovo dílo.

Matthias Roeser

RANSDORF, Miloslav: *Čechem volbou*: Militantní racionalista Kurt Konrad. Praha, Orego 1997, 61 s.

Filozof a poslanec za KSČM M. Ransdorf představuje ve své monografické práci Kurta Konrada (1908–1941, vl. jm. Kurt Beer) jako vzorový typ komunistického vzdělance. Pocházel z majetné německo-židovské rodiny, ale záhy přijal za své češství a přiklonil se k radikální politické levici. V řadách KSČ se prosadil mezi intelektuální elitu. Ovládal dvě desítky jazyků, svou teoretickou aktivitou obsáhl škálu oborů od filozofie přes estetiku a literární kritiku po rozmanitá odvětví historie, jako novinář redigoval stranická periodika, proslul břitkými polemikami a razantními komentáři k domácí i zahraniční politice, působil jako politický agitátor. Přes kritický vztah ke stalinským procesům i k linii Kominterny a KSČ zůstal věrný stranické disciplíně, neboť „uznával, že vyhrocená situace vyžaduje akční semknutost strany". Jako tiskový referent sovětské ambasády se za okupace zapojil do odboje, byl zatčen a po tvrdých výsleších, během nichž nic neprozradil, spáchal sebevraždu v drážďanské cele.

Ransdorf přibližuje hlavní oblasti Konradova myšlení, kdo by ovšem čekal pokud možno nestrannou analýzu a výraznější kritický odstup, bude zklamán. Autor interpretuje Konrada pod úhlem marxistické ideologie jako špičkového reprezentanta této myšlenkové tradice v Čechách, jehož dílo pro ni znamená autentický a dodnes živý přínos. Sám se k tomuto rodokmenu otevřeně hlásí a výklad Konradových názorů mu slouží zároveň jako příležitost k vlastním expozé, v nichž nezapře rétorické sklony politického tribuna. Obě úrovně promluvy přitom u Ransdorfa nejednou splývají, takže interpretace tu méně, tu více zřetelně překrývá sebeprezentaci. K této konfuzi přispívá autor poněkud nekorektní metodou výkladu, kdy Konradovy myšlenky se samozřejmostí převádí do vlastních pojmů, („instrumentální, manipulativní racionalita", „participace zdola" apod.). V občasných exkurzech nechává průchod svým ideově-politickým sympatiím, jimiž hojně obdařuje také Klementa Gottwalda, který ve 30. letech „měl velice pružné a originální politické myšlení".

Na Konradově metodě práce oceňuje Rans-

dorf používání dialektiky, založené na zvládnutí Marxe i Hegela, jako prostředku jednak vědeckého poznání, jednak „kritiky a odhalování třídního egoismu buržoazie". V jeho politických komentářích připouští poplatnost aktuálním směrnicím Kominterny, vyzvedává ale prozíravost jeho úvah o jednotné protifašistické frontě a rozborů jednotlivých aspektů „krize buržoazního systému". V názorech na umění Konrad nejprve propadl „levicovému sektářství", v jehož duchu v něm viděl pouhý nástroj třídního boje, později však „překonal mechanický determinismus" a propracoval se k chápání kultury jako „nadstavby" vázané složitými vztahy ke společensko-ekonomické „základně". Ransdorf se podrobněji věnuje Konradovým polemikám s literárním strukturalismem a se surrealismem, v nichž vytřídil své pojetí socialistického realismu jako širšího uměleckého směru, než stanovovala současná sovětská doktrína.

Jako historik patřil Konrad k průkopníkům marxistické historiografie v ČSR a pravidelně se stýkal se členy podobně zaměřené Historické skupiny. Jeho zájem vzbuzovala především problematika revolucí v dějinách, z nich na prvním místě husitství. Podle Ransdorfa mu patří historický primát v názoru na husitství jako na první článek v řetězu evropských revolucí; vyvaroval se však přitom zjednodušených paralel mezi revolucí husitskou a socialistickou, které se pokoušel nehistoricky dokázat Zdeněk Nejedlý. Konrad v torzu svého díla *Dějiny husitské revoluce* zároveň analyzoval zrod evropské občanské společnosti, což mu podle Ransdorfa propůjčuje „novou ozvučnost" právě dnes, kdy „alternativou proti skluzu do restaurace je konstituování socialistické občanské společnosti". Autor shrnuje význam Konrada jako historika slovy, že „v kontextu diskusí o marxistické koncepci českých národních dějin, které probíhaly v době před II. světovou válkou, činí jeho dílo jako ojedinělý vrchol..."

Milan Drápala

TOMASZEWSKI, Jerzy: *Czechosłowacja*. Warszawa, Wydawnictwo TRIO 1997, 307 s.

Ve spolupráci s Historickým ústavem Varšavské univerzity připravilo nakladatelství TRIO novou populárněvědeckou edici Dějiny států světa ve 20. století, která má prezentovat nejnovější dějiny jednotlivých zemí, zejména po druhé světové válce. Mezi autory je řada předních polských i zahraničních autorů. Jednotlivé svazky mají přiblížit politický, hospodářský i kulturní vývoj nejen příslušného státu, ale také ukázat, jak ovlivňoval obraz současného světa.

Novou ediční řadu zahájil varšavský profesor Jerzy Tomaszewski (člen redakční rady edice) svazkem o dějinách Československa. Autor je s moderními českými a slovenskými dějinami důvěrně obeznámen, je autorem řady prací k dějinám československo-polských vztahů a zabýval se i historií Čechů v Polsku. Studoval v československých archivech, zvláště v archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze, a udržuje osobní a korespondenční styky s řadou českých a slovenských historiků.

V úvodu autor podává charakteristiku českých zemí a Slovenska v předvečer vzniku samostatného československého státu. Vlastní dějiny Československa rozdělil chronologicky do sedmi kapitol. Podle rozsahu textu je první polovina publikace (tři kapitoly) věnována období do roku 1945 a druhá polovina (čtyři kapitoly) vývoji po druhé světové válce. Periodizačními mezníky jsou jednotlivé převratné události československých dějin, a to Mnichov, březen 1939, květen 1945, únor 1948, srpen 1968 a listopad 1989. Práci doplňuje poznámkový aparát, fotografie, mapky, karikatury, přehled hlavních dat, soupis prezidentů a předsedů vlád, bibliografie a jmenný rejstřík. Příručka obsahuje vše podstatné, co by měl vědět o dějinách Československa nejen polský, ale i český čtenář, navíc přináší i řadu nových, neotřelých pohledů k zamyšlení. Domnívám se, že její překlad do češtiny by český knižní trh výrazně obohatil.

Jaroslav Vaculík

VAŠKO, Václav: *Pátá kolona v církvi*. Praha, Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském 1996, 30 s.

Vcelku drobná studie známého badatele na poli moderních církevních dějin otvírá stále nedostatečně prozkoumanou otázku kolaborace některých církevních hodnostářů a kně-

ží s komunistickým režimem v období 1948–1989. Vzhledem k rozsahu jde samozřejmě jen o nejstručnější nástin dějin dvou kolaborantských organizací katolického duchovenstva – Mírového hnutí katolického duchovenstva (MHKD), působícího po celá 50. a 60. léta až do jara roku 1968, kdy po rezignaci celého českého vedení MHKD bylo vytvořeno nekolaborantské Dílo koncilové obnovy; a Sdružení katolického duchovenstva Pacem in terris (SKD PIT). Hlavní část studie je věnována právě SKD PIT, jeho vzniku a působení v době československé „normalizace". Autor využil některých materiálů Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČR a dalších archivních dokumentů k doložení skutečnosti, že na vzniku tohoto sdružení se iniciativně podílela státní správa a nejvyšší stranické orgány a že sdružení bylo od počátku koncipováno jako klín v církvi, mající za úkol oddělit věřící od biskupů. Dále pak autor sleduje neúspěšnou snahu učinit z SKD PIT skutečně reprezentativní orgán a jeho konečnou agonii od poloviny 80. let.

Ačkoli vzhledem k rozsahu nejde o zásadní příspěvek k dané problematice, neměla by být studie přehlédnuta badateli v oboru moderních českých dějin.

Jaroslav Cuhra

BOTÍK, Ján: *Slováci v Bulharsku*. Bratislava, Slovenské národné múzeum 1994, 80 s.

Při příležitosti stejnojmenné výstavy Historického muzea Slovenského národního muzea v Bratislavě a s podporou Státního fondu kultury Pro Slovakia, Nadace Matice slovenské, Spolku Slováků v Bulharsku, Bulharského kulturního a informačního střediska a Kulturního svazu Bulharů a jejich přátel na Slovensku vydal slovenský historik Ján Botík stručný nástin dějin této slovenské minority, která vznikla druhotnou kolonizací v Dolní země. Slováci v Bulharsku patřili k méně početným a k poměrně málo známým slovenským ostrovům v zahraničí. Do Bulharska začali přicházet na konci minulého století a udrželi si neporušený národní charakter. V jednotlivých kapitolách se autor na základě chronologicko-problémového principu soustředil na migraci Slováků z Dolní země do Bulharska, na tradice jejich života, spolkový, kulturní a společenský život, na účast ve válkách vedených Bulharskem, mezietnické vztahy, emigraci do Ameriky, poválečnou reemigraci do ČSR a činnost Spolku Slováků v Bulharsku.

Ján Botík shrnul a zhodnotil dosavadní informace o Slovácích v Bulharsku, které byly uveřejněny v různých novinách, kalendářích a ročenkách, ale i odborných časopisech, sborníčích a samostatných publikacích. V meziválečném období vyšla *Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928*, kterou vydal Československý národní dům T. G. Masaryka v Sofii v roce 1929, a kniha Jána Michalky *Naši v Bulharsku*, která vyšla vlastním nákladem autora v Myjavě v roce 1936 a soustředila řadu demografických, statistických, historických, etnografických, folkloristických, jazykovědných a dalších informací. Až o půl století později se objevila monografie Josefa Hroziencíka *Slováci v Bulharsku* (Praha 1963), která zachytila historický vývoj bulharských Slováků od jejich usídlení až po hromadnou reemigraci do ČSR po druhé světové válce. Slováci v Bulharsku se stali v uplynulém období také objektem speciálního vědeckého výzkumu jazykovědců a folkloristů. O bulharských Slovácích pojednávaly i šířeji koncipované práce, např. *Slováci vo svete* Jána Siráckého (Martin 1980). Nejnovějším zdrojem informací se stala *Ročenka Spolku Slováků z Bulharska*, která začala vycházet v roce 1992. Botíkova přínosná práce je doplněna o bibliografii prací o Slovácích v Bulharsku a o anglické resumé.

Jaroslav Vaculík

CAMBEL, Samuel: *Slovenská dedina (1938–1944)*. Bratislava, Slovak Academia Press 1996. 219 s.

Monografie Samuela Cambela zachycuje události a změny, kterými prošla slovenská vesnice od „Mnichova" a vyhlášení slovenské autonomie v říjnu 1938 do vypuknutí Slovenského národního povstání. Tyto události se podle autora staly jakýmsi mostem, po kterém slovenské rolnictvo postupně přecházelo do antifašistického tábora a nakonec do samotného povstání.

Autor vychází především z archivních dokumentů uložených v centrálních archivech,

z memoárů řady osobností sledovaného období (I. Karvaše, P. Zaťky, J. Lettricha, J. Ursínyho, G. Medrického, P. Čarnogurského, G. Husáka aj.), z dobového tisku a z publikovaných statistických údajů. Odkrývá sporná místa slovenského vývoje během druhé světové války a zároveň na ně hledá odpověď. V monografii nejde jen o pozemkovou reformu, výkupní či cenovou politiku slovenského státu, produkci prvovýroby a její vazby na průmysl a banky či o některé další stavovské a rezortní problémy slovenského zemědělství. Podstatné je, že se skrze ně čtenář dostane k těm „kapitolám" válečných slovenských dějin, ve kterých se osudy slovenského rolnictva – tehdy nejpočetnější složky společnosti – stávaly osudem celého národa. Autor ukazuje, že přes konfesionální, převážně katolické složení obyvatelstva slovenského venkova a přes vliv, který v důsledku toho mezi rolníky měl na začátku slovenského státu Jozef Tiso, události let 1938–1944 přivedly rolnickou většinu slovenského národa do povstání jako jeho aktivní a nejpočetnější sociální složku.

Cambelova práce se snaží nejen komplexně postihnout agrární vývoj Slovenska ve sledovaném období, ale zasazuje jej do širších sociálně-ekonomických a politických souvislostí. Sleduje hlavní změny slovenského zemědělství jak z pohledu domácího, vnitropolitického, tak i mezinárodního. Ukazuje, že i ve vládním, ludáckém táboře se našli vlastenci, zejména mezi národohospodáři, kteří se dovedli vzepřít a do krajnosti bránili slovenské hospodářské zájmy proti německému vykořisťovatelskému tlaku. Slovenská vesnice všechny tyto jevy a přesuny ve společnosti citlivě vnímala a na konci léta 1944 byla postavena před úlohu rozhodnout se. Monografie, vhodně doplněná seznamem používaných zkratek a jmenným rejstříkem, je nezbytnou příručkou pro každého, kdo se chce seznámit jak s dějinami slovenského zemědělství, tak s historií první Slovenské republiky.

Jaroslav Vaculík

Milan Hodža – štátnik a politik: Materiály z vedeckej konferencie, Bratislava, 15.–17. septembra 1992. 2. vydanie. Bratislava, Veda 1994, 188 s.

Příspěvky z vědecké konference nazvané Milan Hodža – státník a politik, které obsahuje druhé, rozšířené vydání sborníku, představují nový, specifický pohled na Hodžův život a dílo. Vystoupení účastníků byla zaměřena na jeho politickou činnost i na jeho působení jako publicisty, historika a politologa.

Úvod do problematiky představuje příspěvek Dagmar Horné, která z genealogického hlediska přibližuje rodinný původ Milana Hodži a jeho příbuzenství s dalším významným slovenským politikem Michalem Miloslavem Hodžou. Na její stať navazuje referát Zdeňka Urbana, který na základě dobových archivních dokumentů výstižně přibližuje začátky žurnalistické a politické dráhy Milana Hodži na přelomu 19. a 20. století. Vliv T. G. Masaryka na Hodžu a hlasismus analyzoval Karol Kollár, který zdůraznil především význam Masarykovy přednášky o problematice maléhо národa přednesené v roce 1911 v Budapešti. Na konkrétní politickou činnost Milana Hodži, jeho agitaci před uherskými parlamentními volbami v letech 1905 a 1906 a na možnosti slovenské politiky mezi dolnozemskými Slováky se zaměřil Andrej Kopčok. Vojtech Dangl ve svém vystoupení upozornil, že Hodža, na rozdíl od jiných slovenských politiků, se podrobněji zabýval i vojensko-politickými otázkami, zejména v souvislosti s politickým zápasem mezi Budapeští a Vídní a s úsilím o maďarizaci společné armády v uherské části Rakousko-Uherska. Na Hodžovy kontakty s následníkem trůnu Františkem Ferdinandem se soustředil Jan Galandauer a přiblížil jeho aktivity v rámci této orientace slovenské politiky, známé jako tzv. belvederská alternativa. Milanu Hodžovi během první světové války a po vzniku ČSR se věnovaly příspěvky Dušana Kováče, Miroslava Pekníka, Juraje Fabiana, Jána Uhra, Mariána Hronského, Aleny Bartlové, Ivo Samsona, Roberta Kvačka, Valeriána Bystrického, Svätoslava Mathé, Arnolda Suppana, Jiřího Čurdy, Susan Mikulové, Pavola Lukáče a Jozefa Jablonického.

Sborník, který vyšel s finančním přispěním Státního fondu kultury Pro Slovakia a péčí Politologického kabinetu Slovenské akademie věd za redakce Miroslava Pekníka, ukazuje Milana Hodžu jako politika evropského

formátu, jenž postavení slovenského národa vnímal v mezinárodních souvislostech. Své projekty spolupráce středoevropských národů, plány Podunajské konfederace, která měla být zástitou před dravým hegemonismem nacistického Německa a bolševického Ruska, zdůvodnil v mnoha geopolitických studiích.

Jaroslav Vaculík

MICHÁLEK, Slavomír: *Ján Papánek – politik, diplomat, humanista 1896–1991*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1996, 279 s. + obr. příloha.

Vědecky zpracovaná biografie významného československého diplomata Jána Papánka vyšla ke 100. výročí jeho narození. Autor využil dostupných pramenů nejen z archivů bývalého Československa, ale také z Papánkovy pozůstalosti, která je uložena v USA. Michálek sleduje Papánkovy celoživotní osudy a jednotlivým obdobím věnuje ve své knize samostatné kapitoly. V kapitole Do vzniku republiky přibližuje jeho původ i první kontakt s českými zeměmi. Narodil se 24.10.1896 v rodině koželuha v Brezové pod Bradlom, po absolvování základní školy odešel na Moravu, do Jevíčka, kde od roku 1910 studoval na reálce. V roce 1915 musel narukovat do rakousko-uherské armády a o rok později byl odeslán na italskou frontu, kde brzy padl do zajetí. Bezprostředně poté vstoupil do formujících se československých legií, úzce spolupracoval s M. R. Štefánikem a stal se redaktorem československého exilového časopisu *V boj!* Při této práci ho také zastihl 28. říjen 1918, který mu umožnil návrat do vlasti.

Kapitola Dvadsiate a tridsiate roky přibližuje vývoj Papánkovy kariéry v československých diplomatických službách – v roce 1925 působil na vyslanectví ČSR v Budapešti, od roku 1926 na vyslanectví ve Washingtonu, od 1.2.1932 na ministerstvu zahraničních věcí v Praze a v roce 1935 převzal vedení čs. konzulátu v Pittsburgu. Zde jej zastihl začátek druhé světové války, jíž je věnována stejnojmenná kapitola. Papánek se okamžitě dal k dispozici Benešově zahraniční akci, na území USA vyvíjel činnost, díky níž získal podporu československému národněosvobozeneckému zápasu, a v roce 1945 byl jmenován čs. vyslancem v OSN. S touto funkcí je spojen snad nejslavnější Papánkův politický čin – na půdě OSN odmítl komunistický převrat ve vlasti v únoru 1948, protestoval u generálního tajemníka Trigva Lie proti zotročení ČSR a vystupoval v Radě bezpečnosti ve prospěch čs. demokracie. Této jeho činnosti autor po zásluze věnoval ve své knize dvě kapitoly.

V červnu 1948 byl Ján Papánek propuštěn ze služeb Ministerstva zahraničních věcí ČSR a zůstal v exilu. Kapitola Život v exile přibližuje jeho činnost v Radě svobodného Československa a také jeho působení v oblasti kulturní a humanitární. Papánek se dožil pádu komunistického režimu ve své vlasti, proti němuž tak usilovně bojoval, a navzdory hrozícímu rozpadu Československa zůstal až do konce svých dnů přesvědčeným Čechoslovákem. Zemřel 30.11.1991 ve Scardale, USA. Kniha v závěru věnuje pozornost Papánkově manželce Boženě, která byla jeho oddanou spolupracovnicí a spolubojovnicí za věc demokracie a národní svobody Čechů a Slováků. Důležitou součástí práce je seznam použité literatury, dostupných archivních pramenů a obrazová příloha.

Jiří Pernes

MLYNÁRIK, Ján: *Ekológia po slovensky*: Otázky životného prostredia na Slovensku (1948–1988). Praha, Danubius 1994, 94 s.

Publikace vznikla z komentářů rozhlasové stanice Svobodná Evropa, kde autor působil, poté co byl vyhoštěn z komunistického Československa. První komentář je z prosince roku 1983, poslední z roku 1988; všechny jsou vydány v původní verzi.

Kniha přináší mnohá filozofická, ekologická, ale také historická zamyšlení nad příčinami devastace přírody v bývalém Československu, ale především na Slovensku. Autor přirovnává čtyřicetileté ničení československé, resp. slovenské přírody k ničení zdejšího obyvatelstva. Zvažuje hypotézu, jak by se slovenská krajina vyvíjela, nebýt nedemokratického vývoje, zda by se jednalo o druhé Švýcarsko v srdci Evropy.

Pro historiky nedávné minulosti je inspirativní autorův pohled na úlohu bývalých satelitů Sovětského svazu ve vztahu k ničení životního prostředí, resp. na preferenci těž-

kého průmyslu, který měl zabezpečit zbrojní výrobu pro Stalinem připravovaný válečný konflikt. Hlavní příčiny devastace krajiny spatřuje v tzv. železné koncepci, ke které chyběl dostatek surovin i energetických zdrojů. Všímá si i politického zneužívání industrializace Slovenska komunistickou mocí. Straničtí funkcionáři při nejrůznějších příležitostech poukazovali na skutečnost, že se Slovensko za několik desetiletí přeměnilo z „drevenic" v jinou civilizační oblast. Autor připomíná, že tento přístup přinesl komunistické moci značný politický kredit, ptá se však, za jakou cenu. Konstatuje, že se sice dařilo po desetiletí klamat lidi, ale přírodu se oklamat nepodařilo, a dodává: „Věřím, že se již brzy bude na školách přednášet předmět dějiny ekologie nebo ekologie v dějinách. A že místo lidských osudů bude člověka více zajímat historie přírody, její postupná devastace – jednoduše proto, aby nějak vůbec přežil. Vždyť jde o něho samotného!"

Miroslav Vaněk

PEŠEK, Jan: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV 1996, edice Dějiny a fakta, 168 s.

Publikaci tvoří tři studie (97 s.), přílohy (dokumenty – 46 s., schémata organizace ministerstva vnitra a Státní bezpečnosti – 9 s.) a obvyklé náležitosti.

V prvních dvou kapitolách autor poměrně podrobně popisuje organizační vývoj bezpečnostních složek na Slovensku, včetně personálního obsazení vyšších funkcí, od února 1945, kdy začala na osvobozeném území působit delegace SNR, až do roku 1953. Charakterizuje úlohu Státní bezpečnosti v období tzv. slovenské krize na podzim 1947, při únorovém převratu 1948, situaci uvnitř bezpečnostního aparátu i podíl StB na poúnorových čistkách.

Obsahem třetí kapitoly jsou metody práce Státní bezpečnosti. Autor zde uvádí konkrétní údaje o budování a zaměření sítě tajných spolupracovníků, o provokacích StB (zde píše o případu bývalého partyzánského velitele V. Žingora a tzv. Bílé legie) a fyzickém a psychologickém nátlaku při vyšetřování.

Ve čtvrté kapitole analyzuje úlohy a cíle StB. V souvislosti s charakteristikou odporu proti nastolenému totalitnímu režimu píše o orientaci StB na politické procesy, což dokumentuje případy A. Púčika „a spol." a tzv. slovenských buržoazních nacionalistů. Zaznamenává však přehledně i další oblasti zájmů StB, především její akce na venkově při kolektivizaci zemědělství (akce K – kulaci, události v prešovském kraji roku 1953) a proti církvi. Pozornost věnuje i skupině bývalých pracovníků bezpečnostních složek na Slovensku odsouzených koncem roku 1953.

Z publikovaných dokumentů přináší nejvíce informací zpráva o činnosti StB na Slovensku v roce 1949 a žaloba na skupinu „slovenských buržoazních nacionalistů, sionistů a jiných nepřátel v bezpečnostním aparátě na Slovensku".

Docent PhDr. Jan Pešek, vědecký pracovník Historického ústavu SAV, je zkušený autor a v publikaci podává čtenáři přehledný a vyvážený obraz o Státní bezpečnosti na Slovensku ve zvoleném období. Protože jeho kniha je první prací o StB na Slovensku, lze si jen přát, aby následovaly další, které by českému čtenáři zpřístupnily více informací, které dosud skrývají slovenské archivy.

František Koudelka

Slovenská akadémia vied v historickom kontexte. Zostavili: Dušan Čaplovič, Štefan Markuš. Úvod napísal Štefan Luby. Bratislava, Odbor pre vzťahy s verejnosťou Úradu predsedníctva Slovenskej akadémie vied 1996, 105 s., obr. príl.

Snahou predkladanej príručky je poskytnúť obraz o stave a organizácii vedeckého výskumu na Slovensku. V úvode je stručne načrtnutý vývoj, ktorý viedol k vzniku Slovenskej akadémie vied. Počiatky organizovania vedeckého života na Slovensku súvisia s nerealizovanými zámermi Mateja Bela, s pôsobením Slovenského učeného tovarišstva, spolku Tatrín, snahami Andreja Kmeťa (Muzeálnej slovenskej spoločnosti), s pôsobením Učenej spoločnosti Šafárikovej, ako i Slovenskej učenej spoločnosti. Tieto inštitúcie sa stali základom pre založenie Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) v roku 1942.

Po druhej svetovej vojne sa postupne pripravovala transformácia SAVU na Slovenskú akadémiu vied (SAV). Stalo sa tak v roku

1953. Odborovú štruktúru SAV tvorilo v čase vzniku päť sekcií: matematická, prírodná, biologicko-lekárska, biologicko-poľnohospodárska a spoločenská. Členenie sa v priebehu času modifikovalo do dnešnej podoby, keď združuje pracoviská do troch oddelení (oddelenie vied o neživej prírode, oddelenie vied o živej prírode a chemických vied a oddelenie vied o spoločnosti a kultúre). Súčasťou SAV sú okrem spomenutých ešte spoločné pracoviská SAV.

Hlavná časť publikácie predstavuje jednotlivé ústavy SAV, v rámci spomenutých oddelení SAV. Pri každom ústave je uvedená adresa, telefón, fax, E-mail. V ďalšom je načrtnutý vznik inštitúcie a jej vývoj. Nasledujú informácie týkajúce sa základného výskumu, najvýznamnejších výsledkov, zahraničnej spolupráce a vydávania vedeckých periodík.

Záverom možno konštatovať, že dielo spĺňa kritériá modernej užívateľskej príručky. Na základe informácií tu poskytnutých sa možno bez problémov priamo spojiť s pracoviskom a nie je potrebné následne hľadať v telefónnom zozname, prípadne inde.

Čo možno práci snáď vytknúť, je absencia obsahu, ktorý by umožnil rýchlejšiu orientáciu. Obsah chýba o to viac, že niekedy len predpokladáme, kam ktorý ústav v rámci oddelení SAV patrí. Umocnením informácií by bol i register, prípadne registre. Práca vyšla v slovenskej a anglickej mutácii.

Alžbeta Sedliaková

Víťazstvá a prehry slovenského družstevníctva (1845–1945). Bratislava, Nadácia Ladislava Novomeského 1996, 81 s.

Dějiny družstevnictví představují téma, které je v současnosti ve slovenské historiografii značně populární. Souvisí to s několika „kulatými" výročími v roce 1995 (150. výročí Gazdovského spolku v Sobotišti, 100. výročí Mezinárodního družstevního svazu) a v roce 1996 (200. výročí narození Samuela Jurkoviče). Výsledkem těchto příznivých okolností byla řada nových publikací, které se různým způsobem a z různého úhlu pohledu zaměřují na dějiny družstevnictví a vyrovnávají se s peripetiemi jeho vývoje na Slovensku od počátku až po současnost. Jedná se o práce O. Virsíka (*V službách národa*, Bratislava 1993), P. Martuliaka (*150 rokov slovenského družstevníctva*, Nitra 1995) a kolektivní dílo M. Fabricia, R. Holce, J. Peška a O. Virsíka (*150 rokov slovenského družstevníctva*: Víťazstvá a prehry, Bratislava 1995). V neposlední řadě je družstevnictví předmětem úvah a názorové konfrontace na stránkách nejen odborného tisku. Velký význam má i schválení česko-slovenské sekce o dějinách družstevnictví pro 12. mezinárodní kongres hospodářských dějin v Seville v roce 1998.

Sborník obsahuje čtyři referáty a pět diskusních vystoupení ze semináře konaného v Bratislavě v únoru 1996, který chtěl zachytit proces vzniku a vývoje slovenského družstevnictví do konce druhé světové války. Tento seminář měl připomenout 150. výročí prvního družstva na Slovensku a zároveň ukázat, jak družstevní myšlenka zapouštěla kořeny a realizovala se v různých podobách a v různých obdobích mezi Slováky a na Slovensku. Pořadatelé vycházeli z toho, že s družstevnictvím nebo jeho tradicemi či odkazem je spjata velká část slovenského obyvatelstva, že družstevní myšlenka a její historická realizace jsou úzce spojeny s národně emancipačním procesem a že idea vzájemné pomoci je vlastní sociálně myslícím občanům. Přes svou jednoduchou formální úpravu obsahuje sborník řadu cenných poznatků pro další rozšíření našich znalostí moderních slovenských dějin.

Jaroslav Vaculík

Zpráva Dokumentační komise K 231. K vydání připravili Otakar Rambousek a Ladislav Gruber. Vydali členové Dokumentační komise v exilu. USA 1995, 2. vydání, 97 s.

Publikace je sestavena z dopisů, které obdržela Dokumentační komise v průběhu Pražského jara na základě výzvy, aby bývalí vězňové poskytli materiál o porušování lidských práv v prvém dvaceti letí komunistického režimu. Po okupaci Československa se podařilo materiály převézt do zahraničí, kde byla kniha v upravené verzi poprvé publikována. Druhé vydání již nemuselo být kvůli bezpečnosti autorů „cenzurováno" a dokumenty jsou otištěny v původní podobě. Po předmluvě editorů následuje 13 kapitol se-

stavených z dopisů, které jsou vzájemně určitým způsobem spjaty – Začátek; Případ Mírov; Bory; Pražské věznice; Ženské věznice; Armáda; Židovská anekdota; Příslušníci; Svědectví sobě si nejrovnějšího ze sobě si rovných; Lékaři, poslanci, kati; Vražby; Různé druhy důchodců; Konec. Závěrečná kapitola Místo poznámek a vysvětlivek znovu objasňuje smysl a způsob vzniku knihy. Jednotlivé dopisy se od sebe liší mírou osobního zaujetí i závažností – od svědectví o vraždách a týrání po informace o nových místech působení vyšetřovatelů Státní bezpečnosti; tomu se však nedalo při takovéto edici vyhnout.

Zpráva je cenným materiálem pro poznání našich moderních dějin z několika důvodů. Jednak znovu připomíná, že české násilí si nalezlo své vlastní české vykonavatele a nelze svalovat vinu na jiné. Zadruhé zde je možné nalézt podněty k dalšímu studiu problematiky 50. let – například působení lékařů ve věznicích, ať už v kladném nebo záporném smyslu. A nakonec je kniha i dokumentem o atmosféře Pražského jara a nadějích, které v ně byly vkládány. Jakkoli tedy nejde o odbornou práci v obvyklém pojetí, neměla by být opomenuta.

Jaroslav Cuhra

DUBSKÝ, Ivan: *Ve věci Heidegger:* Problém Heideggerovy biografie. Praha, Oikúmené 1997, 109 s.

Námětem knížky je politické angažmá filozofa Martina Heideggera v počátcích nacionálněsocialistického režimu v Německu. Dubský nerozmnožuje hojnou (zahraniční) literaturu k danému tématu vlastním shrnutím fakt a jejich interpretováním, namísto toho referuje o čtyřech publikacích, které mu reprezentují rozdílné přístupy k uvedenému problému.

Nejprve se zabývá prací Victora Fariase *Heidegger et le nazisme*, jejíž vydání v roce 1987 vyvolalo publicistickou senzaci. Heideggerově chilskému žákovi se v ní podařilo vzbudit dojem, že přináší zásadní odhalení, fakticky však téměř nic neznámého nepředkládá. Pouze shromažďuje dostupné, i nepodložené kompromitující materiály o Heideggerově minulosti do obžalovacího spisu, v němž ho tendenčně líčí jako edelnacistu, jehož „kolaborace" s režimem třetí říše byla výrazem celoživotní vnitřní inklinace. Dubský nechává promluvit kritiky Fariase, podle nichž se u něj spojuje „exemplární diletantismus" „s předem zaujatým postojem" ve výsledný „pamflet". Freiburský sociální historik Hugo Ott v práci *Martin Heidegger:* Unterwegs zu seiner Biographie postupuje seriózněji, i on ovšem s jednostranností líčí příběh filozofova politického selhání a motivy, jež k němu vedly. Zatímco však silně levicovému Fariasovi plynou z Heideggerova katolického původu, konzervativní Ott je shledává naopak v jeho rozchodu se „systémem katolicismu".

O třídu výše staví Dubský knihu známého konzervativního historika Ernsta Nolteho *Martin Heidegger:* Politik und Geschichte im Leben und Denken, neboť se v ní autor pokouší postihnout sepětí života s dílem. Sleduje v něm ovšem primárně politické a dějinně filozofické motivy, které se mu jako historikovi jeví relevantní pro pochopení Heideggerových veřejných postojů, a v tom spočívá podle Dubského omezení jeho přístupu. Heideggerovo smýšlení v době třetí říše označuje jako „privátní nacionální socialismus", který byl hluboce vzdálen vládnoucímu systému, a v jeho základech spatřuje filozofickou naději v podstatnou změnu současného dekadentního stavu světa. Vyvrací tradovaná naříčení, že např. po Heideggerově převzetí rektorátu ve Freiburgu v roce 1933 byly na tamní univerzitě páleny knihy či rozvěšeny protižidovské plakáty, a dovozuje, že neexistují věrohodná svědectví o jeho antisemitismu. Zpochybňuje však jeho tvrzení, že se po složení rektorského úřadu v roce 1934 stáhl do vnitřní emigrace, či dokonce se stal součástí duchovního odporu proti nacismu.

Nejvíce místa věnuje Dubský knize životopisce Rüdigera Safranského *Ein Meister aus Deutschland:* Heidegger und seine Zeit – první Heideggerově biografii, „která je hodna toho jména", neboť myslitelskému dílu přisuzuje náležitý význam a životní postoje interpretuje z jeho vnitřních souvislostí, politické jednání skrze filozofii, a nikoli naopak. Dubský provází čtenáře spolu s autorem ve zkratce podstatnými momenty Heideggerova myšlenkového vývoje. Zmiňuje jeho hlubokou

skepsi vůči liberální demokracii, nahlížené skrze realitu výmarské republiky, a obavy z komunismu, vůči němuž připouštěl možnost zavedení diktatury jako menší zlo. Nástup nacionálního socialismu vnímal ve filozofické imaginaci jako „metafyzickou revoluci", „dějinný okamžik lidské autenticity", druhý „převrat celého lidského bytí" po starém Řecku, a na tomto půdoryse chtěl uskutečnit svou vizi reformy univerzity jako duchovního společenství nového typu. Veden přesvědčením o poslání filozofa jako „vědoucího vůdce a strážce", jenž má ukazovat lidem cestu k pravdě, nechal se zvolit rektorem freiburské univerzity, vstoupil do NSDAP, ve veřejných projevech prováděl filozofickou agitaci pro nový režim. K jeho odstoupení z této funkce podle Safranského vedly jednak intriky protivníků, jednak Heideggerův sílící vnitřní pocit „zrazené revoluce", jenž koncem 30. let vyústil ve filozofickou kritiku nacistického Německa. Po válce byl Heidegger vyšetřován očistnou komisí, před níž se účelově hájil a odmítal připustit svou vinu v právním i morálním smyslu. V rozsudku byl označen za souputníka a po několikaleté akademické distanci začal opět přednášet na univerzitě. Safranski konstatuje, že Heidegger si nikdy nepoložil v osobní rovině otázku po svůdnosti moci a jejím vlivu na zákruty vlastního myšlení a nepřiznal, že se v období 30. let mýlil nejen politicky, ale i filozoficky. Zřejmě výstižný je soud Hannah Arendtové, že Heideggerova „morální senzibilita nedorostla vášni jeho myšlení", že byl člověkem postrádajícím charakter.

Milan Drápala

ELSTER, Jon (ed.): *The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism*. Chicago and London, The University of Chicago Press 1996, 247 s.

Úvod ke sborníku napsal editor J. Elster. Je si vědom specifiky „kulatých stolů" v jednotlivých zemích, přesto se snaží najít jisté společné rysy, jako je například úloha sovětského faktoru. „Kulaté stoly" charakterizuje jako formu vyjednávání mezi vládou a společností, jejichž obsahem byla především otázka svobodných voleb nového parlamentu a prezidenta (v československém případě však předmětem jednání byla reorganizace federální vlády a Federálního shromáždění). Dále analyzuje taktiku partnerů a procedurální pravidla.

Jednotlivé příspěvky se vztahují k rozhovorům „u kulatých stolů" v Polsku (Wiktor Osiatyński), Maďarsku (András Sajó), bývalé NDR (Ulrich K. Preuss), v Československu (Miloš Calda) a Bulharsku (Romyana Kolarova a Dimitr Dimitrov). Editor chápe „kulaté stoly" jako vyjednávání mezi vládou a společností, a proto zařadil do sborníku i kapitolu pojednávající o tragédii na náměstí Nebeského míru v Pekingu (Tang Tsou). „Kulaté stoly" byly však specifickou formou diskusí mezi komunistickou mocí a opozicí, při nichž se řešily otázky přechodu k demokracii, proto je zařazení Číny problematické.

Každý autor pojal danou problematiku individuálně; společné všem příspěvkům je, že charakterizují organizace a jejich delegáty, kteří se rozhovorů zúčastnili, a zachycují jejich průběh a výsledky. Někteří autoři věnovali pozornost i mechanismu a pravidlům jednání, hlavně otázce, jak bylo dosahováno kompromisu. U většiny příspěvků jsou připojeny přílohy obsahující přehledy již zmíněných organizací a osob podílejících se na jednáních, u polské stati i s jejich stručnou charakteristikou; k ní je také přiložena výběrová bibliografie. V některých případech autoři zveřejnili i přehled všech hlavních schůzek a přetiskli dokumenty podepsané „u kulatých stolů". Orientaci v knize napomáhá rejstřík osob a organizací.

Přínos sborníku spočívá v tom, že jednotlivé příspěvky umožňují blíže poznat proces předávání moci v zemích střední a východní Evropy, ale současně poskytuje i dostatek materiálu pro srovnání a tím i poznání specifických a společných rysů.

Milan Otáhal

HELD Joseph: *Dictionary of East European History Since 1945*. Westport, Connecticut, Greenwood Press 1994, XII+509 s., fotogr. příloha, mapy.

Jedna z dalších příruček, jež má širšímu publiku na Západě usnadit orientaci v poměrech východní Evropy. Záměr sice záslužný, z větší části však nenaplněný – publikace

oplývá stejnými nedostatky jako jiné podobné práce, které v posledních letech vyšly: neúnosným zjednodušováním, věcnými chybami, využitím jen úzkého okruhu ne vždy spolehlivé literatury. Jádrem výkladu je situace v době existence komunistických režimů. Z toho také plyne, že jako základní stavební jednotky byly zvoleny státní útvary, jež v době, do které je výklad doveden (konec roku 1993), už neexistovaly: NDR, Československo, Jugoslávie. Vedle těchto zemí patří do východní Evropy dle autora ještě Polsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko a Albánie.

Autor v úvodu (s. 1–36) krátce pojednává o starších, především meziválečných dějinách jednotlivých zemí, a v chronologickém přehledu sleduje nejdůležitější světové události. Hlavní část knihy tvoří slovníková hesla k jednotlivým zemím – obsahují vždy chronologii událostí v letech 1945–1993 a osobní a věcná hesla. Na části věnované Československu (s. 128–174) je možno demonstrovat přednosti, ale především nedostatky příručky. Věcná hesla (celkem 23) typu Košický program, Pražské jaro, 2000 slov, normalizace, Charta 77, Gorbačovův vliv apod. jsou vybrána vcelku s přehledem a postihují ve stručnosti nejzávažnější témata politického vývoje daného období. Hesla k osobnostem jsou naopak vybrána velmi nevyváženě. Je nepochopitelné, proč mezi 19 nejdůležitějších postav československé politiky let 1945–1993 autor nezařadil Edvarda Beneše a Václava Klause (na rozdíl od Vladimíra Mečiara). Na druhé straně se našel prostor i pro tak obskurní osobnosti, jako byl např. Jaroslav Procházka, jenž proslul pouze jako náčelník Hlavní politické správy, náměstek ministra národní obrany a později rektor Karlovy univerzity. (Navíc údaje o něm jsou neúplné, a ačkoli zemřel již roku 1980, podle Helda byl ještě v roce 1993 naživu.)

Zvláště fatální jsou četné věcné chyby, jež činí celé dílo takřka nepoužitelným. Tak např. (s. 13) Němci a další menšiny mohli mít podle autora v Československu parlamentní zastoupení až od roku 1926. (Je s podivem, že pak charakterizuje první republiku jako demokraticky organizovaný stát.) V roce 1944 dosáhla americká armáda československých hranic a vpochodovala do země, podle mezispojeneckých dohod se pak ale stáhla (s. 127). Gottwald se stal předsedou vlády v únoru 1948 (s. 128), národní výbory (jež si Held evidentně plete s akčními výbory Národní fronty) vznikly také až v r. 1948 po dobytí moci komunisty (s. 160), Slánský byl „bezohledným ministrem vnitra" (dle popisky pod fotografií). Spolu s Husákem rezignovali v r. 1987 i zastánci tvrdé linie ve vedení KSČ, protože doufali, že tak vyvolají novou sovětskou intervenci (s. 137). Informace o nahrazení Husáka Jakešem ve funkci generálního tajemníka je podána ve třech verzích: správně v rámci hesla zhroucení komunismu (s. 137), v hesle Husák je datována do roku 1988 (s. 155), a v hesle Jakeš je dokonce uvedeno, že dotyčný vystřídal Husáka už roku 1985, a to ve funkci premiéra (s. 158)! Podobných chyb je možno nalézt mnohem více, a zdaleka nejen v oddíle věnovaném Československu.

Autor posuzuje situaci společností ve východní Evropě velmi přísně. „Od Prahy po Tiranu" je charakterizují „náboženství ... šovinistický nacionalismus a nenávist vůči odlišným národnostním a rasovým menšinám, nedostatek opravdových demokratických historických tradic, opožděnost rozvoje občanské společnosti a hluboce zakořeněná netolerance vůči odlišným názorům." Aby uspěly při budování demokracie, budou tyto společnosti „potřebovat mimořádně mnoho štěstí" (s. 5–6). Útěchou Východoevropanům snad může být, že prognóza vytvořená na základě tak hluboké neznalosti elementárních faktů nemusí být stoprocentně spolehlivá.

Oldřich Tůma

LATYŠEV, Igor Aleksandrovič: *Kak Japonija pochitila rossijskoje zoloto*. Moskva, NTC Techinformpress 1996, 96 s.

Autor je japanista, napsal řadu prací o Japonsku a sovětsko-japonských vztazích. Uvedená publikace pojednává o osudu oné části ruského zlatého pokladu, která se dostala do rukou Kolčaka. Ten poslal část pokladu do Japonska jako zálohu na dodávky výzbroje. Po Kolčakově porážce zůstala tato záloha v Japonsku. Zbylá část pokladu se dostala do rukou velitelů zbytků Kolčakovy armády, kteří při svém ústupu před Rudou armádou pře-

dávali svou kořist japonským generálům do úschovy. Ukázalo se, že podstatná část tohoto zlata se ocitla v japonských bankách, ale také v soukromých rukou japonské generality. Nároky vznášené na tato depozita ruskými emigranty ve 20. a 30. letech japonské soudy odmítly. Odmítaly vydat i zálohy, které carská vláda za války vyplatila Japonsku na dodávky zbraní. Sovětská vláda ani současná ruská vláda dodnes nevznesly při jednáních s Japonskem nároky na tato depozita. Autor se domnívá, že důvodem je snaha nekomplikovat beztak svízelné vztahy s touto zemí, tento postoj ovšem státní reprezentaci vyčítá.

Pro nás je tato publikace zajímavá tím, že se její autor ani slovem nezmiňuje o československých legiích v Rusku, ačkoli se často uvádělo, že ruský zlatý poklad odvezli Čechoslováci při své evakuaci z Ruska. Autor přisuzuje neblahý osud ruského zlatého pokladu japonské generalitě, která sledovala transport na každém kroku a používala všech prostředků k tomu, aby se ho zmocnila. Ostatek se podle autora ocitl v japonských bankách.

Publikace I. Latyševa není prací odborně historickou, nýbrž publicistickou, opírající se převážně o publikované prameny a novinové či časopisecké články. Zajímavé jsou však informace o japonských pramenech, podle nichž bylo stanoviško Japonska k ruskému zlatu určováno japonskou vládou, která neměla zájem ani na vrácení zlata Rusku, ani na potrestání generálů, kteří je rozkrádali.

Zdeněk Sládek

LIEBICH, André: *From the other Shore*: Russian Social Democracy after 1921. Cambridge-Massachusetts and London, Harvard University Press 1977, 476 s. Přílohy: biografický seznam, zkratky, soupis pramenů a literatury, jmenný rejstřík, fotografie.

Autor je profesorem Vysoké školy mezinárodních vztahů v Ženevě. Jeho kniha o menševicích v exilu je výsledkem mnohaletého výzkumu v četných archivech a knihovnách od Moskvy až po Stanford.

V úvodních kapitolách sleduje genezi a úlohu menševiků v ruské politice mezi první a druhou ruskou revolucí. Druhá část knihy se zabývá činností předáků menševické emigrace v Evropě a pak v USA. Třetí část je věnována rozpadu oficiálního vedení menševické emigrace a činnosti jednotlivých činitelů strany. Nakonec autor uvádí zprávy o menševicích v USA z fondů FBI. Tato instituce si očividně nedala žádnou práci při prověřování hodnověrnosti svých informátorů, jejichž zprávy jsou často směsicí pomluv a klepů.

Problém menševické emigrace spočíval především v tom, že spory o povaze revoluce a o úkolech marxistické strany v ní provázely menševiky od počátku a pokračovaly také v emigraci. Z odlišných názorů na tyto základní otázky vyplývalo i odlišné hodnocení jednotlivých etap a událostí v SSSR. Dalším podstatným problémem menševické emigrace byl poměrně malý počet členů jejich strany. Ti, kteří zůstali v sovětském Rusku, byli téměř beze zbytku decimováni. Menševická emigrace byla navíc izolována, protože ostatní politické směry v emigraci na ni pohlížely jako na spoluviníka ruské revoluce, který se nedokázal kriticky vyrovnat se svou minulostí. Z hlediska materiálního na tom však byla lépe než ostatní politické směry, protože ji podporovaly sociálněmokratické strany a hnutí.

Závěrem této fascinující práce autor píše, že o odkaz menševiků není v současném Rusku zájem, vyšlo zde jen několik historických prací. Podle jeho názoru však má význam, protože zahrnuje odpověď na mnohé základní otázky dotýkající se nejen Ruska. Tento odkaz zanechali lidé, kteří se snažili zůstat věrni svému svědomí a ideálům.

Zdeněk Sládek

LINDNER, Rolf (Hg.): *Die Wiederkehr des Regionalen*: Über neue Formen kultureller Identität. Frankfurt/Main–New York, Campus Verlag 1994, 260 s.

Profesor Humboldtovy univerzity v Berlíně Rolf Lindner sestavil knihu z 9 příspěvků. Slogan „Evropa regionů", řečí o renesanci regionálního hospodářství a také vznikání domovských a regionálních sborů ve východních spolkových zemích Německa, to všechno jsou důkazy pro regionalismus, který není již v protikladu ke globalizaci, nýbrž se tu uplatňuje jako její důležitá složka. Na rozdíl od regionalismu 70. let působí (možná?) jako

nová a potřebná kvalita při zvládání tendencí ke globálním strukturálním změnám.

Autoři a názvy příspěvků: Aleida Assmannová: Zum Problem der Identität aus kulturwissenschaftlicher Sicht; Verena Stolckeová: Kulturellel Fundamentalismus; Rüdiger Gans a Detlef Briesen: Das Siegerland zwischen ländlicher Beschränkung und nationaler Entgrenzung: Enge und Weite als Elemente regionaler Identität; Rainer Danielzyk a Rainer Krüger: Region Ostfriesland? Zum Verhältnis von Alltag, Regionalbewußtsein und Entwicklungsperspektiven in einem strukturschwachen Raum; Beatrice Plochová a Heinz Schilling: Region als Handlungslandschaft, Überlokale Orientierung als Dispositiv und kulturelle Praxis: Hessen als Beispiel; Dagmar Gausmannová: „Ein Bild von einer Stadt", Eine Industriestadt auf der Suche nach ihrer Mitte: Das Beispiel Marl; Dieter Goetze: Identitätsstrategien und die Konstruktion sozialer Räume: Eine spanische Fallstudie; Rolf Linder: Das Ethos der Region; Detlev Ipsen: Regionale Identität, Überlegungen zum politischen Charakter einer psychosozialen Raumkategorie.

Všechny příspěvky jsou z „workshopu" k tématu Regionalkultur und regionale Identität, pořádaného v listopadu 1992 vědeckým centrem Severního Porýní-Vestfálska v Essenu, konkrétně jeho Kulturné-vědeckým institutem v rámci projektu Průmyslové regiony ve srovnání. Pro regionalistického badatele je zde zajímavé hodnocení prostoru v regionu. Kromě příspěvků zaměřených na Německo zaujme stať věnovaná Španělsku a jeho regionu Cantabria, odpovídající provincii Santander, jež patří k nejmenším regionům. Kniha neřeší jen otázky z dějin regionalismu, ale integruje je s plejádou poznatků moderní sociologie, politologie, etnologie, geografie, usiluje o uchopení mentalit ve zkoumaných lokalitách.

Jiří Dvořák

PLECHANOVOVÁ, Běla – FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1997, 240 s.

Publikace představuje poslední díl v řadě studijních textů věnujících se mezinárodním vztahům od nejstarších dob až do dneška, které vznikly na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. Navazuje chronologicky na předcházející díl a zabývá se obdobím let 1941 až 1995.

Autoři začínají svůj výklad útokem Japonska na Spojené státy americké v prosinci 1941, tj. okamžikem, kdy se druhá světová válka stala skutečně válkou světovou, a popisují její hlavní události na poli politickém i vojenském. V druhé kapitole čtenáře seznamují s poválečným uspořádáním světa, především Evropy, kde vznikly dva proti sobě stojící bloky. Studenou válkou se zabývá následující kapitola, v níž nechybí údaje o hlavních válečných konfliktech ve světě. Největší pozornost je věnována evropské integraci, která představuje protipól současných tendencí k uvolňování vazeb a rozpadu. Fakta o mnohdy velmi složitých jednáních na toto téma v minulosti jako by osvětlovala i dnešní spory a problémy. V páté kapitole se autoři zaměřili na komunistický svět, především na Sovětský svaz a jeho blok. Z pojetí evropocentrismu vybočuje další kapitola, popisující zánik a důsledky kolonialismu, tedy téma u nás nepříliš frekventované. Mimo Afriku, kde je tato problematika patrně nejaktuálnější, dostal prostor i Přední východ a izraelsko-arabský konflikt. Na závěr si autoři ponechali otázky a problémy současného světa. Součástí práce je i výběrový seznam literatury převážně angloamerického původu a jmenný rejstřík.

Celkově lze říci, že práce jako pomůcka při studiu mezinárodních vztahů ve 2. polovině 20. století splnila svůj účel. Informace podává přehledným a čtivým způsobem a s její pomocí se lze snadno zorientovat na složitém poli mezinárodních vztahů. Můžeme litovat jen její vysoké ceny, která může znesnadnit její cestu ke čtenáři.

Pavel Šrámek

Političeskije partii Rossii: Konec XIX – pervaja treť XX veka. Enciklopedija. Moskva, Rossijskaja političeskaja enciklopedija (ROSSPEN), 800 s. Přílohy: politické strany a organizace, složení vedoucích orgánů hlavních politických stran, periodický tisk politických stran v r. 1917, fotografie v textu.

Tato encyklopedie vznikla jako kolektivní dílo, jehož vedoucím a odpovědným redaktorem je prof. V. V. Šelochajev. Kniha obsahuje hesla biografická a hesla o politických stranách. Počátkem 20. století působilo v Rusku 150 politických stran. Byly to strany celoruské, regionální a národní. Z hlediska programového je lze dělit na konzervativní, liberální a socialistické. Toto dělítko se vztahuje i na kategorii stran regionálních a národních. Uvnitř většiny stran se navíc projevovala diferenciace na několik křídel, která byla důsledkem toho, že žádná strana nebyla výlučně stranou třídní. Spory mezi stranami i jejich křídly se týkaly převážně způsobu přechodu od tradicionalismu k civilizovanosti. Členská základna stran byla nízká. V letech 1906–1907 činila 0,5 %, v r. 1917 1,2–1,5 % obyvatelstva Ruska. Po revoluci začalo pronásledování nebolševických stran a následoval zánik pluralitního politického systému v Rusku.

Význam uvedeného slovníku je především v tom, že zahrnuje politické strany a jejich představitele všech národů Ruska i Ukrajiny. Hesla jsou doprovázena bibliografickými údaji, případně odkazy na archivní fondy. Bibliografické odkazy však nejsou uspořádány jednotně. Někdy zcela chybí údaje o zahraniční literatuře a u některých hesel je citována pouze produkce sovětské doby. Kvalita hesel není vždy vyrovnaná, celkem však odpovídá požadavkům odborné příručky. Hlavní přednostní knihy je, že se snaží podat vícemémě úplný obraz politické konfigurace Ruska oné doby.

Za nedostatek publikace považuji především to, že pominula představitele „bílého hnutí", jako např. Kolčaka, Děnikina, Vrangela atd. Nebyli to vůdci politických stran, ale za občanské války reprezentovali politické programy. Dále jsou v příloze o politických stranách zcela vynechány emigrační sjednocovací organizace, politické, ale i vojenské atd. Měly sice často jepičí život, ale do encyklopedické příručky patří. Za největší nedostatek však považuji absenci jmenného a věcného rejstříku. Znehodnocuje příručku, které bylo věnováno nemálo úsilí a nákladů.

Zdeněk Sládek

Russkoje zarubež'je: Zolotaja kniga emigracii. Pervaja treť XX veka. Enciklopedičeskij biografičeskij slovar'. Moskva, Rossijskaja politčeskaja enciklopedija (ROSSPEN) 1997, 747 s. Příloha: seznam hesel; fotografie v textu.

Jde o kolektivní projekt, jehož vedoucími jsou A. K. Sorokin a prof. V. V. Šelochajev, odpovědnou redaktorkou je I. I. Kaniščeva. Obsahem knihy jsou biografická hesla více než 400 ruských emigrantů. Autoři uvádějí, že se jedná o vědce, umělce a představitele církve, kteří se zapsali do dějin světové vědy a kultury a zároveň pokračovali v ruských vědeckých a kulturních tradicích. Každé heslo je opatřeno odkazy na prameny (archivy, vzpomínky, díla) a literaturu. Hesla jsou vypracována pečlivě, se znalostí věci a vcelku podávají věcnou charakteristiku osudů a díla jednotlivých osobností. Nepochybně je to užitečná příručka nejen pro studium dějin ruské emigrace, ale i pro pochopení ztráty, kterou utrpěla celá ruská společnost.

Problematický je však výběr hesel. Autoři se nedrželi zásady, kterou si vytkli, tj. orientace na vědecké a kulturní osobnosti. Vedle nich se tu nahodile objevují i osobnosti politické, jako např. J. Martov, F. Dan, A. Děnikin, V. Burcev, I. Ceretěli, V. Rudněv, B. Bachmeťjev aj. Ti všichni do galerie ruské emigrace nesporně patří. Ale patří tam také A. Kerenskij, V. Lvov, A. Kolčak, R. Abramovič, P. Vrangel atd. Nedůslednost ve výběru hesel je tu očividná. Kromě toho se kniha vůbec nezmiňuje o příslušnících carské rodiny a o ruské vojenské organizaci v emigraci. Mezi zařazenými politickými osobnostmi chybí monarchisté. Také výběr hesel podle národností je nedůsledný. Jak z úvodu, tak z výběru hesel vyplývá, že autorům šlo o ruskou emigraci v doslovném smyslu tohoto slova. Termín „ruská emigrace" však zahrnuje nejen Rusy. Ceretěli do ruské emigrace bezpochyby patří, ale autoři jeho zařazením porušili své problematické pojetí. Dále lze vytknout mezery v heslech vztahujících se k ruské emigraci v ČSR. Chybí mj. V. Němirovič-Dančenko, A. Bem, A. Petrov, M. Germanova, I. Brušvit atd.

Za hlavní „hřích" publikace však vzhledem k jejímu ambicióznímu názvu považuji absenci rejstříku jmenného i věcného. Seznam

hesel na konci publikace, navíc bez uvedení stránek, nemůže rejstřík nahradit.

Zdeněk Sládek

Studia wschodnie. Prace historyczne II. Wrocław, Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego i Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii 1993, 144 s.

Zájem vratislavských badatelů o dějiny evropského východu má svou dlouholetou tradici, zdejší vědecké centrum totiž svými kořeny tkví ve Lvově. Poválečné poměry však rozvoji tohoto bádání nepřály. Nešlo jen o nepřístupnost archivů a knihoven uložených na východě, ale především o postoj režimu, který studium problematiky polského východního pohraničí vnímal jako podléhání revizionistickým tendencím. Na druhé straně se ani badatelé nechtěli touto problematikou zabývat, neboť se od nich očekávalo pouhé rozvíjení tezí sovětské historiografie. Jen málokteří se odvážili prezentovat kritické postoje. Následkem těchto postojů pak došlo k omezení jejich přístupu k primárním materiálům. Studium východní problematiky bylo negativně ovlivněno i poválečným preferováním studia dějin nově připojených západních území.

Situace se začala podstatně měnit až v posledním desetiletí, kdy začaly vycházet práce o polském východním pohraničí, a to buď v oficiálních nakladatelstvích (pokud se týkaly staršího období), nebo v tzv. druhém oběhu neboli samizdatu (pokud se zabývaly nejnovějšími dějinami). Ve Vratislavi sehrával od roku 1987 významnou roli v tomto směru Kabinet dějin církví a národnostních menšin. Ten zorganizoval v roce 1991 konferenci na téma Z dějin menšin v Polsku, jejíž materiály obsahuje anotovaný sborník. V poslední době vzniklo na vratislavské univerzitě Středisko východních studií, které koordinuje studium východní problematiky.

Sborník obsahuje dvanáct studií chronologicky seřazených od středověku do druhé světové války. Mezi příspěvky věnované 20. století patří Podíl profesorů Lékařské fakulty Lvovské univerzity na organizování univerzitních extenzí v letech 1898–1918 z pera Wandy Wojtkiewicz-Rokové. Předmětem zájmu Aleksandra Srebrakowského je negativní vztah národnostních menšin střední Litvy k volbám do vilenského sejmu v roce 1922. Jan Kęsik podává přehled hospodářských a civilizačních vztahů ve Volyňském vojvodství v letech 1921–1939. Osudy Poláků ve Lvově v době sovětské a německé okupace v letech 1939–1944 sleduje Grzegorz Hryciuk, který zdůrazňuje specifiku města ležícího v oblasti styku dvou národů a kultur. Referát Rościsława Żerelika si všímá pobytu Ukrajinců na vratislavské univerzitě v letech druhé světové války, kteří tvořili po Polácích, Bulharech a Rumunech čtvrtou největší skupinu studentů neněmeckého původu. Publikované příspěvky naznačují řadu dalších možností studia.

Jaroslav Vaculík

WEIZSÄCKER, Carl Friedrich von: *Ideme v ústrety asketickej kultúre?* Výber z diela. Bratislava, ARCHA 1995, 112 s.

Útlá knížka je prvním přiblížením názorů pozoruhodného německého vzdělance – fyzika, filozofa, politického a náboženského myslitele Carla Friedricha von Weizsäckera, staršího bratra bývalého německého prezidenta Richarda von Weizsäckera. Obsahuje šest samostatných úvah, věnovaných převážně problémům současné společnosti, tematicky sice odlišných, myšlenkově však vnitřně propojených.

První z nich dala název celé sbírce. Název je otázkou a současně i vyslovením přání autora, který vidí východisko z dnešní sebeničující konzumně-technické kultury v demokratické askezi. Při pohledu do minulosti ukazuje na přechod od etiky vlády a služby k etice rovnosti a svobody. Rovnost a svoboda jsou společenským důsledkem technického rozvoje, který umožnil celé společnosti přístup ke statkům vyhrazeným dříve jen horním vrstvám. Morálním postulátem svobody a rovnosti je uznání osobní zodpovědnosti. Autor zde připomíná Kantovu praktickou filozofii. Demokracie by pak neměla znamenat účast nejširších vrstev na technokracii, vládě prosazující hodnoty technického pokroku, ale účast na řešení problémů, které jsou důsledkem tohoto pokroku. Možným řešením je všeobecně přijatá askeze, dobrovolné zřeknutí se dosažitelných statků.

Kant je vzpomenut znovu ve stati Kázání na Hoře, Starý zákon a moderní vědomí. Horské kázání není jen morálním imperativem, ale obsahuje i indikativ blaholavenství, který dává útěchu člověku, vědomému si své nedokonalosti. Uznání vlastní viny osvobozuje a umožňuje milovat sebe i druhé. V odmítnutí této nabídky křesťanství vidí Weizsäcker – zdá se mi – jednu z hlavních příčin neúspěchu snah o uspořádání moderní společnosti (stať Ambivalence pokroku). Ambivalencí pokroku nazývá autor zkušenost, že právě tehdy, když dosáhneme toho, oč jsme usilovali, zjistíme, že to vlastně není to, co jsme chtěli, že je to dokonce překážkou toho, co jsme chtěli.

Pojem pokroku souvisí s pojmem otevřeného (lineárního) času, který se objevuje ve stati Čas a jedno. Ta je čtenářsky nejnáročnější. Předpokládá znalost autorových myšlenkových postupů věnovaných pohyblivosti hranice mezi teorií a praxí v lidském konání, které ho vedly k prezentovaným stanoviskům. Stať Církev a svět je podnětem k zamyšlení nad situací církve v moderním světě. Je zřejmě vyňatkem z obsáhlejší práce, což vysvětluje její neucelenost. Sbírku uzavírá přednáška přednesená na Evropském dni univerzity ve Švýcarském Freiburgu v květnu 1986 – Rám a obraz: Evropa uprostřed světových kultur, mezi světovými mocnostmi, na světovém trhu.

V doslovu překladatel Imrich Sklenka čtenáře seznamuje s tím, co určovalo názorový vývoj autora. Je zajímavé, že jako fyzik byl spolupracovníkem a přítelem slavného německého fyzika Heisenberga, který ve svém principu neurčitosti matematicky zformuloval zjištění, že naše poznání přírody má své nepřekročitelné hranice. Lze tedy soudit, že Weizsäcker byl přímým účastníkem krize klasické fyziky a počátků hledání filozofických východisek z ní. Dozvídáme se též, že při jedné vědecké disputaci se seznámil s Heideggerem a stal se jeho doživotním přítelem. Škoda, že knížka není doplněna alespoň stručnou bibliografií autora, aby se čtenář sám mohl seznámit s celým spektrem témat, kterým se tento pozoruhodný myslitel věnoval.

Věra Škvorová

BERÁNEK, Jan: Činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami: *Sborník Podbrdsko*, 3 (1996), s. 88–102.

Beránek Jan, PhDr., CSc. – do r. 1969 vědecký pracovník Vojenského historického ústavu, poté až do konce r. 1989 pomocný dělník. Nyní jako důchodce pracuje ve Státním okresním archivu Příbram.

Autor popisuje konstituování a činnost Okresního akčního výboru Národní fronty v Příbrami od 24.2.1948 do konce března téhož roku. Podrobně zaznamenává jeho složení, a především činnost, která se soustřeďovala na „očistu" národních výborů od místní až po okresní úroveň, stejně jako na odstraňování tzv. třídních nepřátel ve školách, závodech a spolcích. Autor přitom uvádí celkové počty „vyakčněných" osob na Příbramsku ve sledovaném období. Na studii jsou cenné obšírné citace z dokumentů vzešlých z činnosti tohoto OAV NF. Studie, formálně jen regionální či zdánlivě provinční, je zpracována dokonale profesionálním způsobem.

Jana Barešová

BERÁNEK, Jan: Místní akční výbor v Příbrami a Sokol: *Sborník Podbrdsko*, 4 (1997), s. 125–140

Autor se zabývá činností Místního akčního výboru v Příbrami, především očistou a likvidací tělovýchovných organizací. Sleduje ustavení sokolské komise v září 1948, její složení a cíl: prověřování členů příbramského Sokola a následné vylučování. Stať zahrnuje poměrně krátké časové období od září 1948 do jara 1949, kdy se uskutečnila likvidace jednotlivých tělovýchovných a sportovních organizací – DTJ, Orla, Klubu českých turistů apod. – a jejich sloučení v Tělovýchovnou jednotu Sokol. Autor zde využil existující písemnosti vzniklé z činnosti Okresního akčního výboru v Příbrami a jeho jednotlivých komisí.

Jana Barešová

DUŠEK, Radim – MACKOVÁ, Marie: *Osudy politických vězňů 1948–1989*: Zdokumentováno na území okresu Ústí nad Orlicí říjen 1995 – únor 1996. Ústí nad Orlicí, Státní okresní archiv 1996, 513 s., přílohy 33 s., přehled individuálních procesů, přehled sku-

pinových procesů, jmenný rejstřík, seznam zkratek.

Publikace vyšla za podpory Okresního úřadu v Ústí nad Orlicí a orlickoústecké pobočky Konfederace politických vězňů, z jejíž členské základny také v první fázi vycházela. Jedná se o soubor vzpomínek téměř 200 přímých účastníků politických procesů, kteří jsou dnes členy zmíněné pobočky Konfederace politických vězňů, případně měli nějakou vazbu k okresu Ústí nad Orlicí v době vydání knihy. Jednotlivé vzpomínky (v mnoha případech doplněné o fotografii vězněného) jsou rozděleny do dvou základních částí. Do oddílu Individuální procesy byla zařazena svědectví těch, kteří byli souzeni samostatně, případně ve skupinovém procesu, na nějž zde vzpomíná pouze jediný účastník (příspěvky jsou řazeny abecedně podle jmen souzených). Oddíl Skupinové procesy zaznamenává vzpomínky osob, které byly souzeny ve společném soudním procesu (řazeno chronologicky, každý proces označen římskou číslicí). V závěru publikace je zařazen přehled skupinových procesů na Orlickoústecku, v němž jsou uvedena jména všech osob, které v nich byly souzeny, ať už jejich vzpomínky v knize jsou či nikoli.

Marie Macková

HYNEK, Miloš: Z činnosti odbojové organizace Obrana národa na Hodonínsku. In: *Jižní Morava*, roč. 32, sv. 35 (1996), s. 147–171.

Studie jihomoravského historika se věnuje tematice druhého odboje, konkrétně činnosti odbojové organizace, jejíž působení bylo zcela nedostatečně zpracováno, bagatelizováno a jejíž význam z ideologických důvodů nebyl doceňován. Autor místně vymezil svoji práci územím soudních okresů Hodonín, Strážnice a částí území okresu Břeclav, které nebylo zabráno v roce 1938.

Studie je rozdělena do několika kapitol, které přehledným způsobem zcela konkrétně popisují činnost hodonínské Obrany národa od počátku v roce 1939 až do rozbití jejího jádra. Připojeny jsou 3 přílohy se jmény v odboji aktivně činných a později perzekvovaných osob. Hynkovi se podařilo vyplnit bílé místo regionální historiografie studií, jež vzdala neokázalý hold těm, kteří nezradili své poslání a jimž právem patří čestné místo v našich dějinách.

Ladislava Šuláková

JANDOVÁ, Lenka: *Pobyt americké armády v Plzni v roce 1945*: Dobové fotografie a dokumenty. Plzeň, Západočeské muzeum v Plzni 1995, 133 s., 125 fotografií, seznam použité literatury.

Autorkou této popularizační publikace je bývalá pracovnice oddělení novějších dějin Západočeského muzea, absolventka pedagogické fakulty v Plzni.

Publikace obsahuje dosud nezveřejněné fotografie z archivu ZČM. V první části jsou fotografie řazeny chronologicky podle jednotlivých událostí roku 1945 spojených s pobytem americké armády v Plzni. Vyskytují se zde unikátní fotografické záběry z osvobozovacích operací, záběry z vojenských přehlídek a dokumentace z návštěvy prezidenta E. Beneše. Druhá část publikace je zaměřena na neoficiální stránku pobytu americké armády v Plzni. Na těchto fotografiích je možno spatřit život ve vojenském táboře, přátelení s plzeňskými děvčaty či fotbalová utkání proti plzeňským mužstvům.

Autorka se pokusila o co nejpřesnější časové a věcné určení dokumentů. Chybí však alespoň malá informativní stať s náčrtem dějinných událostí, k nimž se tato fotodokumentace vztahuje.

Luděk Krčmář

Odboj na Mladoboleslavsku 1939–1945. Sestavil kolektiv autorů pod vedením Bohumila Dvořáka: Luděk Beneš, Bohumil Dvořák, Miroslav Dvořák-Sova, Milan Grus, Karel Herčík, Jaroslav Podlipný, Jan Šimonek. Vydali: Český svaz bojovníků za svobodu – historicko-dokumentační komise Mladá Boleslav, Okresní muzeum Mladá Boleslav a Státní okresní archiv Mladá Boleslav 1995, 55 s. textu, 85 obr. příloh, jmenný rejstřík, výběrový seznam literatury.

Práce se věnuje činnosti jednotlivých odbojových organizací a skupin v regionu, přičemž hlavní důraz klade na tři nejvýznamnější organizace celostátního, nebo alespoň nadregionálního charakteru – Obranu národa, Stráž obrany státu a Severočeské revoluč-

ní národní podzemní hnutí. Zejména u těchto organizací je vylíčena i úloha jejich představitelů a velitelů. Vlastní odborně zpracovaný text přibližující průběh okupace na Mladoboleslavsku a činnost odbojářů je doplněn vzpomínkami a svědectvími několika předních odbojových pracovníků a dokumenty ze soukromých archivů. K čelným představitelům odboje především v závěrečné fázi války patřil Miroslav Dvořák-Sova, v odboji působili také Bohumil Dvořák, Milan Grus a Jaroslav Podlipný. Jejich poznatky se spojily s odbornými znalostmi historiků Luďka Beneše, Karla Herčíka a Jana Šimonka. Autorský kolektiv se vyhýbá hodnocení politickému, ideovému či osobnímu.

L. Beneš

POSPÍŠIL, Jaroslav: *Hyeny*. Vizovice, Nakladatelství Lípa 1996, s.

JUDr. Jaroslav Pospíšil je autorem knih *Radista skupiny Clay Eva vzpomíná* (1990) a *Nešli stejnou cestou – osudy parašutistů a konfidentů gestapa* (1994), které napsal spolu s Čestmírem Šikolou a věnoval problematice protinacistického odboje. Kromě toho se v knize *Nesmiřitelní – Hory Hostýnské* (1992) zaměřil i na jednu z kapitol historie ozbrojeného odporu proti komunistickému režimu na Moravě. Jaroslav Pospíšil působí jako právník v Kroměříži a jeho práce mají charakter tzv. literatury faktu.

V knize *Hyeny* se zaměřil na historii protifašistického odboje na jihovýchodní Moravě, především na Zlínsku a na Vizovicku, zejména na činnost partyzánských jednotek operujících v beskydských a karpatských horách, z nichž nejpočetnější byla 1. československá partyzánská brigáda Jana Žižky z Trocnova. Pospíšil na rozdíl od většiny dříve vzniklé literatury nepíše jen o odboji organizovaném a podporovaném Moskvou, ale věnuje pozornost také odboji demokratickému. Uvádí zde konkrétní skutečnosti o podílu Baťova koncernu na financování a materiální podpoře protiněmeckého odboje i o osobním nasazení jeho předních představitelů, např. Marie Baťové, vdovy po zakladateli podniku, či ředitele Dominika Čipery. Autor se snaží také o diferencovaný pohled na německé okupační činitele a uvádí konkrétní případy osob demokraticky smýšlejících, které české věci obětavě pomáhaly. Na druhé straně bez obalu píše o českých zrádcích, udavačích a těch, jejichž kariéra vedla od členství v kolaborující Národopisné Moravě přes opatrnické vyčkávání v závětří až k představitelům odboje v posledních měsících a týdnech války.

Právě těm posledním je věnována druhá část Pospíšilovy knihy. Jako první badatel vůbec se Jaroslav Pospíšil zaměřil na postižení osudů a činů těch, kdož se v prvních poválečných dnech jako představitelé obnovené KSČ zmocnili rozhodujících pozic ve Zlíně a v okolí. Na konkrétních případech Josefa Vávry-Staříka, prvního poválečného starosty Zlína, či ing. Ivana Holého, který se stal poválečným národním správcem Baťových závodů, ukazuje, jak využívali partyzánských struktur k prosazování osob oddaných KSČ do vedoucích funkcí v regionu a jak napomáhali sovětizaci společnosti v této části Moravy, včetně likvidování nepohodlných svědků a osob, které se protivily jejich záměrům.

Pospíšil si ve své knize všímá také běžného života lidí, kteří v této části Moravy v období druhé světové války a těsně po ní žili. Kapitola Všední dny protektorátního Zlína přibližuje atmosféru tohoto jedinečného města v jeho každodennosti a umožňuje alespoň částečně pochopit podmínky, které tvořily rámec osudů jeho obyvatel i zaměstnanců Baťových závodů.

Pospíšilova kniha poněkud trpí tím, že autor podcenil čtenářův zájem o to, odkud své informace čerpal – tato skutečnost ovšem vyplývá z charakteru literárního žánru. Lze předpokládat, že vzhledem k novému hodnocení celé řady dosud odlišně prezentovaných skutečností se kniha *Hyeny* stane předmětem veřejné diskuse.

Jiří Pernes

ŠEVELA, Tomáš: *Brumovice v zahraničním odboji druhé světové války*: K padesátému výročí ukončení druhé světové války sestavil a napsal Tomáš Ševela. Brumovice, Obecní zastupitelstvo obce Brumovice na Moravě 1995, 58 s., 26 obr. v textu.

Vlastním námětem monografie jsou osudy dvou brumovických občanů, příslušníků čs. odboje na Západě pplk. Aloise Vyňáka

a mjr. generálního štábu Antonína Sedláčka. Autor, brumovický rodák a jejich vrstevník, uvádí svou publikaci obecně známými fakty z období protektorátu a konkrétními údaji o průběhu druhé světové války. Boje o Brumovice prokládá výňatky z obecní kroniky. Tuto část uzavírají autorovy úvahy o odboji a jeho motivech.

V kapitole věnované Sedláčkovi využil autor vzpomínek jeho syna Antonína, dále vzpomínek Č. Šikoly, publikovaných v *Kanadských listech*, a A. Petráka. Podařilo se mu tak zachytit jeho činnost nejen během války, ale i tragiku poválečného období, kdy byl Sedláček nespravedlivě odsouzen. Obdobně je koncipována i kapitola o Vyhňákovi. Popisuje jeho dramatický odchod za hranice v roce 1939, činnost parašutisty po seskoku na území protektorátu na počátku roku 1945 a jeho definitivní odchod z vlasti po únorových událostech.

Publikace je oživena řadou fotografií, z nichž některé – zejména fotografie anglického tanku A. Sedláčka s čitelným nápisem „Brumovice" – podtrhují přání ze závěru této regionálně zaměřené publikace, „aby nezanikly ty nejpozitivnější vlastnosti lidí z našeho středu, tedy z Brumovic". Autorovi se podařilo čtivě zachytit a připomenout hrdinství mladé generaci již neznámých brumovických občanů. Nezkresleně, bez vyšších ambicí, přesto však díky vhodným citacím sugestivně vystihl T. Ševela podobu událostí doby nedávno minulé.

Ladislava Šuláková

VELFL, Josef: Generál Josef Kholl v zrcadle vzpomínek: *Sborník Podbrdsko*, 2 (1995), s. 103–175.

Autor popisuje dětství a mládí Josefa Kholla a jeho působení v čs. armádě. Rozsáhle je zde dokumentována jeho účast v protifašistickém odboji za 2. světové války. Kholl se narodil roku 1914 v Plavsku u Stráže nad Nežárkou, od r. 1919 žil ve Vysoké u Příbrami. Studoval na příbramské reálce, poté na vojenské akademii v Hranicích, v letech 1936–39 sloužil u 38. pěšího pluku v Berouně, 1939–40 se zapojil do domácího protifašistického odboje v organizaci Obrana národa. Za dramatických okolností uprchl do zahraničí (přes Slovensko, Maďarsko, Jugoslávii do Sýrie). V čs. západní vojenské jednotce byl zařazen do funkce velitele bojových jednotek v Africe a na Středním východě. Později byl odvelen k čs. vojenské jednotce v SSSR. Jeho životní pouť se uzavřela v blízkosti Dukelského průsmyku, kde byl zasažen úlomkem granátu do hlavy. Byl nositelem válečných vyznamenání československých, britských, francouzských, polských a sovětských a *in memoriam* se mu dostalo ocenění generálmajor, hrdina ČSSR.

Monografie obsahuje záznamy z deníku J. Kholla a zároveň je doplněna vzpomínkami gen. Jilma, plk. ve výslužbě (v.v.) B. Krále a plk. v.v. Pravomila Raichla.

Jana Barešová

Bibliografie

Bibliografický přehled zachycuje zahraniční knihy, sborníky a články z odborných časopisů a sborníků vydaných v letech 1990–1997. Bibliografie má výběrový charakter. Počítačová databáze knih a článků je přístupná ve studovně Ústavu pro soudobé dějiny.

Zpracovala Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková a Oldřich Tůma.

Schéma:

I. Historiografie
I.A Obecné problémy historiografie, historici
I.B Archivy, vědecké společnosti, organizace vědecké práce, sborníky z konferencí, katalogy výstav
I.C Bibliografie
I.D Encyklopedická literatura, slovníky, příručky
I.E Světové / evropské dějiny

II. Společenské vědy, publicistika
II.A Ekonomie
II.B Filozofie, politologie, publicistika
II.C Sociologie, demografie, urbanistika
II.D Právo
II.E Ekologie

III. Prameny
III.A Projevy, stati
III.B Dokumenty, fotografie
III.C Memoáry, deníky, svědectví
III.D Rozhovory
III.E Korespondence

IV. Chronologická část
IV.A 1918–1939
IV.B 1939–1945
IV.C 1945–1948
IV.D 1948–1967
IV.E 1968–1970
IV.F 1970–1989
IV.G 1990–1997
IV.H Více období (mimo tituly uvedené pod V.A – G)

V. Tematická část
V.A Střední / východní Evropa
V.B České / československé vztahy se zahraničím (mimo tituly uvedené pod V.C a D)
V.C Slovensko, česko-slovenské vztahy
V.D Česko / československo-německé vztahy
V.E Židé v Československu
V.F Osobnosti, biografie
V.G Kultura, umění, literatura

I. Historiografie

I.A Obecné problémy historiografie, historici

ALAJEV, L. B. 1
Gde tonko - tam i porvalos'! / L. B. Alajev. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 88-90.

BORRIES, Bodo von - 2
RÜSEN, Jörn
Geschichtsbewußtsein im interkulturellen Vergleich: zwei empirische Pilotstudien / Bodo von Borries, Jörn Rüsen. - Pfaffenweiler : Centaurus, 1994.

BOVYKIN, Valerij Ivanovič 3
Aktual'nyje problemy ekonomičeskoj istorii / Valerij Ivanovič Bovykin. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 4 (1996), s. 11-27.

CERTEAU, Michel de 4
Das Schreiben der Geschichte / Michel de Certeau. - Frankfurt a.M. : Campus, 1991. - 299 s. - (Historische Studien ; Bd. 4)

DEBATTEN 5
Debatten um die lokale Zeitgeschichte : Methoden, Träger, Themen, Formen : Dokumentation einer Konferenz. - Bernsberg : Thomas-Morus-Akademie, 1990. - 136 s.

DEVELOPMENTS 6
Developments in modern historiography / Ed. by Henry Kozicki. - New York : St. Martin's Press, 1993. - xiii, 197 s.

FAULENBACH, Bernd 7
Erfahrungen des 20. Jahrhunderts und politische Orientierung heute : Beiträge zur geschichtsdidaktischen Diskussion / Bernd Faulenbach. - Essen : Klartext, 1996. - 164 s. - (Geschichte und Erwachsenbildung ; Bd. 5)

FEDOTOVA, Valentina Gavrilovna 8
Metodologija istorii segodnja / Valentina Gavrilovna Fedotova. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 6 (1996), s. 60-63.

HISTORISCHE 9
Historische Verantwortung vor der Gegenwart / Hrsg. v. Günter Virt. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1993. - 150 s.

CHVOSTOVA, Ksenija Vladimirovna 10
Ob osobennostjach sovremennogo istoričeskogo poznanija / Ksenija Vladimirovna Chvostova. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 4 (1996), s. 79-82.

IGGERS, Georg G. 11
Marxismus und Geschichtswissenschaft heute / Georg G. Iggers. - Velten : Becker, 1996. - 168 s. - (Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät ; 8)

ISTORIJA 12
Istorija i stalinizm / Sost. A. N. Mercalov. - Moskva : Politizdat, 1991. - 446 s.

KUZIŠČIN, V. I. 13
O nekotorych principial'nych položenijach metodologii istorii / V. I. Kuziščin. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 84-87.

LEHMANN, Hartmut 14
Paths of continuity : central European historiography from the 1930s through the 1950s / Ed. by Hartmut Lehmann. - Cambridge : Cambridge University Press, 1994. - x, 406 s.

LOEWY, Hanno - 15
MOLTMANN, Bernhard
Erlebnis-Gedächtnis-Sinn : Authentische und konstruierte Erinnerung / Hanno Loewy, Bernhard Moltmann. - Frankfurt a.M. : Campus Verl., 1996. - 300 s. - (Wissenschaftliche Reihe des Fritz-Bauer-Institut ; Bd. 3)

LOURIE, Richard 16
Russia speaks : an oral history from the revolution to the present / Richard Lourie. - London : Harper & Row, 1991. - 396 s.

MAL'KOV, Viktor Leonidovič 17
Nužna li „novaja istorija meždunarodnych otnošenij"? / Viktor Leonidovič Mal'kov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 4 (1996), s. 89-91.

NIŽŇANSKÝ, Eduard 18
Interpretácie fašizmu historiografiou SRN : 1945-1990 / Eduard Nižňanský. - Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995. - 178 s. - (Monografie a štúdie) - Res. něm.

NOLTE, Ernst 19
Geschichtsdenken im 20. Jahrhundert : von Max Weber bis Hans Jonas / Ernst Nolte. - Berlin : Propyläen, 1991.

NOLTE, Ernst 20
Lehrstück oder Tragödie? : Beiträge zur Interpretation der Geschichte des 20. Jahrhunderts / Ernst Nolte. - Köln : Böhlau, 1991.

OTČENÁŠ, Michal 21
Slovenská historiografia v rokoch 1918-1945 : Prehľadný náčrt / Michal Otčenáš. - Prešov : Metodické centrum, 1994. - 62 s.

OVSJANNIKOV, Valerij Ivanovič 22
V poiskach novych podchodov k istoričeskim issledovanijam / Valerij Ivanovič Ovsjannikov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 4 (1996), s. 82-86.

ROTHERMUND, Dietmar 23
Geschichte als Prozess und Aussage : Eine Einführung in Theorien des historischen Wandels und der Geschichtsschreibung / Dietmar Rothermund. - München : Oldenbourg, 1994. - 240 s.

RÜSEN, Jörn 24
Historische Orientierung : über die Arbeit des Geschichtsbewußtseins, sich in der Zeit zurechtzufinden / Jörn Rüsen. - Köln : Böhlau, 1994.

RÜSEN, Jörn 25
Historisches Lernen : Grundlagen und Paradigmen / Jörn Rüsen. - Köln : Böhlau, 1994.

SELLIN, Volker 26
Einführung in die Geschichtswissenschaft / Volker Sellin. - Göttingen : Vandehoeck & Ruprecht, 1995. - 223 s.

SEMENOV, Ju. I. 27
Materialističeskoje ponimanije istorii : Nedavneje prošloje, nastojaščeje, buduščeje / Ju. I. Semenov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 80-84.

SCHALLNER, Dieter 28
Die Geschichte in deutschen historischen Fachzeitschriften : Eine quantitative Analyse / Dieter Schallner. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 129-140. - Res. angl., franc., čes.

SMOLENSKIJ, N. I. 29
Teoretičeskij pljuralizm i problemy istoričeskoj teorii / N. I. Smolenskij. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 76-80.

SMOLENSKIJ, Nikolaj Ivanovič 30
Vozmožna li obščeistoričeskaja teorija? / Nikolaj Ivanovič Smolenskij. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 1 (1996), s. 3-17.

THE SOVIET 31
The Soviet system and historiography 1917-1989 : preliminary papers for the Montrial session / Ed. by Ferenc Glatz. - Budapest : Institute of History of the Hungarian Academy of Science, 1995. - 105 s.

SOZIALGESCHICHTE 32
Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie : eine Diskusion / Hrsg. Winfried Schulze. - Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1994.

TOPOLSKI, Jerzy 33
Historiography between modernism and postmodernism: contributions to the methodology of the historical research / Jerzy Topolski. - Amsterdam : Rodopi, 1994. - 221 s. - (Poznan studies in the philosophy of the sciences and the humanities)

VIELSTIMMIGES 34
Vielstimmiges Gedächtnis : Beiträge zur oral history / Hrsg. von Gregor Spuhler. - Zürich : Chronos, 1994. - 237 s.

VINOGRADOV, Vladimir Aleksejevič 35
Naučnaja informacija na službe social'nogo i gumanitarnogo znanija / Vladimir Aleksejevič Vinogradov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 5 (1996), s. 3-18.

WEBERMAN, David 36
Historische Objektivität / David Weberman. - New York : P. Lang, 1991. - x, 158 s. - (American University Studies : 5/92)

WELLERSHOFF, Dieter 37
Angesichts der Gegenwart : Texte zur Zeitgeschichte / Dieter Wellershoff. - Mainz : Hase und Koehler, 1993. - 198 s. - (Die Mainzer Reihe ; 76)

WINTERS, Stanley B. 38
The Beginnings of American Scholarship on Czech and Slovak History / Stanley B. Winters. - In: Czech and Slovak History / Ed. Georg J. Kovtun. - Washington, 1996. - S. VII-XXIV.

Viz též 75, 83, 87, 165, 416, 533

I.B Archivy, vědecké společnosti, organizace vědecké práce, sborníky z konferencí, katalogy výstav

ANSPRACHEN 39
Ansprachen zur Eröffnung des Hannah-Arendt-Institutes am 17. Juni 1993. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1995. - 55 s. - (Vorträge ; H. 1)

ARCHIVY 40
Archivy Kremlja i Staroj ploščadi : Dokumenty po delu KPSS : Annotirovannyj spravočnik dokumentov, predstavlennych v Konstitucionnyj sud Rossijskoj Federacii po delu KPSS / Sost. I. I. Kudrjavcev ; Red. V. P. Kozlov. - Novosibirsk : Sibirskij chronograf, 1995. - 325 s.

ASSISES 41
Assises de la Confédération européenne = Shromáždění o evropské konfederaci. Prague. 12.06.1991-14.06.1991 / Préf. Roland Dumas. - La Tour d'Aigues : Ed. de l'Aube, 1991. - 161 s.

BOYER, Christoph 42
Ursprünge, Kontexte und Entwicklungsmuster des tschechischen Kapitalismus / Christoph Boyer. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 194-196. - Akce: [Seminář]. Berlin. 08.11.1996-09.11.1996.

CONFERENCES 43
Conferences in Budapest, Potsdam Spotlight Cold War Flashpoints. - In: Cold War Interna-

tional History Project. - Č. 8/9 (1996/1997), s. 355-357. - Akce: Hungary and the World, 1956 [Konference]. Budapest. 26.09.1996-29.09.1996 ; The Crisis Year 1953 and The Cold War in Europe [Sympozium]. Potsdam. 10.11.1996-12.11.1996.

ČERVEŇÁK, Andrej 44
Život a dielo Vladimíra Mináča : [Seminár]. Nitra. 21.11.1996 / Ed. Andrej Červeňák ; . - Nitra : Spolok slovenských spisovateľov, 1997. - 171 s. : fotogr. - (Život a dielo)

DEÁK, Ladislav 45
Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920 : [Konferencia]. Michalovce. 14.06.1994-15.06.1994 / Zost. Ladislav Deák. - Martin : Matica slovenská, 1995. - 181 s. - Res. angl.

DEÁK, Ladislav 46
Viedenská arbitráž : 2. november 1938 - Mníchov pre Slovensko : [Kolokvium]. Bratislava. 01.11.1993 / Ladislav Deák. - Bratislava : Slovakia plus, 1993. - 74 s. : fotogr. - Res. angl., něm. a franc.

DIJK, Ruud van 47
17. Juni 1953 als Krise im Kalten Krieg / Ruud van Dijk. - In: Deutschland Archiv. - Roč. 30, č. 2 (1997), s. 291-293. - Akce: Das Jahr 1953 im Kalten Krieg [Internationales Symposium]. Potsdam. 10.11.1996-12.11.1996.

DOLEZEL, Stephan 48
Historische Kommission der Sudetenländer / Stephan Dolezel. - In: Aspekte der Zusammenarbeit in der Ostmitteleuropa-Forschung / Hrsg. v. Hugo Weczerka. - Marburg, 1996. - S. 85-89. - (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung ; 1)

GLYN-PICKETT, Julia 49
Slovak-Hungarian Dialogue : Civic Changes and the Hungarian Minority in Slovakia : Helsinki Citizens' Assembly Report : [Konference]. Bratislava. 14.10.1994-15.10.1994 / Ed. Julia Glyn-Pickett. - Bratislava : Helsinki Citizens' Assembly, 1994. - 25 s. : fotogr.

HAHNOVÁ, Eva 50
Vom Westen in den Osten und zurück? : Tschechische Europabilder im 20. Jahrhundert / Eva Hahn. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 196-198. - Akce: [Seminář]. Praha. 22.10.1996-23.10.1996.

HEUMOS, Peter 51
Polen und die böhmischen Länder im 19. und 20. Jahrhundert : Politik und Gesellschaft im Vergleich : Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum im Bad Wiessee vom 15. bis 17. November 1991 : [Tagung]. Bad Wiessee. 15.11.1991-17.11.1991 / Hrsg. v. Peter Heumos. - München : Oldenburg, 1997. - 317 s. - (Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum ; Bd. 19)

HISTÓRIA 52
História a politika : 3. bratislavské sympózium : [Sympózium]. Bratislava. 12.11.1993-15.11.1993 / Ed. Dušan Kováč. - Bratislava : Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1993. - 188 s.

INDUSTRIA 53
Industria, lavoro, memoria : Le fonti archivistiche dei sindicati dei lavoratori, delle associazioni impreditoriali e delle imprese in Italia e in Europa : [Convegno]. Torino. 07.11.1994-08.11.1994 / Red. da Renata Yedid Levi. - Torino : Regione Piemonte, 1996. - 590 s.

INTERNATIONALE 54
Internationale Rahmenbedingungen der Deutschlandpolitik 1949-1989, Prager Frühling 1968, Solidarność 1980/81 und die Folgen : [Zasedání]. Berlin. 13.10.1993. - Bonn : Deutscher Bundestag, 1994. - 206 s.

ISLAMOV, Tofik Muslimovič 55
Izučenije novoj istorii stran Srednej Jevropy v Institute slavjanovedenija i balkanistiki RAN / Tofik Muslimovič Islamov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 5 (1996), s. 19-39.

IŽÁKOVÁ, Viera 56
Poľnohospodárstvo v procese transformácie : Vedecká konferencia k príležitosti 75. výročia založenia výskumu ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva na Slovensku / Viera Ižáková ... [aj.]. - Bratislava : Kartprint, 1994. - 121 s.

LUFT, Robert 57
Gemeinsame europäische Perspektiven für den Geschichtsunterricht? : Tagung des Europarats in Prag / Robert Luft. - In: Internationale Schulbuchforschung. - Roč. 18, č. 1 (1996), s. 108-110.

OD DIKTATÚRY 58
Od diktatúry k diktatúre : Slovensko v rokoch 1945-1953 : [Konferencia]. Smolenice. 06.12.1994-08.12.1994 / Ed. Michal Barnovský. - Bratislava : Veda, 1995. - 196 s. - Res. angl.

PARENIČKA, Pavol 59
Stanislav Mečiar : Zborník štúdií o Stanislavovi Mečiarovi / Zost. Pavol Parenička. - Martin : Matica slovenská, 1996. - 89 s.

PARLAMENTNÁ 60
Parlamentná demokracia a formovanie občianskej spoločnosti : [Konferencia]. Prešov. 24.05.1995-25.05.1995. - Prešov : Katedra sociálno-politologických vied FF UPJŠ, 1995. - 280 s.

PARTEIEN 61
Parteien im Parlament : Fraktionsakten in europäischen, Partei- und Parlamentsarchiven = Parties in Parliament : Records of parliamentary groups in European archives of parties and parliaments : [Tagung]. Budapest. 17.11.1995-19.11.1995 / Hrsg. Günter Buchstab . - Sankt Augustin : Academia Verl., 1997. - 101 s.

POHLMANN, Friedrich 62
Ideologie, Herrschaftsorganisation und Terror im Nationalsozialismus / Friedrich Pohlmann. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1995. - 40 s. - (Vorträge ; H. 6)

PÚČIK, Miroslav - 63
STANOVÁ, Mária
Armáda a spoločnosť na Slovensku v kontexte európskeho vývoja : 1948-1968 : [Konferencia]. Bratislava. 17.09.1996-19.09.1996 / Zost. Miroslav Púčik, Mária Stanová. - Bratislava : Eterna Press, 1997. - 297 s.

RETROSPECTIVE 64
Retrospective on the End of the Cold War : Report of a Conference Sponsored by the John Foster Dulles Program for the Study of Leadership in International Affairs / Eds. Fred I. Greenstein, William C. Wohlforth. - Princeton : Center of International Studies Princeton University, 1994. - 51 s.

REVOLJUCIJA 65
Revoljucija i čelovek : Social'no-psichologičeskij aspekt / Otv. red. P. V. Volobujev. - Moskva : Institut rossijskoj istorii RAN, 1996. - 223 s.

ROESER, Matthias 66
Bilanz der Forschung zu den tschechisch-deutschen Beziehungen und den Deutschlandstudien in der ČR / Matthias Roeser. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 188-192. - Akce: [Seminář]. Praha. 04.12.1996-06.12.1996.

RÓMOVIA 67
Rómovia na Slovensku a v Európe : [Konferencia]. Smolenice. 06.05.1994. - Bratislava : Artifex, 1994. - 71 s.

ROSSIJA 68
Rossija i central'naja Jevropa v novych geopolitičeskich real'nostjach = Russia and Central Europe in the New Geopolitical Realities : [Konferencija]. Moskva. 27.01.1995-30.01.1995 / Red. Viktor Pavlovič Kiselev, Ljubov' Nikolajevna Šišelina. - Moskva : Institut meždunarodnych ekonomičeskich i političeskich issledovanij RAN, 1995. - 376 s.

RYDLO, Jozef M. 69
Jozef A. Mikuš osemdesiatpäťročný : Zborník materiálov zo seminára o živote a diele univerzitného profesora JUDr. Jozefa A. Mikuša : [Seminár]. Martin. 08.07.1994 / Na vyd. pripr. Jozef M. Rydlo. - Martin : Matica slovenská, 1996. - 46 s. : fotogr.

SLOVAKIA 70
Slovakia plus : Zborník príspevkov zo 4. zasadnutia Stálej konferencie slovenskej inteligencie : [Zasedání]. Častá-Papiernička. 27.11.1995-29.11.1995 / Zost. Mojmír Benža, Rudolf Brejka, Dušan Hudec. - Bratislava : Stála konferencia slovenskej inteligencie, 1995. - 228 s. : fotogr.

SLOVENSKO 71
Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny : [Sympózium]. Častá. 06.11.1990-07.11.1990 / Zost. Valerian Bystrický. - Bratislava : Slovenská národná rada, 1991. - 170 s. - Res. angl. - Na volných listech.

SLOVENSKÝ 72
Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko : [Konferencia]. Bratislava. 05.06.1995-06.06.1995. - Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 1996. - 319 s.

SNEGIREVA, T. I. 73
Geopolitičeskije interesy Rossii : K itogam meždunarodnoj konferencii v Moskve / T. I. Snegireva. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 9 (1995), s. 55-60. - Akce: Rossija i Central'naja Jevropa v novych geopolitičeskich real'nostjach [Konference]. Moskva. 01.1995.

STEINKE, Klaus 74
Die Sprache der Diktaturen und Diktatoren : Beiträge zum internationalen Symposion an der Universität Erlangen vom 19. bis 22. Juli 1993 / Klaus Steinke. - Heidelberg : Winter, 1995. - 367 s.

SYMPOSIUM 75
Symposium on Mutual understanding and the teaching of European history : challenges, problems and approaches : Report : [Symposium]. Prague. 24.09.1995-28.09.1995 / Gen. rapp. Robert Stradling. - Strasbourg : Council of Europe, 1996. - 73 s.

ŠENTALINSKIJ, Vitalij 76
The KGB's Literary Archive / Vitaly Shentalinsky ; Transl. from Russ. by John Crowfoot. - London : The Harvill Press, 1995. - x, 322 s.

ŠTEFANOVSKÝ, Michal - 77
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta
Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948-1989 : Historicko-politologické pohľady : [Konferencia]. Donovaly. 12.11.1996-13.11.1996 / Zost. Michal Štefanovský, Marta Zágoršeková. - Banská Bystrica : Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, 1997. - 272 s.

TESAŘ, Jan 78
Sme autentickí dedičia / Jan Tesař. - Bratislava : Stála konferencia slovenskej inteligencie Slovakia Plus, 1995. - 140 s.

TÓTH, Dezider 79
The Tragedy of Slovak Jews : Proceedings : [International Symposium]. Banská Bystrica. 25.03.1992-27.03.1992 / Dezider Tóth ; Ed. by Pavol Skočovský. - Banská Bystrica : Museum of Slovak National Uprising, 1992. - 320 s. : fotogr.

V TIENI 80
V tieni totality : Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948-1953 : [Konferencia]. Bratislava. 10.04.1996 / Ed. Jan Pešek. - Bratislava : Historický ústav SAV, 1995. - 216 s.

ZADOROŽNJUK, E. G. - 81
JELISEJEV, V. T.
Vstreča rossijskich i češskich istorikov i archivistov v Prage / E. G. Zadorožnjuk, V. T. Jelisejev. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 232-233. - Akce: Zasedání Komise historiků a archivářů ČR a Ruska. Praha. 29.11.1995-03.12.1995.

ZÁVEREČNÁ 82
Záverečná fáza 2. svetovej vojny a oslobodenie Slovenska : [Konferencia]. Bratislava. 25.04.1995-26.04.1995 / Zost. Václav Štefanský. - Bratislava : Vojenský historický ústav, 1996. - 232 s. - Res. angl.

ZEITGESCHICHTE 83
Zeitgeschichte in den Schranken des Archivrechts : Beiträge eines Symposiums zu Ehren von Professor Dr. Gregor Richter am 29. und 30. Januar 1992 in Stuttgart / Hrsg. v. Hermann Bannasch. - Stuttgart : Kohlhammer, 1995. - 196 s. - (Werkhefte der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg ; 4)

ZWISCHEN 84
Zwischen Konfrontation und Kompromiß : Interethnische Beziehungen in Ostmitteleuropa als Historiographisches Problem der 1939er/1940er Jahre : [Sympozium] / Hrsg. von Michael Garleff. - München : Oldenbourg, 1995. - 263 s. - (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte)

Viz též 509

I.C Bibliografie

BÄRHAUSEN, Anne 85
Bibliographie der Veröffentlichungen 1995 / Anne Bärhausen. - Bonn : Friedrich-Ebert-Stiftung, 1996. - 217 s.

JANKOVIČ, Vendelín - 86
ŠKROUPOVÁ, Anna
Bibliografia k dejinám Slovenska : Literatúra vydaná do roku 1965 / Vendelín Jankovič, Anna Škroupová. - Bratislava : Academic Electronic Press, 1997. - 781 s.

PERKS, Robert 87
Oral history : an annotated bibliography / Robert Perks ; Forew. by Asa Briggs. - London : British Library, 1990. - xv, 183 s.

POLITOLOGIJA 88
Politologija : Ukazatel' literatury 1993 / Sost. S. O. Ševcova, E. M. Vinokur, S. I. Šaparina. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam RAN, 1996. - 241 s.

I.D Encyklopedická literatura, slovníky, příručky

RUKOVODITELI 89
Rukovoditeli sovetskogo pravitel'stva (1923-1991) : Istoriko-biografičeskaja spravka. 1-2 / [Úvod] Vladimir Ivkin. - In: Istočnik. - Č. 4(23)-5(24) (1996), s. 152-192 ; 135-160.

ARMS, Thomas S. 90
Encyclopedia of the Cold War / Thomas S. Arms. - New York : Facts on File, 1994. - 750 s.

BYVŠIJE 91
Byvšije „chozjajeva" Vostočnoj Jevropy : Političeskije portrety / Otv. red. Ju. S. Novopašin. - Moskva : Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1995. - 308 s.

THE COLD 92
The Cold War : 1945-1991. Vol. 1, Leaders and other important figures in the United States and Western Europe. 2, Leaders and other important figures in the Soviet Union, Eastern Europe, China, and the Third World. / Ed. by Benjamin Frankel ; Forew. by Townsend Hoopes. - Detroit : Gale Research, 1992. - xvii, 535 s. ; ix, 379 s. : fotogr.

DROPPA, Anton - 93
SUJA-ŽIAK, Július
Stručný biografický slovník (A-Ž) : Mimosúdne rehabilitovaní vojaci z povolania a občianski zamestnanci vojenskej správy prepustení z Čs. armády v rokoch 1948-1989 na Slovensku / Zost. Anton Droppa, Július Suja-Žiak. - Bratislava : Združenie vojenskej obrody Slovenska, 1994. - 209 s.

FERKO, Milan 94
Sto slávnych Slovákov / Zost. Milan Ferko. - Martin : Matica slovenská, 1995. - 207 s. : fotogr. - (Osobnosti slovenskej histórie ; Zv. 1)

GABRIEL, Marián - 95
LUKÁČ, Pavol
Línie a osobnosti zahraničnopolitického myslenia na Slovensku v 19. a 20. storočí / Zost. Marián Gabriel ; Úvod Pavol Lukáč. - Bratislava : Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, 1996. - 115 s.

GILBERT, Martin 96
The Routledge Atlas of the Holocaust : The complete history / Martin Gilbert. - London : Routledge, 1993. - 282 s. : mp., il., fotogr.

HISTORISCHES 97
Historisches Lexikon der Sowjetunion 1917/22 bis 1991 / Hrsg. v. Hans-Joachim Torke. - München : C. H. Beck, 1993. - 401 s. : mp. příl.

HIŠEM, Cyril - 98
KREHEĽ, Marek - SEPEŠI, Peter
Celoslovenský schematizmus / Sprac. Cyril Hišem, Marek Kreheľ, Peter Sepeši. - Prešov : M. Vaško, 1996. - 239 s.

LEXIKON 99
Lexikon des DDR-Sozialismus : Das Staats- und Gesellschaftssystem der Deutschen Demokratischen Republik / Hrsg. Rainer Eppelmann, Horst Möller, Günter Nooke, Dorothee Wilms. - Paderborn : F. Schöningh, 1996. - x, 806 s. - (Studien zur Politik ; Bd. 29)

PALMER, Alan 100
Who's Who in World Politics : from 1860 to the present day / Alan Palmer. - London : Routledge, 1996. - 424 s.

SERAFINOVÁ, Danuša 101
Dejiny svetového novinárstva. 2, Dejiny francúzskeho novinárstva. / Danuša Serafinová. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1994. - 115 s.

ŠEFČÁK, Luboš - 102
VOJTEK, Juraj
Dejiny svetového novinárstva. 3, Dejiny amerického novinárstva. / Luboš Šefčák, Juraj Vojtek. - Bratislava : Univerzita Komenského, 1997. - 177 s.

TWENTIETH 103
Twentieth Century Political Theory : A Reader / Ed. by Stephen Eric Bronner. - London : Routledge, 1997. - 500 s.

WHITE, Stephen 104
Political and Economic Encyclopaedia of the Soviet Union and Eastern Europe / Ed. by Stephen White... with contributions by the following: Patrick Artesian ...[aj.]. - Chicago : St. James Press, 1990. - xii, 328 s., mp.

THE WORLD 105
The World Almanac and Book of Facts : 1997 / Ed. Robert Famighetti. - Mahwah : World Almanac Books, 1996. - 975 s.

I.E Světové/evropské dějiny

BALL, Simon 106
The cold war : an international history, 1947-1991 / Simon Ball. - London : Hodder & Stoughton, 1995. - 224 s.

BASTIAN, Uwe 107
Zersetzungsmaßnahmen der Staatssicherheit am Beispiel des Operativvorganges „Entwurf" : Die Staatssicherheit gegen unabhängige linke Politikansätze in der DDR / Uwe Bastian. - Berlin : Forschungsverbund SED-Staat, 1993. - Přeruš. str. - (Arbeitspapiere des Forschungsverbundes SED-Staat ; 8/1993)

BINGEN, Dieter 108
Die Aufarbeitung der kommunistischen Vergangenheit in Polen / Dieter Bingen. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 40 s. - (Berichte des BIOst ; 27/1997) - Res. angl.

BINIFACE, Pascal 109
Les relations Est-Ouest, 1945-1991 / Pascal Biniface. - Paris : Seuil, 1996. - (Mémo : Histoire ; 30)

BLACKWILL, Robert D. 110
German Unification and the End of the Cold War / Robert D. Blackwill. - In: Central European Issues. - Roč. 1, č. 2 (1995/1996), s. 106-120.

BROWNING, Christopher R. 111
The Path Genocide : Essays on Launching the Final Solution / Christopher R. Browning. - Cambridge : University Press, 1992. - xiii, 191 s.

BYSTROVA, N. Je. 112
SSSR i problema sozdanija bez'jadernych zon v Jevrope : Seredina 50-ch - konec 80-ch godov / N. Je. Bystrova. - Moskva : Institut rossijskoj istorii RAN, 1995. - 217 s.

CRAIG, Gordon A. 113
Geschichte Europas 1815-1980 : vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart / Gordon A. Craig ; aus dem Engl. v. Marianne Hopmann. - München : Beck, 1995. - 706 s.

CREUZBERGER, Stefan 114
Die sowjetische Besatzungsmacht und das politische System der SBZ / Stefan Creuzberger. - Weimar : Böhlau, 1996. - 215 s. - (Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung ; Bd. 3)

DAŠIČEV, V. I. 115
Nacional'naja bezopasnost' Rossii i ekspansija NATO : Naučnyj doklad = National security of

Russia and NATO's expansion : Scientific report / V. I. Dašičev. - Moskva : Institut meždunarodnych ekonomičeskich i političeskich issledovanij RAN, 1996. - 69 s. - Res. angl.

EUROPÄISCHE 116
Europäische Geschichte : Quellen und Materialien / Hrsg. von Hagen Schulze ...[aj.]. - München : Bayerischer Schulbuch-Verl., 1994. - 1288 s.

THE FINAL 117
The Final Solution : Origins and Implementation / Ed. by David Cesarani. - London : Routledge, 1996. - 336 s.

FISCHER, Alexander - 118
HEYDEMANN, Günter
Die politische Wende 1989/90 in Sachsen : Rückblick und Zwischenbilanz. 1 / Alexander Fischer, Günter Heydemann. - Weimar : Böhlau, 1995. - 276 s. - (Schriften des Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung ; Bd. 1)

FONTANA, Joseph 119
Europa im Spiegel : eine kritische Revision der europäischen Geschichte / Joseph Fontana. - München : Beck, 1995. - 244 s.

GORI, Francesca 120
The Soviet Union and Europe in the Cold War, 1943-1953 / Ed. by Francesca Gori. - Houndmills : Macmillan, 1996.

GOVERNING 121
Governing the New Europe / Ed. by Jack Hayward, Edward C. Page. - Durham : Duke University Press, 1995. - vi, 417 s.

GRUNER, Wolf D. 122
Die deutsche Frage in Europa 1800-1990 / Wolf D. Gruner. - München : Piper, 1993. - 400 s.

JANDER, Martin 123
Vorläufige Chronologie Verfolgung, Opposition, Dissidenz und Verweigerung in der DDR 1945-1990 / Martin Jander. - Berlin : Forschungsverbund SED-Staat, 1997. - 288 s. - (Arbeitspapiere des Forschungsverbundes SED-Staat ; 23/1997)

JOCHUM, Michael 124
Eisenhower und Chruschtschow : Gipfeldiplomatie im Kalten Krieg 1955-1960 / Michael Jochum. - Paderborn : F. Schöningh, 1996. - 262 s.

KAGAN, Donald 125
On the origins of war and the preservation of peace / Donald Kagan. - London : Hutchinson, 1995. - xiv, 606 s.

KENNEDY-PIPE, Caroline 126
Stalin's cold war : Soviet strategies in Europe, 1943 to 1956 / Caroline Kennedy-Pipe. - Manchester : Manchester University Press, 1995. - 218 s.

KORNIJENKO, Georgij M. 127
Cholodnaja vojna : svidetel'stvo jej učastnika / Georgij M. Kornijenko. - Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1994. - 276 s.

KOSTECKI, Wojciech 128
Europe After the Cold War : The security complex theory / Wojciech Kostecki. - Warsaw : Institute of political studies PAS, 1996. - ix, 254 s.

KOTZ, David M. - 129
WEIR, Fred
Revolution from above : The demise of the Soviet system / David M. Kotz ; with Fred Weir. - London : Routledge, 1997. - xi, 302 s.

KRIEGSENDE 130
Kriegsende in Europa : vom Beginn des deutschen Machtzerfalls bis zur Stabilisierung der Nachkriegsordnung 1944-1948 / Hrsg. Ulrich Herbert, Axel Schildt. - Essen : Klartext, 1996. - 400 s.

LAFONTAINE, Oskar 131
Deutsche Wahrheiten : Die nationale und die soziale Frage / Oskar Lafontaine. - Hamburg : Hoffmann u. Campe, 1990. - 245 s.

LAQUEUR, Walter 132
Europa auf dem Weg zur Weltmacht : 1945-1992 / Walter Laqueur. - München : Kindler, 1992. - 734 s.

LAQUEUR, Walter 133
Europe in our time : A history 1945-1992 / Walter Laqueur. - New York : Penguin Books, 1992. - xxii, 617 s.

LEBOW, Richard Ned - 134
RISSE-KAPPEN, Thomas
International relations theory and the end of the cold war / Richard Ned Lebow, Thomas Risse-Kappen. - New York : Columbia University Press, 1995. - xv, 292 s.

LEBOW, Richard Ned - 135
STEIN, Janice Gross
We all lost the cold war / Richard Ned Lebow, Janice Gross Stein. - Princeton : Princeton University Press, 1995. - xiv, 542 s. - (Princeton studies in international history and politics)

LEE, Loyd E. 136
World War II : Crucible of the contemporary world: commentary and reading / Loyd E. Lee. - Armonk : Sharpe, 1991. - xix, 427 s.

LEFFLER, Melvyn P. 137
The specter of communism : the United States and the origins of the Cold War, 1917-1953 / Melvyn P. Leffler. - New York : Hill and Wang, 1994. - x, 147 s.

LEMKE, Michael 138
Die Berlinkrise 1958 bis 1963 : Interessen und Handlungsspielräume der SED im Ost-West--Konflikt / Michael Lemke. - Berlin : Akademie Verl., 1995. - 295 s.

LINGNER, Gudrun 139
Die rumänischen Printmedien : Ausdruck und Motor der Demokratisierung / Gudrun Lingner. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 35 s. - (Berichte des BIOst ; 13/1997) - Res. angl.

MARIA, Roger 140
De l'accord de Munich au pacte germano-soviétique du 23 août 1939 / Roger Maria. - Paris : L'Harmattan, 1995. - 314 s.

MASON, John W. 141
The Cold War : 1945-1991 / John W. Mason. - London : Routledge, 1996. - 72 s.

MASTNÝ, Vojtěch 142
The Cold War and Soviet Insecurity : The Stalin Years / Vojtech Mastny. - New York : Oxford University Press, 1996. - xi, 272 s.

MCCLELLAND, J. S. 143
A History of Western Political Thought / J. S. McClelland. - London : Routledge, 1996. - 824 s.

MEYER, Henry Cord 144
Drang nach Osten : Fortunes of a Slogan-concept in German-Slavic Relations, 1849-1990 / Henry Cord Meyer. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1996. - 142 s.

MONTCLOS, Xavier de 145
Les chrétiens face au nazisme et au stalinisme : L'épreuve totalitaire, 1939-1945 / Xavier de Montclos. - Bruxelles : Ed. Complexe, 1991. - 303 s.

MÜLLER, Klaus-Dieter - 146
OSTERLOH, Jörg
Die andere DDR : Eine studentische Widerstandsgruppe und ihr Schicksal im Spiegel persönlicher Erinnerungen und sowjetischer NKWD-Dokumente / Klaus-Dieter Müller, Jörg Osterloh. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1996. - 118 s. - (Berichte und Studien ; 4/1996)

NIJMAN, Jan 147
Geopolitics of power and conflict : superpowers in the international system, 1945-1992 / Jan Nijman. - London : Belhaven, 1993. - xiii, 160 s. - (Studies in political geography)

OSTERLOH, Jörg 148
Sowjetische Kriegsgefangene 1941-1945 im Spiegel nationaler und internationaler Untersuchungen : Forschungsüberblick und Bibliographie / Jörg Osterloh. - Dresden : Hannah--Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1996. - 120 s. - (Berichte und Studien ; 3/1996)

OTT, Alexander 149
Wer hat die reale Macht in der Ukraine? / Alexander Ott. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 31 s. - (Berichte des BIOst ; 31/1997)

PETRUŠEVA, L. I. - 150
TEPLOVA, Je. F.
Rossija antibol'ševistskaja : Iz belogvardejskich i emigrantskich archivov / Sost. L. I. Petruševa, Je. F. Teplova. - Moskva : Institut rossijskoj istorii RAN, 1995. - 442 s.

POLEN 151
Polen und Deutschland : Nachbarn in Europa. - Hannover : Der Niedersächsischen Landeszentrale für politische Bildung, 1996. - 138 s. : obr., mp.

RENTOLA, Kimmo 152
Pessi ja illusiot : Neuvostojohto ja suomalainen kommunismi 1944-1948 / Kimmo Rentola. - In: Historiallinen Aikakauskirja : Tšekkoslovakian tie ja Suomen. - Roč. 92, (1994), s. 195-211.

RICHTER, Michael 153
Die Revolution in Deutschland 1989/90 : Anmerkungen zum Charakter der Wende / Michael Richter. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1995. - 48 s. - (Berichte und Studien ; 2/1995)

ROBERTS, G. 154
The Soviet Union an the origins of the Second World War : Russo-German Relations and the Road to War 1933-1941 / G. Roberts. - New York : St. Martin's Press, 1995.

RŽEŠEVSKIJ, Oleg. A. 155
War and diplomacy : the making of a grand alliance : documents from Stalin's archives / Ed. with a commentary by Oleg. A. Rževševskij. - Amsterdam : Harwood Academic Publ., 1996. - xxiv, 325 s.

SENARCLENS, Pierre de 156
From Yalta to the Iron Curtain : the great powers and the origins of the Cold War / Pierre de Senarclens ; Transl. from the French A. Pingree. - Oxford : Berg, 1995. - x, 290 s.

SKIDELSKY, Robert 157
The world after communism : a polemic for our times / Robert Skidelsky. - London : Macmillan, 1995. - xiv, 212 s.

TAUBER, Joachim 158
Die Auseinandersetzung mit der kommunisti-

schen Vergangenheit in Litauen / Joachim Tauber. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 26 s. - (Berichte des BIOst ; 28/1997) - Res. angl.

TITULESCU, Nicolae 159
Romania's Foreign Policy 1937 / Nicolae Titulescu ; Ed. by George G. Potra, Constantin I. Turcu. - Bucuresti : Encyclopaedic Publishing House, 1994. - 402 s. : fotogr.

VOGTMEIER, Andreas 160
Egon Bahr und die deutsche Frage : Zur Entwicklung der sozialdemokratischen Ost- und Deutschlandpolitik von Kriegsende bis zur Vereinigung / Andreas Vogtmeier. - Bonn : J. H. W. Dietz, 1996. - 400 s.

WETTIG, Gerhard 161
Das europäische System nach dem Ende des Kalten Krieges / Gerhard Wettig. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 26 s. - (Berichte des BIOst ; 1/1997) - Res. angl.

WILKE, Manfred 162
Voraussetzungen und Bedingungen der Entstehung der Deutschen Demokratischen Republik / Manfred Wilke. - Berlin : Forschungsverbund SED-Staat, 1995. - 22 s. - (Arbeitspapiere der Forschungsverbundes SED-Staat ; 14/1994)

ZEIDLER, Manfred 163
Stalinjustiz contra NS-Verbrechen : Die Kriegsverbrecherprozesse gegen deutsche Kriegsgefangene in der UdSSR in den Jahren 1943-1952 : Kenntnisstand und Forschungsprobleme / Manfred Zeidler. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1996. - 84 s. - (Berichte und Studien ; 9/1996)

ZIMA, V. F. 164
Golod v SSSR 1946-1947 godov : Proischoždenije i posledstvija / V. F. Zima. - Moskva : Institut rossijskoj istorii RAN, 1996. - 265 s.

ZUBOK, B. M. - 165
CHERŠBERG, Dž.
O projekte „Izučenije Cholodnoj vojny kak meždunarodnoj istorii" / B. M. Zubok, Dž. Cheršberg. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 1 (1996), s. 243-245.

Viz též 16, 31, 41, 43, 64, 92, 97, 101, 102, 104, 193, 194, 212, 261, 268, 269, 292

II. Společenské vědy, publicistika

II.A Ekonomie

JEVSTIGNEJEVA, L. P. - 166
JEVSTIGNEJEV, R. N.
Postsocialističeskaja transformacija v kontekste sovremennych ekonomičeskich teorij / L. P. Jevstignejeva, R. N. Jevstignejev. - Moskva : Institut meždunarodnych ekonomičeskich i političeskich issledovanij RAN, 1997. - 32 s.

KOSTA, Jiří 167
Der Prozess der Wirtschaftsreformen in Ostmitteleuropa : Entwicklungen und Perspektiven / Jiří Kosta. - In: Der Transformationsprozess in den Reformstaaten Ostmitteleuropas / Hrsg. v. Hans Süssmuth. - Krefeld, 1996. - S. 25-30. - Akce: 8. Leutherheider Forum . Leutherheide. 13.12.1995-16.12.1995.

KOSTA, Jiří 168
Die tschechische Wirtschaftsforschung in den Instituten der Akademie der Wissenschaften / Jiří Kosta. - In: Forschung und Lehre Ostmitteleuropas / Hrsg. v. Klaus Ziemer. - Marburg, 1996. - S. 73-78. - (Wirtschafts- und sozialwissenschaftliche Ostmitteleuropa-Studien des J. G. Herder-Instituts ; 21)

THURNER, Mario 169
Modernes Insolvenzrecht als Voraussetzung wirtschaftlicher Umgestaltung in den Staaten Mittel- und Osteuropas : Ein Forschungsbericht / Mario Thurner. - In: Der Donauraum. - Roč. 36, č. 1/2 (1996), s. 26-30.

Viz též 42, 380, 401, 411, 470

II.B Filozofie, politologie, publicistika

AGULHON, Maurice 170
Le peuple à l'inconditionnel / Maurice Agulhon. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 225-226.

BÁRÁNY, Eduard 171
Moc a právo / Eduard Bárány. - Bratislava : Veda, 1997. - 246 s. - Res. angl.

BERSTEIN, Serge 172
Démocraties, régimes autoritaires et totalitarismes au XXe siècle : pour une histoire politique du monde développé / Serge Berstein. - Paris : Hachette, 1992. - 251 s. - (Carré histoire)

BESANÇON, Alain 173
Une variété d'idéalisme / Alain Besançon. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 230-231.

BROOKER, P. 174
Twentieth-Century Dictatorships : the ideological one-party states / P. Brooker. - New York : New York University, 1995.

BUCHANAN, James M. 175
Hranice slobody : Medzi anarchiou a Leviatanom / James M. Buchanan ; Přel. Ľubica Hábová. - Bratislava : Archa, 1996. - 236 s.

FURET, François 176
Das Ende der Illusion : Der Kommunismus im 20. Jahrhundert / François Furet. - München : Piper, 1996. - 724 s.

DER GEWÖHNLICHE 177
Der gewöhnliche Antisemitismus : zur politischen Psychologie der Verachtung / Hrsg. v. Christine Kulke, Gerda Lederer. - Pfaffenweiler : Centaurus, 1994. - 193 s. - (Studien und Materialien zum Rechtsextremismus ; 2)

GLEASON, Abbott 178
Totalitarianism : the inner history of the Cold War / Abbott Gleason. - New York : Oxford University Press, 1995. - 307 s.

GRINEVSKIJ, Oleg 179
Tauwetter : Entspannung, Krisen und neue Eiszeit / Oleg Grinevskij. - Berlin : Siedler, 1996. - 527 s.

GRÜNING, Uwe 180
Vom Leben des Geistes : Ein Essay / Uwe Grüning. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1996. - 41 s. - (Vorträge ; H. 7)

HOLMES, Leslie 181
O komunizmie, postkomunizmie, modernizmie i postmodernizmie zainspirowane ideami Zygmunta Baumana / Leslie Holmes. - In: Studia Politycznc. - Roč. 3, (1994), s. 41-57.

HOLÝ, Ladislav 182
The little Czech and the great Czech nation : National identity and the post-Communist social transformation / Ladislav Holý. - Cambridge : Cambridge University Press, 1996. - 190 s. - (Cambridge studies in social and cultural anthropology ; 103)

IGNATOV, Asen 183
Solowjow und Berdjajew als Geschichtsphilosophen : Ideen und aktueller Einfluß / Assen Ignatow. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 36 s. - (Berichte des BIOst ; 3/1997) - Res. angl.

IGNATOV, Asen 184
Zwischen „Selbstkritik" und neuer Hoffnung : Die marxistische Theorie-Debatte in Rußland / Assen Ignatow. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 34 s. - (Berichte des BIOst ; 28/1996) - Res. angl.

KAPFERER, Norbert 185
Der Totalitarismusbegriff auf dem Prüfstand : Ideengeschichtliche, komparatistische und politische Aspekte eines umstrittenen Terminus / Norbert Kapferer. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1996. - 43 s. - (Vorträge ; H. 5)

KIMMINICH, Otto 186
Das Recht auf die Heimat : Ein universelles Menschenrecht / Otto Kimminich. - Bonn : Vereinigte Landsmannschaften und Landesverbände, 1996. - 20 s.

KORNDER, Hans-Jürgen 187
Konterrevolution und Faschismus : Zur Analyse von Nationalsozialismus, Faschismus und Totalitarismus im Werk von Karl Korsch / Hans-Jürgen Kornder. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1993. - 155 s.

LÖWENSTEIN, Shimona 188
Zur Aktualität der Philosophie Emanuel Rádls : Versuch einer Bilanz / Shimona Löwenstein. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 66-84. - Res. angl., franc., čes.

MACEDO, Stephen 189
Liberálne cnosti : občianstvo, cnosť a spoločnosť v liberálnom ústavnom štáte / Stephen Macedo ; Z angl. orig. přel. Dezider Kamhal. - Bratislava : Archa, 1995. - ix, 300 s.

MANENT, Pierre 190
An intellectual history of liberalism / Pierre Manent. - Princeton : Princeton University Press, 1994. - xviii, 128 s.

MEYER, Hans Joachim 191
Gedanken zur Situation der Geisteswissenschaften / Hans Joachim Meyer. - Dresden : Hannah-Arendt-Institut für Totalitarismusforschung, 1994. - 26 s. - (Vorträge ; H. 3)

MULÍK, Peter 192
Církev v tieni totality : Súbor štúdií / Peter Mulík. - Trnava : Dobrá kniha, 1994. - 106 s.

NATION 193
Nation and Identity in Contemporary Europe / Ed. by Brian Jenkins, Spyros Sofos. - London : Routledge, 1996. - 304 s.

NATIONALISM 194
Nationalism in Europe : from 1815 to the present / Ed. by Stuart Woolf. - London : Routledge, 1995. - 224 s.

NOLTE, Ernst 195
Streitpunkte : heutige und künftige Kontrover-

sen um den Nationalismus / Ernst Nolte. - Berlin : Propyläen, 1993.

POLIN, Claude 196
Le Totalitarisme / Claude Polin. - Paris : Presses Universitaires de France, 1994. - 127 s.

POMBENI, Paolo 197
Typologie des populismes en Europe (19e-20e siècles) / Paolo Pombeni. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 48-76.

THE ROUNDTABLE 198
The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism / Ed. by John Elster. - Chicago : The University of Chicago Press, 1996. - vi, 247 s.

RUDELLE, Odile 199
La panne / Odile Rudelle. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 231-232.

RUISEL, Imrich 200
Záhady pamäti / Imrich Ruisel. - Bratislava : Slovak Academic Press, 1995. - 152 s.

SARTORI, Giovanni 201
Teória demokracie / Giovanni Sartori ; Z angl. orig. přel Marianna Oravcová, Ľudomír Kovačič, Platon Baker. - Bratislava : Archa, 1993. - xiv, 512 s.

SEILEROVÁ, Božena 202
Tolerancia v procesoch akulturácie : Príspevok k filozofii kultúry / Božena Seilerová. - Bratislava : Iris, 1996. - 94 s.

SKOCPOL, Theda 203
Social Revolution in the Modern World / Theda Skocpol. - Cambridge : Cambridge University Press, 1994.

STENGERS, Jean 204
Le jugement de valeur / Jean Stengers. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 232-234.

STRINKA, Július 205
Hľadanie demokracie : Reflexie o smerovaní k otvorenej spoločnosti / Július Strinka. - Bratislava : Veda, 1995. - 146 s. - Res. angl.

ŠEBEJ, František 206
O plamení a nočných motýľoch : Eseje o psychológii a politike / František Šebej. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 253 s. - (Domino-Libertas et civitas)

TEOKAREVIČ, J. - 207
KALOJEVA, Je.
Nacional'nyje konflikty - sud'ba Vostočnoj Jevropy? : Referat / J. Teokarevič, Je. Kalojeva. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 8 (1996), s. 67-74. - Kap. z publ.: Federalizm i problema men'šinstv v mnogoetničeskich obščestvach. Beograd, Institut jevropejskich issledovanij 1995.

TERRORISTISCHE 208
Terroristische Diktaturen im 20. Jahrhundert : Strukturelemente der nationalsozialistischen und stalinistischen Herrschaft / Hrsg. M. Vetter. - Wiesbaden : Westdeutscher Verl., 1996. - 200 s.

TORMEY, Simon 209
Making sense of tyrany : interpretation of totalitarianism / Simon Tormey. - Manchester : Manchester University Press, 1995. - 202 s.

TOTALITARISMUS 210
Totalitarismus / Hrsg. v. Konrad Löw. - Berlin : Duncker & Humblot, 1993. - 239 s. - (Schriftenreihe der Gesellschaft für Deutschlandforschung ; Bd. 23)

TOTALITARISMUS 211
„Totalitarismus und politische Religionen" : Konzepte des Diktaturvergleichs : Referate und Diskussionsbeiträge der internationalen Arbeitstagung des Instituts für Philosophie der Universität München : Beiträge der Forschung / Hrsg. Hans Maier. - Paderborn : Schöningh, 1996. - 442 s. - (Politik- und kommunikationswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft ; 15)

TOTALITARIZM 212
Totalitarizm v Jevrope 20. veka : Iz istorii ideologij, dviženij, režimov i ich preodolenija / Rukovoditeli avt. koll. Ja. S. Drabkin, N. P. Komolova. - Moskva : Pamjatniki istoričeskoj mysli, 1996. - 537 s. - (Serija Rossija-Germanija-Jevropa ; Vyp. 2) - Res. angl.

TOTALITARIZM 213
Totalitarizm : Čto eto takoje? : Issledovanija zarubežnych politologov : Sbornik statej, obzorov, referatov, perevodov. 1-2 / Otv. red. L. N. Verčenov, Ju. I. Igrickij. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam RAN, 1993. - 214 s. ; 273 s.

TUCKER, Aviezer 214
Shipwrecked : Patočka's philosophy of Czech history / Aviezer Tucker. - In: History and Theory. - Roč. 35, č. 2 (1996), s. 196-216.

TUCKER, Robert C. 215
Politics as Leadership / Robert C. Tucker. - Columbia : University of Missouri, 1995. - xvi, 175 s.

TULLI, Renata 216
Przesłanki adaptacji intelektualisty partyjnego do stalinizmu / Renata Tulli. - In: Kultura i Społeczeństwo. - Roč. 39, č. 2 (1995), s. 81-93.

VERHEIN, Annette 217
Das politische Ereignis als historische Geschichte : Aktuelle Auslandskorrespondentenberichte des Fernsehens in historiographischer Perspek-

tive / Annette Verhein. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1990. - 280 s.

WANITSCHKE, Matthias - ERBRICH, Guido 218
„...auf die innere Stimme hören" : die Frage nach Gott und dem Sinn des Lebens im Werk von Václav Havel / Matthias Wanitschke, Guido Erbrich. - Leipzig : Benno-Verl., 1994. - 98 s. - (Erfurter theologische Schriften ; 23)

WERTH, Nicolas 219
L'appel au petit peuple selon Staline / Nicolas Werth. - In: Vingtième siècle. - Č. 56 (1997), s. 132-141.

WRIGHT, Tony 220
Socialism : Old and New / Tony Wright ; With a Foreword by Tony Blair. - London : Routledge, 1996. - 176 s.

ZAJAC, Peter 221
Sen o krajine / Peter Zajac. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 234 s. - (Domino-Libertas et civitas)

ZWISCHEN 222
Zwischen nationaler Selbstbehauptung und Integration : Geschichte und Gegenwart der Roma in der ehemaligen Tschechoslowakei / Bearb. v. Marlis Sewering-Wollanek. - Marburg : Johann-Gottfried-Herder-Institut, 1996. - 67 s.

Viz též 60, 62, 65, 74, 78, 88, 101, 102, 103, 371, 451, 459

II.C Sociologie, demografie, urbanistika

DEMOGRAFICKÝ 223
Demografický vývoj v rokoch 1990-1994 / Vyprac. Margita Piczingerová. - Košice : Oblastná správa Štatistického úradu SR, 1995. - 20 s. : tab.

HENN, Matt 224
Polls and the Political Process : The Use of Opinion Polls by Political Parties and Mass Media Organizations in European Post-Communist Societies (1990-95) / Matt Henn. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 3 (1997), s. 127-147.

IGGERS, Wilma Abeles 225
Women of Prague : ethnic diversity and social change from the eighteenth century to the present / Wilma Abeles Iggers. - Oxford : Berghahn, 1995. - viii, 381 s.

JAWLOWSKA, Aldona 226
Cultural dilemmas of post-communist societies / Aldona Jawlowska. - Warsaw : IFIS Publ., 1994. - 303 s.

KLIMEŠ, Jaroslav 227
Úroveň slovenského poľnohospodárstva v číslach v období prechodu na trhový mechanizmus / Jaroslav Klimeš ... [aj.]. - Bratislava : Kartprint, 1994. - 112 s. : tab.

LEGGEWIE, Claus 228
„Ihr kommt nicht mit bei unseren Änderungen!" : Die 89er - Generation ohne Eigenschaften? / Claus Leggewie. - In: Transit. - Č. 11 (1996), s. 3-17.

SKÁLA, Emil 229
Zweisprachigkeit und Motivation zur mehrsprachigen Erziehung in der Tschechischen Republik / Emil Skála. - In: Politik - Bildung - Religion. - Paderborn, 1996. - S. 525-531.

TARAJLO-LIPOWSKA, Zofia 230
Dyglosja czeska na tle problemów narodowych / Zofia Tarajlo-Lipowska. - In: Slavica Wratislaviensia. - Č. 87 (1994), s. 87-94.

Viz též 331, 388, 407, 415, 418, 467, 477, 478, 479

II.D Právo

KIMMINICH, Otto 231
Das Unrecht von 1945 in seiner völkerrechtlichen Bedeutung / Otto Kimminich. - In: Deutschland und seine Nachbarn. - Č. 15 (1996), s. 35-45.

WANDLUNGEN 232
Wandlungen in der Eigentumsverfassung der sozialistischen Länder Südosteuropas / Hrsg. Georg Brunner und Dieter Pfaff. - München : Selbstverl. der Südosteuropa-Gesellschaft, 1990. - 109 s. - (Südosteuropa-Jahrbuch ; Bd. 21)

Viz též 239, 383

II.E Ekologie

PONOVEMBROVÉ 233
Ponovembrové Slovensko vo vzťahu k životnému prostrediu a trvalo udržateľnému životu. - Bratislava, 1996. - 106 s.

Viz též 406, 496

III. Prameny

III.A Projevy, stati

ČARNOGURSKÝ, Ján 234
Videné od Dunaja : Výber z prejavov, článkov a rozhovorov / Ján Čarnogurský. - Bratislava : Kalligram, 1997. - 392 s. - (Domino-Libertas et civitas)

GREČO, Martin 235
Obhajovacia reč Dr. Martina Greču pred tzv. národným súdom na obranu prezidenta Dr. Jozefa Tisu / Martin Grečo. - Partizánske : Garmond, 1993. - 97 s.

STOIBER, Edmund 236
Rede des Bayerischen Ministerpräsidenten Dr. Edmund Stoiber Anläßlich der Gedenkfeier am 20. November 1995 im Herkulessaal der Residenz München : 50 Jahre Flucht und Vertreibung - 50 Jahre Eingliederung in Bayern / Edmund Stoiber. - München : Bayerische Staatskanzlei Öffentlichkeitsarbeit, 1995. - 23 s. : fotogr.

Viz též 39

III.B Dokumenty, fotografie

APARAT 237
Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956 : Taktyka, strategia, metody. 2, Lata 1948-1949 / Opr. Andrzej Paczkowski. - Warszawa : Instytut studiów politycznych PAN, 1996. - 236 s. - (Dokumenty do dziejów PRL ; Zesz. 9)

AUSSENPOLITISCHE 238
Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich : 1918-1938. Bd. 1, Selbstbestimmung der Republik : 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919 / Hrsg. von Klaus Koch, Walter Rauscher und Arnold Suppan . - München : Verl. für Geschichte und Politik, 1993. - 534 s.

DANILOV, Aleksandr Anatol'jevič 239
„Utajennaja Konstitucija" Nikity Chruščeva : Stenogrammy zasedanij Konstitucionnoj komissii : 1962-1964 gg. / Publ. podgotovil Aleksandr Anatol'jevič Danilov. - In: Istoričeskij archiv. - Č. 1 (1997), s. 40-55.

DELO 240
Delo Slanskogo. 1-2 / Vstupitel'naja stat'ja G. P. Muraško. - Moskva : Red. žurnala Voprosy istorii, 1997. - 19 s. ; 17 s. - (Političeskij archiv 20. veka) - Otisk z čas. Voprosy Istorii, č. 3-4 (1997). - Na volných listech.

DOCUMENTS 241
Documents diplomatiques suisses. Vol. 16, 9.5.1945-31.5.1947 = Diplomatische Dokumente der Schweiz = Documenti diplomatici svizzeri / Direct. de la recherche Antoine Fleury ; Coord. de l'ed. Marc Perrenoud. - Zürich : Chronos Verl., 1997. - lxxiv, 428 s.

DOKUMENTY 242
Dokumenty = Dokumentumok. 1 / Výber a koment. Jozef Oláh, Zoltán Valentovič, Peter Procházka. - Bratislava : Hlas ľudu, 1995. - 209 s.

DOKUMENTY 243
Dokumenty : Zborník medzinárodných dohod, vyhlásení a zákonov Slovenskej republiky o právach národnostných menšín = Dokumentumok. 2. - Bratislava : Hlas ľudu, 1995. - 262 s.

DOKUMENTY 244
Dokumenty vnešnej politiki : 1939 god. Tom XXII, kn. 1-2. - Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1992. - 708 s. ; 687 s. - Na volných listech.

DOKUMENTY 245
Dokumenty vnešnej politiki : 1940-22 ijunja 1941. Tom XXIII, kn. 1, 1 janvarja-31 oktjabrja 1940 goda. - Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1995. - 750 s.

DROITS 246
Droits de l'homme en droit international : Textes de base. - Strasbourg : Conseil de l'Europe; 1992. - 483 s.

FOREIGN 247
Foreign Relations of the United State : 1945-1950 : Emergence of the Intelligence Establishment / Ed. by C. Thomas Thorne jn., David S. Patterson. - Washington : United States Government Printing Office, 1996. - xxviii, 1148 s.

FOREIGN 248
Foreign Relations of the United States : 1964-1968. Vol. 17, Eastern Europe / Ed. by James E. Miller. - Washington : U. S. Government Printing Office, 1996. - xxviii, 579 s.

KATALOG 249
Katalog opisej i dokumentov. - Moskva : Gosudarstvennaja archivnaja služba Rossii, 1995. - 85 s.

KATYN' 250
Katyn' : Plenniki neob'javlennoj vojny / Red. R. G. Pichoja, A. Gejštor. - Moskva : Meždunarodnyj fond Demokratija, 1997. - 603 s. - (Rossija 20. vek : Dokumenty)

KYNIN, G. P. - 251
LAUFER, J.
SSSR i germanskij vopros 1941-1949 : Dokumenty iz Archiva vnešnej politiki Rossijskoj Federacii. Tom 1, 22 ijuna 1941 - 8 maja 1945

goda / Sost. G. P. Kynin, J. Laufer. - Moskva : Meždunarodnyje otnošenija, 1996. - 782 s.

MICHÁLEK, Slavomír 252
Ján Papánek za vojny Edvardovi Benešovi : Dokumenty 1939-1945 : Výber / Ed. Slavomír Michálek. - Bratislava : Veda, 1997. - 206 s. : fotogr. příl. - Res. angl.

OKUPACJA 253
Okupacja sowiecka 1939-1941 w świetle tajnych dokumentów : Obywatele polscy na kresach północno-wschodnich 2 Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką w latach 1939-1941 / Red. Tomasz Strzembosz. - Warszawa : Instytut studiów politycznych PAN, 1996. - 258 s.

SEREDA, Vjačeslav Timofejevič 254
Kak rešalis' „voprosy Vengrii" : Rabočije zapisi zasedanij Prezidiuma CK KPSS : Ijul'-nojabr' 1956 g. 1-2 / Publ. podgotovil Vjačeslav Timofejevič Sereda. - In: Istoričeskij archiv. - Č. 2-3 (1996), s. 73-104 ; 87-121.

SOVETSKIJ SOJUZ 255
Sovetskij Sojuz i Slovackoje nacional'noje vostanije 1944 g. 1-2 / Predislovije Valentina Vladimirovna Mar'jina. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 5-6 (1996), s.100-130 ; 112-123.

ÚMLUVA 256
Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů č. 3, 5 a 8. - Strasbourg : Council of Europe, 1991. - 50 s.

VOSTOČNAJA 257
Vostočnaja Jevropa v dokumentach rossijskich archivov : 1944-1953. T. 1, 1944-1948 / Red. kol. T. V. Volokitina, T. M. Islamov. - Moskva : Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1997. - 985 s.

WANDYCZ, Piotr 258
Konfederacja polsko-czechosłowacka : dokumenty / Piotr Wandycz. - In: Zeszyty historyczne. - Č. 16 (1996), s. 186-190.

WILLIAMS, Kieran 259
New Sources on Soviet Decision Making during the 1968 Czechoslovak Crisis / Kieran Williams. - In: Europe-Asia studies. - Roč. 48, č. 3 (1996), s. 457-470.

ZAMLČANÁ 260
Zamlčaná pravda o Slovensku : Dr. Jozef Tiso o sebe : Jeho obhajovacia reč pred tzv. Národným súdom v Bratislave dňa 17. a 18. marca 1947 : Svedecká výpoveď arcibiskupa Dr. Karola Kmeťku v procese s Dr. Jozefom Tisom : Právnický pohľad na proces s Dr. Jozefom Tisom : 18. apríla 1997 - 50. výročie potupnej smrti prezidenta Dr. Jozefa Tisu : Podnet na revíziu procesu s Dr. Jozefom Tisom : Na pamiatku 50. výročia potupnej smrti prezidenta Dr. Jozefa Tisu. 2 / Jozef Tiso, Josef Laček, Karol Kmeťko, Mária Magdolenová, Valent Michalík, Jozef Paučo ; Vyd. Priatelia prezidenta Tisu, Radošina. - Bratislava : S-G-T Plus, 1996. - 419 s. : fotogr.

Viz též 314, 334

III.C Memoáry, deníky, svědectví

BOBKOV, Filipp Denisovič 261
KGB i vlast' / Filipp Denisovič Bobkov. - Moskva : Veteran MP, 1995. - 381 s. : fotogr.

ČAVOJSKÝ, Rudo 262
Spomienky kresťanského odborára / Rudo Čavojský ; Zost. Rudolf Čavojský jn. - Bratislava : Lúč, 1996. - 181 s. : fotogr.

FRIEDER, Emanuel 263
Z denníka mladého rabína / Emanuel Frieder. - Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1993. - 203 s. : fotogr. - (Judaica slovaca)

CHLAMTÁČOVÁ, Klára 264
Pramienok života / Klára Chlamtáčová. - Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1995. - 235 s. - (Judaica slovaca ; Zv. 20)

CHMEL, Rudolf 265
Moja maďarská otázka : Zo zápiskov posledného česko-slovenského veľvyslanca v Maďarsku / Rudolf Chmel. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 461 s.

KOCOUREK, Milan - 266
LANG, Jan
45 let krajanské farnosti v Londýně : Pamětník: P. Jan Lang S.J. / Milan Kocourek, Jan Lang. - Londýn : b.n., 1994. - 90 s. : fotogr.

KOHÚT, Leo 267
Tu bola kedysi ulica ... / Leo Kohút. - Bratislava : Q 111, 1995. - 391 s. : fotogr.

KUZNECOV, Igor' N. 268
Bez grifa sekretno / Igor' N. Kuznecov. - Novosibirsk : Nauka, 1997. - 175 s.

KUZNECOV, Igor' N. 269
Vozvraščenije pamjati / Igor' N. Kuznecov. - Minsk : Arti-Feks, 1997. - 277 s.

MACÁK, Ernest 270
Zápisky spoza mreží / Ernest Macák. - Bratislava : Don Bosco, 1996. - 78 s. : fotogr.

PAVLO, Ľudovít 271
Na vlnách času / Ľudovít Pavlo. - Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1995. - 158 s., 4 s. obr. příl.

SEDLÁK, Ján 272
Moje polstoročie : Rozbehy cez úskalia / Ján

Sedlák. - Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 1995. - 325 s. : fotogr. - (Memoáre a svedectvá ; Zv. 2)

SRHOLEC, Anton 273
Svetlo z hlbín jáchymovských lágrov / Anton Srholec. - Prešov : M. Vašek, 1996. - 162 s.

SUDOPLATOV, Pavel 274
Razvedka i Kreml' : Zapiski neželatel'nogo svidetelja / Pavel Sudoplatov. - Moskva : TOO Geja, 1997. - 507 s. : příl.

ŠEBOROVÁ, Milena 275
A Czech Trilogy : Endurance: Ravensbruck : Leap Day 1948: Victory and Tragedy : Road to Liberty / Milena Seborova. - Rome : Christian Academy, 1990. - 189 s. : fotogr.

ŠIMKO, Dušan - 276
PAZDERA, Mirek
6. prápor : Dokumentárny film / Dušan Šimko, Mirek Pazdera ; Doslov Dušan Kováč. - Bratislava : F. R. & G, 1997. - 51 s. : fotogr.

ŠPITZER, Juraj 277
Svitá, až keď je celkom tma : Eseje / Juraj Špitzer. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 244 s. - (Domino-Libertas et civitas)

ŠTETKOVÁ, Viera 278
Povstalecký denník : Zápisky zo Slovenského národného povstania 1944-1945 / Viera Štetková. - Bratislava : JM Press, 1997. - 61 s. : fotogr.

THE TEREZIN 279
The Terezin Diary of Gonda Redlich / Gonda Redlich ; Ed. by Saul S. Friedman ; Transl. by Laurence Kutler ; Introd. by Nora Levin, 1993. - 192 s.

URBAN, Milo 280
Sloboda nie je špás : Spomienky dôchodcu / Milo Urban. - Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1995. - 149 s. - (Vybrané spisy Mila Urbana ; Zv. 8) - 4. díl pamětí novináře a prozaika M. Urbana.

ZUROVÁ, Lucia Aviva 281
Možno prežijeme : Spomienky na roky vojny / Lucia Aviva Zurová. - Bratislava : Múzeum židovskej kultúry, 1995. - 40 s. : fotogr. - (Judaica Slovaca ; Zv. 17)

Viz též 304

III.D Rozhovory

MINÁČ, Vladimír 282
Ḥovory M 2 / Vladimír Minář ; Predslov Pavol Števček. - Pezinok : Formát, 1996. - 293 s.

SCHMIDT, Elfriede 283
1938... and the Consequences : Questions and Responses / Interviews by Elfriede Schmidt ; Transl. by Peter J. Lyth. - Riverside : Ariadne Press, 1992. - 375 s. : fotogr.

SOROS, George - 284
WIEN, Byron - KOENENOVÁ, Krisztina
Soros o Sorosovi : Zostať o krok pred zvratom / George Soros s Byronom Wienom a Krisztinou Koenenovou ; Z angl. orig. přel. Pavel Vilikovský, Martin Bútora. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 276 s.

ŤAŽKÝ, Ladislav - 285
LEIKERT, Jozef
Testament svedomia : Rozhovor so spisovateľom Ladislavom Ťažkým / Ladislav Ťažký, Jozef Leikert. - Bratislava : Astra, 1996. - 207 s. : fotogr.

Viz též 349

III.E Korespondence

TRSTENSKÝ, Viktor 286
Nemôžem mlčať / Viktor Trstenský ; Zost. a zred. Ján Košiar, Margita Ondrušová. - Bratislava : Nové mesto, 1995. - 687 s. : fotogr.

IV. Chronologická část

IV.A 1918–1939

ALEXANDER, Manfred 287
Deutschland, Italien und die Tschechoslowakei in der Zwischenkriegszeit / Manfred Alexander. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 56-65. - Res. angl., franc., čes.

BRAUN, Karl 288
Der 4. März 1919 : zur Herausbildung sudetendeutscher Identität / Karl Braun. - In: Bohemia. - Roč. 37, (1996), s. 353-380.

CRANE, R. F. 289
A French Conscience in Prague : L. E. Faucher and the Abandonment of Czechoslovakia / R. F. Crane. - Columbia : Columbia University Press, 1997.

DEÁK, Ladislav 290
„Spravodlivosť pre Maďarsko" : Maďarsko a politika maďarskej menšiny na Slovensku v rokoch 1938-1939 / Ladislav Deák. - Bratislava : Kubko-Goral, 1996. - 32 s. : fotogr.

DEÁK, Ladislav 291
Trianon - ilúzie a skutočnosť / Ladislav Deák. - Bratislava : Kubko-Goral, 1996. - 32 s. : fotogr.

FARNHAM, B. R. 292
Roosevelt and the Munich Crisis : A Study of Political Decision Making / B. R. Farnham. - Princeton : Princeton University Press, 1997. - 328 s.

FITTKO, Lisa 293
Solidarity and treason : resistance and exille, 1933-1940 / Lisa Fittko. - Evanston : Northwestern University Press, 1993. - 160 s.

HABEL, Fritz Peter 294
Eine politische Legende : Die Massenvertreibung von Tschechen aus dem Sudetengebiet 1938/39 / Fritz Peter Habel. - München : Langen Müller, 1996. - 359 s.

HALLON, Ľudovít 295
Industrializácia Slovenska : 1918-1938 : Rozvoj alebo úpadok? / Ľudovít Hallon. - Bratislava : Veda, 1995. - 211 s.

KÁRNÍK, Zdeněk 296
Die ersten Versuche zur Gründung einer kommunistischen Partei in Böhmen / Zdeněk Kárník. - In: Archiv für die Geschichte des Widerstandes und der Arbeit. - Roč. 14, (1996), s. 117-179.

KELLY, David D. 297
The Czech fascist movement : 1922-1942 / David D. Kelly. - New York : Columbia University Press, 1995. - xii, 243 s. - (East European monographs ; 430)

LUKEŠ, Igor 298
The Czechoslovak partial mobilization in May 1938 : a mystery (almost) solved / Igor Lukes. - In: Journal of contemporary history. - Roč. 31, (1996), s. 699-720.

LUKEŠ, Igor 299
Czechoslovakia between Stalin and Hitler : the diplomacy of Edward Benes in the 1930 / Igor Lukeš. - New York : Oxford University Press, 1996. - 352 s.

MAURER-HORN, Susanne 300
Die Landesregierung für Deutschböhmen und das Selbstbestimmungsrecht 1918/1919 / Susanne Maurer-Horn. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 37-55. - Res. angl., franc., čes.

MITZNER, Piotr 301
Marsz za Olzę / Wybr. i oprac. Piotr Mitzner. - In: Karta. - Č. 8 (1992), s. 103-109.

PFAFF, Ivan 302
Die Sowjetunion und die Verteidigung der Tschechoslowakei 1934-1938 : Versuch der Revision einer Legende / Ivan Pfaff. - Köln : Böhlau, 1996. - 510 s. - (Ostmitteleuropa in Vergangenheit und Gegenwart ; 21)

SERAPIONOVA, Je. P. 303
Rossijskaja emigracija v Čechoslovackoj respublike : 20-30-je gody / Je. P. Serapionova ; Otv. red. M. A. Robinson. - Moskva : Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1995. - 196 s. : fotogr.

SÚČASNÍCI 304
Súčasnici o Trianone / Aut. textu Š. Janšák, M. Hodža, F. Houdek, I. Krno, I. Markovič, Š. Osuský ; Zost. a úvod nap. Ladislav Deák. - Bratislava : Kubko-Goral, 1996. - 63 s.

ŠVORC, Peter 305
Zakliata krajina : Podkarpatská Rus 1918-1946 / Peter Švorc. - Prešov : Universum, 1996. - 126 s. : fotogr. - Res. něm.

TRAPL, Miloš 306
Political catholicism and the Czechoslovak People's Party in Czechoslovakia : 1918-1938 / Miloš Trapl. - Boulder : Westview Press, 1995. - 151 s. - (East European monographs ; 409)

VERTRIEBENE 307
Vertriebene Vertrieber in der Tschechoslowakei : 1938-1945: eine notwendige Richtigstellung und eine verspätete Vergangenheitsbewältigung. - Ostringen : Verl. der Jugendwerkstatt, 1995. - 208 s.

WALDOCH, Grzegorz 308
Stanowisko PPS wobec państwa czechosłowackiego w latach 1918-1920 / Grzegorz Waldoch. - In: Sobótka. - Roč. 48, č. 1 (1993), s. 45-54. - Res. něm.

WEISER, Thomas 309
Die Gemeindewahlen in der Tschechoslowakei 1919 / Thomas Weiser. - In: Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und in Ostmitteleuropa. - München : R. Oldenbourg, 1993. - S. 215-223.

WINGFIELD, Nancy M. 310
The Historian as Political Force in East Central Europe : R. W. Seton-Watson and Anglo-American Public Opinion Concerning Czechoslovakia in the Inter-war-Period / Nancy M. Wingfield. - In: Großbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848-1938. - München : R. Oldenbourg, 1991. - S. 131-142.

ZGÓRNIAK, Marian 311
„Fall Süd-Ost", „Fall West" i „Fall Ost" : Niemieckie planowanie wojenno-operacyjne w okresie przygotowań do likwidacji II Republiki Czesko-Słowackiej (X 1938-III 1939) / Marian Zgórniak. - In: Prace Komisji Środkowoeuropejskiej. - Roč. 1, (1993), s. 79-90. - Res. angl.

Viz též 21, 46, 140, 238, 283, 381, 498, 512

IV.B 1939–1945

FURNIA, Arthur H. 312
The advent of World War 2 : diplomacy and war in Europe from Munich to Compiègne / Arthur H. Furnia. - Rockville : Printim Images, 1996.

KOROTKOV, Aleksandr Vasil'jevič - 313
ČERNEV, Anatolij Dement'jevič - ČERNOBAJEV, Anatolij Aleksandrovič
Posetiteli kremlevskogo kabineta I. V. Stalina : Žurnaly (tetradi) zapisi lic, prinjatych pervym gensekom. [1-3], 1924-1953 gg. / Publ. podgotovili Aleksandr Vasil'jevič Korotkov, Anatolij Dement'jevič Černev, Anatolij Aleksandrovič Černobajev. - In: Istoričeskij archiv. - Č. 3-6 (1996), s. 3-86 ; 66-131 ; 3-61.

MINÁČ, Vladimír - 314
KÁLLAY, Karol
Erinnerungen an den Slowakischen Nationalaufstand / Autor textu Vladimír Mináč ; Fotogr. Karol Kállay ; Ed. J. Lipták. - Bratislava : NVK International, 1994. - 128 s.

RADIČOVÁ, Iveta 315
Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. 4, Rok 1942 a roky päťdesiate / Iveta Radičová ...[aj.]. - Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1995. - 172 s.

SMIRNOV, Vladislav Pavlovič 316
Vtoraja mirovaja vojna i Komintern : 1939-1941 gg. : Po archivnym dokumentam / Vladislav Pavlovič Smirnov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 21-36.

STANISLAV, Ján 317
Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP / Ján Stanislav. - Bratislava : Veda, 1996. - 297 s.

TÖNSMEYER, Tatjana 318
Die Bedeutung der Slowakei für das deutsche Reich in den Jahren 1939-1945 / Tatjana Tönsmeyer. - In: Bohemia. - Roč. 37, (1996), s. 79-97.

VAŠURIN, Petr Semenovič 319
Brosok v Karpaty / Petr Semenovič Vašurin. - In: Vojenno-istoričeskij žurnal. - Č. 3 (1995), s. 79-85.

VRBA, Rudolf 320
Die Mißachtete Warnung : Betrachtungen über den Auschwitz-Bericht von 1944 / Rudolf Vrba. - In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. - Roč. 44, č. 1 (1996), s. 1-24.

ZAMLČANÁ 321
Zamlčaná pravda o Slovensku : Prvá Slovenská republika : Prvý slovenský prezident Dr. Jozef Tiso : Tragédia slovenských židov podľa nových dokumentov / [Autoři:] Gabriel Hoffmann, Milan Ďurica, František Vnuk ...[aj.]. - Partizánske : Garmond, 1996. - 811 s.

Viz též 21, 71, 82, 84, 130, 148, 155, 244, 250, 251, 252, 253, 255, 278, 297, 305, 307, 381, 498, 512, 532

IV.C 1945–1948

BOBÁK, Ján 322
Maďarská otázka v Česko-Slovensku : 1944-1948 / Ján Bobák. - Martin : Matica slovenská, 1996. - 199 s. - (Spisy Historického odboru Matice slovenskej ; Zv. 13) - Res. angl. a něm.

ČELKO, Vojtech 323
Demokratická strana a jej miesto v slovenskom politickom živote v rokoch 1945-1948 / Vojtech Čelko. - Trenčín : Občiansky klub, 1996. - 16 s.

FUNK, Arthur 324
1945, de Yalta à Potsdam : des illusions à la guerre froide / Arthur Funk. - Bruxelles : Complexe, 1995.

HRABOVEC, Emília 325
Vertreibung und Abschub : Deutsche in Mähren 1945-1947 / Emília Hrabovec. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1996. - 455 s. - (Wiener Osteuropastudien ; Bd. 2)

KIMMINICH, Otto 326
Potsdam und die Frage der Vertreibung / Otto Kimminich. - In: Deutschland und seine Nachbarn. - Č. 15 (1996), s. 3-21.

KIMMINICH, Otto 327
Potsdam und die Frage der Vertreibung / Otto Kimminich. - In: Das Potsdamer Abkommen. 3, Rückblick nach 50 Jahren / Hrsg. v. Boris Meissner, Dieter Blumenwitz, Gilbert Gornig. - Wien, 1996. - S. 33-51.

LUFT, Robert 328
Umbruch oder Kontinuität : Die Tschechoslowakei und Ostmitteleuropa 1945-1948 / Robert Luft. - In: Nordost-Archiv. Neue Folge. - Roč. 5, č. 1 (1996), s. 107-112.

MICHÁLEK, Slavomír 329
Nádeje a vytriezvenia : Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945-1951 / Slavomír Michálek. - Bratislava : Veda, 1995. - 186 s. - (Dejiny a fakty) - Res. angl.

TUMA, Renate 330
Das Problem der territorialen Integrität Österreichs 1945-1947 : unter besonderer Berücksichtigung der Grenzziehung gegenüber Deutschland, der Tschechoslowakei und Ungarn /

Renate Tuma. - Wien : Wien-Univ.-Verl., 1995. - 358 s. - (Dissertationen der Universität Wien ; 6)

VON PRAG 331
Von Prag nach Sarajewo : Vertreibung und Wiedergutmachung / Hrsg. v. Roland Schnürch, Harald Thomas. - Graz : Stocker, 1996. - 160 s.

WEHLE, Kurt 332
Addendum to Essay „The Jews in Bohemia and Moravia : 1945-1948" / Kurt Wehle. - In: Review of the Society for the History of Czechoslowak Jews. - Roč. 4, (1991/1992 vyd. 1991), s. 173-178.

Viz též 58, 120, 130, 152, 164, 231, 235, 241, 247, 251, 313, 400, 421, 438, 453, 465, 471

IV.D 1948–1967

BARNOVSKÝ, Michal 333
Die Slowakei nach dem Staatsstreich im Februar 1948 / Michal Barnovský. - In: Bohemia. - Roč. 37, (1996), s. 120-139.

BARTOŠEK, Karel 334
Les aveux des archives : Prague-Paris-Prague 1948-1968 / Karel Bartosek. - Paris : Éd. du Seuil, 1996. - 458 s.

COX, Terry 335
Reconsidering the Hungarian Revolution of 1956 / Terry Cox. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 1-13.

HEGEDÜS, András B. 336
The Petőfi Circle : The Forum of Reform in 1956 / András B. Hegedüs. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 108-133.

IHME-TUCHEL, Beate 337
Die tschechoslowakische Politik gegenüber der deutschen Minderheit und das Verhältnis zur DDR zwischen 1949 und 1960 / Beate Ihme-Tuchel. - In: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. - Roč. 44, (1996), s. 965-978.

KRAMER, Mark 338
New Evidence on Soviet Decision-Making and the 1956 Polish and Hungarian Crises / Mark Kramer. - In: Cold War International History Project. - Č. 8/9 (1996/1997), s. 358-384.

MACHCEWICZ, Paweł 339
Polski rok 1956 / Paweł Machcewicz. - Warszawa : Mówią wieki, 1993. - 258 s. : fotogr.

ORECHOVA, Jelena Davydovna - 340
SEREDA, Vjačeslav Timofejevič
SSSR i Pol'ša : oktjabr' 1956-go : Postanovlenija i rabočije zapisi zasedanij Prezidiuma CK KPSS / Publ. podgotovili Jelena Davydovna Orechova, Vjačeslav Timofejevič Sereda ; Predislovije Aleksandr Michajlovič Orechov. - In: Istoričeskij archiv. - Č. 5/6 (1996), s. 178-191.

PEŠEK, Jan 341
Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948-1953 / Jan Pešek. - Bratislava : Veda, 1996. - 167 s. - (Dejiny a fakty) - Res. angl.

PEŠEK, Jan - 342
BARNOVSKÝ, Michal
Štátna moc a cirkvi na Slovensku : 1948-1953 / Jan Pešek, Michal Barnovský. - Bratislava : Veda, 1997. - 311 s.

RAINER, János M. 343
The Life Course of Imre Nagy / János M. Rainer. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 141-151.

VNUK, František 344
Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia v rokoch 1949-1950 / František Vnuk. - Bratislava : Ústav dejín kresťanstva na Slovensku, 1996. - 137 s. - (Knižnica Ústavu dejín kresťanstva na Slovensku ; Zv. 3)

Viz též 43, 47, 58, 63, 80, 120, 138, 239, 247, 248, 251, 254, 315, 329, 382, 403, 409, 419, 425, 426, 453

IV.E 1968–1970

BRAUN, Grzegorz 345
Strzały w Jiczynie / Oprac. na podstawie własnych materiałów do filmu Grzegorz Braun. - In: Karta. - Č. 17 (1995), s. 144-152.

ČECHOSLOVAKIJA 346
Čechoslovakija konca 60-ch godov : Socializm s čelovečeskim licom : Referativnyj sbornik / Sost. Ju. A. Šerbakova. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam RAN, 1991. - 139 s.

HANNEMANN, Simone 347
Reaktionen innerhalb des Internationalen Ravensbrück-Komitees (IRK) auf die Besetzung der CSSR im August 1968 / Simone Hannemann. - In: Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat. - Č. 2 (1996), s. 69-70.

JERABEK, Constance 348
La Liberté de Presse Face à la Menace Soviétique Pendant le Printemps de Prague / Constance Jerabek. - Langues'o : Institut National des Langues et Civilisations Orientales, 1996. - 120 s., 15 s. příl.

KOWALSKI, Lech 349
Dunaj '68 wejście generałów / Rozmawiał i rozmowy zap. Lech Kowalski ; Wybr. i przygot. Alicja Wancerz-Gluza. - In: Karta. - Č. 6 (1991), s. 28-55.

ORLIK, Igor' Ivanovič 350
Zapad i Praga v 1968 g. : Po dokumentam archiva ministerstva inostrannych del Češskoj Respubliki / Igor' Ivanovič Orlik. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 3 (1996), s. 3-20.

PRIESS, Lutz - 351
KURAL, Václav - WILKE, Manfred
Die SED und der Prager Frühling 1968 : Studien des Forschungsverbundes SED-Staat an der Freien Universität Berlin / Lutz Priess, Václav Kural, Manfred Wilke. - Berlin : Akademie, 1996. - 300 s.

RADIČOVÁ, Iveta 352
Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. 3, Rok 1968 a obdobie normalizácie / Iveta Radičová ...[aj.]. - Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1994. - 226 s.

SCHNEIDER, Eleonora 353
Prager Frühling und samtene Revolution : Soziale Bewegungen in Gesellschaften sowjetischen Typs am Beispiel der Tschechoslowakei / Eleonora Schneider. - Aachen : IZE, 1994. - 236 s.

SOŁTYSIAK, Grzegorz 354
Posłowie / Grzegorz Sołtysiak. - In: Karta. - Č. 6 (1991), s. 56-57.

TYCH, F. 355
Polens Teilnahme an der Invasion in der Tschechoslowakei 1968 / F. Tych. - In: Aus Politik und Zeitgeschichte. - Roč. 36, (1992), s. 18-25.

WENZKE, Rüdiger 356
Die NVA und der Prager Frühling 1968 : die Rolle Ulbrichs und der DDR-Streitskräfte bei der Niederschlagung der tschechoslowakischen Reformbewegung / Rüdiger Wenzke. - Berlin : Links, 1995. - 294 s. - (Forschungen zur DDR-Geschichte ; 5)

WENZKE, Rüdiger 357
Zur Beteiligung der NVA an der militärischen Operation von Warschauer Pakt-Streitkräften gegen die ČSSR 1968 : Einige Ergänzungen zu einem Beitrag von Walter Rehm / Rüdiger Wenzke. - In: Deutschland Archiv. - Roč. 24, (1991), s. 1179-1186.

WOLKOW, W. K. 358
Sowjetische Parteiherrschaft und Prager Frühling 1968 / W. K. Wolkow. - In: Aus Politik und Zeitgeschichte. - Roč. 36, (1992), s. 11-17.

WOLLE, S. 359
Die DDR-Bevölkerung und der Prager Frühling / S. Wolle. - In: Aus Politik und Zeitgeschichte. - Roč. 36, (1992), s. 35-45.

Viz též 54, 63, 248, 259, 334

IV.F 1970–1989

CRANE, John O. - 360
CRANE, Sylvia E.
Czechoslovakia : anvill of the Cold War / John O. Crane, Sylvia E. Crane. - New York : Praeger, 1991. - xxvi, 352 s.

KIPKE, Rüdiger 361
Zum Verlauf der „Samtene Revolution" in der Tschechoslowakei / Rüdiger Kipke. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s 141-152. - Res. angl., franc., čes.

KUKRAL, Michael. A. 362
Prague 1989 : Theater of Revolution : A Study in Humanistic Political Geography / Michael. A. Kukral. - New York : Columbia University Press, 1997. - xii, 236 s. : fotogr.

SYMYNKYWICZ, L. 363
Vaclav Havel and the Velvet Revolution : People in Focus / L. Symynkywicz. - B.m. : Dillon Press, 1995.

THORSDALEN, Per. 364
Charta-77 som politisk fenomen i Tsjekkoslovakia / Per. Thorsdalen. - In: Nordisk Ost-Forum. - Roč. 5, č. 1 (1991), s. 65-72.

WHEATON, Bernard - 365
KAVAN, Zdeněk
The Velvet Revolution : Czechoslovakia : 1988-1991 / Bernard Wheaton, Zdeněk Kavan. - Boulder : Westview Press, 1992. - xvi, 255 s.

Viz též 110, 352, 353, 427

IV.G 1990–1994

ADAM, Jan 366
Why did the socialist system collapse in central and Eastern European countries? : the case of Poland, the former Czechoslovakia and Hungary / Jan Adam. - Basingstoke : Macmillan, 1996. - xiii, 244 s.

BAYER, Ivo - 367
KABELE, Jiří
Politische Kultur der Tschechischen Republik und ihre Transformation / Ivo Bayer, Jiří Kabele. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 30 s. - (Berichte des BIOst ; 40/1996) - Res. angl.

SCHNEIDER, Eleonora 368
Politische Eliten in der Ex-Tschechoslowakei. 2 / Eleonora Schneider. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 39 s. - (Berichte des BIOst ; 19/1996)

VLACH, Ján 369
Okradli nás / Ján Vlach ...[aj.]. - Bratislava : SAMO, 1997. - 55 s.

WANDEL 370
Wandel durch Repräsentation - Repräsentation im Wandel : Entstehung und Ausformung der parlamentarischen Demokratie in Ungarn, Polen, der Tschechoslowakei und der ehemaligen DDR / Hrsg. v. Uwe Thaysen, Hans Michael Klotke. - Baden-Baden : Nomos, 1992. - 221 s.

Viz též 56, 128, 161, 182, 224, 365, 378, 384, 395, 410, 413, 414, 432, 434, 460, 466, 470, 492, 496

IV.H Více období
(mimo tituly uvedené pod V.A – G)

KALVODA, Josef 371
Z bojů o zítřek : Dokumentace. 1-2 / Josef Kalvoda. - Toronto : Moravia Publ., 1995-1996. - 407 s. ; 365 s.

KREJČÍ, Jaroslav - 372
MACHONIN, Pavel
Czechoslovakia, 1918-1992 : A laboratory for social change / Jaroslav Krejci, Pavel Machonin. - Basingstoke : Macmillan, 1996. - (St. Anthony's series)

ROSENBERG, Tina 373
The haunted land : facing Europe's ghosts after communism / Tina Rosenberg. - New York : Random House, 1995. - xxiv, 437 s.

SCHARF, Christian 374
Ausgleichspolitik und Pressekampf in der Ära Hohenwart : Die Fundamentalartikel von 1871 und der deutsch-tschechische Konflikt in Böhmen / Christian Scharf. - München : Oldenbourg, 1996. - 220 s. - (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum ; Bd. 82)

SKALNIK LEFF, Carol 375
The Czech and Slovak Republics : Nation versus state / Carol Skalnik Leff. - Boulder : Westview Press, 1997. - xvii, 295 s.

SLOBODA 376
Sloboda! : Czechoslovakia's Road to Freedom / Ed. by Fredo Arias-King. - B.m. : Frente de Afirmacion Hispanista, 1991. - 112 s.

Viz též 18, 225

V. Tematická část

V.A Střední/východní Evropa

AGRARNAJA 377
Agrarnaja politika v stranach central'no-vostočnoj Jevropy i Azii : sovremennyje tendencii : Informacionno-analitičeskij sbornik. - Moskva : Institut meždunarodnych ekonomičeskich i političeskich issledovanij RAN, 1997. - 156 s.

ALEXANDROVA, Olga 378
Die Aussenpolitik der Ukraine nach dem Machtwechsel / Olga Alexandrova. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 36 s. - (Berichte des BIOst ; 3/1996)

ALEXANDROVA, Olga 379
Die Ukraine und die Staaten Ostmitteleuropas / Olga Alexandrova. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 35 s. - (Berichte des BIOst ; 9/1997) - Res. angl.

ANDOR, László 380
Economic Transformation and Political Stability in East Central Europe / László Andor. - In: Security Dialogue. - Roč. 27, č. 2 (1996), s. 207-225.

BECKER, Fritz 381
Stalins Blutspur durch Europa : Partner des Westens 1933-45 / Fritz Becker. - Kiel : Arndt, 1995. - 446 s.

BÉKÉS, Csaba 382
The 1956 Hungarian Revolution and the Great Powers / Csaba Békés. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 51-66.

BEŇA, Jozef 383
Moderné dejiny štátu a práva krajín strednej a východnej Európy. 1-2 / Jozef Beňa. - 150 s. ; 142 s. - Vysokoškolská skripta.

BINGEN, Dieter 384
Katholische Kirche und Demokratie in Polen 1990-1995 / Dieter Bingen. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 37 s. - (Berichte des BIOst ; 1/1996)

BOGDAN, Henry 385
Histoire des payes de l'Est : Des origines à nos jours / Henry Bogdan. - Paris : Perrin, 1990. - 622 s. : mp.

BOGEHOLZ, Hartwig 386
Die Deutschen nach dem Krieg : eine Chronik / Hartwig Bogeholz. - Reinbek : Rowohlt, 1995. - 784 s.

BRENNPUNKT 387
Brennpunkt Osteuropa : Minderheiten im Kreuzfeuer des Nationalismus / Hrsg. von Valeria Heuberger. - Wien : Verl. für Geschichte und Politik, 1996. - 320 s.

BUGAJSKI, Janusz 388
Ethnic politics in Eastern Europe : a guide to nationality policies, organizations, and parties / Janusz Bugajski. - Armonk : Sharpe, 1995. - xxvi, 493 s.

BYRNES, Robert F. 389
A history of Russian and East European studies in the United States: selected essays / Robert F. Byrnes. - Lanham : University Press of America, 1994. - xv, 271 s.

CENTRAL 390
Central Europe after the Fall of the Iron Curtain : Geopolitical Perspectives, Spatial Patterns and Trends / Eds. Francis W. Carter, Peter Jordan, Violette Rey. - Frankfurt a.M. : Lang, 1996. - 345 s. - (Wiener Osteuropastudien ; Bd. 4)

COTTEY, Andrew 391
East-Central Europe after the Cold War : Poland, Czech Republic, Slovakia and Hungary in search of security / Andrew Cottey. - Basingstoke : Macmillan, 1995. - xi, 208 s.

DAHM, Christof 392
Ostmitteleuropa im Wandel : Möglichkeiten und Chancen zur Überwindung der Destabilisierung fünfzig Jahre nach Kriegsende / Christof Dahm. - Bonn : Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen, 1995. - 125 s.

DAŠIČEV, V. I. 393
Rossija i rasširenije NATO na Vostočnuju Jevropu / V. I. Dašičev. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 3 (1996), s. 74-88.

DEMMRICH, André 394
Unsere Nachbarn Tschechien und Slowakei / André Demmrich. - Braunschweig : Westermann, 1995. - 96 s.

DOBRE, Mihail 395
Regional Developments in Post-Cold War Central Europe / Mihail Dobre. - In: Central European Issues. - Roč. 1, č. 2 (1995/1996), s. 133-145.

EIGENTUM 396
Eigentum in Osteuropa / Hrsg. Herwig Roggemann. - Berlin : Berlin Verl., 1996. - 607 s.

FISCHER-GALATI, Stephen 397
Eastern Europe and the cold war : perceptions and perspectives / Stephen Fischer-Galati. - New York : Columbia University Press, 1994. - x, 111 s. - (East European monographs ; 400)

GABANYI, Anneli Ute 398
Revolutionen in Ostmitteleuropa : Ursachen, Gemeinsamkeiten, Perspektiven / Anneli Ute Gabanyi. - In: Osteuropa. - Roč. 47, č. 1 (1997), s. 3-25.

GATI, Charles 399
The bloc that failed : Soviet-East European relations in transition / Charles Gati ; Published in association with Center fot Strategic and International Studies, Washington. - Bloomington : Indiana University Press, 1990. - xiv, 226 s.

GIBIANSKIJ, Leonid Janovič 400
Kominform v dejstvii : 1947-1948 gg. : Po archivnym dokumentam. 1-2 / Leonid Janovič Gibianskij. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 1-2 (1996), s. 149-170 ; 157-172.

GNEVECKOW, Jürgen 401
Umweltpolitik in Mittel- und Osteuropa - der Prozess „Umwelt für Europa" : Beschreibung, Bewertung und perspektivische Betrachtung / Bürgen Gneveckow. - In: Osteuropa. - Roč. 46, č. 4 (1996), s. 343-363.

GOTOVITCH, José - 402
DELWIT, Pascal - DE WAELE, Jean-Michel
L'Europe des communistes / José Gotovitch, Pascal Delwit, Jean-Michel De Waele. - Bruxelles : Complexe, 1992. - 352 s.

GRANVILLE, Johanna 403
In the Line of Fire : The Soviet Crackdown on Hungary, 1956-57 / Johanna Granville. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 67-107.

GROSSER, Pierre 404
Les temps de la guerre froide : réflexions sur l'histoire de la guerre froide et sur les causes de sa fin / Pierre Grosser. - Bruxelles : Complexe, 1995. - 465 s. - (Questions au XXe siècle ; 77)

GROSSMACHT 405
Großmacht Rußland? : Erfahrungen, Perspektiven, Optionen / Hrsg. v. Heinrich Vogel, Hans-Henning Schröder. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 69 s. - (Berichte des BIOst ; Sonderveröffentlichung/1996)

HARDI, Peter - 406
JURAS, Alexander - TÓTH-NAGY, Magda
New Horizons? : Possibilities for Cooperation between Environmental NGOs and Governments in Central and Eastern Europe / Peter Hardi, Alexander Juras, Magda Tóth-Nagy. - Budapest : Regional Environmental Center for Central and Eastern Europe, 1993. - 354 s.

HAUSLEITNER, Mariana - 407
KATZ, Monika
Juden und Antisemitismus im östlichen Europa

/ Hrsg. v. Mariana Hausleitner, Monika Katz. - Wiesbaden : Harrassowitz, 1995. - 207 s.

HAUSLEITNER, Mariana 408
Die sowjetische Osteuropapolitik in den Jahren der Perestrojka / Mariana Hausleitner ; Mit einem Vorwort v. Egbert Jahn. - Frankfurt a.M. : Campus, 1994. - 309 s. - (Studien der Hessischen Stiftung Friedens- und Konfliktforschung ; 28)

HEGEDÜS, András B. 409
Mikoyan's Overcoat : Discussions and Decisions in the Kremlin, 1956 / András B. Hegedüs. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 134-140.

HISHOW, Ognian 410
Fiskalpolitik und Transformationsprozess : Russische und osteuropäische Erfahrungen / Ognian Hishow. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 29 s. - (Berichte des BIOst ; 47/1996) - Res. angl.

HISHOW, Ognian 411
Makroökonomische Politik und Reformfortschritte im östlichen Europa : Differenzierung durch unterschiedliche Transformationskonzepte / Ognian Hishow. - Köln : Budesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 40 s. - (Berichte des BIOst ; 25/1997) - Res. angl.

HODŽA, Milan 412
Federácia v strednej Európe a iné štúdie / Milan Hodža ; Vybr., zost., predslov, krit. a ed. pozn. nap. Pavol Lukáč ; Z angl. orig. prel. Stanislava Chrobáková, Jana Pluliková, Petra Bombíková. - Bratislava : Kalligram, 1997. - 359 s.

HOPPE, Hans-Joachim 413
Das Profil der neuen bulgarischen Elite / Hans-Joachim Hoppe. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 32 s. - (Berichte des BIOst ; 2/1996)

IGRICKIJ, Ju. I. 414
Stanovlenije mnogopartijnosti v vostočnoj Jevrope v 1990-je gody : Na materialach Bolgarii, Vengrii, Vostočnoj Germanii, Pol'ši, Rossii, Slovakii i Čechii : Monografija / Ju. I. Igrickij ..[aj.]. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvenym naukam RAN, 1996. - 217 s.

JESZENSZKY, Géza 415
More Bosnias? : National and Ethnic Tensions in the Post-Communist World / Géza Jeszenszky. - In: East European Quarterly. - Roč. 31, č. 3 (1997), s. 283-298.

KLOCZOWSKI, Jerzy 416
East Central Europe in the historiography of the countries of the region / Jerzy Kloczowski. - Lublin : Institute of East Central Europe, 1995. - 53 s.

KNJAZEV, Ju. 417
Novyje gosudarstva Srednej Jevropy / Ju. Knjazev. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 5 (1997), s. 12-35.

KOPLIN, Bernhard 418
Nationale und ethnische Minderheiten im Verfassungsrecht der osteuropäischen Staaten : eine rechtsvergleichende Darstellung / Bernhard Koplin. - Berlin : Berlin Verl., 1995. - 288 s.

KRAMER, Mark 419
The „Malin Notes" on the Crises in Hungary and Poland, 1956 / Transl. and annot. by Mark Kramer. - In: Cold War International History Project. - Č. 8/9 (1996/1997), s. 385-410.

LAPINA, Natalia 420
Die Formierung der neuen russländischen Elite : Probleme der Übergangsperiode / Natalia Lapina. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 28 s. - (Berichte des BIOst ; 7/1996) - Res. angl.

LEMBERG, Hans 421
Problem wypędzeń w polityce europejskiej XX wieku / Hans Lemberg. - In: Utracona ojczyzna / Ed. Hubert Orlowski, Andrzej Sakson. - Poznań, 1996. - S. 31-44. - (Studia europejskie ; 3)

LEMBERG, Hans 422
Transformation des internationalen Systems als Folge krisenhafter Veränderungen im östlichen Europa im 20. Jahrhundert / Hans Lemberg. - In: Das europäische Staatensystem im Wandel / Hrsg. v. Peter Krüger. - München, 1996. - S. 227-238. - (Schriften des Historischen Kollegs ; 35)

LÉVESQUE, Jacques 423
The Enigma of 1989 : The USSR and the Liberation of Eastern Europe / Jacques Lévesque ; Transl. from the French Keith Martin . - Berkeley : University of California Press, 1997. - ix, 267 s.

LEWIS, David W. P. 424
The road to Europe : history, institutions, and prospects of European integration, 1945-1993 / David W. P. Lewis. - New York : P. Lang, 1993. - xix, 487 s.

LITVÁN, György 425
A Forty-Year Perspective on 1956 / György Litván. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 14-25.

LOMAX, Bill 426
The Hungarian Revolution in Retrospect / Bill

Lomax. - In: The Journal of Communist Studies and Transition Politics. - Roč. 13, č. 2 (1997), s. 152-158.

LYKOŠINA, L. S. 427
Pol'skij krizis 80-ch godov i jego otraženije v obščestvennom soznanii / L. S. Lykošina. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam RAN, 1993. - 172 s.

MANGOTT, Gerhard 428
Wren Ballot Boxes Turn Red : The Return of the Former Communist : A Threat to the Consolidation of the New Democracies in the East? / Gerhard Mangott. - Laxenburg : Österreichisches Institut für Internationale Politik, 1995. - 18 s.

MÜLLER, Michael G. 429
Elitenwandel und Modernisierung in Osteuropa / Michael G. Müller. - Berlin : Akademie Verl., 1995. - 314 s. - (Berliner Jahrbuch für osteuropäische Geschichte ; 2/1995)

NATEV, Atanas 430
Interkulturalität aus osteuropäischer Sicht : Zuviel versprochen oder zuviel erwartet? / Athanas Natew. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 41 s. - (Berichte des BIOst ; Sonderveröffentlichung/1996)

DIE NEUORDNUNG 431
Die Neuordnung des Verhältnisses von Staat und Kirche in Mittel- und Osteuropa. - Münster : Aschendorff, 1995. - viii, 318 s. - (Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche ; 29)

OBŠČESTVENNOJE 432
Obščestvennoje soznanije i social'naja transformacija v stranach vostočnoj Jevropy : Referativnyj sbornik / Otv. red. T. G. Bitkova. - Moskva : Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam RAN, 1996. - 126 s.

ORLIK, Igor' Ivanovič 433
Central'no-Vostočnaja Jevropa meždu Rossijej i Zapadom / I. Orlik. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 5 (1997), s. 3-11.

OSCHLIES, Wolf 434
Tschechen, Polen, Deutsche 1990-1996. 1, Die Lage und die Stimmung. 2, Stereotype und Realitäten. / Wolf Oschlies. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 36 s. ; 38 s. - (Berichte des BIOst ; 22-23/1996) - Res. angl.

OSTEUROPA 435
Osteuropa zwischen Nationalstaat und Integration / Hrsg. Georg Brunner. - Berlin : Berlin Verl., 1995. - 322 s.

PAŃSTWA 436
Państwa narodowe w euroatlantyckich strukturach / Pod red. Józef Fiszer. - Poznań : Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Adama Mickiewicza, 1996. - 210 s.

PARTY 437
Party formation in East-central Europe : post-communist politics in Czechoslovakia, Hungary, Poland and Bulgaria / Ed. by Gordon Wightman. - Aldershot : Elgar, 1995. - xxii, 270 s. - (Studies of communism in transition)

PERRY, William J. 438
George C. Marshall's Vision of a United Europe / William J. Perry. - In: Central European Issues. - Roč. 1, č. 2 (1995/1996), s. 7-14.

PLASCHKA, Richard 439
Mitteleuropa-Konzeptionen in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts / Richard Plaschka ...[aj.]. - Wien : Verl. der Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1996. - 550 s.

PLASCHKA, Richard G. 440
Um nationale und europäische Identität : Zu den Voraussetzungsfaktoren zweier Integrationsprozesse des 20. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa- und Osteuropa / Richard G. Plaschka. - In: Europäische Integration = Evropská integrace. - Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1996. - S. 13-24. - Akce: [Sympozium]. Praha. 18.11.1993-19.11.1993.

POLITICS 441
Politics and religion in Central and Eastern Europe : traditions and transitions / Ed. by William H. Swatos. - Westport : Praeger, 1994. - x, 230 s.

POLITIČESKAJA 442
Političeskaja transformacija stran central'noj i vostočnoj Jevropy. - Moskva : Institut meždunarodnych ekonomičeskich i političeskich issledovanij, 1997. - 135 s. - Res. angl.

POLITISCHE 443
Politische und ökonomische Transformation in Osteuropa / Hrsg. v. Georg Brunner. - Berlin : Berlin Verl., 1996. - 607 s.

POLITISCHE 444
Politische und ökonomische Transformationen in den postkommunistischen Staaten Osteuropas : Neue englischsprachige Veröffentlichungen / Roger E. Kanet, James T. Alexander, Susanne M. Birgerson, Andrew T. Green, Alexander V. Kozhemiakin, Charles W. Ryan. - In: Osteuropa. - Roč. 46, č. 1 (1996), s. 87-92.

POST-COMMUNISM 445
Post-communism, the Market and the Arts : First Sociological Assessments / Eds. Robert

H. Reichardt, George Muskens. - Frankfurt a.M. : P. Lang, 1992. - 205 s.

POSTREVOLJUCIONNAJA 446
Postrevoljucionnaja Vostočnaja Jevropa : ekonomičeskije orjentiry i političeskije kollizii / Otv. red. Ju. S. Novopašin. - Moskva : Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1995. - 213 s.

PROJEKTOR, Daniil Michajlovič 447
Neue Dimensionen der Sicherheitspolitik Rußlands in den 1990er Jahren : Betrachtungen aus Moskauer Sicht. 1 / Daniil M. Proektor. - In: Osteuropa. - Roč. 47, č. 1 (1997), s. 71-81.

RAKOWSKI, Mieczysław F. 448
Es Begann in Polen : Der Anfang vom Ende des Ostblocks / Mieczysław F. Rakowski. - Hamburg : Hoffmann u. Campe, 1995. - 403 s.

DER RIESE 449
Der Riese erwacht : Osteuropa nach 1989 / Hrsg. Reinhard Olt. - Frankfurt a.M. : Institut für Medienentwicklung und Kommunikation, 1995. - 358 s.

RÜCKBLICK 450
Rückblick und Perspektiven / Hrsg. im Auftr. der Gesellschaft für Exilforschung v. Claus-Dieter Krohn ...[aj.]. - München : Text u. Kritik, 1996. - 231 s. - (Exilforschung ; Bd. 14)

SEGERT, Dieter 451
Diktatur und Demokratie in Osteuropa im 20. Jahrhundert : Antrittsvorlesung 29. November 1993 / Dieter Segert. - Berlin : Humboldt Universität, 1994. - 43 s.

SEGERT, Dieter - 452
MACHOS, Csilla - BROKL, Lubomír
Parteien in Osteuropa : Kontext und Akteure / Dieter Segert, Csilla Machos ; unter Mitarb. v. Lubomír Brokl. - Opladen : Westdeutscher Verl., 1995. - 345 s.

SOCIOKUL'TURNYJE 453
Sociokul'turnyje processy v stranach Vostočnoj Jevropy posle vtoroj mirovoj vojny / Sost. A. M. Orechov. - Moskva : Institut slavjanovedenija i balkanistiki RAN, 1992. - 314 s.

SORMAN, Guy 454
Sortir du socialisme / Guy Sorman. - [Paris] : Fayard, 1990. - 415 s.

THE SOVIET 455
The Soviet Union in Eastern Europe / Eds. O. A. Westad, S. Holtmark. - London, 1994.

STABILISING 456
Stabilising fragile democraties : comparing new party systems in southern and eastern Europe / Ed. by Geoffrey Pridham, Paul G. Lewis. - London : Routledge, 1996. - xiv, 273 s.

STRIŽOV, Jurij Ivanovič 457
„Odobrit' strategičeskuju liniju SSSR primenitel'no k OON" : Postanovlenije Politbjuro CK KPSS : 1989 g. / Publ. podgotovil Jurij Ivanovič Strižov. - In: Istoričeskij archiv. - Č. 2 (1996), s. 159-175.

STRÖBINGER, Rudolf 458
Die gehemmte Freiheit : Denkraster in Osteuropa / Rudolf Ströbinger. - Zürich : Interfrom, 1995. - 150 s. - (Texte + Thesen ; 268)

SUGAR, Peter F. 459
Eastern European nationalism in the twentieth century / Ed. Peter F. Sugar. - London : American University Press, 1995. - 456 s.

SZABÓ, Máté 460
Politischer Protest und Mobilisierung von Bürgern im Spiegel der Presse in der Slowakei, Slowenien und Ungarn 1993 / Máté Szabó. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1996. - 32 s. - (Berichte des BIOst ; 24/1996)

TIMMERMANN, Heinz 461
Die Reformstaaten Mittel- und Osteuropas und die euro-atlantischen Integrationsprozesse / Heinz Timmermann. - Köln : Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, 1997. - 24 s. - (Berichte des BIOst ; 18/1997) - Res. angl.

VACHRAMEJEV, Aleksandr Valerianovič 462
Geopolitičeskoje položenije rossijskoj federacii i jeje vnešnjaja politika / Aleksandr Valerianovič Vachramejev. - In: Vestnik naučnoj informacii. - Č. 1 (1996), s. 1-7.

VARGA, E. 463
Migrationsprozesse im ehemaligen Komitat Hont 1938-1948 : Deutsche, Juden, Slowaken und Ungarn / E. Varga. - In: Zeitgeschichte. - Roč. 29, (1992), s. 148-156.

VOLOKITINA, Tat'jana Viktorovna - 464
MAR'JINA, Valentina Vladimirovna -
NOVOPAŠIN, Jurij Stepanovič
Istorija Vostočnoj Jevropy - ot načala vtoroj mirovoj vojny do sovremennosti / Tat'jana Viktorovna Volokitina, Valentina Vladimirovna Mar'jina, Jurij Stepanovič Novopašin. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 6 (1996), s. 9-22.

WEISER, Thomas 465
Die Sowjetisierung Osteuropas im Spiegel der Wandlungen der kommunistischen Führungseliten unter besonderer Berücksichtigung der KPC-Politbüromitglieder 1945-1956 / Thomas Weiser. - In: Sowjetisches Modell und nationale Prägung. - Marburg/Lahn : J.G.Herder-Institut, 1991. - S. 97-124.

WELSH, Helga A. 466
Dealing with the Communist Past : Central and East European Experiences after 1990 / Helga A. Welsh. - In: Europe-Asia Studies. - Roč. 48, č. 3 (1996), s. 413-428.

WIERZBICKI, Zbigniew T. 467
Problemy etniczne Europy Środkowej w perspektywie socjologicznej / Zbigniew T. Wierzbicki. - In: Kultura i Społeczeństwo. - Roč. 39, č. 3 (1995), s. 49-56.

WILKE, Manfred 468
Die Bewertung von Opposition und Widerstand in Ungarn, Polen und der Tschechoslowakei durch die Enquete-Kommission Aufarbeit von Geschichte und Folgen der SED-Diktatur in Deutschland des 12. Deutschen Bundestages / Manfred Wilke. - Berlin : Forschungsverbund SED-Staat, 1996. - 14 s. - (Arbeitspapiere des Forschungsverbundes SED-Staat ; 20/1996)

WOLAŃSKI, Marian S. 469
Plan Rapackiego i koncepcja pasa neutralnego w opiniach polskich środowisk emigracyjnych / Marian S. Wolański. - In: Sobótka. - Roč. 46, č. 1 (1991), s. 79-93. - Res. něm.

ZMIANY 470
Zmiany strukturalne : Gospodarka i społeczeństwo / Red. nauk. Witold Jakóbik. - Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN, 1995. - 154 s.

Viz též 14, 50, 54, 61, 68, 73, 77, 84, 169, 192, 197, 224, 226, 232, 237, 238, 253, 257, 283, 335, 336, 339, 343, 348, 366, 370, 373, 536, 538

V.B České/československé vztahy se zahraničím (mimo tituly uvedené pod V.C a D)

BOBÁK, Ján 471
Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom : 1947-1948 / Ján Bobák. - Bratislava : Kubko- Goral, 1996. - 51 s.

GLETTLER, Monika 472
Tschechen und Slowaken in Wien / Monika Glettler. - In: Wir. - Wien : Historisches Museum, 1996. - S. 102-113. - (Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien ; 217) - Akce: [Výstava]. Wien. 19.09.1996-29.12.1996.

IM HISTORISCHEN 473
Im historischen Würgegriff : die Beziehungen zwischen Ungarn und der Slowakei in der Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft / Hrsg. v. Robert Aspeslagh ; Vorw. v. Max van der Stoel. - Baden-Baden : Nomos, 1994.

LARMOLA, Heikki 474
Miksi Tšekkoslovakian tie ei ollut Suomen tie : Tšekkoslovakia ja Suomi Neuvostoliiton sodanjälkeisessä valtapiirissä / Heikki Larmola. - In: Historiallinen Aikakauskirja : Tšekkoslovakian tie ja Suomen. - Roč. 92, (1994), s. 212-228.

MATUŠEK, Josef 475
Češi v Chorvatsku / Josef Matušek. - Daruvar : Jednota, 1994. - 207 s., 9 s. obr. příl. - Rada pro dějiny a dokumentaci Svazu Čechů v Republice Chorvatsko.

TOLERANCIA 476
Tolerancia v slovensko-maďarských vzťahoch : Texty na vzdelávanie a praktická príručka / Ed. Jozef Matulík, Marián Košč. - Bratislava : Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, 1996. - 80 s.

Viz též 51, 258, 287, 301, 310, 322, 359, 480, 499

V.C Slovensko, česko-slovenské vztahy

BÚTORA, Martin - 477
HUNČÍK, Péter
Slovensko v šiestom roku transformácie : Súhrnná správa o stave spoločnosti v 1. polroku 1995 / Zost. Martin Bútora, Péter Hunčík. - Bratislava : Nadácia Sándora Máraiho, 1995. - 119 s.

BÚTOROVÁ, Zora - 478
GYARFÁŠOVÁ, Oľga - KÚSKA, Miroslav
Aktuálne problémy Slovenska na prelome rokov 1995-1996 : Správa zo sociologického výskumu / Zora Bútorová, Oľga Gyarfášová, Miroslav Kúska. - Bratislava : Focus, 1996. - 141 s.

BÚTOROVÁ, Zora 479
On a ona na Slovensku : Ženský údel očami verejnej mienky / Zora Bútorová ...[aj.]. - Bratislava : Focus, 1996. - 180 s.

DEÁK, Ladislav 480
Hungary's Game for Slovakia / Ladislav Deák ; Transl. Martin C. Styan. - Bratislava : Veda, 1996. - 138 s. : fotogr.

DOBRÍKOVÁ, Mária - 481
GAJDOŠ, Milan
Banská Bystrica medená a povstalecká / Mária Dobríková, Milan Gajdoš. - Banská Bystrica : Múzeum Slovenského národného povstania, 1994. - 104 s. : fotogr. - Res. angl.

ĎURICA, Milan S. 482
Dejiny Slovenska a Slovákov / Milan S. Ďurica. - Bratislava : Slovenské pedagogické naki., 1996. - 274 s. : fotogr.

GREGUŠ, Ctibor 483
Slovensko - dlhá cesta k suverenite / Ctibor Greguš. - Bratislava : Tatrapress, 1991. - 181 s. : fotogr.

CHMEL, Rudolf 484
Slovenská otázka v 20. storočí / Výber zost. a úvod nap. Rudolf Chmel ; Doslov Peter Pithart, Gy Csaba Kiss ; Biogr. pozn. Pavol Lukáč . - Bratislava : Kalligram, 1997. - 564 s.

KAMENEC, Ivan - 485
FIALOVÁ, Zuzana
Malé dejiny česko-slovenských vzťahov. 6., Dejiny Slovenska v rokoch 1918-1993 : Orálna história - história s tvárou a menom / Ivan Kamenec, Zuzana Fialová. - Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1996. - 48 s.

KOREC, Ján Chrysostom 486
La nuit des bourreaux / Ján Chrysostom Korec. - Paris : Fayard, 1995. - 369 s.

KOVÁČ, Dušan 487
Slováci - Česi - dejiny / Dušan Kováč. - Bratislava : Academic Electronic Press, 1997. - 137 s. - Res. angl.

KOVÁČ, Štefan 488
Fragmenty o nás / Štefan Kováč. - Zvolen : Atelier, 1996. - 93 s.

KRIVÝ, Vladimír - 489
FEGLOVÁ, Viera - BALKO, Daniel
Slovensko a jeho regióny : sociokultúrne súvislosti volebného správania / Vladimír Krivý, Viera Feglová, Daniel Balko. - Bratislava : Nadácia Médiá, 1996. - 414 s.

KUSÁ, Jolana - 490
KOPSOVÁ, Raisa - FUNDÁREK, František
Život v slove a život slovom : Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu / Jolana Kusá, Raisa Kopsová, František Fundárek. - Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1995. - 127 s.

MARKO, Augustín - 491
MARTINICKÝ, Pavol
Slovensko-maďarské vzťahy - história a súčasnosť vo faktoch / Augustín Marko, Pavol Martinický. - Bratislava : Signum, 1995. - 83 s.

MIKLOŠKO, František 492
Čas stretnutí : Reflexie o ponovembrovej dobe / František Mikloško. - Bratislava : Kalligram, 1996. - 197 s. : fotogr.

MIKUŠ, Joseph A. 493
Slovakia : A political and constitutional history / Joseph A. Mikuš. - Bratislava : Academic Press ; Slovak Academic Press, 1995. - 417 s. - (Acta Academica Slovaca ; 48)

NUOŠKA, Andrej 494
Slovensko - kráľovské a republikánske / Andrej Nuoška. - Bratislava : MY, 1996. - 144 s.

POLAKOVIČ, Štefan 495
Naše korene v základoch Európy / Štefan Polakovič. - Martin : Matica slovenská, 1994. - 159 s. : obr. - (Exilová a krajanská literatúra)

PONOVEMBROVÉ 496
Ponovembrové Slovensko vo vzťahu k životnému prostrediu a trvalo udržateľnému životu. 1/2-3 - Bratislava : Euro Uni Press, 1994-1995. - 125 s. ; 106 s.

RANCE, Didier 497
Tchèques et Slovaques : Témoins de la foi / Didier Rance. - Paris : Aide à l'Église en détresse, 1993. - 356 s. : fotogr.

RYCHLÍK, Jan 498
Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1914-1945 / Jan Rychlík. - Bratislava : Academic Electronic Press, 1997. - 360 s. - Res. angl.

SLOVÁCI 499
Slováci a Maďari : Súbor štúdií / Aut. textu R. Marsina, J. Mésároš, L. Deák, Z. Pástor, I. Kružliak ; Zost. Milan Ferko. - Martin : Matica slovenská, 1996. - 87 s.

VIATOR, Scotus 500
Národnostná otázka v Uhorsku / Scotus Viator ; Z angl. orig. prel. Ľuben Urbánek, Martin Slobodník, Katarína Babinská ; Doslov nap. Július Mésároš. - Bratislava : Stála konferencia slovenskej inteligencie, 1995. - 531 s. : fotogr.

VOKUŠOVÁ, Naďa - 501
SKALSKÝ, Vladimír
30 Slovákov v České republice / Naďa Vokušová, Vladimír Skalský ; Vydal Slovensko-český klub Korene. - Praha : Bohemia, 1997. - 127 s. : fotogr. - (Edice časopisu Slovenské dotyky ; Sv. 1)

ŽIAK, Miloš 502
Slovensko od komunizmu kam? / Miloš Žiak. - Bratislava : Archa, 1996. - 230 s.

Viz též 21, 44, 45, 46, 49, 52, 58, 59, 63, 67, 69, 70, 71, 72, 79, 80, 82, 86, 93, 94, 95, 98, 192, 206, 221, 223, 227, 233, 234, 235, 242, 243, 255, 260, 263, 264, 267, 271, 272, 276, 277, 278, 280, 282, 285, 290, 295, 314, 315, 317, 318, 321, 323, 333, 341, 342, 344, 352, 368, 369, 463, 472, 473, 476, 521, 522, 523, 525, 528

V.D Česko/československo-německé vztahy

ALEXANDER, Manfred 503
Die deutsch-tschechischen Beziehungen in der Vergangenheit : Aktuelle und historische Probleme / Manfred Alexander. - In: Lehrerfortbildung. - Bönen, 1996. - S. 65-76.

DEUTSCHE 504
Deutsche und Tschechen - Nachbarn im Herzen Europas : Beiträge zur Kultur und Politik / Hrsg. v. Claudio Galio, Bernd Heidenreich ; Beitr. v. Rudolf Battěk, Eva Glauber, Rudolf Grulich, Adolf Hampel, Václav Havel, Steffen Höhne, Karel Kosík, K. J. Schwarzenberg, Emil Skála, Karl von Wetzky. - Köln : Wissenschaft und Politik, 1995. - 121 s.

FRANZEN, K. Erik 505
Verpaßte Chancen? : Die Verträge zwischen Bonn und Prag im Urteil der Sudetendeutschen / K. Erik Franzen. - In: Bohemia. - Roč. 38, č. 1 (1997), s. 85-111. - Res. angl., franc., čes.

GIEGOLD, Heinrich - 506
OTTO, Gerd
Nachbarn im Gespräch : Tschechen und Bayern / Heinrich Giegold, Gerd Otto. - Regensburg : Buchverlag der Mittelbayerischen Zeitung, 1994. - 304 s. : fotogr. - (Blick in die Region ; Bd. 2)

KONFLIKTGEMEINSCHAFT 507
Konfliktgemeinschaft, Katastrophe, Entspannung : Skizze einer Darstellung der deutsch--tschechischen Geschichte seit dem 19. Jahrhundert = Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění : Náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století / Hrsg. v. Der Gemeinsamen deutsch-tschechischen Historikerkomission. - München : Oldenbourg, 1996. - 91 s.

KŘEN, Jan 508
Die Konfliktgemeinschaft Tschechen und Deutsche : 1780-1918 / Jan Křen ; Aus dem Tschech. v. Peter Heumos. - München : Oldenbourg, 1996. - 404 s. - (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum ; Bd. 71).

KŘEN, Jan 509
Probleme und Chancen der Kooperation tschechischer und deutscher Historiker / Jan Křen. - In: Aspekte der Zusammenarbeit in der Ostmitteleuropa-Forschung / Hrsg. v. Hugo Weczerka. - Marburg, 1996. - S. 17-26. - (Tagungen zur Ostmitteleuropa-Forschung ; 1)

KŘEN, Jan 510
Tschechisch-deutsche Beziehungen in der Geschichte : Von Böhmen aus betrachtet / Jan Křen. - In: Aus Politik und Zeitgeschichte. - Roč. 40, č. 28 (1996), s. 21-27.

TSCHECHEN 511
Tschechen, Slowaken und Deutsche : Nachbarn in Europa / Ed. Dietmar Storch. - Hannover : Niedersächsischen Landeszentrale für politische Bildung, 1995. - 190 s.

VERFEINDETE 512
Verfeindete Brüder an der Grenze : Böhmen (Mähren) Niederösterreich : Die Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze" 1938 bis 1948. - Horn : Arge Region Kultur, 1995. - 247 s.

WINGFIELD, Nancy Meriwether 513
Czech-Sudeten German Relations in Light of the „Velvet Revolution" : Post-communist Interpretation / Nancy Meriwether Wingfield. - In: Nationalities Papers. - Roč. 24, č. 1 (1996), s. 93-106.

Viz též 28, 48, 66, 236, 288, 294, 300, 325, 326, 327, 337, 374

V.E Židé v Československu

ALY, Götz 514
„Endlösung" : Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden / Götz Aly. - Frankfurt a.M. : Fischer, 1995. - 446 s.

BEUYS, Barbara 515
Heimat und Hölle : Jüdisches Leben in Europa durch zwei Jahrtausende / Barbara Beuys. - Reinbek : Rowohlt, 1996. - 784 s.

FRANEK, Jaroslav 516
Židovská identita včera, dnes a zajtra / Jaroslav Franek ...[aj.]. ; Zost. Peter Salner. - Bratislava : Zing Print, 1995. - 79 s.

GRAETZ, Michael 517
Jüdische Geschichtsschreibung hundert Jahre nach Heinrich Graetz / Michael Graetz. - Wiesbaden : Reichert, 1992. - 18 s. - (Veröffentlichungen der Hochschule für Jüdische Studien Heidelberg ; 4)

JIRÁSKOVÁ, Marie 518
Kurzer Bericht über drei Entscheidungen : Die Gestapo-Akte Milena Jesenská / Marie Jiráskovás ; Aus dem Tschech. von Kathrin Liedtke, Vladislav Krtil. - Frankfurt a.M. : Neue Kritik, 1996. - 125 s. : fotogr.

JÜTTE, Robert - 519
KUSTERMANN, Abraham P.
Jüdische Gemeinden und Organisationsformen von der Antike bis zur Gegenwart / Robert Jütte, Abraham P. Kustermann. - Wien : Böhlau, 1996. - 280 s. - (Aschenkas ; Beih. 3)

KISCH, Egon Erwin 520
Geschichten aus sieben Ghettos. Eintritt verboten. Nachlese / Egon Erwin Kisch. - Berlin : Aufbau-Verlag, 1992. - 473 s. - (Gesammelte Werke ; Bd. 7)

KÓNYA, Peter - 521
LANDA, Dezider
Stručné dejiny prešovských Židov / Peter Kónya, Dezider Landa. - Prešov : PVT, 1995. - 120 s. : fotogr., 44 s. příl.

Viz též 79, 96, 111, 117, 264, 267, 276, 279, 281, 332, 524, 530

V.F Osobnosti, biografie

BARANOVIČ, Štefan 522
Konštantín Čulen : 1904 Brodské - 1964 New York : Zborník vydaný na počesť nedožitých deväťdesiatych narodenín historika a novinára / Zost. Štefan Baranovič. - Martin : Matica slovenská, 1995. - 68 s.

DEÁK, Ladislav 523
Political profile of János Esterházy / Ladislav Deák ; Engl. transl. Ferdinand Pál. - Bratislava : Kubko-Goral, 1995. - 24 s. : fotogr.

DUNGEN, Peter van den 524
Dr Emil Flusser : Forgotten Precursor of the Medical Peace Movement / Peter van den Dungen. - Bradford : University of Bradford, 1995. - S. 91-106. - (Medicine, Conflict and Survival ; Vol. 12, No. 2)

HNILICA, Ján - 525
VNUK, František
Pavol Hnilica biskup umlčanej Cirkvi. 1, 1921-1951 ; 2, 1951-1995. / Ján Hnilica, František Vnuk. - Trnava : Dobrá kniha, 1992-1996. - 205 s. : fotogr. ; 318 s. : fotogr.

JOŠTIAK, Jozef - 526
JANKOVIČ, Ladislav
Dva životy jeden osud / Jozef Joštiak, Ladislav Jankovič. - Bratislava : Dom zahraničných Slovákov, 1996. - 208 s. : fotogr.

LUKACS, John 527
Churchill und Hitler : der Zweikampf / John Lukacs, 1993. - 350 s.

MARUNIAK, Peter - 528
BELÁK, Blažej
Jozef M. Kirschbaum osemdesiatročný : 1913-1993 / Zost. Peter Maruniak, Blažej Belák. - Martin : Matica slovenská, 1995. - 227 s. : fotogr.

MICHÁLEK, Slavomír 529
Ján Papánek, politik, diplomat, humanista : 1896-1991 / Slavomír Michálek. - Bratislava : Veda, 1996. - 279 s. : fotogr.

SCHNEIDER, Ursula A. 530
Paul Engelmann - Architektur, Judentum und Moderne zwischen Wien, Olmütz und Israel / Ursula A. Schneider. - In: Aschkenas. - Roč. 7, č. 1 (1997), s. 155-171.

TUCKER, Robert 531
Stalin : Put' k vlasti 1879-1929 : Istorija i ličnost' / Robert Taker. - Moskva : Progress, 1990. - 478 s. : fotogr.

VIŠLJOV, O. V. 532
General Vlasov v planach gitlerovskich specslužb / O. V. Višljov. - In: Novaja i novejšaja istorija. - Č. 4 (1996), s. 130-131.

WINTERS, Stanley B. 533
Otakar Odložilík's American Career : The Uneasy Self-Exile of a Czech Historian, 1948-1973 / Stanley B. Winters. - In: Großbritannien, die USA und die böhmischen Länder. - München : R. Oldenbourg, 1991. - S. 153-169.

WINTERS, Stanley B. 534
Science and Nationalism : The Career of Bohumil Němec / Stanley B. Winters. - In: Czechoslovak and Central European Journal. - Roč. 10, č. 2 (1991), s. 68-83.

ZADOROŽNJUK, Ella Grigor'jevna 535
Vaclav Gavel : dramaturgija prezidenstva / Ella Grigor'jevna Zadorožnjuk. - In: Kentavr. - Č. 5 (1995), s. 10-22.

Viz též 44, 59, 69, 94, 214, 240, 252, 260, 363

V.G Kultura, umění, literatura

IM DISSENS 536
Im Dissens zur Macht : Samizdat und Exilliteratur der Länder Ostmittel- und Südosteuropas 1945-1989 / Hrsg. v. Ludwig Richter, Ludwig Heinrich Olschowsky. - Berlin : Akademie Verl., 1995. - 269 s.

PAVLIK, Devana - 537
HELLYER, Peter
Czechoslovak samizdat : A catalogue of British Library holdings / Compil. by Devana Pavlik, Peter Hellyer. - London : British Library, 1990. - 23 s.

RYBACK, Timothy W. 538
Rock Around the Bloc : A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union / Timothy W. Ryback. - New York : Oxford University Press, 1990. - xii, 272 s. : fotogr.

TATARKA, Dominik 539
Kultúra ako obcovanie : Výber z úvah / Dominik

Tatarka. - Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 1996. - 327 s.

TOMAN-TOMÁNEK, Josef V. 540
Deník bojovníka : Verše z let 1994-1995 / Josef V. Toman-Tománek. - New York : Česká edice knih a hudebnin, 1995. - 121 s. - (Hlas-Voice ; Sv. 40)

ULMANOVA, Hana 541
The Reception of American Literature in Czechoslovakia under Communism : 1945-1989 / Hana Ulmanova. - In: American Studies International. - Roč. 33, č. 2 (1995), s. 32-40.

Viz též 44, 450, 490, 504

Jmenný rejstřík

ADAM, Jan 366
AGULHON, Maurice 170
ALAJEV, L. B. 1
ALEXANDER, James T. 444
ALEXANDER, Manfred 287, 503
ALEXANDROVA, Olga 378, 379
ALY, Götz 514
ANDOR, László 380
ARIAS-KING, Fredo 376
ARMS, Thomas S. 90
ARTESIAN, Patrick 104
ASPESLAGH, Robert 473
BAHR, Egon 160
BALKO, Daniel 489
BALL, Simon 106
BANNASCH, Hermann 83
BARANOVIĆ, Štefan 522
BÁRÁNY, Eduard 171
BÄRHAUSEN, Anne 85
BARNOVSKÝ, Michal 58, 333, 342
BARTOŠEK, Karel 334
BASTIAN, Uwe 107
BATTĚK, Rudolf 504
BAUMAN, Zygmunt 181
BAYER, Ivo 367
BECKER, Fritz 381
BÉKÉS, Csaba 382
BELÁK, Blažej 528
BEŇA, Jozef 383
BENEŠ, Edvard 252, 313
BENŽA, Mojmír 70
BERSTEIN, Serge 172
BESANÇON, Alain 173
BEUYS, Barbara 515
BINGEN, Dieter 108, 384
BINIFACE, Pascal 109
BIRGERSON, Susanne M. 444
BITKOVA, T. G. 432
BLACKWILL, Robert D. 110
BLAIR, Tony 220
BOBÁK, Ján 322, 471
BOBKOV, Filipp Denisovič 261
BOGDAN, Henry 385
BOGEHOLZ, Hartwig 386
BOMBÍKOVÁ, Petra 412
BORRIES, Bodo von 2
BOVYKIN, Valerij Ivanovič 3
BOYER, Christoph 42
BRAUN, Grzegorz 345
BRAUN, Karl 288
BREJKA, Rudolf 70
BRIGGS, Asa 87
BROKL, Lubomír 452
BRONNER, Stephen Eric 103
BROOKER, P. 174
BROWNING, Christopher R. 111
BRUNNER, Georg 232, 435, 443
BUGAJSKI, Janusz 388
BUCHANAN, James M. 175
BUCHSTAB, Günter 61
BÚTORA, Martin 477
BÚTOROVÁ, Zora 478, 479
BYRNES, Robert F. 389
BYSTRICKÝ, Valerian 71
BYSTROVA, N. Je. 112
CARTER, Francis W. 390
CEAUŞESCU, Nicolae 91
CERTEAU, Michel de 4
CESARANI, David 117
CHMEL, Rudolf 265
CHRUŠČEV, Nikita 239
CLEMENTIS, Vladimír (Vlado) 313
COTTEY, Andrew 391
COX, Terry 335
CRAIG, Gordon A. 113
CRANE, John O. 360
CRANE, R. F. 289
CRANE, Sylvia E. 360
CREUZBERGER, Stefan 114
CSABA KISS, Gy 484
ČARNOGURSKÝ, Ján 234

ČAVOJSKÝ, Rudo 262
ČAVOJSKÝ, Rudolf jn. 262
ČELKO, Vojtech 323
ČERNEV, Anatolij Dement'jevič 313
ČERNOBAJEV, Anatolij Aleksandrovič 313
ČERVEŇÁK, Andrej 44
ČULEN, Konštantín 522
DAHM, Christof 392
DANILOV, Aleksandr Anatol'jevič 239
DAŠIČEV, V. I. 115, 393
DE WAELE, Jean-Michel 402
DEÁK, Ladislav 45, 46, 290, 291, 304, 480, 499, 523
DELWIT, Pascal 402
DEMMRICH, André 394
DIJK, Ruud van 47
DOBRE, Mihail 395
DOBRÍKOVÁ, Mária 481
DOLEZEL, Stephan 48
DRABKIN, Ja. S. 212
DROPPA, Anton 93
DRTINA, Prokop 313
DUMAS, Roland 41
DUNGEN, Peter van den 524
ĎURICA, Milan S. 321, 482
ELSTER, John 198
ENGELMANN, Paul 530
EPPELMANN, Rainer 99
ERBRICH, Guido 218
ESTERHÁZY, János 523
FAMIGHETTI, Robert 105
FARNHAM, B. R. 292
FAULENBACH, Bernd 7
FEDOTOVA, Valentina Gavrilovna 8
FEGLOVÁ, Viera 489
FERKO, Milan 94, 499
FIALOVÁ, Zuzana 485
FIERLINGER, Zdeněk 313
FISCHER, Alexander 118
FISCHER-GALATI, Stephen 397
FISZER, Józef 436
FITTKO, Lisa 293
FLEURY, Antoine 241
FONTANA, Joseph 119
FRANEK, Jaroslav 516
FRANKEL, Benjamin 92
FRANZEN, K. Erik 505
FRIEDER, Emanuel 263
FRIEDMAN, Saul S. 279
FUNDÁREK, František 490
FUNK, Arthur 324
FURET, François 176
FURNIA, Arthur H. 312
GABANYI, Anneli Ute 398
GABRIEL, Marián 95
GAJDOŠ, Milan 481
GALIO, Claudio 504
GARLEFF, Michael 84
GATI, Charles 399
GEJŠTOR, A. 250
GIBIANSKIJ, Leonid Janovič 400
GIEGOLD, Heinrich 506
GILBERT, Martin 96
GLATZ, Ferenc 31
GLAUBER, Eva 504
GLEASON, Abbott 178
GLETTLER, Monika 472
GLYN-PICKETT, Julia 49
GNEVECKOW, Jürgen 401
GORI, Francesca 120
GOTOVITCH, José 402
GOTTWALD, Klement 313
GRAETZ, Michael 517
GRANVILLE, Johanna 403
GREČO, Martin 235
GREEN, Andrew T. 444
GREENSTEIN, Fred I. 64
GREGUŠ, Ctibor 483
GRINEVSKIJ, Oleg 179
GROSSER, Pierre 404
GRULICH, Rudolf 504
GRUNER, Wolf D. 122
GRÜNING, Uwe 180
GYARFÁŠOVÁ, Oľga 478
HABEL, Fritz Peter 294
HAHNOVÁ, Eva 50
HALLON, Ľudovít 295
HAMPEL, Adolf 504
HANNEMANN, Simone 347
HARDI, Peter 406
HAUSLEITNER, Mariana 407, 408
HAVEL, Václav 218, 504, 535
HAYWARD, Jack 121
HEGEDÜS, András B. 336, 409
HEIDENREICH, Bernd 504
HELLYER, Peter 537
HENDRYCH, Jiří 313
HENN, Matt 224
HERBERT, Ulrich 130
HEUBERGER, Valeria 387
HEUMOS, Peter 51
HEYDEMANN, Günter 118
HISHOW, Ognian 410, 411
HIŠEM, Cyril 98
HNILICA, Ján 525
HNILICA, Pavol 525
HODŽA, Milan 304, 412
HOFFMANN, Gabriel 321
HÖHNE, Steffen 504

HOLMES, Leslie 181
HOLTMARK, S. 455
HOLÝ, Ladislav 182
HONECKER, Erich 91
HOOPES, Townsend 92
HOPPE, Hans-Joachim 413
HORÁK, Jiří 313
HOUDEK, Fedor 304
HRABOVEC, Emília 325
HUDEC, Dušan 70
HUNČÍK, Péter 477
HUSÁK, Gustáv 91
CHERŠBERG, Dž. 165
CHLAMTÁČOVÁ, Klára 264
CHMEL, Rudolf 265, 484
CHVOSTOVA, Ksenija Vladimirovna 10
IGGERS, Georg G. 11
IGGERS, Wilma Abeles 225
IGNATOV, Asen 183, 184
IGNATOW, Assen viz IGNATOV, Asen
IGRICKIJ, Ju. I. 213, 414
IHME-TUCHEL, Beate 337
ISLAMOV, Tofik Muslimovič 55, 257
IVKIN, Vladimir 89
IŽÁKOVÁ, Viera 56
JAHN, Egbert 408
JAKÓBIK, Witold 470
JANDER, Martin 123
JANKOVIČ, Ladislav 526
JANKOVIČ, Vendelín 86
JANŠÁK, Štefan 304
JARUZELSKI, Wojciech W. 91
JAWLOWSKA, Aldona 226
JELISEJEV, V. T. 81
JENKINS, Brian 193
JERABEK, Constance 348
JESENSKÁ, Milena 518
JESZENSZKY, Géza 415
JEVSTIGNEJEV, R. N. 166
JEVSTIGNEJEVA, L. P. 166
JIRÁSKOVÁ, Marie 518
JOCHUM, Michael 124
JORDAN, Peter 390
JOŠTIAK, Jozef 526
JURAS, Alexander 406
JÜTTE, Robert 519
KABELE, Jiří 367
KÁDÁR, János 91
KAGAN, Donald 125
KÁLLAY, Karol 314
KALOJEVA, Je. 207
KALVODA, Josef 371
KAMENEC, Ivan 485
KANET, Roger E. 444
KAPFERER, Norbert 185
KÁRNÍK, Zdeněk 296
KATZ, Monika 407
KAVAN, Zdeněk 365
KELLY, David D. 297
KENNEDY-PIPE, Caroline 126
KIMMINICH, Otto 186, 231, 326, 327
KIPKE, Rüdiger 361
KIRSCHBAUM, Jozef 528
KISELEV, Viktor Pavlovič 68
KISCH, Egon Erwin 520
KLIMEŠ, Jaroslav 227
KLOCZOWSKI, Jerzy 416
KLOTKE, Hans Michael 370
KMEŤKO, Karol 260
KNJAZEV, Ju. 417
KOCOUREK, Milan 266
KOENENOVÁ, Krisztina 284
KOHÚT, Leo 267
KOCH, Klaus 238
KOMOLOVA, N. P. 212
KÓNYA, Peter 521
KOPLIN, Bernhard 418
KOPSOVÁ, Raisa 490
KOREC, Ján Chrysostom 486
KORNDER, Hans-Jürgen 187
KORNIJENKO, Georgij M. 127
KOROTKOV, Aleksandr Vasil'jevič 313
KOSÍK, Karel 504
KOSTA, Jiří 167, 168
KOSTECKI, Wojciech 128
KOŠČ, Marián 476
KOŠIAR, Ján 286
KOTZ, David M. 129
KOVÁČ, Dušan 52, 276, 487
KOVÁČ, Štefan 488
KOWALSKI, Lech 349
KOZHEMIAKIN, Alexander V. 444
KOZICKI, Henry 6
KOZLOV, V. P. 40
KRAMER, Mark 338, 419
KREHEL, Marek 98
KREJČÍ, Jaroslav 372
KRIVÝ, Vladimír 489
KRNO, Ivan 304
KROHN, Claus-Dieter 450
KRUŽLIAK, Imrich 499
KŘEN, Jan 508, 509, 510
KUDRJAVCEV, I. I. 40
KUKRAL, Michael. A. 362
KULKE, Christine 177
KURAL, Václav 351
KUSÁ, Jolana 490
KÚSKA, Miroslav 478

KUSTERMANN, Abraham P. 519
KUZIŠČIN, V. I. 13
KUZNECOV, Igor' N. 268, 269
KYNIN, G. P. 251
LAČEK, Josef 260
LAFONTAINE, Oskar 131
LANDA, Dezider 521
LANG, Jan 266
LAPINA, Natalia 420
LAQUEUR, Walter 132, 133
LARMOLA, Heikki 474
LAUFER, J. 251
LEBOW, Richard Ned 134, 135
LEDERER, Gerda 177
LEE, Loyd E. 136
LEFFLER, Melvyn P. 137
LEGGEWIE, Claus 228
LEHMANN, Hartmut 14
LEIKERT, Jozef 285
LEMBERG, Hans 421, 422
LEMKE, Michael 138
LÉVESQUE, Jacques 423
LEVI, Renata Yedid 53
LEVIN, Nora 279
LEWIS, David W. P. 424
LEWIS, Paul G. 456
LINGNER, Gudrun 139
LIPTÁK, J. 314
LITVÁN, György 425
LOEWY, Hanno 15
LOMAX, Bill 426
LOURIE, Richard 16
LÖW, Konrad 210
LÖWENSTEIN, Shimona 188
LUFT, Robert 57, 328
LUKÁCS, John 527
LUKÁČ, Pavol 95, 412, 484
LUKEŠ, Igor 298, 299
LYKOŠINA, L. S. 427
MACÁK, Ernest 270
MACEDO, Stephen 189
MAGDOLENOVÁ, Mária 260
MACHCEWICZ, Paweł 339
MACHONIN, Pavel 372
MACHOS, Csilla 452
MAIER, Hans 211
MAL'KOV, Viktor Leonidovič 17
MALIN, Vladimir 419
MANENT, Pierre 190
MANGOTT, Gerhard 428
MAR'JINA, Valentina Vladimirovna 255, 464
MÁRIA, O. Bertha 49
MARIA, Roger 140
MARKO, Augustín 491
MARKOVIČ, Ivan 304
MARSHALL, George C. 438
MARSINA, R. 499
MARTINICKÝ, Pavol 491
MARUNIAK, Peter 528
MASARYK, Jan 313
MASON, John W. 141
MASTNÝ, Vojtěch 142
MATULÍK, Jozef 476
MATUŠEK, Josef 475
MAURER-HORN, Susanne 300
MCCLELLAND, J. S. 143
MEČIAR, Stanislav 59
MERCALOV, A. N. 12
MÉSÁROŠ, Július 499, 500
MEYER, Hans Joachim 191
MEYER, Henry Cord 144
MICHÁLEK, Slavomír 252, 329, 529
MICHALÍK, Valent 260
MIKLOŠKO, František 492
MIKOJAN, Anastas 409
MIKUŠ, Jozef A. 69, 493
MILLER, James E. 248
MINÁČ, Vladimír 44, 282, 314
MITZNER, Piotr 301
MÖLLER, Horst 99
MOLTMANN, Bernhard 15
MONTCLOS, Xavier de 145
MULÍK, Peter 192
MÜLLER, Klaus-Dieter 146
MÜLLER, Michael G. 429
MURAŠKO, G. P. 240, 257
MUSKENS, George 445
NAGY, Imre 343
NATEV, Atanas 430
NATEW, Athanas viz NATEV, Atanas
NĚMEC, Bohumil 534
NIJMAN, Jan 147
NIŽŇANSKÝ, Eduard 18
NOGOVA, Anna 49
NOLTE, Ernst 19, 20, 195
NOOKE, Günter 99
NOSKOVA, A. F. 257
NOVOPAŠIN, Jurij Stepanovič 91, 446, 464
NUOŠKA, Andrej 494
ODLOŽILÍK, Otakar 533
OLÁH, Jozef 242
OLSCHOWSKY, Ludwig Heinrich 536
OLT, Reinhard 449
ONDRUŠOVÁ, Margita 286
ORECHOV, Aleksandr Michajlovič 340, 453
ORECHOVA, Jelena Davydovna 340
ORLIK, Igor' Ivanovič 350, 433
OSCHLIES, Wolf 434

OSTERLOH, Jörg 146, 148
OSUSKÝ, Štefan 304
OTČENÁŠ, Michal 21
OTT, Alexander 149
OTTO, Gerd 506
OVSJANNIKOV, Valerij Ivanovič 22
PACZKOWSKI, Andrzej 237
PAGE, Edward C. 121
PALMER, Alan 100
PAPÁNEK, Ján 252, 529
PARENIČKA, Pavol 59
PÁSTOR, Z. 499
PATOČKA, Jan 214
PATTERSON, David S. 247
PAUČO, Jozef 260
PAVLIK, Devana 537
PAVLO, Ľudovít 271
PAZDERA, Mirek 276
PERKS, Robert 87
PERRENOUD, Marc 241
PERRY, William J. 438
PEŠEK, Jan 80, 341, 342
PETRUŠEVA, L. I. 150
PFAFF, Dieter 232
PFAFF, Ivan 302
PICZINGEROVÁ, Margita 223
PICHOJA, Rudolf Germanovič 250
PITHART, Petr 484
PLASCHKA, Richard G. 439, 440
PLULÍKOVÁ, Jana 412
POHLMANN, Friedrich 62
POLAKOVIČ, Štefan 495
POLIN, Claude 196
POMBENI, Paolo 197
POTRA, George G. 159
PRIDHAM, Geoffrey 456
PRIESS, Lutz 351
PROCHÁCKA, Peter 242
PROJEKTOR, Daniil Michajlovič 447
PÚČIK, Miroslav 63
RADIČOVÁ, Iveta 315, 352
RÁDL, Emanuel 188
RAINER, János M. 343
RAKOWSKI, Mieczysław F. 448
RANCE, Didier 497
RAPACKI, Adam 469
RAUSCHER, Walter 238
REDLICH, Gonda 279
REHM, Walter 357
REICHARDT, Robert H. 445
RENTOLA, Kimmo 152
REY, Violette 390
RICHTER, Ludwig 536
RICHTER, Michael 153
RIPKA, Hubert 313
RISSE-KAPPEN, Thomas 134
ROBERTS, G. 154
ROBINSON, M. A. 303
ROESER, Matthias 66
ROGGEMANN, Herwig 396
ROGOVAJA, L. A. 257
ROSENBERG, Tina 373
ROTHERMUND, Dietmar 23
RUDELLE, Odile 199
RUISEL, Imrich 200
RÜSEN, Jörn 2, 24, 25
RYAN, Charles W. 444
RYBACK, Timothy W. 538
RYDLO, Jozef M. 69
RYCHLÍK, Jan 498
RZHESHEVSKY, Oleg A. viz RŽEŠEVSKIJ, Oleg A.
RŽEŠEVSKIJ, Oleg. A. 155
SALNER, Peter 516
SARTORI, Giovanni 201
SEBOROVÁ, Milena viz ŠEBOROVÁ, Milena
SEDLÁK, Ján 272
SEGERT, Dieter 451, 452
SEILEROVÁ, Božena 202
SELLIN, Volker 26
SEMENOV, Ju. I. 27
SENARCLENS, Pierre de 156
SEPEŠI, Peter 98
SERAFINOVÁ, Danuša 101
SERAPIONOVA, Je. P. 303
SEREDA, Vjačeslav Timofejevič 254, 340
SETON-WATSON, Robert William 310
SEWERING-WOLLANEK, Marlis 222
SHENTALINSKY, Vitaly viz ŠENTALINSKIJ, Vitalij
SCHALLNER, Dieter 28
SCHARF, Christian 374
SCHILDT, Axel 130
SCHMIDT, Elfriede 283
SCHNEIDER, Eleonora 353, 368
SCHNEIDER, Ursula A. 530
SCHNÜRCH, Roland 331
SCHRÖDER, Hans-Henning 405
SCHULZE, Hagen 116
SCHULZE, Winfried 32
SCHWARZENBERG, Karel J. 504
SKÁLA, Emil 229, 504
SKALNIK LEFF, Carol 375
SKALSKÝ, Vladimír 501
SKIDELSKY, Robert 157
SKOCPOL, Theda 203
SKOČOVSKÝ, Pavol 79
SLÁNSKÝ, Rudolf 240, 313
SMIRNOV, Vladislav Pavlovič 316
SMOLENSKIJ, Nikolaj Ivanovič 29, 30

SNEGIREVA, T. I. 73
SOFOS, Spyros 193
SOLTYSIAK, Grzegorz 354
SORMAN, Guy 454
SOROS, George 284
SPUHLER, Gregor 34
SRHOLEC, Anton 273
STALIN, Josif Vissarionovič 219, 313, 531
STANISLAV, Ján 317
STANOVÁ, Mária 63
STEIN, Janice Gross 135
STEINKE, Klaus 74
STENGERS, Jean 204
STOEL, Max van der 473
STOIBER, Edmund 236
STORCH, Dietmar 511
STRADLING, Robert 75
STRINKA, Július 205
STRIŽOV, Jurij Ivanovič 457
STRÖBINGER, Rudolf 458
STRZEMBOSZ, Tomasz 253
SUDOPLATOV, Pavel 274
SUGAR, Peter F. 459
SUJA-ŽIAK, Július 93
SUPPAN, Arnold 238
SWATOS, William H. 441
SYMYNKYWICZ, L. 363
SZABÓ, Máté 460
ŠAPARINA, S. I. 88
ŠEBEJ, František 206
ŠEBOROVÁ, Milena 275
ŠEFČÁK, Luboš 102
ŠENTALINSKIJ, Vitalij 76
ŠERBAKOVA, Ju. A. 346
ŠEVCOVA, S. O. 88
ŠIMKO, Dušan 276
ŠIŠELINA, Ljubov' Nikolajevna 68
ŠKROUPOVÁ, Anna 86
ŠPITZER, Juraj 277
ŠRÁMEK, Jan 313
ŠTEFANOVSKÝ, Michal 77
ŠTEFANSKÝ, Václav 82
ŠTETKOVÁ, Viera 278
ŠTEVČEK, Pavol 282
ŠVORC, Peter 305
TAKER, Robert viz TUCKER, Robert
TARAJLO-LIPOWSKA, Zofia 230
TATARKA, Dominik 539
TAUBER, Joachim 158
ŤAŽKÝ, Ladislav 285
TEOKAREVIČ, J. 207
TEPLOVA, Je. F. 150
TESAŘ, Jan 78
THAYSEN, Uwe 370
THOMAS, Harald 331
THORNE, C. Thomas jn. 247
THORSDALEN, Per. 364
THURNER, Mario 169
TIMMERMANN, Heinz 461
TISO, Jozef 235, 260, 321
TITULESCU, Nicolae 159
TOMAN-TOMÁNEK, Josef V. 540
TÖNSMEYER, Tatjana 318
TOPOLSKI, Jerzy 33
TORKE, Hans-Joachim 97
TORMEY, Simon 209
TÓTH, Dezider 79
TÓTH-NAGY, Magda 406
TRAPL, Miloš 306
TRSTENSKÝ, Viktor 286
TUCKER, Aviezer 214
TUCKER, Robert C. 215, 531
TULLI, Renata 216
TUMA, Renate 330
TURCU, Constantin I. 159
TYCH, F. 355
ULMANOVA, Hana 541
URBAN, Milo 280
VACHRAMEJEV, Aleksandr Valerianovič 462
VALENTOVIČ, Zoltán 242
VARGA, E. 463
VAŠURIN, Petr Semenovič 319
VERČENOV, L. N. 213
VERHEIN, Annette 217
VETTER, M. 208
VIATOR, Scotus 500
VINOGRADOV, Vladimir Aleksejevič 35
VINOKUR, E. M. 88
VIRT, Günter 9
VIŠLJOV, O. V. 532
VLACH, Ján 369
VLASOV, Andrej Andrejevič 532
VNUK, František 321, 344, 525
VOGEL, Heinrich 405
VOGTMEIER, Andreas 160
VOJTEK, Juraj 102
VOKUŠOVÁ, Naďa 501
VOLOBUJEV, P. V. 65
VOLOKITINA, Tat'jana Viktorovna 257, 464
VRBA, Rudolf 320
WALDOCH, Grzegorz 308
WANCERZ-GLUZA, Alicja 349
WANDYCZ, Piotr 258
WANITSCHKE, Matthias 218
WEBERMAN, David 36
WEHLE, Kurt 332
WEIR, Fred 129
WEISER, Thomas 309, 465

WELLERSHOFF, Dieter 37
WELSH, Helga A. 466
WENZKE, Rüdiger 356, 357
WERTH, Nicolas 219
WESTAD, O. A. 455
WETTIG, Gerhard 161
WETZKY, Karl von 504
WHEATON, Bernard 365
WHITE, Stephen 104
WIEN, Byron 284
WIERZBICKI, Zbigniew T. 467
WIGHTMAN, Gordon 437
WILKE, Manfred 162, 351, 468
WILLIAMS, Kieran 259
WILMS, Dorothee 99
WINGFIELD, Nancy Meriwether 310, 513
WINTERS, Stanley B. 38, 533, 534
WOHLFORTH, William C. 64
WOLAŃSKI, Marian S. 469
WOLKOW, W. K. 358
WOLLE, S. 359
WOOLF, Stuart 194
WRIGHT, Tony 220
ZADOROŽNJUK, Ella Grigor'jevna 81, 535
ZÁGORŠEKOVÁ, Marta 77
ZAJAC, Peter 221
ZEIDLER, Manfred 163
ZGÓRNIAK, Marian 311
ZIMA, V. F. 164
ZUBOK, B. M. 165
ZUROVÁ, Lucia Aviva 281
ŽIAK, Miloš 502
ŽIVKOV, Todor 91

Názvový rejstřík

Addendum to Essay „The Jews..." 332
The advent of World War... 312
Agrarnaja politika v stranach... 377
Aktuálne problémy Slovenska... 478
Aktual'nyje problemy... 3
Die andere DDR 146
Angesichts der Gegenwart 37
Ansprachen zur Eröffnung... 39
Aparat bezpieczeństwa w latach... 237
L'appel au petit peuple selon... 219
Archívy Kremlja i Staroj ploščadi 40
Armáda a spoločnosť na Slovensku... 63
Assises de la Confédération... 41
„...auf die innere Stimme hören" 218
Die Aufarbeitung der... 108
Die Auseinandersetzung mit der... 158
Ausgleichspolitik u. Pressekampf... 374
Die Aussenpolitik der Ukraine... 378
Aussenpolitische Dokumente der... 238
Les aveux des archives 334
Banská Bystrica medená a... 481
Die Bedeutung der Slowakei... 318
The Beginnings of American... 38
Die Berlinkrise 1958 bis 1963 138
Die Bewertung von Opposition... 468
Bez grifa sekretno 268
Bibliografia k dejinám Slovenska 86
Bibliographie der Veröffentlichungen 85
Bilanz der Forschung zu den... 66
The bloc that failed 399
Brennpunkt Osteuropa 387
Brosok v Karpaty 319
Byvšije „chozjajeva" Vostočnoj... 91
Celoslovenský schematizmus 98
Central Europe after the Fall... 390
Central'no-Vostočnaja Jevropa... 433
Církev v tieni totality 192
The Cold War 92, 106, 141
The Cold War and Soviet Insecurity 142
Conferences in Budapest, Potsdam... 43
Cultural dilemmas... 226
The Czech and Slovak Republics 375
The Czech fascist movement 297
A Czech Trilogy 275
Czech-Sudeten German Relations... 513
The Czechoslovak partial... 298
Czechoslovak samizdat 537
Czechoslovakia 360, 372
Czechoslovakia between Stalin... 299
Čas stretnutí 492
Čechoslovakija konca 60-ch godov 346
Češi a Slováci ve 20. století 498
Češi v Chorvatsku 475
45 let krajanské farnosti v Londýně 266
Die DDR-Bevölkerung und der... 359
De l'accord de Munich au pacte... 140
Dealing with the Communist Past 466
Debatten um die lokale... 5
Dejiny Slovenska a Slovákov 482
Dejiny svetového novinárstva 101, 102
Delo Slanskogo 240

Démocraties, régimes... 172
Demografický vývoj v rokoch... 223
Demokratická strana a jej miesto... 323
Deník bojovníka 540
Die deutsch-tschechischen... 503
Die deutsche Frage in Europa... 122
Deutsche und Tschechen - Nachbarn... 504
Deutsche Wahrheiten 131
Die Deutschen nach dem Krieg 386
Deutschland, Italien und... 287
Developments in modern... 6
Diktatur und Demokratie... 451
Documents diplomatiques suisses 241
Dokumenty 242, 243
Dokumenty vnešnej politiki 244, 245
Dr Emil Flusser 524
Drang nach Osten 144
Droits de l'homme en droit... 246
Dunaj '68 wejście generałów 349
Dva životy jeden osud 526
Dyglosja czeska na tle problemów... 230
East Central Europe in... 416
East-Central Europe after... 391
Eastern Europe and the cold war 397
Eastern European nationalism... 459
Economic Transformation and... 380
Egon Bahr und die deutsche Frage 160
Eigentum in Osteuropa 396
Einführung in die... 26
Eintritt verboten 520
Eisenhower und Chruschtschow 124
Elitenwandel und Modernisierung... 429
Encyclopedia of the Cold War 90
Das Ende der Illusion 176
„Endlösung" 514
The Enigma of 1989 423
Erfahrungen des 20. Jahrhunderts... 7
Erinnerungen an den Slowakischen... 314
Erlebnis-Gedächtnis-Sinn 15
Die ersten Versuche zur Gründung... 296
Es Begann in Polen 448
Ethnic politics in Eastern Europe 388
Europa auf dem Weg zur Weltmacht 132
Europa im Spiegel 119
Europäische Geschichte 116
Das europäische System nach dem... 161
Europe After the Cold War 128
L'Europe des communistes 402
Europe in our time 133
„Fall Süd-Ost", „Fall West"... 311
Federácia v strednej Európe a... 412
The Final Solution 117
Fiskalpolitik und... 410
Foreign relations of... 247, 248
Die Formierung der neuen... 420
A Forty-Year Perspective on 1956 425
Fragmenty o nás 488
A French Conscience in Prague 289
From Yalta to the Iron Curtain 156
Gde tonko - tam i porvalos'! 1
Gedanken zur Situation der... 191
Die gehemmte Freiheit 458
Die Gemeindewahlen in der... 309
Gemeinsame europäische... 57
General Vlasov v planach... 532
Geopolitics of power and... 147
Geopolitičeskije interesy Rossii 73
Geopolitičeskoje položenije... 462
George C. Marshall's Vision... 438
German Unification and... 110
Geschichte als Prozess und... 23
Geschichte Europas 1815-1980 113
Die Geschichte in deutschen... 28
Geschichten aus sieben Ghettos 520
Geschichtsbewußtsein... 2
Geschichtsdenken im 20. ... 19
Der gewöhnliche Antisemitismus 177
Golod v SSSR 1946-1947 godov 164
Governing the New Europe 121
Großmacht Rußland? 405
The haunted land 373
Heimat und Hölle 515
Histoire des payes de l'Est 385
História a politika 52
The Historian as Political... 310
Historiography between... 33
Historische Kommission... 48
Historische Objektivität 36
Historische Orientierung 24
Historische Verantwortung... 9
Historisches Lernen 25
Historisches Lexikon... 97
A history of Russian and... 389
A History of Western Political... 143
Hľadanie demokracie 205
Hovory M 2 282
Hranice slobody 175
The Hungarian Revolution... 426
Hungary's Game for Slovakia 480
Charta-77 som politisk fenomen... 364
Cholodnaja vojna 127
Les chrétiens face au nazisme... 145
Churchill und Hitler 527
Ideologie,... 62
„Ihr kommt nicht mit bei..." 228
Im Dissens zur Macht 536
Im historischen Würgegriff 473
In the Line of Fire 403

Industria, lavoro, memoria 53
Industrializácia Slovenska 295
An intellectual history... 190
Interkulturalität aus... 430
International relations theory... 134
Internationale Rahmenbedingungen... 54
Interpretácie fašizmu... 18
Istorija i stalinizm 12
Istorija Vostočnoj Jevropy... 464
Izučenije novoj istorii stran... 55
Ján Papánek za vojny E. Benešovi 252
Ján Papánek, politik, diplomat,... 529
Jozef A. Mikuš osemdesiatpäťročný 69
Jozef M. Kirschbaum osemdesiatročný 528
Juden und Antisemitismus... 407
Jüdische Gemeinden und... 519
Jüdische Geschichtsschreibung... 517
Le jugement de valeur 204
Kak rešalis' „voprosy Vengrii" 254
Katalog opisej i dokumentov 249
Katholische Kirche und Demokratie... 384
Katyn' 250
KGB i vlast' 261
The KGB's Literary Archive 76
Kominform v dejstvii 400
Konfederacja polsko-czechosłowacka 258
Konfliktgemeinschaft,... 507, 508
Konštantín Čulen 522
Konterrevolution und Faschismus 187
Kriegsende in Europa 130
Krízy režimov sovietskeho bloku... 77
Kultúra ako obcovanie 539
Kurzer Bericht über drei... 518
Die Landesregierung für... 300
Lehrstück oder Tragödie? 20
Letectvo v prípravách... 317
Lexikon des DDR-Sozialismus 99
Liberálne cnosti 189
La Liberté de Presse Face... 348
The Life Course of Imre Nagy 343
Línie a osobnosti... 95
The little Czech and the great... 182
Maďarská otázka v Česko-Slovensku 322
Making sense of tyrany... 209
Makroökonomische Politik und... 411
Malé dejiny česko-slovenských... 315, 352, 485
The „Malin Notes" on the Crises... 419
Marsz za Olzę 301
Marxismus und... 11
Materialističeskoje ponimanije... 27
Metodologija istorii segodnja 8
Migrationsprozesse im ehemaligen... 463
Mikoyan's Overcoat 409
Miksi Tšekkoslovakian... 474
1945, de Yalta à Potsdam 324
Die Mißachtete Warnung 320
Mitteleuropa-Konzeptionen in... 439
Moc a právo 171
Moderné dejiny štátu a práva... 383
Modernes Insolvenzrecht als... 169
Moja maďarská otázka 265
Moje polstoročie 272
More Bosnias? 415
Možno prežijeme 281
Na vlnách času 271
Nacional'naja bezopasnost'... 115
Nacional'nyje konflikty... 207
Nádeje a vytriezvenia 329
Nachbarn im Gespräch 506
Nachlese 520
Národnostná otázka v Uhorsku 500
Naše korene v základoch Európy 495
Nation and Identity... 193
Nationale und ethnische... 418
Nationalism in Europe 194
Naučnaja informacija na... 35
Nemôžem mlčať 286
Neue Dimensionen... 447
Die Neuordnung des Verhältnisses... 431
New Evidence on Soviet... 338
New Horizons? 406
New Sources on Soviet Decision... 259
The 1956 Hungarian Revolution... 382
1938... and the Consequences 283
Novyje gosudarstva Srednej Jevropy 417
La nuit des bourreaux 486
Nužna li „novaja istorija..." 17
Die NVA und der Prager Frühling... 356
O komunizmie, postkomunizmie,... 181
O nekotorych principial'nych... 13
O plameni a nočných motýľoch 206
O projekte „Izučenije Cholodnoj..." 165
Ob osobennostjach sovremennogo... 10
Obhajovacia reč Dr. Martina Greču... 235
Obščestvennoje soznanije... 432
Od diktatúry k diktatúre 58
„Odobrit' strategičeskuju liniju..." 457
Okradli nás 369
Okupacja sowiecka 1939-1941... 253
On a ona na Slovensku 479
On the origins of war and... 125
Oral history 87
Osteuropa zwischen Nationalstaat... 435
Ostmitteleuropa im Wandel 392
Otakar Odložilík's American Career 533
La panne 199
Państwa narodowe... 436
Parlamentná demokracia... 60

Parteien im Parlament 61
Parteien in Osteuropa 452
Party formation in East-central... 437
The Path Genocide 111
Paths of continuity 14
Paul Engelmann - Architektur,... 530
Pavol Hnilica biskup umlčanej... 525
Pessi ja illuusiot 152
The Petőfi Circle 336
Le peuple à l'inconditionnel 170
Plan Rapackiego i koncepcja... 469
Pokus o schízmu a iné... 344
Polen und Deutschland 151
Polen und die böhmischen Länder...1
Polens Teilnahme an der Invasion... 355
Political and Economic... 104
Political catholicism and... 306
Political profile of J. Esterházy 523
Politics and religion in Central... 441
Politics as Leadership 215
Političeskaja transformacija... 442
Politische Eliten in... 368
Das politische Ereignis als... 217
Politische Kultur der... 367
Eine politische Legende 294
Politische und ökonomische... 443, 444
Die politische Wende 1989/90... 118
Politischer Protest und... 460
Politologija 88
Polls and the Political Process 224
Poľnohospodárstvo v procese... 56
Polski rok 1956 339
Pol'skij krizis 80-ch godov... 427
Ponovembrové Slovensko... 233, 496
Posetiteli kremlevskogo kabineta... 313
Posłowie 354
Post-communism, the Market and... 445
Postrevoljucionnaja Vostočnaja... 446
Postsocialističeskaja... 166
Potsdam und die Frage... 326, 327
Povstalecký denník 278
Prager Frühling und samtene... 353
Prague 1989 362
Pramienok života 264
Das Problem der territorialen... 330
Problem wypędzeń w polityce... 421
Probleme und Chancen... 509
Problemy etniczne Europy... 467
Das Profil der neuen bulgarischen... 413
Der Prozess... 167
Przesłanki adaptacji... 216
Put' k vlasti 1879-1929 531
Razvedka i Kreml' 274
Reaktionen innerhalb... 347
The Reception of American... 541
Reconsidering the Hungarian... 335
Rede des Bayerischen... 236
Die Reformstaaten Mittel- und... 461
Regional Developments... 395
Das Recht auf die Heimat 186
Les relations Est-Ouest, 1945-1991 109
Retrospective on the End of... 64
Revoljucija i čelovek 65
Revolution from above 129
Die Revolution in Deutschland... 153
Revolutionen in Ostmitteleuropa 398
Der Riese erwacht 449
The road to Europe 424
Rock Around the Bloc 538
Romania's Foreign Policy 1937 159
Rómovia na Slovensku a v Európe 67
Roosevelt and the Munich Crisis 292
Rossija antibol'ševistskaja 150
Rossija i central'naja Jevropa... 68
Rossija i rassširenije NATO... 393
Rossijskaja emigracija... 303
The Roundtable Talks and... 198
The Routledge Atlas of the Holocaust 96
Rückblick und Perspektiven 450
Rukovoditeli Sovetskogo... 89
Die rumänischen Printmedien 139
Russia speaks 16
Science and Nationalism 534
Die SED und der Prager Frühling... 351
Sen o krajine 221
Shipwrecked 214
Das Schreiben der Geschichte 4
Der 17. Juni 1953... 47
Sloboda nie je špás 280
Sloboda! 376
Slováci - Česi - dejiny 487
Slováci a Maďari 499
Slovak-Hungarian Dialogue 49
Slovakia 493
Slovakia plus 70
Slovenská historiografia... 21
Slovenská otázka v 20. ... 484
Slovensko - dlhá cesta... 483
Slovensko - kráľovské... 494
Slovensko a jeho regióny 489
Slovensko a Maďarsko... 45
Slovensko od komunizmu kam? 502
Slovensko v rokoch druhej... 71
Slovensko v šiestom roku... 477
Slovensko-maďarské vzťahy... 491
Slovenský politický exil... 72
Die Slowakei nach dem... 333
Sme autentickí dedičia 78

Social Revolution in... 203
Socialism 220
Sociokul'turnyje processy... 453
Solidarity and treason 293
Solowjow und Berdjajew... 183
Soros o Sorosovi 284
Sortir du socialisme 454
Sovetskij Sojuz i Slovackoje... 255
The Soviet system and... 31
The Soviet Union an the origins... 154
The Soviet Union and Europe... 120
The Soviet Union in Eastern Europe 455
Die sowjetische Besatzungsmacht... 114
Sowjetische Kriegsgefangene... 148
Die sowjetische Osteuropapolitik... 408
Sowjetische Parteiherrschaft und... 358
Die Sowjetisierung Osteuropas... 465
Die Sowjetunion und die... 302
Sozialgeschichte,... 32
The specter of communism 137
Spomienky kresťanského odborára 262
Die Sprache der Diktaturen und... 74
„Spravodlivosť pre Maďarsko" 290
SSSR i germanskij vopros 1941-1949 251
SSSR i Poľša 340
SSSR i problema sozdanija... 112
Stabilising fragile democraties 456
Stalin 531
Stalin's cold war 126
Stalinjustiz contra NS-Verbrechen 163
Stalins Blutspur durch Europa 381
Stanislav Mečiar 59
Stanovlenije mnogopartijnosti... 414
Stanowisko PPS wobec państwa... 308
Sto slávnych Slovákov 94
Streitpunkte 195
Stručné dejiny prešovských Židov 521
Stručný biografický slovník 93
Strzały w Jiczynie 345
Súčasníci o Trianone 304
Svetlo z hlbín jáchymovských... 273
Svitá, až keď je celkom tma 277
Symposium on Mutual understanding... 75
6. prápor 276
Štátna bezpečnosť na Slovensku... 341
Štátna moc a cirkvi na Slovensku 342
Tauwetter 179
Les temps de la guerre froide 404
Teoretičeskij pljuralizm... 29
Teória demokracie 201
The Terezin Diary of Gonda Redlich 279
Terroristische Diktaturen im 20. ... 208
Testament svedomia 285
The world after communism 157
Tchèques et Slovaques 497
Tolerancia v procesoch akulturácie 202
Tolerancia v slovensko-maďarských... 476
Totalitarianism 178
Le Totalitarisme 196
Totalitarismus 210
„Totalitarismus und politische..." 211
Der Totalitarismusbegriff auf... 185
Totalitarizm 213
Totalitarizm v Jevrope 20. veka 212
The Tragedy of Slovak Jews 79
Transformation des... 422
Trianon - ilúzie a skutočnost 291
30 Slováků v České republice 501
Tschechen und Slowaken in Wien 472
Tschechen, Polen, Deutsche... 434
Tschechen, Slowaken und Deutsche 511
Tschechisch-deutsche Beziehungen... 510
Die tschechische Wirtschaftsforschung... 168
Die tschechoslowakische Politik... 337
Tu bola kedysi ulica ... 267
Twentieth Century Political Theory 103
Twentieth-Century Dictatorships 174
Typologie des populismes... 197
Die Ukraine und die Staaten... 379
Um nationale und europäische... 440
Umbruch oder Kontinuität 328
Úmluva o ochraně lidských práv... 256
Umweltpolitik in Mittel- und... 401
Das Unrecht von 1945 in seiner... 231
Unsere Nachbarn Tschechien und... 394
Úroveň slovenského... 227
Ursprünge, Kontexte und... 42
„Utajennaja Konstitucija"... 239
V poiskach novych podchodov... 22
V tieni totality 80
Vaclav Gavel 535
Vaclav Havel and the Velvet... 363
Une variété d'idéalisme 173
The Velvet Revolution 365
Verfeindete Brüder an der Grenze 512
Verpaßte Chancen? 505
Vertreibung und Abschub 325
Vertriebene Vertrieber in... 307
Videné od Dunaja 234
Viedenská arbitráž 46
Vielstimmiges Gedächtnis 34
Der 4. März 1919 288
Vom Leben des Geistes 180
Vom Westen in den Osten und... 50
Von Prag nach Sarajewo 331
Voraussetzungen und Bedingungen... 162
Vorläufige Chronologie... 123
Vostočnaja Jevropa v dokumentach... 257

Vozmožna li obščeistoričeskaja... 30
Vozvraščenije pamjati 269
Vstreča rossijskich i češskich... 81
Vtoraja mirovaja vojna i Komintern 316
Výmena obyvateľstva medzi... 471
Wandel durch Repräsentation... 370
Wandlungen in der... 232
War and diplomacy 155
We all lost the cold war 135
Wer hat die reale Macht in... 149
Who's Who in World Politics 100
Why did the socialist system... 366
Women of Prague 225
The World Almanac and Book of Facts 105
World War II 136
Wren Ballot Boxes Turn Red 428
Z bojů o zítřek 371
Z denníka mladého rabína 263
Záhady pamäti 200
Zakliata krajina 305
Zamlčaná pravda o Slovensku 260, 321
Zapad i Praga v 1968 g. 350
Zápisky spoza mreží 270
Záverečná fáza 2. svetovej vojny... 82
Zeitgeschichte in den Schranken... 83
Zersetzungsmaßnahmen der... 107
Zmiany strukturalne 470
Zum Verlauf der „Samtene..." 361
Zur Aktualität der Philosophie... 188
Zur Beteiligung der NVA an der... 357
Zweisprachigkeit und Motivation... 229
Zwischen Konfrontation und... 84
Zwischen nationaler... 222
Zwischen „Selbstkritik" und neuer... 184
Židovská identita včera, dnes... 516
Život a dielo Vladimíra Mináča 44
Život v slove a život slovom 490

Soupis excerpovaných a/nebo citovaných časopisů a sborníků

American Studies International - 33 (1995)
Annales - 52 (1997)
Archiv für die Geschichte des Widerstandes und der Arbeit - 14 (1996)
Aschkenas - 7 (1997)
Aspekte der Zusammenarbeit in der Ostmitteleuropa-Forschung. Marburg, 1996.
Aus Politik und Zeitgeschichte - 36 (1992), 40 (1996)
Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung - 38 (1996), 39 (1997)
Bohemia - 37 (1996), 38 (1997)
Central European Issues - 1-2 (1995/1996)
Cold War International History Project - 8/9 (1996/1997)
Contemporary European History - 6 (1997)
Czech and Slovak History. Washington, 1996.
Czechoslovak and Central European Journal - 10 (1991)
Deutschland Archiv - 24 (1991), 29 (1996), 30 (1997)
Deutschland und seine Nachbarn - (1996)
Diplomatic History - 20 (1996)
Dokumentation Ostmitteleuropa - (1995)
Der Donauraum - 36 (1996)
East European Quarterly - 31 (1997)
Das europäische Staatensystem im Wandel. München, 1996.
Europe-Asia Studies - 48 (1996)
Europäische Integration. Praha, 1996.
Europäische Rundschau - 24 (1996), 25 (1997)
Foreign Affairs - 75 (1996), 76 (1997)
Forschung und Lehre Ostmitteleuropas. Marburg, 1996.
Großbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848-1938. München, 1991.
Guerres Mondiales et Conflits Contemporains - 181-185 (1996), 186 (1997)
Historiallinen Aikakauskirja - 92 (1994)
History and Theory - 35 (1996)
International Affairs - 73 (1997)
International Review of Social History - 40, Suppl. (1995), 41 (1996), 42 (1997)
Internationale Schulbuchforschung - 18 (1996)
Istočnik - (1996), (1997)
Istoričeskij archiv - (1995), (1996), (1997)
Das Jahr 1919 in der Tschechoslowakei und in Ostmitteleuropa. München, 1993.
Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge - 45 (1996)
The Journal of Communist Studies and Transition Politics - 13 (1997)

Journal of Contemporary History - 31 (1996), 32 (1997)
Journal of Modern History - 69 (1997)
Karta - (1991), (1992), (1995), (1996)
KAS-Auslands-Informationen - 13 (1997)
Kentavr - (1995)
Kultura i Społeczeństwo - 39 (1995), 40 (1996)
Lehrerfortbildung. Bönen, 1996.
Nationalities Papers - 24 (1996)
Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte - 44 (1997)
Neue politische Literatur - (1996), (1997)
Nordisk Ost-Forum - 5 (1991)
Nordost-Archiv - 5 (1996)
Novaja i novejšaja istorija - (1996)
Österreichische Osthefte - 39 (1997)
Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaft - (1996)
Osteuropa - 46 (1996), 47 (1997)
Politik - Bildung - Religion. Paderborn, 1996.
Die politische Meinung - 41 (1996), 42 (1997)
Das Potsdamer Abkommen - (1996)
Prace Komisji Środkowoeuropejskiej - 1 (1993)
Review of the Society for the History of Czechoslowak Jews - 4 (1991/1992 vyd. 1991)
Security Dialogue - 27 (1996), 28 (1997)
Slavica Wratislaviensia - (1994)
Sobótka - 46 (1991), 48 (1993)
Sowjetisches Modell und nationale Prägung. Marburg/Lahn, 1991.
Studia Polityczne - 3 (1994)
Der Transformationsprozess in den Reformstaaten Ostmitteleuropas. Krefeld, 1996.
Transit - (1996)
Utracona ojczyzna. Poznań, 1996.
Vestnik naučnoj informacii - (1995), (1996), (1997)
Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte - 44 (1996), 45 (1997)
Vingtième siècle - 56 (1997)
Vojenno-istoričeskij žurnal - (1995)
Wir. Wien, 1996.
Zeitgeschichte - 29 (1992)
Zeitschrift des Forschungsverbundes SED-Staat - 1-2 (1996), 3 (1997)
Zeitschrift für Geschichtswissenschaft - 44 (1996)
Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung - 46 (1997)
Zeszyty historyczne - (1996)

BIBLIOGRAFIE ČESKÝCH/ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN 1918–1995 : Výběr knih, sborníků a článků vydaných v letech 1990–1995. Sv. 1: Soupis. Sv. 2: Rejstříky / Zpracovali Věra Břeňová, Slavěna Rohlíková, Oldřich Tůma ; Předmluva Vilém Prečan ; Do angl. přel. Derek Paton. - 1. vyd. - Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997. - xii, 419 s. ; 148 s. - ISBN 80-85270-69-2 (1. sv.), ISBN 80-85270-70-6 (2. sv.), ISBN 80-85270-68-4 (soubor) : Kč 210,00

BIBLIOGRAFIE ČESKÝCH/ČESKOSLOVENSKÝCH DĚJIN 1918–1995, kterou vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v prosinci 1997, obsahuje monografie, sborníky, edice pramenů, dále články z odborných časopisů a sborníků, které byly vydány v letech 1990–1995 na území České republiky. Jedná se o práce českých, slovenských a dalších zahraničních autorů. Do soupisu jsou však zařazeny i práce českých historiků publikované v zahraničí. 8000 bibliografických záznamů je tematicky roztříděno do pěti základních skupin (*Historiografie, Společenské vědy, publicistika, Prameny, Chronologická část, Tematická část*), které jsou dále členěny na podskupiny. Časový úsek soudobých dějin je vymezen roky 1918 až 1995. České/československé dějiny jsou sledovány ve všech mezioborových souvislostech v kontextu středoevropského regionu. Bibliografie je doplněna *Soupisem excerpovaných a/nebo citovaných časopisů a sborníků* a pěti rejstříky: *rejstřík autorský, rejstřík osob*, v němž jsou uvedena jména osob, o kterých dokumenty pojednávají, *rejstřík názvový* obsahuje zkrácené názvy publikací a článků, *věcný rejstřík* se týká chronologické části, *rejstřík akcí* obsahuje název akce, místo a datum konání.

Objednávky přijímá:

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR
Vlašská 9, 118 40 Praha 1

Summaries

From Trust to Suspicion: Soviet and Czechoslovak Communists, 1945-48
Valentina V. Maryna

The Soviet leadership, till late 1946, declared the principle of non-intervention in the internal affairs of countries with which it had signed agreements during the war and which the Red Army had liberated. At the time, Stalin was counting on the East European countries undergoing a non-violent transition to socialism and their skipping the requisite stage of dictatorship of the proletariat. Consequently, the mutual relations between the Communist Party of the Soviet Union (CPSU) and the Communist Party of Czechoslovakia (CPCz) were established in this spirit, and the CPCz leadership could express itself in favour of its own, specific path to socialism, which would, none the less, consider the Soviet Union its model.

After Churchill's 'iron-curtain' address in Fulton, Missouri, there followed an intensification of ideology. The CPSU's Foreign Department, headed by Suslov, gathered information on the situation in countries in the Soviet sphere of influence, and was assigned the task of improving the propaganda sent abroad. In April 1946, Suslov then held talks on 'assistance' to Czechoslovakia. Though the volume of Soviet propaganda in Czechoslovakia increased significantly, it was no match for the better funded and organized Anglo-American propaganda.

CPCz propaganda within the National Front and the need for compromise with other partners evoked the suspicion of the Soviet leadership. The Soviets accused the Czechoslovak Communists of diminishing Communist influence, for instance, in the state bureaucracy and the armed forces. In June 1947, the head of the CPSU Foreign Department left for Czechoslovakia to ascertain for himself the extent of activization by 'reactionary forces'. From his reports and from information provided by other institutions, which made their way to the Kremlin, it became clear that the CPCz's weakness could lead to the victory of those 'reactionary forces'. With the division of the world into spheres of influence, however, Stalin believed that the Soviet sphere should create a homogeneous bloc of states run by the Communists. Though after the founding of the Cominform and the setting of these aims the CPCz immediately obeyed the USSR and took over power with a coup in February 1948, at the second Cominform criticism of the CPCz's entire post-war approach was, nevertheless, prepared.

From the Russian Archives: The 'Soviet Factor' in the Czechoslovak Political Crisis of February 1948
Galina P. Murashko

This article discusses the Soviet leadership's attitude to Czechoslovak politics from mid-1947 to March 1948. From the spring of 1947, Moscow clearly refused the idea of a national road to socialism by means of a coalition of democratic forces, which Stalin had actively been pushing for in the Communist movement from 1944 to 1946. From mid-1947 Soviet efforts were concentrated on accelerating the 'process of revolution', separating the Communist parties from their partners in the democratic bloc, and on obtaining a monopoly on power. The documents from two Russian archives demonstrate that information from Prague, which was travelling along diplomatic and party paths, was making Moscow increasingly uneasy.

In the opinion of the apparat of the Central Committee of CPSU (Communist Party of the Soviet Union), the CPCz (Communist Party of Czechoslovakia) was concentrating on winning a majority in parliament and was 'not taking serious measures to crush the important positions of reactionaries in the state bureaucracy, the armed forces, the villages and the middle strata' – in other words, was not following Moscow's line.

Fears that the CPCz could cease to be the strongest party in the next elections and go the way of the Italian and French Communist parties increased Soviet efforts to decide the question of who would hold power in Czechoslovakia, prior even to the elections set for the spring of 1948. This view is supported by Pavel Sudoplatov, one of the persons who orchestrated the delivery of Molotov's message to President Edvard Beneš in late 1947, which proposed Beneš's resignation in favour of Klement Gottwald.

Regarding the actual events of February 1948, as well as the open conflict between the democratic coalition and the CPCz, scholars are still lacking important Russian documents that would enable a detailed study of the Soviet role in the outcome of the Czechoslovak political crisis. The missing link is material related to the Prague sojourn of the Soviet Deputy Minister of Foreign Affairs, Valerian A. Zorin. None the less, the material used in this article demonstrates clear pressure from Moscow for a takeover.

The Soviet Veto Revisited: The Soviet Union and the Marshall Plan
Mikhail M. Narinsky

The economic and social situation in Europe in early 1947 forced the United States of America to work out a set of economic and political measures which came to be known as the Marshall Plan. The plan was intended to stabilize the social and political situation on the Continent. Moscow at first showed interest in the plan, and saw it as a chance to gain credits for its post-war reconstruction, but, later, most Soviet leaders began to be sceptical and suspected the USA of using the plan to gain economic and political influence in Europe. Having decided not to take part in the Marshall Plan, the Soviets tried to thwart it. Consequently, the Soviets sabotaged the Anglo-French initiative to organize a European economic conference; they recommended to the governments of the East European states that they participate, but reject that Anglo-French conception of

a renewed Europe. Fears that the coalition governments of some countries might give in to the temptation of American economic assistance forced the Soviet leadership to modify their position and to suggest to the East Europeans that they decline to participate – which substantially complicated things. Some countries accepted the recommendation without reservation; in the case of Czechoslovakia, however, Moscow was forced to hold other talks to get the Czechoslovak government to change its position.

With this analysis of the Soviet attitude towards the Marshall Plan, it is safe to conclude that the priority of Moscow's foreign policy was to establish and buttress its control over the countries of Eastern Europe. Stalin considered the Soviet sphere of influence the most important consequence of the war, and he had no intention of making any concessions to the West in this part of Europe; for the Soviet leadership at that time, control over their sphere of influence was important for geo-political, strategic and ideological reasons. The initiators of the Marshall Plan did not manage to win the countries of Eastern Europe over to their side, against the will of the USSR, and in this way to weaken their orientation towards the Soviet Union. The organization of the Marshall Plan and the extremely negative reaction of the Soviet leadership represented, in fact, the principle milestone on the road to the division of Europe.

Economic Forecasters in the 'Velvet Revolution'
Michal Burian

The dominant role in the so-called 'Velvet Revolution' was played by three economists at the Academy of Sciences' Forecasting Institute, namely Václav Klaus, Vladimír Dlouhý and Valter Komárek. Later economists from the Forecasting Institute and the Economics Institute (also part of the Academy) formed a group, offered their expertise to the Civic Forum and pushed through their conception of the transformation of the Czechoslovak economy towards a market economy. Klaus and Dlouhý both joined the Civic Forum (Klaus co-authored the platform declaration *Co chceme* [What we want], and was a member of the expert and tactical committee as well as the expanded crisis team; Dlouhý acted as a link between the Civic Forum leadership and the group of Academy economists that proposed the future composition of federal ministries concerned with economic affairs). As for Komárek, it was not clear at first whether or not he was favourably disposed towards the Civic Forum; rather, he appeared to be anticipating a reform-Communist solution, and played his own game, clearly aiming to become federal prime minister, something Klaus was openly opposed to. None the less, all three men, with Civic Forum support, became ministers in the 'Government of National Understanding'.

It must be emphasized that in this period there was no difference between the individual economists concerning their views on the method of economic transformation based on the latest background material (titled *Dominanty*) compiled by the Forecasting Institute. The beginnings of the 'dispute' over economic reform can be traced to mid-March 1990.

Other economists at the Forecasting Institute, apart from Václav Valeš whose name does not appear in the literature or sources for this period, did not directly take part in

the events that began on the first day of the 'Velvet Revolution' (17 November) and continued till the final composition of the new government (10 December).

Materials

The 'Treasonous Bishop': The Six-Year Effort to Exclude Ján Vojtaššák from Public Life, 1945–51

Jan Pešek

Ján Vojtaššák (1877–1965) was a Roman Catholic bishop politically orientated towards the Hlinka Slovak People's Party and identified with the very existence of the Slovak State, the Nazi German client-state that existed from 1939 to 1945. After the war, Vojtaššák came into conflict with the new régime, which endeavoured to exclude him from public life and, in particular, remove him as bishop. To this end, it conducted an investigation that aimed to bring Vojtaššák to trial. At first, in the years immediately after the war, the régime used not only domestic but also international means: it tried to get the Vatican to remove Vojtaššák from the bishopric, a ploy that initially seemed promising; later, however, from early 1947, this was no longer a relevant issue, especially in light of the worsening relations between East and West.

After the Communist takeover in Czechoslovakia in February 1948, there was increased aversion to Vojtaššák, who was coming out hard against the totalitarian régime and its anti-Church policy. At the time, the régime was still constrained by international and internal factors (particularly in its talks with the Roman Catholic Church), though it considered Vojtaššák among its greatest political opponents in Slovakia. The situation was favourable for the régime to carry out its merciless reckoning with Vojtaššák in mid-1950. The priest was arrested and, in early 1951, sentenced to twenty-four years in prison 'for crimes against the state, military treason, high treason and espionage'.

Horizon

The Secret Mission: The Polish Socialist Party and Their Contribution to the 'Bolshevization' of the Czechoslovak Social Democrats in February 1948

Stanisław Ciesielski

The normalization of Polish-Czechoslovak relations after World War II created the conditions for more intensive collaboration between the Socialist parties of the two countries. The Polish Socialists started from the fact that both countries were linked by a joint foreign policy based on an alliance with the Soviet Union, a similarly structured state system and a united front of workers' parties. It was from this point of view that the Polish Socialist Party (PSP) was looking at events that had taken place in the Czechoslovak Social Democrat Party (CSDP) in late 1947, when at the Social Democrat Congress in Brno, the existing policy of a united front was replaced with the concept of 'the third force', and in early 1948. After the eruption of the Czechoslovak government crisis in

February, the PSP leadership sent a delegation to Prague. Its task was to inform the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party (CPCz) about PSP positions and to support 'left-wing socialist policy'. It was in this atmosphere that the talks took place between the Polish delegation, the official leadership of the Czechoslovak Social Democrats, and representatives of the various factions in the party, as well as briefings with CPCz leaders. The resolute attitude and the orientation of the Polish Socialists' work could not but have an influence on the CSDP; for its members it was a symptom of the lack of support for the concept of 'the third force' in other Central and East European socialist parties. Through its support for the policy of a united front, the Polish Socialists tried to work for the benefit of the left-wing of the Czechoslovak Social Democrats. Afterwards, when the centre-right front of the CSDP became isolated and the CPCz's proposal for a platform was accepted, the Polish Socialists considered their mission completed. At the request of Gottwald, however, part of the delegation remained in Prague and helped broker between the fractious groups of Social Democrats. The report prepared by the delegation after its return to Poland contains a detailed description and evaluation of the visit and work done in Prague.

Reviews

On a Typology of Communist Regimes
Oldřich Tůma

This article provides information on the large study *Problems of Democratic Transition and Consolidation* (Baltimore and London, 1996), by Juan Linz and Alfred Stepan, particularly on the part constituting a typology of non-democratic régimes (authoritarian, totalitarian, post-totalitarian, and sultanic). All these variants are explained using the examples of various Communist countries of East Central Europe. The situation in Czechoslovakia after 1969, for instance, is analyzed in a fair amount of detail based on the concept of post-totalitarianism.

Eastern Europe in the Documents of the Russian Archives
Michal Reiman

This is a review of the first volume of T. V. Volokitina, T. M Islamov, G. P. Murashkova et al (eds), *Vostochnaja Yevropa v dokumentach rossijskich arkhivov 1944–1953 gg.* Vol. 1, 1944-48 (Moscow and Novosibirsk, 1997). This volume is devoted to Soviet politics in East Central and South-East Europe, namely, in Poland, Czechoslovakia, Yugoslavia, Roumania, Bulgaria, Hungary, and Albania, from 1944 to 1953. It includes 308 documents from 1944 to 1948, the majority of which originated in Soviet diplomacy, the international department of the CPSU and other Soviet organs as well as from the records of talks between diplomats and politicians from various countries, reports on state visits, situation reports on countries visited, and on Soviet interventions in individual countries. These documents represent a clear contribution to our understanding of the politics of

this period. Unfortunately, however, the publication is marred by current Russian archival practice, namely, insufficient accessibility to certain record groups; this has resulted in the absence of a number of key documents, and it is not clear whether they even exist.

A Companion to Slovak History
Alžbeta Sedliaková

The *Bibliografia k dejinám Slovenska* was compiled in the late 1960s, but the Communist régime, as part of its 'normalization' programme banned its publication, and so this bibliography did not come out till 1997 (both as a book and a CD ROM). The work under review contains entries on historical literature published in Czechoslovakia and abroad (though with great shortcomings in the latter) up to 1965; its 18,274 entries include monographs, essay volumes, volumes of documents, memoirs, bibliographies, lexicons, companions, scholarly articles. The *Bibliografia* comprises a general section and a specialized, chronological section as well as an index of people, places and subjects.

***Istochnik*: A Notable Russian Journal – And Not Only About Contemporary History**
Ivana Fialová

The first issue of the journal *Istochnik* [Source] appeared in Russia in 1993, with the subtitle, *Dokumenty russkoj istorii.* In 1995, it was expanded with the addition of a supplement, *Vestnik Archiva Prezidenta Rossijskoj federacii. Istochnik* aims to provide new, previously unknown records discovered and declassified in, among other places, the Archive of the President of the Russian Federation, the Centre for the Preservation of Contemporary Documentation, the Centre for the Preservation of Historical Documents, and the Russian Centre for the Preservation and Study of Documents on Contemporary History.

The documents published by *Istochnik* relate chiefly to Soviet history but also to Russian eighteenth and nineteenth-century history; *Vestnik,* however, is concerned exclusively with Soviet history. The present review discusses the background leading to the journal's emergence and provides a brief description of the annotated documents published there from 1993 to 1996, and in *Vestnik* from 1995 to 1996.

Contributors

Michal Burian (1972) is reading history and philosophy at the Faculty of Arts, Charles University, Prague, specializing in contemporary Czech history.

Stanisław Ciesielski (1954) is a professor of history and Assistant Director of the Historical Institute, Wrocław University. He is concerned with the history of the Polish socialist movement, Polish political thought, the history of Poland after WW II, and the fate of the Poles after 1939. His published work includes *Niepodległość i socjalizm: Tradycja w myśli politycznej polskiego ruchu socjalistycznego w latach 1939–1948* (Warsaw, 1986) and *Polacy w Kazachstanie w latach 1940–1946: Zesłańcy lat wojny* (Wrocław, 1991).

Ivana Fialová (1951) took a degree from the Arts Faculty of Charles University, Prague. She is now a librarian in the Institute of Contemporary History, Prague.

Valentina V. Maryna (1929) is a Senior Researcher at the Institute of Slavonic and Balkan Studies, Academy of Sciences of the Russian Federation, Moscow. Her main area of interest is twentieth-century East European and Czechoslovak history.

Galina P. Murashko (1932) took her doctorate in history and is now Head Researcher in the Institute of Slavonic and Balkan Studies. She is concerned with the post-WW II history of Czechoslovak and former countries of the Soviet bloc. She has published four monographs.

Mikhail M. Narinsky (1942) is a senior historian in the Moscow State Institute of International Relations, at the Foreign Ministry of the Russian Federation. He specializes in twentieth-century international relations and the history of the Comintern. He has recently published on the Comintern and World War Two (Perugia, 1996).

Jan Pešek (1949) is a researcher at the Historical Institute, the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, and is concerned primarily with Slovak history after 1945. He is the author of *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953* [The secret police in Slovakia, 1948-53] (1996), and co-author of *150 rokov družstevníctva na Slovensku: Víťazstvo a prehry* [150 years of farm collectives in Slovakia: Victories and defeats] (1995) and *Štátna moc a církvi na Slovensku 1948–53* [The Church and State in Slovakia, 1948-53] (1997).

Michal Reiman (1930) is Professor emeritus of Political Science and Modern East European History, at the Freie Universität Berlin; he now lectures in the Institute of International Studies, Charles University, Prague.

Alžbeta Sedliaková (1952) is currently a bibliographer at the Historical Institute of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava. She previously workedd with the Czechoslovak Academy of Sciences compiling the *Bibliografie dějin Československa*. In 1995 she compiled the bibliography *Historiografia na Slovensku 1990–1994*.

Oldřich Tůma (1950) is senior researcher at the Institute of Contemporary History, Academy of Sciences, Prague. His area is contemporary Czech history, particularly from 1969-89. His most recent publications are *Zítra zase tady: Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze* [Same place tomorrow: Anti-régime demonstrations in pre-November 1989 Prague] (Prague, 1994) and *Srpen '69* [August 1969] (Prague, 1996).

Contents

Valentina V. Maryna	From Trust to Suspicion: Soviet and Czechoslovak Communists, 1945-48	451
Galina P. Murashko	From the Russian Archives: The 'Soviet Factor' in the Czechoslovak Political Crisis of February 1948	468
Mikhail M. Narinsky	The Soviet Veto Revisited: The Soviet Union and the Marshall Plan	479
Michal Burian	Economic Forecasters in the 'Velvet Revolution'	492
Materials		
Jan Pešek	The 'Treasonous Bishop': The Six-Year Effort to Exclude Ján Vojtaššák from Public Life, 1945-51	510
Horizon		
Stanisław Ciesielski	The Secret Mission: The Polish Socialist Party and Their Contribution to the 'Bolshevization' of the Czechoslovak Social Democrats in February 1948	521
Reviews		
Oldřich Tůma	On a Typology of Communist Regimes	534
Michal Reiman	Eastern Europe in the Documents of the Russian Archives	538

Alžbeta Sedliaková — A Companion to Slovak History 545

Ivana Fialová — *Istochnik*: A Notable Russian Journal – And Not Only About Contemporary History 547

Annotations 563

Bibliography
Monographs, Essay Volumes and Scholarly Articles Published Abroad, 1990–97 585

Summaries 627

The Second Session of the Committee of Historians and Archivists of the Czech Republic and the Russian Federation, which took place in Moscow, 28 and 29 April 1997, included a one-day symposium on 'The Soviet Union and Czechoslovakia, February 1948'. Of the eleven papers delivered there by Czech and Russian historians we are publishing in Czech translation three that are based on larger studies of till recently unpublished documents from the Russian archives. Soudobé dějiny wishes to thank the three authors, Valentina V. Maryna, Galina P. Murashko and Mikhail M. Narinsky, for their kind permission to publish these articles.

Vilém Prečan

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY PRAHA
KNIHOVNA

Autorům

Časopis *Soudobé dějiny* vychází čtyřikrát do roka. Redakce přijímá výhradně původní práce, které jsou výsledkem vlastní badatelské činnosti autora, jsou psány česky nebo slovensky. Články, materiály, vzpomínky, edice dokumentů dodržují zpravidla rozsah jednoho až dvou autorských archů (16–32 stran).

K úpravě rukopisu:

1. Rukopis napsaný na stroji nebo počítači ob řádek po jedné straně normalizovaného formátu A4 odevzdejte v počtu 1 originálu + 2 kopií nebo disketu (WP nebo T602) + 1 otisk textu.
2. Celý rukopis průběžně stránkujte.
3. Pokud vyžadujete zvýraznění některých slov nebo pasáží zvláštní sazbou, podtrhněte je. Požadavek na sazbu petitem označte svislou čarou na okraji příslušné pasáže s poznámkou „petit".
4. Poznámkový aparát připojte ve WP jako poznámky pod čarou, v T602 na konec rukopisu.
   a) V odkazech na archivní fondy a sbírky dodržujte toto pořadí údajů: název archivu nebo jeho vžitá zkratka, název nebo značka fondu (sbírky), signatura.
   b) V odkazech na literární prameny dodržte toto pořadí údajů: **Monografie**: Jméno autora (v pořadí: PŘÍJMENÍ [verzálkami], křestní jméno [nebo iniciály] – spoluautoři (maximálně dva): Název (kurzivou): Podnázev. Místo vydání, nakladatel rok vydání, počet stran. **Pro recenzi, anotaci apod.**: uveďte ještě další údaje o původcích (překladatel, editor, autor úvodu, doslovu, ilustrátor ap.) a o publikaci (např. vydavatel, liší-li se od nakladatele; edici, rejstříky, bibliografie ap.) **Stať ze sborníku**: Autor stati (viz výše; maximálně 3 autoři): Název: Podnázev. In: Název sborníku (kurzivou). Místo vydání, nakladatel rok vydání, rozmezí stran. **Stať z časopisu a dalších periodik**: Autor stati (viz výše; maximálně 3 autoři): Název. In: Název časopisu (kurzivou), ročník, číslo (rok), rozmezí stran.
5. Vyžaduje-li povaha vašeho článku použití obrazových příloh, grafů apod., očíslujte je a jejich čísla uveďte červenou tužkou také v textu.
6. Připojte **resumé** v rozsahu 15–30 řádek pro překlad do angličtiny. Navrhněte zkrácený název článku pro živé záhlaví. Pro poznámky o autorech uveďte: rok narození, stručné sdělení o své odborné činnosti (působiště, nejdůležitější práce, na čem právě pracujete).

Soudobé dějiny
budou s potěšením publikovat anotace nejnovější knižní a časopisecké produkce domácí i zahraniční a předem za ně děkují.

Redakce